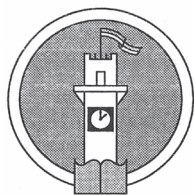

КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИПУСК 18

МИКОЛА ВАСИЛЬЧУК

SCRIPTA MANENT

(НАПИСАНЕ ЗОСТАЄТЬСЯ)

Видавничо-поліграфічне товариство «Вік»

Коломия 2013

УДК 82.09: 821.161.2
ББК 83.3 (4УКР)
В19

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Коломийського інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У збірнику представлено різнопланові статті письменника і науковця Миколи Васильчука. Автор розробляє питання історії української преси, розглядає проблеми відображення гуцульського світу в українській літературі, розповідає про навкололітературні справи тощо. Прикметною рисою книжки є те, що всі матеріали так чи інакше «прив'язані» до Коломиї.

**Засновник серії
«Коломийська бібліотека»
Валерій Ковтун**

Рецензенти:

Хороб С. І.,

доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології
(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

Солецький О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент
(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

Плекан Ю. В.,

кандидат історичних наук, доцент
(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

ISBN 966-550-111-9

© Васильчук М. Scripta manent (написане зостається), 2013

ПРО КНИЖКУ

Ця книжка чимось подібна до тих, які я написав раніше, але, разом з тим, й інакша. Звісно ж, вона становить часточку мого творчого «я». Тут є всього потроху: студії з історії преси та історії української літератури, розповіді про літературно-краєзнавче середовище, рефлексії на прочитані книги.

Мої пресосознавчі зацікавлення не відбігають далеко від Коломиї (розділ «Газети віщують весну»). Газети для мене – це майже два десятиліття практичної журналістської праці, досвід якої дає змогу глибше розібратися в проблемах історії періодики, друкарства, видавничої справи загалом.

За своїм розумінням світу і відтворенням його на письмі я був і залишаюся краєзнавцем. Бо ж пишу про те, що знаю, а знання мої не сягають далеко від тих місць, де живу і триваю. Тому й «об'єктом замилювання» у наукових дослідженнях з історії української літератури (розділ «Слово в кептаріку») я обрав Гуцульщину. Мене цікавить, яке художнє відображення знайшов цей гірський край у творчості того або іншого письменника. До книжки ввійшли статті про постаті, які залишили слід і в культурному поступі Коломиї.

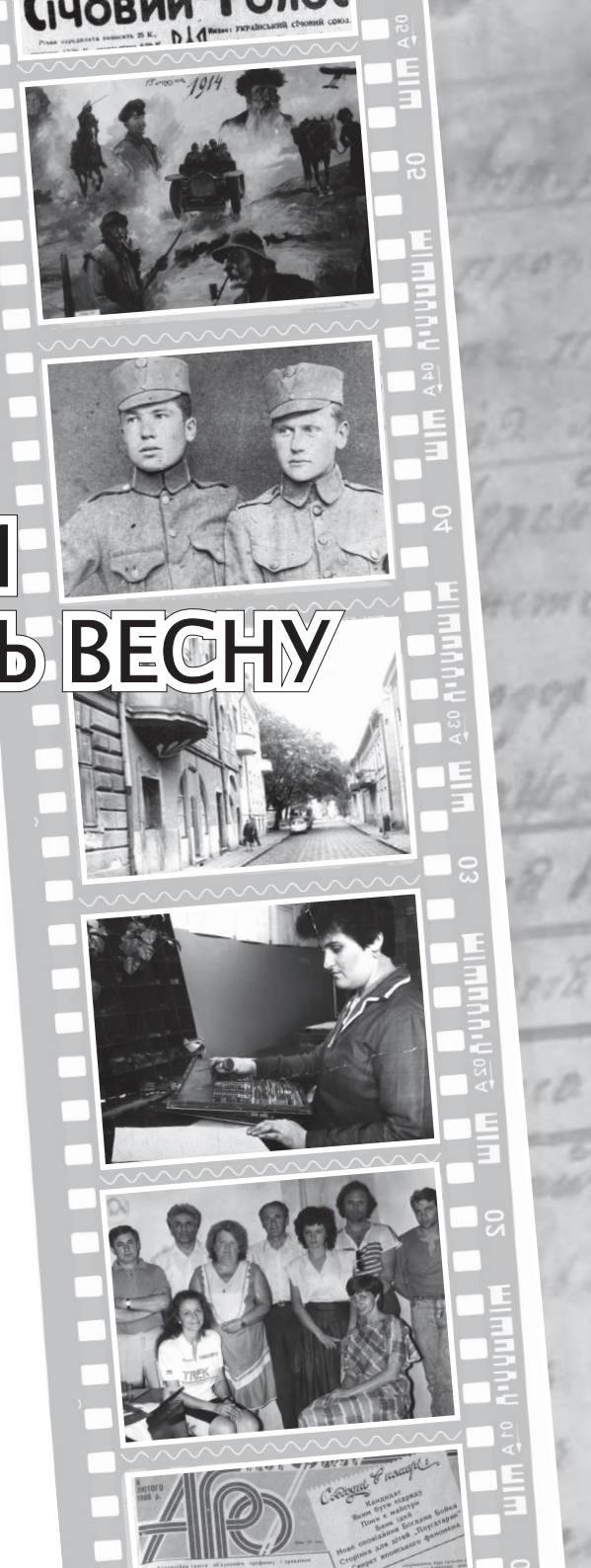
Враження від прочитаного інколи фіксую у вигляді відгуків-рецензій (розділ «У задзеркаллі книг»). Вони цікаві для мене тим, що дають змогу першим сказати своє слово про книжку, тоді як працюючи з творами авторів з попередніх десятиліть, зазвичай уже маєш враховувати думку тих, хто висловився перед тобою.

Усе частіше ловлю себе на тому, що радше читаю документалістику, ніж белетристику: з часом просто починаєш цінувати досвід, який є визначальним у перевірці світу на реальність. Коли автор каже «це було зі мною» (навіть якщо то звичайна прогулянка горами), довіра до написаного зростає. От і я не пропускаю нагоди написати «це було зі мною», або «я знав цю людину» (розділи «Шукати і знаходити» та «Кладки і мости»).

Назвою для книжки послугувала латинська сентенція «Scripta manent», що перекладається як «Написане зостається». Бо ж вірю, що чим більше лишиться написаного, тим рельєфніше відобразиться в історії образ сучасності. Що ж до читача (теперішнього і майбутнього), то завжди є вибір: читати чи ні.

Автор

I. ГАЗЕТИ ВІЩУЮТЬ ВЕСНУ

ВИДАВНИЧА СПРАВА І ГАЗЕТЯРСТВО В КОЛОМІЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1918-20 рр.

Після нищівної поразки у Першій світовій війні у жовтні 1918 р. почався розпад Австро-Угорської імперії. На вимогу національно-демократичних сил передати всю повноту влади у Галичині й Буковині УНРаді, австрійський намісник Галичини генерал К. Куйн відповів категоричною відмовою, тому 31 жовтня 1918 р. було вирішено взяти владу збройним шляхом. О 4-ій год. ранку 1.500 вояків і 60 старшин, керовані Українською Генеральною командою, зайняли у Львові ратушу, намісництво, головну пошту, вокзал, банк. Над ратушею і намісництвом було піднято синьо-жовтий прапор.

Наприкінці вересня 1918 р. і в Коломії створено Військовий Комітет, який охопив своєю діяльністю все Покуття. І тоді, як установлення української влади в Галичині загалом відбувалося згодом, то в Коломії українську владу встановили водночас зі Львовом [5, с. 119]. Володимир Бемко, керівник Військового Комітету, за сигналом зі Львова організував переворот. На бік української влади перейшли 24 піхотний і 36 стрілецький полки.

З певністю можемо стверджувати, що в період Листопадового чину йшлося не лише про перебирання контролю над транспортом, зв'язком, банками тощо, а й над засобами для поширення інформації. Коли встановлювався контроль над стратегічно важливими пунктами Коломії, друкували й відозву про те, що влада перейшла до українців. Сотник УГА Володимир Бемко так описував ранок 1 листопада 1918 р. у Коломії: «А ранок випав на славу – ясний і погідний. На деяких українських установах, на будинках староства, суду, магістрату маяли українські прапори, а на мурах міста розліплено великі чотиримовні відозви до людности з оголошенням про заіснування «Західньо-Української Народньої Республіки». Окремі кур'єри розвезли ці відозви до повітових осередків, містечок а то й деяких сіл Покуття» [1, с. 13–14].

Про те, в якій з друкарень набирали чотиримовну відозву й оперативно віддрукували, не збереглося відомостей. Можемо лише припустити, що це було у друкарні А. Й. Мізевича під управою Фелікса Долінського, оскільки саме тут декількома днями згодом, після чотирирічної перерви, було відновлено видання української періодичної преси в Коломії. Першим з часописів доби ЗУНР став «Покутський вістник», який вийшов 10 листопада 1918 р. [13].

Газета двічі на тиждень – у четвер і неділю – виходила практично протягом усього періоду української державності в Коломії, доки аж 22 травня 1919 р. на ч. 44 її вихід не припинили польські повстанці [10]. Газету, яку видавала Окружна Національна Рада, спочатку редагував Ярослав Навчук (1918 ч. 1–3), далі – Омелян Карашкевич (1918 ч. 4–13, 1919 – ч. 14–43) та Іван Герасимович (1918 ч. 14, 1919 ч. 1–13) [15, с. 83]. Свідченням розуміння молодого українською республікою значення преси був той факт, що «Покутський вістник» повинні були передплачувати всі державні установи, оскільки тут Окружна Національна Рада публікувала офіційні розпорядження, які мали силу законів. Загалом же, з перших чисел часопису окреслились два провідні інформаційно-тематичні струмені спрямованості видання: офіційний та неофіційний. Їх репрезентували рубрики «Урядова часть» і «Неурядова часть». Видання було покликане заповнити інформаційний вакуум у регіоні, тому з наступних чисел газети, залежно від того, хто був редактором і якими були конкретні можливості, більшою чи меншою мірою в ній подавалась інформація не лише про події регіональні, а й – загальноукраїнські та міжнародні.

Лише історико-видавничим фактом залишився разовий випуск часопису «Послідні вісті», який з'явився 1918 р., причому нинішнім дослідникам не доступний жоден його примірник. Єдиним джерелом про нього є бібліографія української преси Євгена Місила [9, с. 245]. На жаль, ні друкарні, ні точної дати видання немає. Традиційно це видання у дослідженнях ставлять після «Покутського вістника» і перед часописом «Січковий Голос», який почав виходити декількома днями згодом після появи «Покутського вістника» – тобто, 20 листопада 1918 р. [16]. Проаналізувавши стан з періодикою в Коломії бачимо, що часопис-одноденка (а на такі видання не потрібно було дотримуватись реєстраційних формальностей) міг з'явитися ще до заснування

«Покутського вістника» як віддзеркалення подій Листопадового зриву. Пізніше ж не було потреби вдаватися до такого кроку, оскільки виходили офіційні часописи.

Упродовж 1918 р. і півтора місяця 1919 р. як щотижневик виходив часопис «Січовий Голос», потім він через фінансові труднощі появлявся лише двічі на місяць. Редактором часопису став Ярослав Навчук, який до цього редагував перші три числа «Покутського вістника», а два останні здвоєні номери редагував Кирило Трильовський. Газета була виданням Українського Січового Союзу і пропагувала ідеї державності та незалежності України. Часопис наполегливо обстоював ідеї творення і розвитку українського війська, оскільки це було послідовним продовженням ідей січового руху. Саме тому й бачимо в числі авторів видання, крім «січового батька» Кирила Трильовського, ще й січових організаторів Івана Чупрея, Петра Шекерика-Дониківа, поета Василя Пачовського, Івана Кульчицького та інших.

Потреба поставити на службу розбудові української державності слово зумовила не лише появу преси, а й друкарні, в якій би цю пресу друкували. Вже з початку грудня 1918 р., тобто, через місяць після встановлення української державності, в Коломиї розпочала роботу друкарня Окружної військової команди (ОВК). Автор схильний вважати, що це колишня друкарня А. Й. Мізевича під управою Фелікса Долінського, котра містилася на вул. Костюшки, 8. У друкарні ОВК друкували часописи доби ЗУНР і УНР, а також іншу поліграфічну продукцію. Зважаючи на суто формальний бік (відмінності у назві), щоб уникнути плутанини, автор виділив три етапи існування друкарні ОВК в окремі періоди, в кожному з яких друкарня розглядається як окреме підприємство. Отож, на самому початку (грудень 1918 – 1919) існувала друкарня ОВК. Обладнання для високого друку давало змогу видавати ілюстровані книги, друкувати картографічну продукцію. Зокрема, тут друкували часописи «Січовий голос» (1919 ч. 3–6) і «Покутський вістник» (1919 ч. 37) [15, с. 83, 96]. Складали і друкували книги, брошури, буклети. Зокрема, «Запорожець : Календар» (1918), «Ручний американський скоростріл ”Льюїс“» (1918), «Стінний календар з картою України» (1918), «Ключ до читання жидівського друку» (1919), «Січова Зоря : Ілюстрований український часопис на 1919 рік до вжитку і науки української молоді і старших» (1919), «Що треба

кожному з нас знати про угорських українців : Короткий історичний нарис» (1919), відбитку з газети «Покутський вістник» праці Захара Скварка «Земельна справа» (1919), брошуру Ореста Кузьми «Український правопис» (1919) [8].

Починаючи з середини грудня 1918 р. на друкованій продукції почали з'являтися підписи «З друк. ОВК під управою О. Кузьми». Нині важко сказати, чи керував він друкарнею ОВК від самого початку, чи перебрав керівництво дещо згодом, оскільки й після того, як Орест Кузьма став керівником друкарні, не на всіх виданнях ставили його прізвище. Очевидно, періоди друкарні ОВК і друкарні ОВК під управою Ореста Кузьми слід вважати тотожними, аж до квітня 1919 р. У друкарні ОВК під управою Ореста Кузьми вийшли газети «Покутський вістник» (1918 ч. 10–14, 1919 ч. 1–36), «Січовий голос» (1919 ч. 1–7/8), «Громадський голос» (1919 ч. 1–11), інформаційний щоденник «Новини» (1919 ч. 1–23), педагогічна газета «Учительський голос» (1919 ч. 1–4) [15, с. 51–52]. Орест Кузьма з якихось причин припинив керувати друкарнею ОВК у квітні 1919 р., хоч Коломиї не покинув, а залишився у місті.

Чітко окресленим етапом у діяльності коломиїського друкарства була друкарня Окружної військової команди під управою Антона Гринцишина. Діяла вона з квітня по травень 1919 р. Антон Гринцишин у квітні 1919 р. перебрав управління друкарнею ОВК від Ореста Кузьми і керував нею до двадцятих чисел травня, доки місцеві польські повстанці силою не припинили друк чергового номера «Покутського вістника», що сталося внаслідок захоплення влади в місті перед приходом румунського війська.

Друкарня ОВК під час польської окупації перейшла у відання Фелікса Долінського.

Після Акта злуки бачимо вияв нового політичного мислення, відчуття того, що перший етап боротьби за державність виграно, зроблено великий крок уперед – народ об'єднано в єдину державу, яка має всі підстави, незважаючи на непросту військово-політичну ситуацію, стати гарантом самостійності, національних і соціальних прав українського народу по оба боки кордону. Це, передусім, розуміли ті, хто мав тривалий досвід політичної праці, хто на своїх власних поглядах відчував еволюцію, пов'язану з об'єктивним ходом історії. У Коломиї

такою людиною був Кирило Трильовський, який з 15 лютого 1919 р. відновив діяльність часопису «Громадський голос» [6] як органу Української радикальної партії (1919 ч. 1–6), а далі – органу Селянської радикальної партії (1919 ч. 7–13) [15, с. 87].

У коломийський період вийшло 13 номерів «Громадського голосу», які приходили до читача аж до середини травня 1919 р. У той час, як Львів знаходився у руках поляків, урядовці республіки перебували в Станіславі, Коломия взяла на себе відповідальність за життя цього часопису. Видання це не стало вузькопартійним, а жваво цікавило життям в Україні, передусім, становищем на фронтах.

Наслідком об'єднання ЗУНР з УНР в єдину державу стало те, що вже 1 березня 1919 р. було створено філію Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР, яка почала видавати бюлетені та популярні інформаційні видання, присвячені «гарячим» темам [18]. У той самий час було створено й Коломийську філію інформаційного бюро УНР. Її завданням було ширити серед мешканців Покуття, Угорської України, а також Буковини офіційну інформацію про стан справ в Україні та щодо політики міжнародної. Практично, новостворена держава прагнула підпорядкувати єдиній ідеологічній опіці потоки інформації, котрі поширювалися в той час різноманітними виданнями з певними партійними ухилами і симпатіями. Органом Коломийської філії Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР став інформаційний щоденник «Новини» [11]. Виходив він, починаючи з 13 березня [12]. Вихід газети припинився 8 квітня того ж року після появи 23 випусків [15, с. 89]. Було вирішено збільшити до триразового на тиждень вихід газети «Покутський вістник» [7], оскільки, як бачиться з віддалі часу і досвіду в оцінці подібних ситуацій, нове видання не мало мережі збуту, бо інформаційний простір був уже заповнений іншими виданнями.

Попри це щоденник «Новини», редагований Миколою Бобикевичем (1919 ч. 1–11) та Корнилом Заклинським (1919 ч. 12–23) мав доволі багате інформаційне насичення, що можна пояснити, передусім, мережею інформаційного бюро, надходженням офіційної інформації.

Свідченням активності вчителів як провідної верстви нації, розуміння свого місця в боротьбі за українську державність була поява в Коломиї часопису «Учительський Голос», перше число якого з'яви-

лося 26 лютого 1919 р. [17]. Побачили світ загалом чотири випуски цього видання, органу українського народного вчителства.

Цікаво, що на відміну від «Покутського вістника» чи «Січового голосу», які були виданнями регіонального типу, вчительський часопис представляв українських педагогів Західної України загалом. Відповідальним редактором став Онуфрій Власійчук; він працював у шкільному комісаріаті в Коломиї та Державному секретаріаті.

«Учительський Голос» виник як наслідок з'їзду представників народного вчителства в Станіславі 3–4 лютого 1919 р. Там обрали Виконавчий Комітет народного вчителства, доручили йому видавати часопис. Прикметною рисою видання було усвідомлення ролі освіти в системі суспільних і державних цінностей.

Цікаві спогади про коломийські друкарні залишив діяч ЗУНР Іван Боберський, який побував у місті 9–11 лютого 1919 р. Він приїхав до Коломиї в пошуках шрифтів для газет «Республіка», «Вістник» та інших друків, які виходили у тодішній столиці ЗУНР Станіславі [2].

У січні–травні 1919 р. Українська Галицька Армія контролювала ситуацію на українсько-польському фронті і поступово витіснила польську армію з Галичини. Однак, невдалі спроби врегулювати українсько-польські стосунки в краї виявилися не на користь української державності. Особливо складною ситуація стала тоді, як 15 травня 1919 р. на український фронт у Галичині та Волині ввели сформовану і озброєну у Франції 80-тисячну польську армію під керівництвом генерала Юзефа Галлера, яка змусила УГА в середині липня 1919 р. відійти за Збруч. Що ж до Коломиї, то українська державність тут була припинена у середині двадцятих чисел травня 1919 р. Перед наступом румунів, які окупували Покуття, польські повстанці захопили важливі об'єкти міста, зокрема, й друкарню ОВК [3].

У період румунської окупації Покуття, яка тривала з 26 травня до 21 серпня 1919 р., друкарні в Коломиї не діяли, періодична преса не виходила. Люди були позбавлені українського друкованого слова, яке несло б об'єктивну інформацію про становище на фронтах, долю Української держави, її уряду, війська.

Наприкінці червня 1919 р., побоюючись можливого вступу Червоної Армії на територію Західної Облaсті Української Народної Республіки, Найвища Рада держав Антанти дала згоду на тимчасове зайняття Східної Галичини польськими частинами до ріки Збруч. 21 серпня

1919 р. румунські війська залишили Коломию, а на їхнє місце вступили польські військові частини, які окупували Покуття [4].

Українська делегація у Варшаві з польською стороною 21 квітня 1920 р. підписала політичну і торговельно-економічну конвенцію. Було передбачено й спільні польсько-українські дії проти Червоної Армії на території України. 25 квітня 1920 р. об'єднані польсько-українські війська форсували Збруч і за тиждень вибили червоноармійські підрозділи з Житомира, Бердичева, Козятина, а 7 травня 1920 р. вступили в Київ. Однак, у червні 1920 р. у ході наступу військ Південно-Західного фронту ініціативу перебрала Червона Армія, яка 14–16 липня дійшла до Збруча. Протягом місяця Червона Армія зайняла 17 повітових міст, 48 містечок і понад тисячу сіл Галичини [14, с. 397].

Саме в цей складний період української історії в Коломиї опинилася редакція щоденної газети «Україна». Газета, започаткована 9 серпня 1919 р. [19] у Кам'янці-Подільському, виходила протягом 1920 р. у Вінниці, Станіславі, а також Коломиї.

Упродовж усього періоду свого існування це видання наполегливо і методично відображало реалії непростого процесу українського державотворення, писало про події на фронтах, у політиці, культурі тощо.

На коломийський період видання щоденної газети «Україна» припали найдраматичніші часи існування. У Коломиї вийшли чотири числа (1920 ч. 141–144) [15, с. 90]. Очевидно, газета припинила існування [9, с. 127]. Драматизм цього періоду історії полягав у тому, що доводилося переорієнтовувати своє ставлення до поляків. Нещодавні вороги, які душили українську державність, нині вже були формальними союзниками у боротьбі з Червоною Армією. І якщо в кам'янець-подільський, вінницький, навіть станіславівський періоди існування часопису редакція мала більш-менш нормальні умови праці, подавала сталу адресу, то в коломийський період, який тривав декілька днів двадцятих чисел липня 1920 р., редакція «України» містилася на залізничній станції Коломия, у вагоні ч. 19–605. Часопис друкували у друкарні А. Кисілевського в Коломиї.

Газета «Україна» була останньою у Коломиї з часописів доби української державності: в перші роки польської окупації було заборонено видання української преси [15, с. 21].

Друковане слово стало одним з основних чинників, завдяки яким виявилася можливою взагалі постановка питання про українську державність. Як засіб комунікації, воно дало змогу створити необхідні умови для формування громадської думки про те, що українська нація – нація державна. Друковане слово вводило українців, сучасників великих суспільно-політичних перемін, у контекст історії: події Першої світової війни, січове стрілецтво, національно-визвольний рух народів, донедавна підвладних двом великим імперіям, приклад української революції у Великій Україні.

Разом з тим, значна роль української преси в державному будівництві ЗУНР і УНР. Причому, вражає оперативність, з якою було проінформовано мешканців Коломиї й Покуття загалом про щойно здійснений Листопадовий чин: практично, водночас з військовими, які перебирали в Коломиї життєво важливі об'єкти під свою опіку, в друкарні складала і друкували чотиримовне повідомлення про те, що влада належить українцям.

Логічним є крок щодо створення друкарень ОВК, які незадовго після постанови ЗУНР забезпечували складання і друк декількох газет, необхідної агітаційної продукції, книг, брошур на військово-політичну і державницьку тематику.

Давні коломийські видавничі традиції, фахові кадри дали змогу в період української державності створити низку періодичних видань, які всебічно відображали військово-політичні події, процеси державотворення, внутрішню й зовнішню політику українського уряду. Коломийська періодика того часу – яскравий документ боротьби українського народу за створення власної національної держави, соборність усіх українських земель. Водночас, преса відобразила весь трагізм ситуації, коли внаслідок цілої низки причин було втрачено незалежність. Однак, це не був цілковитий програш, бо український народ по обидва боки Збруча побачив, що, врахувавши всі помилки й упущення, за власну державу слід боротися й надалі. Тому й бачимо в наступні роки, що українська преса, зокрема, й коломийські періодичні видання міжвоєнного періоду, вбачали себе продовжувачами традицій доби української державності.

2. Боберський І. Щоденник. 1918–1919 рр. / Іван Боберський // Коломия й Коломийщина / ред.-упоряд. М. Савчук. – Т. II. – Філадельфія ; Коломия, 2008. – С. 277–278.
3. Васильчук М. Перша в міжвоєнні / Микола Васильчук // Вільний голос. – 1997. – 17 грудня.
4. Вишиванюк І. Дещо про коломийську філателію / Іван Вишиванюк // Вільний голос. – 2000. – 2 лютого.
5. Грабовецький В. Історія Коломиї : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. / Володимир Грабовецький. – Ч. 1. – Коломия : Вік, 1996. – 176 с.
6. Громадський голос. – 1919. – 15 лютого.
7. До читачів // Новини. – 1919. – 8 квітня.
8. Картоотека видань з колекції І. Вишиванюка. 207 поз. – Зберіг. в особистому архіві І. Вишиванюка.
9. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918-39) і Західньо-Українській Народній республіці (1918-19) / Євген Місило. – Едмонтон ; Альберта, 1991. – 328 с.
10. Наш привіт // Покуття. – 1921. – 19 червня.
11. «Новини» // Енциклопедія Українознавства. – Т. 5. – Львів, 1996. – С. 1784.
12. Новини. – 1919. – 14 марта.
13. Покутський вістник. – 1918. – 10 падолиста.
14. Польсько-радянська війна 1920 // Довідник з історії України. – Т. II. – К. : Генеза, 1995. – С. 397.
15. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.
16. Січовий Голос. – 1918. – 20 падолиста.
17. Учительський голос. – 1919. – 26 лютого.
18. Федоришин П. Преса і українська державність (1917–1920 рр.) / Петро Федоришин. – Тернопіль, 1996. – 177 с.
19. Україна : Щоденна газета. – 1919. – 9 серпня.

ГАЗЕТА «ПОКУТТЯ» ТА ЇЇ РОЛЬ У ВІДНОВЛЕННІ СИСТЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Перша половина 1920-х рр. у Галичині позначена осмисленням уроків недавніх національно-визвольних змагань, підрахунками втрат і болісними пошуками шляхів не лише виживання українців як нації, а й реалізації державотворчих устремлінь [32]. Після Першої світової війни на місці колись могутніх імперських супердержав формувалися національні держави, встановлювався новий політичний порядок. Загального визнання набув принцип самовизначення націй, однак дотри-

мувалися його не в усій Східній Європі. Зневаженими виявилися права українців, зокрема у Галичині та на Буковині. «Близько 7 млн. українців, в основному колишніх підданих габсбурзької монархії, виявилися єдиною нацією, що тоді не завоювала незалежності» [29, с. 369].

Після нетривалого часу української державності в Галичині, проголошення Акта злуки ЗУНР і УНР у січні 1919 р., настав період демаршу. Польща, яка також лише нещодавно визволилася з імперських пут, висунула власні амбіції і перемогла у воєнному конфлікті в Східній Галичині – після наступу 80-тисячної польської армії генерала Юзефа Галлера українська армія відійшла за Збруч [5, с. 19].

У травні 1919 р. Покуття, зокрема Коломию та округу, зайняло румунське військо; згодом відступило, а на зміну йому прийшло польське [4, с. 8]. Правління Польщі в Східній Галичині з точки зору міжнародного права залишалося спірним. Остаточне вирішення долі Галичини відклали до 1923 р., коли західні держави нарешті погодилися, щоб краєм правила Польща; обумовлювалося надання українцям автономії та відповідного ставлення до їхніх національних прав.

Як свідчать факти, українсько-польські взаємини того періоду були далекими від ідеальних [28, с. 218]. Чи не найтяжчим гріхом окупаційного режиму було позбавлення українців права вільно висловлювати громадську думку, зокрема й через засоби інформації. По суті, польська адміністрація наслідувала румунську військову владу, яку щойно змінила на Покутті та Гуцульщині; вона також практикувала заборону української преси на окупованих українських територіях [22, с. 97].

Це – одна з прикметних рис наднаціональних політичних режимів, які здебільшого й реалізовували себе через заборону українського друкованого слова. Саме таким шляхом чинився спротив національній самоідентифікації народу в умовах бездержавності корінної нації. Внаслідок цих заборон Покуття і Гуцульщина пережили без преси два «чорні» роки; цей період завершився у червні 1921 р.

Традиції коломийської української журналістики, започаткованої ще 1865 р. газетою «Голось народный», уже в підавстрійський період набули широкого розвитку: впродовж 1865–1914 рр. тут існувало 24 різноманітні періодичні видання, функціонувала система друкарень і, що найголовніше, – сформувався відповідне інтелектуальне мікросередовище, виховане на традиціях регіональної української журналістики [28].

У період української державності, позначений, з одного боку, економічною нестабільністю, викликаною чотирма роками війни, а з іншого – свободою слова, вільними умовами існування періодики, втворився особливий стиль у журналістиці. Прикметною рисою публікацій того періоду були прямота висловлювань, дискусійність, яка сприяла пошукові реальних шляхів державотворчого поступу української нації.

Загалом, преса часів української державності, в тому числі й коломийські видання, відіграли важливу роль у суспільно-політичному житті як інформаційний та консолідуючий фактори. Чітка позиція журналістів впливала на читацький загал не лише системою аргументації, а й емоційністю викладу, чому сприяло застосування широкого арсеналу публіцистично-художніх і мовностилістичних особливостей жанрів та фахової майстерності. «У результаті нація сконсолідувалася, була готовою до активних дій» [31, с. 157]. Однак історія розпорядилася інакше.

Шоковий стан, у якому опинилися українці внаслідок втрати реальної політичної влади, що настала з окупацією Східної Галичини поляками, тривав недовго. Уже в квітні 1920 р. на Гуцульщині піднялося антипольське повстання. Після його придушення у коломийській в'язниці більш як півроку перебувало 350 заарештованих, над якими жорстоко знущалися [24]. 21 серпня того ж року розпочалося збройне повстання проти польських окупантів у Сколівському повіті на Львівщині, його підтримали й жителі сіл Долинщини [5, с. 20]. Ці події свідчили про реальне ставлення українців Галичини до окупаційної влади. Позбавлення народу друкованого слова, а отже, і правдивої інформації про стан справ, було на користь окупаційному режимові. Взаємини, які існували у Східній Галичині між українцями як етнічною більшістю і новою польською адміністрацією у період з 1919 р. до 1923 р., історики називають «взаємним невизнанням». Галицькі українці «відмовилися визнати польську владу своїм законним урядом, доки Рада послів Антанти у Версалі не прийняла відповідного рішення. [...] Радикальні елементи звернулися до терористської тактики й саботажу щодо польських урядовців і державних установ. Зі свого боку польський уряд діяв так, начебто Галичина була цілком польським краєм, підпорядковуючи собі його

політичне, культурне та економічне життя й цілком ігноруючи потреби українців» [29, с. 369, 371].

Ігнорування влади було очевидним: українці бойкотували призов до польського війська, перепис населення [1]. Саме в таких умовах 19 червня 1921 р. у Коломиї вийшов перший номер українського тижневика «Покуття». Однак тираж одразу ж було конфісковано [19]. У повторному тиражі біліють місця вилученого тексту. Конфіскованими були й числа 5 і 9 з усіх одинадцяти випусків газети [8]. Видавці взяли на себе відповідальність – першими «пробити» стіну інформаційної блокади в регіоні під пильним наглядом нового режиму. Журналісти, які працювали над створенням «Покуття», уже з перших номерів зуміли перетворити газету на виразника заповітних думок державницьки налаштованого населення краю. Автор передової статті «Наш привіт» засвідчує, що «Покуття» – то не щось нове, а видання, яке продовжує традиції преси доби української державності: «22 мая 1919 появилось останне число «Покутського Вістника», органу окружної Національної Ради. Слідуюче число було вже на друкарській машині, але місцеві польські повстанці не допустили його до рук населення. [...] сама думка про вільне слово нашого громадянства була занадто смілива. Щойно останній піврік приніс покутянам сподівання, що не треба жаяхатися власної тіни, але треба говорити голосно українською мовою» [17].

Газета демонструє чудові зразки публіцистики, яка містить аналіз реальних причин невдач і поразок, виявляє добру проінформованість про хід подій в Україні та за її межами. «Поклавши в основу свого політичного світогляду ідею створення єдиної незалежної демократичної України, тижневик розглядає завдання української демократії у боротьбі за незалежність України, аналізує найважливіші події з життя Підкарпатської і Наддніпрянської України, політику тарнівського уряду УНР» [22, с. 97]. Уміння в хвилини найпекучішого болю говорити нації правду у вічі, зауважувати об'єктивні причини тих чи інших подій – прикметна особливість публікацій тижневика «Покуття». Багато з узагальнень авторів видання і нині мають актуальне звучання. В сучасній українській публіцистиці знаходимо чимало варіацій на тему національного й антинаціонального в нашій ментальності [14]. Автор статті в «Покутті» підсумовує власні спостереження під

час державотворчих процесів: «Досвід виказує, що нема для українства гірших ворогів за самих українців» [17]. Розгортаючи свою тезу, публіцист (очевидно, Євген Яворівський) зазначає: «Ми замало освічені, щоб уміти вихіснувати скарби цієї землі, створити сякі-такі промисли і торгівлю та згуртуватися в різних національних, класових, економічних, культурних, обласних організаціях, які об'єднували б у собі кожен верству громадянства, після найкращих всесвітніх зразків будували свою власну хату, оживляли б доцільною невпинною працею кожен закутину нашої землі, заступали б інтереси всіх верств зокрема та спільними зусиллями творили б осередок, що керував би нацією для добра громадянства». І тут же знову гірке зізнання: «Уміємо тільки терпіти, але не жити» [20].

Можемо стверджувати, що в процесі кристалізації державницьких устремлінь преса нового періоду в історії України стояла на вістрі вимог часу, була важливим чинником творення та розвитку нації.

Тижневик «Покуття» засвідчує серйозні наміри українців не здаватися в тих умовах, у яких вони опинилися. Газета бере на себе функції ідеолога, який мав би виконувати ту роботу, яку в державі здійснюють офіційні органи влади. Часопис прагнув висловлювати думки і прагнення всіх українських організацій на Покутті, бути стимулом до відновлення старих і творення нових національних, економічних і культурних інституцій. Газета окреслювала напрями діяльності в конкретних суспільно-історичних умовах, які згодом справді прижилися в краї, даючи, передусім, заряд до економіко-політичної організації українців.

Постійні цькування, загроза конфіскації тиражу, штрафних санкцій змусили тижневик, починаючи з 7-го числа, обмежитися лише поданням фактів, відмовившись від редакційних коментарів [22, с. 98]. Однак навіть за таких умов газета доносила слово правди до читацького загалу.

Про витоки тижневика «Покуття» з періодики доби ЗУНР свідчить не лише ідеологічна спрямованість, а й низка інших моментів. Традиційним для української журналістики стало відроджувати заборонене видання під іншою, часто подібною назвою, з тими самими стилістичними ознаками [8]. «Покуття» продовжує традиції «Покутського вістника». Засвідчує це не лише близька назва, а й те, що редактором га-

зети був Омелян Карашкевич (1893–1969) [9, с. 25, 45]. Після того, як Ярослав Навчук 1918 р. відредагував перші три числа «Покутського вістника», Омелян Карашкевич був відповідальним редактором чисел 4–13 за 1918 р., а згодом, після Івана Герасимовича, редагував числа 14–13 за 1919 р. [3, с. 128].

Омелян Карашкевич – професійний журналіст, який вивчав у Віденському університеті історію та журналістику. Відомий він ще й як перекладач з німецької книги Петера Альтенберга «Як я то бачу» (1912), а також як автор збірки поезій «Співи днів і ночей : Низка пісень 1908–1913» (Коломия, 1914), прозових книг «Велика легенда Сходу» (1919) та «Гуцульщина : Думки про її піднесення» (1921; у співавторстві). Він також видав збірку сатири «Український сміх» (Коломия ; Станіслав, 1921) з власним вступом [34]. 1929 р. активно співпрацював з львівським часописом «Вікна»; виключений зі складу літоб'єднання «Горно» (1930). Після Другої світової війни був на еміграції у США. Однак найактивнішим у житті Омеляна Карашкевича був період боротьби за українську державність. Після редагування «Покутського вістника» 1919 р. в Кам'янці-Подільському він входив до редколегії органу Української соціал-демократичної робітничої партії – газети «Боротьба» [11]. Тут він видав політичну брошуру «Розмова Вільфіс Кіоску про державних мужів УСДП Галичини і Буковини» (Кам'янець-Подільський, 1919).

Як і «Покутський вістник», тижневик «Покуття» виходив форматом 31x47,5 см. Верстка газети триколонкова, з відбивкою між колонками рантовими лінійками. Варіації шрифтів – від кг 12 (головні матеріали, зокрема передові статті) до кг 8 (невеликі інформації, здебільшого з-поза меж України). В оголошеннях використовуються шрифти кг 16 і більші для виділення ключових слів. Переходів статей з однієї сторінки на іншу не виявлено. В колонці у кінці тексту – декоративні розетки. Загалом, верстка без декорування. Посторінкове оформлення – строге. Назву газети («Покуття») відбито лінійкою над основним текстом сторінки. По боках – колонцифра і порядкове число газети.

Тижневик «Покуття» 1921 р. складала й друкували у друкарні Михайла Бойчука в Коломії. Аналіз набору шрифтів та елементів оформлення засвідчує, що навіть за браку технічних можливостей видавці прагнули надати газеті неповторності не лише в плані ідейно-

му, а й у суто поліграфічному. Технічна база колишньої друкарні Михайла Білоуса, найстарішого в Коломиї поліграфічного підприємства [7, с. 18], яке існувало починаючи з 1864 р. і яке перебрав Михайло Бойчук, після 1913 р. не обновлювалося. При зіставленні шрифтів, якими набрано «Покуття», з продукцією друкарні Михайла Білоуса передвоєнного часу, бачимо багато спільного. Тотожними є й особливості поодиноких заставок, розеток.

Відновлення української періодики в Коломиї відбувалося не лише в складних політичних, а й у нелегких фінансово-економічних умовах. Грошова одиниця – польська марка (1919-24 рр.), яка передувала запровадженню стійкішого злотого, виконувала роль валюти перехідного періоду. Наближено тодішню фінансово-економічну ситуацію можемо зіставити з періодом першої половини 1990-х рр., коли в обігу були нестабільні українські купонокарбованці. Польські марки також виявилися нестабільними, дуже знеціненими внаслідок постійного збільшення їхньої емісії. 1924 р., коли офіційно запроваджено злотий, обмінний курс становив: 1 злотий = 1 млн. 800 тис. польських марок [12, с. 107]. Саме в нестабільних умовах, викликаних кризовими явищами, постійною емісією, не можна було розраховувати на попередню передплату на газету як запоруку фінансової стабільності видання. З першого ж номера газети далися ознаки особливості ситуації. Так, оголошена передплатна ціна на місяць 32 марки, вже з другого номера зросла на третину – 48 марок, відповідно, зросли й ціни роздрібного продажу кожного примірника – з 8 до 12 (на провінції – з 9 до 13) марок [21]. Тижневик «Покуття» мислився видавцями як часопис, який мав фінансуватися з кількох джерел: оплати за надання рекламних послуг, прибутку від передплати й роздрібного продажу газети, а також за рахунок добровільних пожертв прихильників української ідеї. Саме тут бачимо, хто реально, крім редактора Омеляна Карашкевича, стояв біля витоків першої у Коломиї української газети міжвоєнного періоду. Зокрема, це люди, які дали гроші на видання першого, стартового, номера: Євстахій Лісовий (1000 марок), Микола Турянський (500 марок). Є тут люди, які сховалися за криптонімами, зокрема М. В. (200 марок). 800 марок дали коломийські залізничники [8]. Тисячу аркушів паперу для газети передав народний учитель Осип Кузьма [16], який започаткував тоді своє видавництво

ОКА (1921-39 рр.) [2, 329]. Згодом у цьому видавництві побачили світ більшість книг з творчого доробку письменника Андрія Чайковського [10, с. 23], який мешкав у Коломиї, оригінальні та перекладні книги Івана Филипчика, Петра Франка, Пантелеймона Куліша, Дмитра Мержековського, Олександра Купріна [13].

Надаючи важливого значення рекламі як джерелу фінансування, редакція чверть усієї газетної площі віддавала під оголошення; ними було зайнято четверту сторінку. Зокрема, тут подано рекламу магазину (складу) паперу і книгарні «Видавничої спілки українського вчительства», «Молочарні» в Народному домі, цукерень, а також рекламу велосипедів і грамофонів (з клішованими, очевидно, ще довоєнними заставками). Друкувалася реклама «Артистично-фотографічного закладу А. Кіблера в Коломиї», перукарень тощо. Загалом, реклами були розраховані на тривалий термін опублікування, тому повторюються з номера в номер. Цікаво, що тут не помітно ще відбору за національними ознаками власників-рекламодавців, що згодом у Галичині було висловлено у поширеному гаслі: «Свій до свого по своє!».

У тижневику «Покуття» «час від часу друкувалися спогади, літературні твори, зокрема спогади Євгена Яворівського про борця за незалежність України Антона Виметалю, гуцульська легенда Федора Дудка, вірші О. Олесея «З гуцульських гір» та інші» [22, с. 98]. Тут чітко розмежовували поняття «росіяни» і «більшовики». Так, повідомлялося, що «Совітська Росія жде на нову війну в Європі, як каня на дощ. Є вісти, що більшовики пробували перейти Дністер» [33]. І на цій же сторінці видрукувано оповідання Івана Тургенєва «Поріг» [30].

Загалом, перший номер «Покуття», порівняно з іншими, має найбільше експресії, публіцистичного запалу; матеріали, опубліковані в ньому, служать для кращої орієнтації у тодішній ситуації. Газета яскраво засвідчила прорив зі стану тривалого мовчання до хоча б часткової свободи слова. Цікавим для історії журналістики, оцінки професійної майстерності є матеріал «До живих і чуйних покутян», написаний у формі напівжартівливої оповідки про те, як народжувалася газета. Автор заховався за характерним псевдонімом, який цілком відповідає стилеві публікації, – Наум Молотило: «Був я, бачите, на хрестинах нашого народнього часопису. Зійшлося там кількох незаспаних українців і назвали малого «Покуття». Хотіли зразу назвати

його «Наука» або «Українська Рада», так як колись Наумович і Білоус охрестили свої часописи. Та я кажу їм: «Наука» дуже вчене слово, а «Радою» часопис не слід звати, бо ми самі безраді, а й зачнемо дуже всім радити, то й з нами собі порадять. Кажу: назв'яв малого по батькові. Може це йому на добре вийде. Може він, як і батько його, українське Покуття, перебуде всяку біду й довго ще не схоче вмирати» [6]. Далі йде оповідка про те, як один з кумів дав трохи паперу, інший – грошей. Однак «маречки тепер дуже високо літають, що вітер повіє, то вони все вище», – пише автор про інфляцію. «А він (часопис. – М. В.) здорова дитина, їсти хоче, а кричить, як Довбушева трембіта. А пани не люблять, як з гір гуде гуцульський струмент. От, от і зачнуть на малого накладати кари за порушення гробової тишини «кресового загуменка» [6], – уже з першого номера передбачав автор долю новоствореного часопису.

Підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що поява тижневика «Покуття» була викликана об'єктивними причинами. По-перше, в Коломиї існували стійкі традиції української преси, тож у громадськості була необхідність отримувати через національну періодику інформацію про суспільно-політичне, економічне, культурне життя. Заборона української преси поставила людину краю в умови інформаційного голоду.

По-друге, потребу в національній періодиці поглиблювали недавні національно-визвольні змагання, втрата державності, ворожа окупація. Людям українськими були об'єктивна оцінка подій і явищ сучасного їм життя, оптимістичний погляд на перспективу, певне ідеологічне обґрунтування подальшого їхнього існування в нових умовах.

Тижневик «Покуття», незважаючи на те, що виходив нетривалий час, зумів виконати покладені на нього функції. Він був своєрідним продовженням української преси доби ЗУНР як з ідеологічного, так і з мовностилістичного погляду. Політична концепція газети: українці повинні відповідно до нових умов зберігати свою національну окремішність, збирати сили для нового етапу національно-визвольних змагань. У мовностилістичному плані – використання у газеті правописних норм і лексики, характерних для преси Великої України.

Крім того, тижневик «Покуття» прорвав блокаду українського друкованого слова в гуцульсько-покутському регіоні, засвідчив, що жит-

тя зі зміною влади не припинилося, що треба гуртуватися, реально оцінювати свої сили, не займатися самоїдством, а очікувати слушного часу для боротьби за здобуття втраченої незалежності. Газета стала прикладом для багатьох інших українських видань, які з'явилися на Гуцульщині та Покутті у міжвоєнний період.

1. Арсенич П. Вибори 1922 року на Гуцульщині / Петро Арсенич // Верховинські вісті. – 1994. – 25 червня.
2. Б. Р. Українські видавництва і періодичні видання в Коломиї в 1865–1939 рр. / Б. Р. // Коломия і Коломийщина : збірник споминів про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – С. 325–334.
3. Бачинський В. Преса ЗУНР 1918–1919 рр. Українська Галицька Армія : Матеріали до історії УГА / Володимир Бачинський ; упоряд. Д. Микитюк. – 36. 5. – Вінніпег, 1976. – С. 126–141.
4. Бемко В. Листопадові події в Коломиї / Володимир Бемко // Літопис коломиїський. – 1991. – 24 с.
5. Бурдуланюк В., Гаврилів Б. Історія Прикарпаття (хронологічний довідник) : події, факти, дати / Василь Бурдуланюк, Богдан Гаврилів. – Івано-Франківськ, 1993. – 64 с.
6. «Був я...» // Покуття. – 1921. – 19 червня.
7. Васильчук М. Брати Білоуси та їх внесок в українську культуру / Микола Васильчук. – Коломия, 1995. – 44 с.
8. Васильчук М. Перша у міжвоєнні / Микола Васильчук // Вільний голос. – 1997. – 17 грудня.
9. Васильчук М. Письменство на Коломийщині : друга пол. 16 ст. – 1939 р. / Микола Васильчук. – Коломия : Народний дім, 1993. – 80 с.
10. Васильчук М., Кречковський Л. Андрій Чайковський : штрихи до портрета на тлі Коломиї / Микола Васильчук, Любомир Кречковський. – Коломия : Вік, 1994. – 32 с.
11. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина / за ред. В. Кубійовича. – Львів, 1993. – Т. 1 : Перевидання в Україні. – 400 с.
12. Зварич В. Нумизматический словарь / В. В. Зварич. – Львов : Вища школа, 1978. – 356 с.
13. Коломиїські книжкові видання 1864–1941 рр. : каталог / упоряд. І. Монолатій // Літопис коломиїський. – 1993. – Ч. 1. – 28 с.
14. Лизанчук В. Завжди пам'ятай : Ти – Українець! / Василь Лизанчук. – Львів, 1996. – 252 с.
15. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній республіці (1918–19). – Едмонтон, 1991. – 324 с.
16. На пресовий фонд «Покуття» зложили... // Покуття. – 1921. – 19 червня.
17. Наш привіт // Покуття. – 1921. – 19 червня.
18. «Новини» // Енциклопедія українознавства : Словникова частина / за ред. В. Кубійовича. – Львів, 1996. – Т. 5 : Перевидання в Україні. – С. 1784.
19. Окружний суд... // Покуття. – 1921. – 17 липня.
20. Покуття. – 1921. – 19 червня.
21. Передплата... // Покуття. – 1921. – 17 липня.

22. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.
23. Савчук М. Бойчука Михайла друкарня / Микола Савчук // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 2. – Коломия : Вік, 1998. – С. 84.
24. Савчук М. Гуцульське повстання 1920 року / М. Савчук // Верховинські вісті. – 1993. – 22 червня.
25. Савчук М. Коли повів вітер волі / Микола Савчук // Вісник Коломиї. – 1991. – 1 листопада.
26. Савчук М. Коломия – унікальний видавничий центр української провінції / Микола Савчук // Літопис коломийський. – 1991. – Ч. 2. – С. 4–6.
27. Савчук М. Освітній діяч / Микола Савчук // Вісник Коломиї. – 1991. – 18 січня.
28. Савчук М. Часописи Коломиї / Микола Савчук. – Івано-Франківськ : Галичина, 1991. – 12 с.
29. Субтельний О. Україна : історія / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 512 с.
30. Тургенев І. Поріг / Іван Тургенев // Покуття. – 1921. – 19 червня.
31. Федоришин П. Преса і українська державність (1917–1920 рр.) / Петро Федоришин. – Тернопіль, 1996. – 177 с.
32. Чайковський А. Чорні рядки : мої спомини за час від 1 листопада 1918 до 13 травня 1919 / Андрій Чайковський. – Львів : Червона Калина, 1930. – 119 с.
33. Що діється в світі // Покуття. – 1921. – 19 червня.
34. Ясінчук З. Омелян Карашкевич / Зіновій Ясінчук // Вісник Коломиї. – 1993. – 8 вересня.

ЕПОХА «АГРО», АБО ДЕЩО ПРО ДОБУ ПЕРЕМІН У КОЛОМИЇ

Після десятиліть більшовицького засилля, друга половина 1980-х рр. вселяла надії на зміни. Люди прикипіли до телеекранів, стежачи за горбачовськими ініціативами реформ. Для їх досягнення було проголошено перебудову, новий стиль керівництва, гласність в державному управлінні, плюралізм думок у рамках соціалістичного вибору. У пресі, передусім московській, почали з'являтися матеріали, у яких викривалися негаразди в економіці, критикувався стиль тоталітарного керівництва, зокрема сталінщини. Розкривалась правда про репресії в Радянському Союзі в 1930-і рр. тощо. В Україні внаслідок консервативності партійного керівництва такі зміни у пресі відчувалися слабше.

Преса залишалася у партійних руках. У Коломиї в другій половині 1980-х рр. виходили дві газети – орган коломийського міськкому КПУ, міської та районної рад народних депутатів «Червоний прапор»

та орган парткому, профкому, комітету комсомолу та дирекції заводу «Коломиясільмаш» – «Робітниче слово».

Ознакою нового часу, реальних, а не декларативних перемін стала комерційна газета об'єднаного профкому і правління агрофірми «Прут» – «Агро», яка виходила з 6 лютого 1988 р. Газета була тижневиком. Перший її номер підписала редколегія. З наступного, зведеного номера, що вийшов 20 лютого, газету підписував головний редактор Дмитро Захарук; водночас, було змінено підзаголовок газети. Перший крок часопису був надто сміливим і його спробували вбрати в партійні рамки: «Кремлівські чиновники одразу ж наклали заборону на вихід комерційної газети і друге число вийшло 20 лютого 1988 вже як газета ради секретарів первинних партійних організацій, об'єднаного профкому і правління агрофірми "Прут"» [3], – писав про часопис Михайло Андрусак. З таким статусом газета проіснувала аж до листопада 1988 р.

Засновником газети була агрофірма «Прут», якою керував Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР Василь Ткачук. У редакційній статті «Добридень читачу!», вміщеній у першому номері, зазначалося: «Закликаємо бути не лише передплатником, а й співавтором нашого часопису: заперечуй, ділися думками, висловлюй свою точку зору. Одне слово, працюймо обопільно, щоб у розумному, аргументованому діалозі народжувалась істина» [1]. Перші кроки газети «Агро», при всій нетрадиційності її появи, були в руслі тодішнього офіційного газетярства. Разом з тим, своїм оформленням газета вже з першого номера свідчила про те, що це серйозне видання, яке претендує на власний голос в інформаційному світі.

Газета «Агро» на першій сторінці першого номера подала карту Коломийського району з позначеними на ній землями, які входять до складу агрофірми «Прут». У номері вміщено розповідь про Василя Ткачука «Голова колгоспу», матеріали про бригадний підряд у колгоспі, пізнавальний матеріал про японський економічний феномен та інше. Дві сторінки газети відведено під рекламу «Союзторгу». Вже з першого номера «Агро» помітне тяжіння до матеріалів, які з часом стануть у виданні провідними: літератури, культури. Так видрукувано першу подачу оповідання Богдана Бойка «Дідів клопіт», статтю мистецтвознавця і письменника Мирослава Аронця «Поки є майстри».

Започатковано сторінку для дітей «Плугатарик», де подано добірку віршів Марійки Підгірянки.

Наступні номери газети були багатші на інформацію про сільське життя; газета показувала працю трудових колективів агрофірми, подавала рекламні сторінки. Часопис був ілюстрованим, при дотриманні стилю, цілісної концепції оформлення «Агро» кожен номер видання виходив з щоразу іншим кольоровим оформленням; чергування кольорів створювало у читача ілюзію свіжості, новизни.

12 березня 1988 р. з'явилася перша подача рубрики «Бібліотечка "Агро"»: опубліковано поезії Ольги Слоньовської. Звідси бере початок книговидавнича діяльність «Агро», рубрика згодом переросла у книжкову серію з однойменною назвою. У перші місяці існування часопису закладено низку рубрик, які стали традиційними – «Переважа віків», «Заповіт берегині», «Столітник», «Повниця». Вони згодом були одними з провідних, опубліковані під ними матеріали виявилися визначальними для творчого обличчя газети.

«Агро», яку називають першою в Україні легальною національно-демократичною газетою доби соціалізму, балансувала на межі допустимого, поволі рухаючись до свободи слова, відкритості. Тут сусідять матеріали ідеологічного спрямування (до дня народження Леніна, присвячені XIX партійній конференції) з публікаціями на теми української культури, мистецтва, літератури, фольклору. Газета запровадила рубрику «Публіцистика: на перехресті думок». Першим під нею 30 червня 1988 р. друкують великий матеріал Миколи Шмеля «Нові тривоги».

Тему національно-визвольних змагань, діяльності УПА газета зачепила 14 липня 1988 р., опублікувавши новелу письменника Павла Федюка «Мама сушила сухарі». У той самий час газета звертається до афганської теми, оповідаючи не про радянський патріотизм, а про трагедію: загибель на чужій землі двадцятирічного солдата з Коломийщини.

З листопада 1988 р. «Агро» – рекламно-інформаційна газета агрофірми «Прут». Часопис отримує багато листів, у т.ч. й з-за меж Коломийщини; витяги з окремих листів подано під рубрикою «Читачі про «Агро». Серед них – позитивний відгук головного редактора журналу «Жовтень» Романа Федоріва.

Оцінюючи газету «Агро» першого року видання, можна констатувати, що вона була новим для свого часу виданням, у якому попри данину часу, чітко простежується культуротворча лінія; газета зайняла позицію показу правдивої минувшини нашого народу. Все це при тому, що офіційно «Агро» була газетою агроформування, яке об'єднувало декілька колгоспів і переробних підприємств.

Видання відійшло від іміджу рекламної сільськогосподарської газети. До теми репресій 1937 р. на прикладі долі галичан звертали-ся івано-франківський науковець Володимир Полек та коломияннин Іван Романюк. Тут опублікували «Статут товариства рідної мови імені Т. Г. Шевченка». Надруковано низку матеріалів про заборонених колись осіб, події, організації. Зокрема, про Наукове товариство ім. Шевченка, голодомор в Україні, художника Опанаса Заливаха.

На новий рівень переосмислення історії вийшла газета «Агро», опублікувавши у вересні-жовтні 1989 р. статтю «Таємниця Дем'янового Лазу» та велике дослідження Михайла Миронюка «Щоб їм так легко було конати...». Перша з них – розповідь про розкопки поховань жертв НКВС в урочищі Дем'янів Лаз біля Івано-Франківська, друга – про депортацію українського населення Покуття. Все це відбувалося в контексті підготовки до виборів депутатів Верховної Ради СРСР, зростання популярності Народного руху України, гучної слави першого фестивалю «Червона Рута» у Чернівцях. Під завісу 1989 р. газета опублікувала статтю Степана Шулепи «Українська Республіка», чим започаткувала повернення до теми національно-визвольних змагань 1918–1920 рр., стрілецької тематики.

Сучасне і минуле України переплелось в спеціальному випуску «Агро» із січня 1990 р., присвяченому Дню злуки: розповідь про живий ланцюг єднання від Івано-Франківська (колись Станіслава, столиці ЗУНР) до Києва. У цьому самому номері – передрук матеріалів з газети «Республіка» за 1919 р., присвячених ЗУНР і УНР, з розповіддю про події в Києві.

У ході підготовки до виборів у народні депутати УРСР та місцевих рад пропагувалась ідея, що в час демократії і гласності в Україні мають керувати українські патріоти. Газета «Агро» 1990 р. публікувала розповіді про кандидатів у депутати до рад. Було оприлюднено не лише офіційні програми, а й твори кандидатів (Степан Пушик, Вік-

тор Терен) чи розповіді про їхній мистецький доробок (Володимир Шлемко).

Демократичність «Агро», прагнення відкрити читачам правду про минуле України, турбота про майбутнє українського народу викликали увагу до часопису. Про це свідчать і тиражі видання. Упродовж 1988 р. тираж газети хитався у межах 5.000 – 5.400 примірників. Другого року існування часопису він був 5.400 – 6.000 примірників. Відтоді, як газета перестала бути лише рекламно-інформаційною та культурницькою, а звернулася до проблем національного відродження, проблем влади тираж невинно зростає. 1990 р. розпочався з тиражу 12.000, який до кінця року виріс до 14.700 примірників. Публікуючи здебільшого великі за обсягом матеріали, часто на декілька подач, часопис знаходив місце і для відгуків читачів, особливо, з-поза меж Коломийщини (родина Юрашуків з Надвірнянщини, К. Журавінський з Київщини): «Тільки з «Агро» довідуємось, як живе нині наш народ, чим дихає...» [2], – мовилось в одному з дописів. Газета публікувала відгуки людей про недавній Пленум ЦК Компартії України, торкалась проблеми національної символіки: «Останнім часом ведеться мова про узаконення Тризуба як герба УРСР. Люди України, не можна допуститись ще однієї помилки – заплямити й очорнити тризуб! Тризуб – символ незалежної України. Він може і мусить бути узаконений тільки тоді, коли Україна стане вільною» [2], – йшлося в одному з читачьких листів за березень 1990 р.

Після виборів 1990 р. в Україні, особливо на її заході, до влади прийшли демократичні сили. Тоді ж розпочалася боротьба за пресу. Газета виходила з емблемою інформцентру, який очолювала депутат міськради Ольга Бабій; на той час вона була т.в.о. головного редактора газети «Агро», а з червня 1990 р. – головним редактором.

Першою великою громадською акцією новообраної влади став Всесвітній собор духовної України в Коломиї 3–7 липня 1990 р. Ця подія привернула увагу до Коломиї не лише громадськості України, а й з-поза її меж. Заходи Собору духовної України стали святом свободи, єднання навколо ідеї відродження духовності. Численні мистецькі виставки, театральні вистави за творами Ліни Костенко, Василя Стуса, концерти і театралізовані дійства. Все це діялося за участю духовенства. Участь у роботі Собору взяли відомі письменники, політичні діячі, науковці.

У серпні 1990 р. «Агро» висвітлювало важливі події, передусім, політичного характеру. Зокрема, демонтаж пам'ятника Леніну в центрі Коломиї та скандал у зв'язку з тим, що його підмурівок було складено з надмогильних стел із польського та єврейського цвинтарів.

У полі зору газет у другій половині 1990 р. перебувало ще одне важливе питання. 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Було проголошено «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [6]. Однак, нав'язувалась ідея Союзного договору. Вона активно дискутувалась, причому, компартійний «Червоний прапор» з прихильністю ставився до цієї ідеї, «Агро» і «Вісник Коломиї», обстоюючи точку зору демократичної частини громадськості, категорично виступали проти будь-яких союзів. На таких же позиціях стояла і газета Коломийської організації Української республіканської партії «На переломі», яка почала виходити в листопаді 1990 р.

1990 р. відроджено в Коломиї книговидання. Реальні кроки у цій справі зробила редакція газети «Агро». 7 липня 1990 р. вона видала здвоєний номер газети. Додатком до неї була брошура «Біблія для дітей», видана в рубриці «Поетична бібліотечка “Агро”». Надруковано її 25-тисячним тиражем. Лише незначну частину брошури було зшити й обрізано в друкарні, загалом же читачі мали самі завершити брошурування.

14 листопада 1990 р. президія Коломийської міської ради народних депутатів видала ухвалу «Про створення видавництва у м. Коломиї». В цьому документі було зазначено: «Відновити видавництво в місті Коломиї, ліквідоване у 1939 році. [...] Інформцентру міської ради народних депутатів укомплектувати штат і розпочати видавничу діяльність до 15 грудня 1990 року. [...] Відповідальність за виконання цієї ухвали покласти на голову інформцентру Бабій О. М.» [5].

З'явилося ще одне видання «Поетичної бібліотеки “Агро”» – «Колядки та щедрівки : Дітвори краю з торбою Святого Миколая». Спочатку їх було вміщено у двох грудневих номерах «Агро» за 1990 р. Водночас було видрукувано 32-сторінкову брошуру тиражем 14.700 примірників. Умістилося в ній 25 текстів колядок та щедрівок.

Поступово від газети культурницької орієнтації «Агро» перейшла на видання, яке показувало своїм читачам злочинну суть тоталітаризму. Газета формувала громадську свідомість не лише на Коломийщині, Івано-Франківщині, а й навіть за межами західноукраїнського регіону, про що свідчать листи, опубліковані тут. Видання відіграло помітну роль у тому, що на виборах 1990 р. до влади прийшли демократично налаштовані люди, які працювали над реалізацією ідеї державності України. Саме завдяки «Агро», яка створила прецедент, у Коломії стало можливим видання інших газет демократичної орієнтації – «Вісника Коломії» та «Вільного голосу», які представляли органи офіційної влади. Ці три видання в подальші роки й були основними місцевими носіями інформації в Коломії і на Коломийщині. Новітні процеси в краї дали змогу для створення нового партійного видання – газети УРП «На переломі», яка була альтернативою компартійній газеті «Червоний прапор». На демократичні позиції стала і газета заводу «Коломиясільмаш» – «Робітниче слово».

Після здобуття Україною державної незалежності започатковані в Коломії видавничі процеси, не зважаючи на складні матеріальні обставини, невпинно розвивалися. На практиці в сфері інформації вкорінилися децентралізація, демократизація, відкритість.

1991 р. зросла кількість новітніх періодичних видань у Коломії. Однак, уже з 20 лютого 1991 р. почалися проблеми з постачанням паперу та фотополімерних пластин для офсетного друку. З початку лютого 1991 р. розпочалася лихоманка у діяльності всіх періодичних видань. Коли криза на матеріали затягнулася до остаточної межі, газети на якийсь час повернулися до високого способу друку.

Усі ці фактори спричинили те, що газети або не виходили взагалі (тиждень у кінці лютого – на початку березня 1991 р.), або переходили на тимчасовий графік. Наступних років газети виходили двічі-тричі на тиждень.

Рік 1991-й на Коломийщині проходив під знаком підготовки до відзначення 750-річчя першої писемної згадки про Коломию. Як і Собор духовної України, це свято було задумане масовим. До свята, яке відбувалося 17–19 серпня 1991 р., готувалися впродовж року. Розроблено і видано серію книг, плакатів, листівок, запрошень тощо. У серпневі дні 1991 р., які збіглися у часі з московським путчем, під час відзначення 750-річчя Коломії представлено і перший номер ко-

ломийського журналу нової доби – «Чорногора». Це був літературно-мистецький квартальний часопис, який мав репрезентувати творчі сили Покуття та Гуцульщини. Видано його накладом редакції газети «Агро». У зверненні до читачів писалося: «Як пролісок після студеної зими, як промінь після довгої ночі, як дощ після засухи йде до Вас «Чорногора» – часопис, що з'явою своєю відкриває двері журнальній періодиці Прикарпаття, кличе до себе людей пристрасних, небайдужих, закоханих у красне письменство. Прагнемо розповісти світові про незліченні скарби та велич духу нашого підгірського краю» [7]. Часопис мав рубрики «Перезва», «Кривда», «Мое слово», «Автографи століть», «Розгуки», «Спадок», «Незборимі», «Фототорговиця», «Терлиця», сторінка для дітей «Кладка». Другий номер журналу, підписаний до друку, так і не було розтиражовано.

Активізація книговидавничої діяльності в Коломії розпочалася 1992 р. Пов'язана вона передусім з тим, що редакція газети «Агро» офіційно зареєструвала «Бібліотеку “Агро”». З цією маркою впродовж 1992 р. було видано серію поетичних та документальних книг.

1992 р. Коломийський міськвиконком зареєстрував видавництво «Світ». «Вісник Коломії» з цього приводу писав: «Певно, перше в Україні периферійне видавництво нової доби вирішив створити колектив часопису “Агро”. Причини зрозумілі. По-перше, нове комп'ютерне обладнання має давати прибуток, а це – додаткові кошти на видання газети “Агро”. А по-друге, і це теж суттєво, у місті зібралось чимало людей, які пишуть і прагнуть написане видати, то чому б їм не допомогти. Навіть черга утворилася з івано-франківських та київських письменників» [4].

Видавництво «Світ» упродовж листопада 1992 – листопада 1994 рр. відредагувало і виготовило форми-оригінали 47 книг. Директором видавництва була Ольга Бабій, згодом – Василь Рябий. Особливістю видавництва стало те, що воно гарантувало виконання лише половини роботи (підготовку форми-оригіналу). Далі виготовлення книг з готових форм автор замовляв у друкарнях. Книги тиражували в Коломії, Снятині, Надвірній, Хмельницькому. Тут видавали свої книги не лише місцеві автори. Вийшла збірка поезій київського поета Андрія Охримовича «Замкнутий простір», збірник творчості городенківчан «Вертеп», «Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого му-

зею», дослідження Б. Тищика та О. Вівчаренка «Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр.», Володимира Грабовецького «Гуцульщина в історії України».

Підсумовуючи, слід зазначити, що діяльність «Агро» збіглася з новочасними переломними подіями в українській історії. Друковане слово в суспільних перемінах посіло одне з чільних місць. Важлива роль «Агро» й у тому, що на зміну компартійному режиму під час демократичних виборів прийшли до влади демократичні сили. Давні видавничі традиції, сучасна поліграфічна база, відповідне інтелектуальне середовище сприяли потужному видавничому «вибуху». Впродовж 1991–2000 рр. у Коломиї виходили 23 різноманітні періодичні видання, які відображали багатство партій, релігійних конфесій, творчих угруповань. Часопис «Агро» починав ці зміни.

Люди, які працювали в «Агро», а отже своєю працею творили переміни, у подальші роки реалізували себе у громадсько-політичній і творчій роботі. Перший головний редактор часопису Дмитро Захарук (очолював газету у 1988–90 рр.) був депутатом Верховної Ради України. Ольга Бабій (головний редактор «Агро» у 1990–93 рр.) – згодом очолила обласне телебачення «Галичина» та письменницький журнал «Перевал». Заступник головного редактора Михайло Андрусак – директор ВАТ «Друкарня ім. Шухевича», відомий письменник, лауреат Національної премії України імені Шевченка. У літературу й журналістику пролягла дорога й інших працівників «Агро» – Павла Федюка, Василя Лесіва, Володимира Чипиги, Василя Лапчинського... Газета проіснувала трохи більше ніж шість років: від лютого 1988 до березня 1994 р. Нібито й небагато, однак, її поява припала на період глобальних перемін. І в тому, що ми нині є саме такими, помітна заслуга часопису «Агро».

1. Агро. – 1988. – 6 лютого.
2. Агро. – 1990. – 24 березня.
3. Андрусак М. «Агро» / Михайло Андрусак // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 1, літера А. – Коломия : Вік, 1996. – С. 11.
4. Вісник Коломій. – 1992. – 27 листопада.
5. Про створення видавництва у Коломиї : Ухвала президії Коломийської міської Ради народних депутатів від 14 листопада 1990 р. 2 с. – Зберіг. в особистому архіві М. Васильчука.
6. Червоний прапор. – 1990. – 18 липня.
7. Чорногора. – 1990. – № 1. – С. 1.

II. СЛОВО В КЕПТАРИКУ

«ГУЦУЛЬСЬКИЙ» ПИСЬМЕННИК З БОЙКІВЩИНИ

ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЛУКИ ДАНКЕВИЧА
ЯК ГРОМАДЯНИНА І ЛІТЕРАТОРА

Український поет, публіцист і культурно-громадський діяч Лука Данкевич (1791, с. Орява, тепер Сколівського р-ну Львівської обл. – 4 січня 1867, м. Коломия) був вихідцем з Бойківщини. Омелян Огоновський в «Історії літератури рускої» (1889) говорить про нього як про людину, яка намагалася пробудити громадськість до національно-культурного життя [15, с. 349–350]. В «Історії української літератури у восьми томах» (1967) Луку Данкевича названо гуцульським письменником: «В 1847–1849 рр. активно виступив талановитий гуцульський письменник Лука Данкевич [...] з байками, оповіданнями, ліричними поезіями» [7, с. 366]. Ну а дослідник Григорій Дем'ян (1991) пише про Луку Данкевича, що «і походженням, і місцем тривалої праці, і переважною частиною своєї спадщини, навіть образністю, фраземами і лексикою він органічно пов'язаний з Бойківщиною» [6].

Спробуємо розібратися в тому, ким за своїм світобаченням письменник був насправді, у чому полягає його внесок у розвиток української літератури і чому вихідця з Бойківщини Луку Данкевича називали «гуцульським» письменником.

Лука Данкевич 1820 р. закінчив Львівську духовну семінарію і працював священиком у селах Плав'є, Нижнє Синевідсько, згодом був окружним греко-католицьким шкільним надзирателем (інспектором) на Скільщині (Львівщина), священиком у с. Раків (тепер Долинського р-ну на Івано-Франківщині). Звідси його псевдоніми: Лука з Ракова, Лука Р., Лука з Р., Л. з Р.; також підписував свої твори псевдонімами і криптонімами: Лука, Лука Д., Л. Д.

Він належав до когорти культурно-освітніх та літературних діячів, які ввійшли в історію під назвою «будителі» (термін вживають і щодо Галичини, хоча укладачі літературознавчих лексиконів його чітко

прив'язують до Закарпаття) [1; 14]. Під час революційної «весни народів» Лука Данкевич очолював Руську Раду в Стрию (1848–49); був добрим оратором. Про його виступ на вічі у Стрию 3 серпня 1848 р. сучасник на сторінках газети «Зоря Галицька» писав, що слухаючи промову Данкевича рідною мовою, «не одному жовнірови крутилися сльози на очах» [6, с. 77].

У час політичної післяреволюційної реакції Лука Данкевич переїхав до м. Коломиї, де 1855 р. перебрав під свою оруду коломийську парафію. Парох Лука Данкевич клопотався спорудженням у місті церкви святого Михаїла. Він, спільно з Теодором Білоусом, Йосафатом Кобринським та іншими активними українцями став одним із фундаторів бурси для бідних учнів Коломийської гімназії, яка готувала майбутню українську інтелігенцію. Данкевич – один із засновників Руського літературного товариства в Коломиї (1864); почесний крилошанин греко-католицького Львівського митрополичого собору.

Літературну діяльність Лука Данкевич розпочав у 1830-х рр. Він підтримував стосунки з Яковом Головацьким (згадується у листах Івана Головацького до Якова Головацького з 1845 та 1847 рр. у зв'язку з підготовкою та виданням альманаху «Вінок русинам на обжинки») [9]. Власне, і перші поетичні твори Лука Данкевич опублікував в альманасі «Вінок русинам на обжинки» (Част. II, 1847): «Бесіда о горілці», «Должник жидовський», «Шатана жида» [17, 44]. В альманасі «Зоря Галицька яко Альбум на год 1860» опубліковано його твори «Княгиня-вдова (Сказка)», «Син ваятеля (Басня)», «Брат», «Що таки найдеш?» [17, с. 54]. У першому випуску збірника «Галичанин» (1862) – «Гуси», «Влізлива муха», «Вовк і баран» [17, с. 57]. Друкувався в інших збірниках, а також у сучасній йому періодичній пресі – газетах «Зоря Галицька», «Новини», «Вістник русинов», «Слово», «Голось народный». Принагідно зазначу, що творчою спадщиною Луки Данкевича зацікавився Іван Франко, декілька разів писав про нього, зокрема й у статті «В справі видання писань Луки Данкевича» (газета «Діло», 1912); не видані окремою книжкою твори Луки Данкевича зберігаються в архіві Івана Франка. У листі від 5 березня 1912 р., адресованому до Коломиї Ярославові Гординському, Іван Франко просив його розшукати твори Луки Данкевича, опубліковані у часописі «Голос народный» за 1865 і 1866 рр., а також у календарі «Покутя-

нин» за 1866 р. [2, с. 13]. Загалом відомо, що Лука Данкевич – автор понад 45 байок, зокрема: «На білий комин ворона сіла», «Вівця та газда» (1849), «Мудрий бик» (1851), «Пчола і муха» (1855), «Вихор і буря», «Пес і кіт», «Один цікавий, другий мудрий», «Вовк і баран» (1862), «Вовк і ворони» (1865), «Дуб і миші» (1866). Цим він започаткував у Західній Україні жанр української літературної байки, що, на думку Івана Франка, поставило Луку Данкевича у ряд з Петром Гулаком-Артемівським, Леонідом Глібовим, Євгеном Гребінкою.

Лука Данкевич також створив понад сорок віршів, зокрема: «Плач та потіха руської матері», «До весни 1-ше мая», «Пісня до жнив», «Сінокоси», «Холера в Галичині 1855 р.», «Крута і пряма дорога», «Наше горе», «Завіщання», «Цвітка життя мого»; він – автор двох п'єс, драматичної сценки «Бесіда о горілці».

Поет не боявся відверто висловлювати власні погляди. Йому належить яскрава політична сатира на австрійську конституцію «Надгробне слово карті з 4 марта 1849 р.». Цей твір, щоправда, за життя поета не був оприлюднений друком, а поширювався у списках, і лише 1884 р. його надрукував Іван Франко. Про нього Франко писав, що Лука Данкевич випередив навіть авторів сучасної йому польської політичної поезії, де не зустрінеш «так їдкою, а zarazом так тверезого в тоні і поглядах висміяння іменно тих порядків, котрими після польських інсинуацій русини іменно мали прислуговуватись» [18, с. 350].

Лука Данкевич був письменником, якого передусім хвилювали проблемами культурного розвитку, політичної та соціальної справедливості. Він прагнув європейську освіченість поставити на службу рідному українському народові, а не занурюватися у вузькі етнографічні рамки. Видно це хоча б з виступу Луки Данкевича під час заснування окружної ради в Стрию, що постала внаслідок «весни народів» 1848 р.: «Слибим вас бесідующих тов мовов, яков я до вас промовляю, запитав, якого ви роду есте, всі неохибно відповіли бисьте едноустно: «русини есмо з діда прадіда», а тую вашу істинну відповідь повторили би велегласно наші побратимці з Бескидів, з-над Сяна, Дністра, Буга, з-над Дніпра, Прута та з-за Бескидів, он аж з-понад Тиси, і таке то признанєся всіх племенників до єдного імене родного є доказом непоколебимим [...] Русин прото є наше питоме народне ім'я, бо ми всі явно і торжественно до него ся признаєм, ним ся іменуєм і велича-

єм» [5]. За тодішньою традицією, під русинами і Руссю автор має на увазі українців і Україну (термін не має нічого спільного з пізнішим політичним русинством).

Тепер, власне, настав час сказати і про «гуцульський» аспект творчості Луки Данкевича. Поет у цілій низці своїх творів демонструє добрі знання щодо етнографічного районування українців. Разом з тим, з його поезій бачимо, що ця людина знала класичну українську літературну спадщину і використовувала її для відродження нації незалежно від етнографічного поділу. Показовим є вірш «Плач та потіха Рускої Матери», опублікований у «Зорі Галицькій» за 1849 р. з підзаголовком «Коломийка»: «А щож тото за плач такий, / Щосьмо всі зачули? / Підгіряни, лемки, бойки, / Ділляни, гуцули! // Ой руска то плаче мати, / На свою сестрицю, / Що ю гонит з власной хати, / Бездолну вдовицю. // Ой плаче тай нарікає, що ей діти рідні, / Злими слова прозиває, / Кладе за послідні» [11]. У вірші помітний зв'язок з традицією плачів, яка тягнеться ще з відомої книги Мелетія Смотрицького «Тренос або плач Східної церкви» (1610), виданої у Вільно під псевдонімом Теофіл Ортолог (тренос у перекладі означає плач). Лука Данкевич подає не лише «плач», а й «потіху»: «В сам час дім нам будувати, / На власній землиці / Бог нам буде помагати. / Втре слози вдовици, // Не журися, мила мати, / В нас желізна воля, / Кто би хтів тя понижати, / Гірка тому доля!!!» [11].

Водночас, славу Луці Данкевичу як «гуцульському» письменникові приніс вірш «Гуцули в Парижі 1814 року» (інша назва – «Нема як наша Коломия»). Першодрук твору у львівському часописі «Слово» (1861). У вірші Лука Данкевич оповідає про події березня 1814 р., коли союзні війська (австрійські, англійські, російські), після поразки Наполеона під Липськом (Лейпцігом) увійшли до Парижу. У числі австрійських військ у Парижі побував і Коломийський полк, який майже всуціль складався з мешканців Гуцульщини та Покуття. У декількох рядках поет змальовує події міжнародного рівня нібито через призму сприйняття простого вояка: «Тямиш, брате, як з-під Липська гордого француза / Гонили ми, як якого-небудь боягуза? / Як ми гнали вслід за ними аж до їх столиці, / Як смотріли на нас радо діви-молодиці?» [4, с. 17]. Власне, останній рядок про дів-молодиць показує простуватість солдата, для якого цікавішим було захоплення його воєнним

героїзмом представниць протилежної статі, аніж деталі всіх тих військово-політичних подій, у яких він брав участь з примусу.

За вступним катреном, у якому читача введено у контекст подій, розпочинається власне «гуцульське» забарвлення вірша. Слід наголосити, що поет зумів показати Гуцульщину поза нею самою. Гуцульщина у вірші – це той внутрішній світ горян, які добралися з перемогою до однієї з європейських столиць, але в душі принесли з собою (пройшовши з ним через воєнні походи) світлий образ рідної землі. Можна відчитати потужне протистояння між поняттями ріднокрай/чужина, чітку морально-етичну установку на сприйняття оточуючої дійсності як тимчасової, скороминущої, не спроможної затмарити образу Гуцульщини. Це – демонстрація величезної моральної стійкості гуцулів, які не піддавалися на переоцінку власних світоглядних цінностей. Вони не бачили власного місця у цьому далекому і чужому їм світі, бо справжнє щастя можливе лише на своїй землі, у рідних горах. Автор відтворив замаскований конфлікт між вродженими моральними вартостями гуцула і привнесеними силою обставин звабами світу. Горяни стали зброєю в руках тих, хто силою забрав їх до цісарської військової служби. Пам'ятаючи це, у них немає особливої довіри навіть до «свого» – офіцера, який навчає їх «культури». Таким чином, образ офіцера тут виступає таким самим символом чужини, як і загалом французька столиця, зайнята військом. У цих людей – інший менталітет, у них інакший духовний світ: «Ми розбіглись по Парижу, як по полю вівці, / Коломийку вигравали собі на сопівці. / Та гадали за ватагу та за полонини, / За Олени наші милі та за Василини, / За легіні, як олені, диви, як княгині, / За пивниці Добошеві та за гори сині» [4, с. 17]. Для горянина нема потреби сприймати зваби чужного світу, бо й ті, хто їх привели сюди (а вони їх нещодавно рекрутували до війська), вже давно втратили довіру. Тому все те, що побачили гуцули в Парижі, було ніби продовженням намагань загарбати гуцула («Та й летіли гадки наші аж до Коломиї, / Де нас стригли у рекрути, зняли хрести з ший» [4, с. 17]). Тож якщо під час бранки до війська загарбали тіло гуцула (і це було зробити легше), то тепер, у Парижі, оповідками про велич чужої землі намагаються загарбати їхню душу. Але на це гуцули не піддаються. Тому капітан-краянин Гриць Слободян з Розтік, який наvertsає вояків-гуцулів до культури, постає своє-

рідним спокусником: він солодкими словами підбиває гуцула ледь не до зради одвічному способові життя, заповідям «старих часів»: «Там капітан на бефелю казав: «Руські діти! / І пімрете, таких чудес не будете зріти... / Тут палати, як бескиди, доми, як палати, / Як мурашки ходять люди, а які їх шати! / Верхи церков великанських блестять, як зірниці, / Від золота та брильянтів мерехтять крамниці / Сей чудесний город панський сто плугів не зоре, / Глянь на місто – остовпієш, та се істне море! / Батьки ваші не виділи, може не вздрять внуки, – / Що увидите, бо-сьте кріпко брали врага в руки» [4, с. 17–18].

Лука Данкевич надає поетичного розмаху описові Парижу, ніби й сам спокушає читача, захоплює його величчю і красою французької столиці. Але він – на боці вояка-гуцула, якому ближчі гори з їхнім нехитрим трибом життя, простотою побутовою, але, разом з тим, із незагрозливістю в умовності цивілізації. Гуцулові протиставлено капітана, який нібито є уродженцем гір, але через свою вченість дався світові звабити себе: «Розсердився пан-капітан, відтак сказав мило: / «Та де ж ся вам, ви – гуцули, щось такого снило? / Де є друге таке місто, ачей в цілім світі? / Та тут зимов, як у раю, а, як в небі – в літі» [4, с. 18].

Особливого сенсу набуває відповідь гуцулів на слова капітана. Їхні душі давно ятрить ностальгія. І горяни, якщо вже віддавати перевагу якомусь містові, то віддають її тому, яке знаходиться поряд з рідним домом, в яке можна піти й одразу ж повернутися до свого села. Містові, де можна зустріти таких самих гуцулів, як і вони, які відважилися покинути рідні гори лише на якийсь час. Отож на слова капітана, який просить підтвердити його правоту про переваги Парижа, гуцули відповідають по-своєму: «Скажіть же ви самі, хлопці, бо Гринь – завидія». / А ми на се: «Таки, бігме, краща Коломия!» [4, с. 18].

Поет майстерно зумів протиставити багатослівності опису чужої столиці, висловленого представником «нових часів» капітаном Грицем Слободяном з Розтік – одну-єдину фразу про перевагу ріднокраю, яку вимовив небагатослівний гуцул. Насправді тут протиставлено два образи: напускну, прибрану вченість з одного боку, та щирість патріотичних почуттів – з іншого. Тому вірш Луки Данкевича набув величезного поширення і поставив його автора у ряд «гуцульських» поетів. Це парадоксально, бо самої Гуцульщини як етнографічного регіо-

ну автор не змалював. Зате він зумів показати моральну силу гуцулів, яка базувалася на одвічних традиціях гірського співжиття, помножених на засади християнських цінностей. Не випадково однією з ознак підступу проти гуцула автор називає зняття хрестів у новобранців. Але якщо у гуцула можна забрати натільний хрестик, то його дух зломити значно тяжче.

Погляди на цей вірш з боку дослідників розділилися. Літературознавець Михайло Нечиталюк назвав його сатирою, тоді як Володимир Полек має іншу думку: «Це глибоко патріотичний твір» [16]. Думку Полека поділяємо і ми.

Вірш Луки Данкевича про гуцулів у Парижі набув великої популярності, побутування у народі без зазначення авторства: «окремі вірші Л. Данкевича фольклоризувалися й досьогодні зустрічаються на Бойківщині як народні пісні («Гуцули в Парижі 1814 р.») [6, с. 69–70]. Призвело це до того, що 1959 р. авторство вірша Луки Данкевича Михайло Яцків випадково приписав Юрієві Федьковичу. Це ж зробила й Олена Кисілевська у нарисі «Столиця Покуття», опублікованому в її книзі «По рідному краю» (Торонто, 1955): «Найбільший буковинсько-український поет Юрій Федькович написав гарного вірша, який дуже добре характеризує, чим для гуцулів і населення Покуття є слава Коломия. Розповідається в ньому, як то в час австрійсько-французької війни зайшло австрійське військо, а між ними відділ українців-гуцулів аж у столицю Франції – Париж» [8, с. 101]. Приписування твору одного автора іншому викликало обурення в українській еміграційній пресі, особливо дісталася «радянським фальсифікаторам» історії.

Дослідник Володимир Полек спробував розібратися в тому, що спонукало Луку Данкевича написати цей вірш: «Поштовхом до написання цього твору міг послужити й один факт із статті А. Бельовського «Покуття» в краківській газеті «Час» (1857). У ній польський вчений (народився в с. Креховичах тепер Рожнятівського району Івано-Франківської обл.) розповів, що староста Юзеф Потоцький після свого слугу до Парижа. Після його повернення він запитав про враження від французької столиці. «Ліпше, пане, в Коломій» (ці слова передані українською мовою в польській транскрипції), – добродушно відповів покутянин. «Цей люд дуже сильно прив'язаний до свого краю,

і можна б навести багато прикладів, – прокоментував слова покутянина А. Бельовський, – в яких ця прив'язаність передана майже з дитячою наївністю» [16].

Славі Луки Данкевича як «гуцульського» поета сприяв і його вірш «Коломия», опублікований 1861 р. у газеті «Слово». По суті, це перша римована історія Коломиї, в якій показано межове місто на стику Гуцульщини та Покуття як культурно-адміністративний центр циркули (округи). З легкої руки Луки Данкевича розпочалася традиція (яку згодом не раз переглядали) називати Коломию «столицею» Гуцульщини. Сам Лука Данкевич по-поетичному безапеляційний: «Коломия, руське місто, / Гуцулів столиця, / Веде оком понад Прутом / Покуття цариця» [12]. В інших варіантах твору слово «цариця» замінено на «стариця» (очевидно, не всім підданам Австро-Угорщини подобався термін, що натякав на Росію). Поет, говорячи про Коломию, не замикається на етнографізмі, а дає широку картину історії Коломиї у загальноукраїнському контексті. Автор обстоює версію про появу Коломиї за часів Римської імперії, однак, не наголошує на її заснуванні римлянами як своєї колонії-Коломиї. Він пише дипломатично: «Ще розкаже праправнукам / Як з первоначала / На вершинах надпрутових / За римлян настала» [12]. Згадає про ворожі напади, грабунки, забирання ясиру до Криму; оповідає про зміну місця розташування міста. Врешті, письменник не оминув і теми опришківства, яке вабило своєю романтичністю багатьох митців. Поет веде мову й про найвідомішу постать – опришківського ватажка гуцула Олексу Довбуша. «І за Довбуша згадає, / Який був моторний, / Не унятий в карб закона, / Властям не покорний» [12]. В цій оцінці ватажка Лука Данкевич виявляє власну позицію громадянина, який сприймав Олексу Довбуша за символ протесту; для поета елементи розбійницької романтики грали другорядну роль.

Він говорить про зв'язки між Карпатами і містом Коломиєю, куди Олекса Довбуш навідувався просто з гір: «Як до міста Коломиї / Просто з Чорногори / Залицяв ся ненадійно / Впадав до комори» [12]. Разом з тим показує широту діяльності опришківського ватажка та його загону на території різних етнографічних регіонів Карпат: «Від Скольного до Серету / Як бурлачив гарно...» [12]. Данкевич також дає оцінку загибелі Довбуша, наголошуючи на тому, що він загинув марно.

Поет демонструє добре знання етнографічних реалій Покуття і Гуцульщини, змальовує характерні особливості ноші представників цих етнографічних регіонів, які до Коломиї з собою приносять і свій колорит. Про Покуття він пише порівняно мало, а от про підгірян та гуцулів намагається оповісти детально: «З кучерями по сам пояс, / В черленій одежі, / В капелюшках в жовтій блясі / Из пер павих мережі. / З чересами по під пахи, / А в руках топорці, / З боку ташки і сопілки, – Істні Черногорці» [12]. Це доволі точний портрет гуцула, де виявлено багато специфічних рис етнографічного характеру (наприклад, не всі дослідники відзначали наявність у них т.зв. «бляхованих» капелюхів). Тому цілком умотивованою є оцінка, яку дав Луці Данкевичу дослідник Григорій Дем'ян: «Корисна спадщина Л. Данкевича і для української етнографії. [...] Уривки [...] опублікував Іван Франко у своїй праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину». [...] Цінна народознавча інформація подається також у кореспонденціях Л. Данкевича до тодішніх газет і навіть у віршах» [6, с. 76].

Для українських культурників середини ХІХ ст. характерним було звернення до образу народної пісні, танцю, ноші як до певних «маркерів», які допомагають зберігати і виховувати патріотизм. Лука Данкевич веде мову про коломийку – пісню і танець, що, власне, є своєрідними «маркерами» гуцульсько-покутського регіону. Він пише, що мешканці Гуцульщини і Покуття через коломийки возвеличують Коломию: «Такі то Коломию / Величають діти, / Коли стануть в честь матери / Коломийку піти» [12]. А далі йде заклик бути патріотами, підтримувати народні традиції, без яких немає відчуття батьківщини, оскільки, на думку автора, «Серцем руським лиш піснь руська / Може володіти» [12].

Варто відзначити, що Лука Данкевич був не єдиним, хто розробляв тему Коломиї як гуцульсько-покутської столиці, осмислював роль пісні і танцю коломийки. Показовим є вірш українського і польського письменника Платона Костецького (1832–1908) «Семен, родом з Коломиї» (його опубліковано у «Зорі Галицькій» 1854 р.). Платон Костецький, уродженець с. В'яцковичі, тепер Вербівка Самбірського р-ну на Львівщині, був автором прозових і поетичних творів, опублікованих у періодиці; за оду «На честь Дон Педра Кальдерона» він став лауреатом Іспанської Академії наук (1881). У своєму вірші молодий

поет змальовує воїнів на привалі над берегами Дунаю. Вони, сидячи вечірньої пори при ватрі, засумували за ріднокраєм. І «Семен родом з Коломиї» допоміг товаришам зримо відчутти зв'язок з рідним краєм: «Хопив скрипку емко в руки, / Пустив смик між шийки, / І задзвонив в рідні звуки / Тужной коломийки. / Ой учули руські сини, / Та й голови клонять, / В душі взріли полонини, / Й мовчки сльози ронять» [10, 18]. Дещо по-іншому бачить коломийку поет Іван Глібовицький (1836–1890), який до цієї теми звернувся кількома роками пізніше за Платона Костецького. Виходець із с. Завалля на теперішній Івано-Франківщині, Іван Глібовицький закінчив окружну народну школу в Коломиї; відомий як засновник першої буковинської газети «Зоря Буковинська». Вірш «Коломия» Іван Глібовицький опублікував в альманасі «Зоря Галицкая яко Альбум на год 1860». В описі-ідилії про Коломийську округу автор пише про коломийку: «Ще й музики в сінях хати / Нечікано стануть граги – / Дзвонять скрипки, гуде бас – / Коломийку як заграють, / Самі ноги вже плясають, – / І стрілою летить час!» [3, с. 16]. Отож, тема коломийки справді була популярна у 1850-х – 1860-х рр., а кожен митець її розвивав по-своєму.

Про Карпати Лука Данкевич писав у вірші «На день 3/15 мая 1849» (опубліковано у «Зорі Галицькій» 1849 р.). Поява вірша приурочена першій річниці з часу скасування панщини. Радість від сприйняття цієї події поет показує через руйнування нібито непорушного. Для цього він звертається до образу гір: «Гори двигнітся з скалистых підвалин, / Мрачні Карпати над Львіграда тини! / Зріт! З запустіня послідних розвалин, / Слава сіяє ту руской родини!» [13, с. 225]. Пафос вірша спрямований на те, аби передати читачеві значення скасування панщини. Автор широко звертається до української історії, продовженням волелюбних традицій якої має стати подальше відродження. Поет використовує образ величі, суголосний з величчю гори Зелемень (у примітках він тлумачить цю назву: «Зелемень над Опором біля Сколього, одна з найвисших гір округу Стрийського» [13, с. 225]): «Ти Зелеменю, Черногори брате! / Піднеси в хмари голову сиваву; / Глянь на Бесіди, за ліси, за бори, / Вісти нещетним братам руску славу» [13, с. 225].

Лука Данкевич висловлює ідеї соборності руських (тобто українських) земель, проголошуючи мир для всіх братів-українців, які мешкають над Дністром, Сяном, у Карпатах. Він проповідує ідею єдності

з лицарями, які живуть «там за Порогами», тобто, з українцями-козаками, і закликає: «Най гремять грізно скали Запорожя, / Лицарськов славою козацкой дружини, / Смілих Богданів, і князів Острожя, / Най жизнь явиться русской родины» [13, с. 225]. Володимир Полек, велід за Омеляном Огоновським, свою статтю про Луку Данкевича назвав «Один з перших галицьких патріотів» [16]. Насправді, Луку Данкевича слід би бачити патріотом соборним, бо для його світогляду були притаманні ідеї єдності українців, які живуть на різних територіях, мають свої етнографічні відмінності, але, разом з тим, є представниками єдиного українського народу, що яскраво продемонстровано у вірші з нагоди знесення панщини, опублікованому 1849 р.

Безумовно, творчість цього письменника (поезія, байки, промови, публіцистика) потребує прискіпливішого вивчення, а це можна буде зробити лише тоді, коли вдасться опублікувати увесь доробок митця, який стояв на державницьких позиціях, об'єднуючи своїм словом і Бойківщину, і Гуцульщину, й інші етнографічні регіони, заселені українцями.

1. Будителі // Літературознавча енциклопедія. У двох томах / автор-укладач Ковалів Ю. І. – Т. 1. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 147.
2. Васильчук М. Данкевич (Данькевич) Лука, син Якова // Енциклопедія Коломийщини / Микола Васильчук. – Зш. 5, літера Д. – Коломия : Вік, 2007. – С. 13–14.
3. Глібовицький І. Коломия // Коломия вас серцем зігріє : спроба антології / упоряд., передм., приміт. М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 14–17.
4. Данкевич Л. Нема як наша Коломия // Коломия вас серцем зігріє : спроба антології / упоряд., передм., приміт. М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 17–18.
5. Данкевич Л. Слово казане преч[естним] Лукою Данкевичем к народу при заведенію Ради окружної в Стрий р. 1848 / Лука Данкевич // Лірвак з-над Сяну : перемиські друки середини XIX століття / упоряд. Володимир Пилипович. – Перемишль, 2001. – С. 392.
6. Дем'ян Г. Лука Данкевич // Таланти Бойківщини. – Львів : Каменяр, 1991. – С. 64–78.
7. Історія української літератури. У восьми томах. – Том другий : становлення нової літератури (друга половина XVIII – тридцять роки XIX ст.) / відп. ред. С. Шаблювський. – К. : Наукова думка, 1967. – 486 с.
8. Кисілевська О. По рідному краю. – Торонто, 1955. – 126 с.
9. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49 / видав д-р Кирило Студинський. – Част. II. – Львів, 1909. – 464 с.
10. Костецький П. Семен, родом з Коломиї // Коломия вас серцем зігріє : спроба антології / упоряд., передм., приміт. М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2006. – С. 18–20.
11. Лука зь Р. Плачь та потіха Рускои Матери (Коломыйка) / Лука зь Р. // Зоря галицка. – 1849. – 26 марця (7 цвітня). – С. 167.

12. Лука з Ракова. Коломия // Агро. – 1991. – 17 серпня.
13. Лука з Ракова. На день 3/15 мая 1849 / Лука з Ракова // Зоря Галицка. – 1849. – 30 цвітня (12 мая). – С. 225–226.
14. Микитась В. «Будителі» // Українська літературна енциклопедія / В. Л. Микитась. – Т. 1. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1988. – С. 241–242.
15. Огоновській О. Історія літератури рускои. Написав Омелянь Огоновській / Омелянь Огоновській. – Львів, 1889. – Часть II, I відділь. – 352 с.
16. Полек В. Один з перших галицьких патріотів // Галичина. – 1997. – 8 лютого.
17. Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст. : бібліографічний покажчик / склав І. З. Бойко. – К. : Наукова думка, 1967. – 372 с.
18. Франко І. Давні акти до нового спору // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах / Іван Франко. – Т. 46, кн. 1. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 347–352.

КАРПАТОЦЕНТРИЧНИЙ ДИСКУРС МАНДРІВНИЦЬКОЇ ПРОЗИ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО

(НА МАТЕРІАЛІ «МАНДРІВКИ ПО ГАЛИЦЬКІЙ ТА УГОРСЬКІЙ РУСІ
ОПИСАНОЇ В ЛИСТАХ ДО ПРИЯТЕЛЯ У Л.»)

Поет, учений-славіст, педагог і громадський діяч Яків Головацький (29 жовтня 1814, с. Чепелі, тепер Бродівського р-ну Львівської обл. – 13 травня 1888, м. Вільно, тепер Вільнюс, Литва) знаний як один із зачинателів нової української літератури на західноукраїнських землях. У часі навчання у Львівській духовній семінарії (разом з Маркіяном Шашкевичем та Іваном Вагилевичем) належав до чільних постатей «Руської трійці». Багато подорожував рідним краєм. Неодноразово бував у Коломиї, підтримував дружні стосунки з директором Коломийської окружної школи, просвітителем Миколою Верещинським. 1834-35 рр. навчався в духовній академії в Кошице та університеті в Пешті. Його переслідували за організацію випуску в Угорщині альманаху «Русалка Дністровая» (1837). У 1842-46 рр. був греко-католицьким священиком у селі Микитинцях (Косівський р-н Івано-Франківської обл.) [7, с. 289]. З 1848 р. став викладачем, а в 1863-64 рр. був ректором Львівського університету. Згодом примкнув до слов'янофілів і 1867 р. переїхав до Вільна, де працював головою Археографічної комісії. Автор художніх та наукових творів, спогадів. Записував та публікував фольклор.

Карпати у творчості Якова Головацького посідають особливе місце. Влітку 1839 р. він здійснив мандрівку, перебіг якої зафіксовано у щоденнику, писаному по-українськи [1, с. 90; 6, с. 47]. Згодом на основі цих записів Головацький створив літературний твір, який належить до мандрівницького жанру української прози – «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі описана в листах до приятеля у Л.» (далі – «Мандрівка»). Опубліковано його чеською мовою в празькому журналі «Časopis českého Museum» (1841. – Кн. II–IV; 1842. – Кн. I) під назвою «Cesta po halické a uherské Rusi» [8, с. 177]; згодом у дещо скороченому вигляді текст «Мандрівки» вмістили варшавський російсько-польський славістичний журнал «Jutrzenka» (1842) і петербурзький «Журнал народного просвещения» (1844. – Вип. 41–42) [1, с. 89–90].

Першопублікації сприяв друг Якова Головацького чех Карел Зап (1812–1871), добре знайомий з Галичиною і діячами «Руської трійці». Зокрема, Карел Зап перебував у Львові у 1837–45 рр. [3, с. 18]. «Він був перекладачем [...] творів Вагилевича і Головацького на чеську мову, допомагав авторам їх у зв'язках з Шафариком, налагоджуючи листування між ними» [3, с. 22]. Йдеться про чеський переклад «Мандрівки». У листі Карела Запа до Якова Головацького від 19 вересня 1840 р., писаному у Львові по-чеськи (переклад наш – М. В.) мовиться: «прошу Тебе списати скоро і надіслати мені опис подорожі з Угорщини, навіть незакінчений» [4, с. 45]. Певено, це й стало поштовхом для написання Головацьким «Мандрівки» власне в епістолярній формі. Автор усвідомлював, що майбутня публікація має стати своєрідною репрезентацією українців, адресованою передовсім братам-слов'янам. «Виконую твою волю дальшим описом своєї подорожі, бо добре знаю, що тебе цікавить, і що ти ніколи не байдужий до справ, які подає тобі твій друг про свій рідний народ, братній твоєму, отже, теж милий» [2, с. 52], – писав Головацький. Карел Зап сприяв появі тексту «Мандрівки», та разом з тим, Головацький своїми записами, здається, стимулював до українознавчих студій і самого Запа, який згодом опублікував «Cesty a procházky po Halické zemi» (Прага, 1844).

Іван Головацький у листі до брата Якова від 15 (27) липня 1841 р. пише, що дізнався про майбутню публікацію «Мандрівки» в журналі «Časopis českého Museum», а також висловлює сум з приводу того, «що нам у материним язиці годі дещо потішного читати» [4, с. 57].

Отже, «Мандрівка» Якова Головацького слугувала піднесенню зацікавлення Карпатами передусім у слов'янському світі, творенню у європейського читача образу Східних Карпат, а також певних уявлень про етнографічні групи українського населення. Головацький тут був першопроходцем: «Минає уже півтора місяця відтоді, як я вирушив у свою мандрівку; обійшов за цей час усю південно-східну Галичину, перейшов Чорногору і спустився униз з другого її боку. [...] розглянувся зблизька по краю такому давньому й важливому, а проте в ученому світі відомому під назвою terra incognita, до якого лише раз заглянув учений, але скуповатий на слова варшавський професор Кухарський і сказав світові лише те, що його відкрив» [2, с. 91–92].

Автор надав своїм записам з мандрівки 1839 р. форми листів-посланий: зазначив місце написання (Миколаїв, Перемишль і т.д.) і дату (від 10 липня – до 26 серпня 1839 р.). Маємо також характерні для листів формули ввічливості: звертання на початку «Любий друже!» та наприкінці – «Твій і т.д.». Ці стилізовані листи-послання адресовано від імені мандрівника товаришеві у Л. (треба гадати, у Львові). Кожен з розділів-листів – своєрідний звіт про почуте і побачене під час подорожі. Тут є датування, яке, очевидно, збігається з датами щоденникових записів, на основі яких писано «Мандрівку».

У тексті багато авторських оцінок. Твір пройнятий духом утечі. Це простежується вже з перших рядків: «Ти знаєш, як приємно селякові, що виховався у вузькому оточенні рідного села, вирватися з тісноти мурів великого міста. [...] Геть з очей Львове, зі своєю звабливою, штучною, мілкою розкішшю, я радію, бо всіма чуттями розкошую з природою, упиваюся її красою» [2, с. 49–50]. Причому, простежується потреба втечі не лише у просторі, а й у часі, бо Яків Головацький веде мову про занурення у минувшину. Він протиславляє сучасній йому задусі міста, яке тяжіло до традицій європейської урбаністики, набуваючи космополітичних рис, – романтику минулого: «Думки мої блукають між людьми, досліджують старовину, в сумній думі вишукують забуту бувальщину, в численних весільних обрядах відкривають залишки колишніх обрядів дохристиянського слов'янства, у веселих гагілкових та колядкових танках віднаходять хороводи на честь забутих богів; відвідую занедбані замчища, зарослі бойовища, щедро зрошувані кров'ю мого народу» [2, с. 49–50]. Молодий письменник де-

монструє глибокий патріотизм. На історію він дивиться через призму романтизму, що спонукає його до занурення у минуле рідного народу.

Спочатку Яків Головацький описує свою подорож зі Львова так званим стрийським шляхом [5, с. 330]. Калейдоскоп прилеглих до Львова сіл і містечок не викликав особливих вражень. Усе це в тканині твору знайшло відображення хіба що у формі лаконічних зауваг про особливості господарювання галицького селянина: «з огляду на більшу можливість продати вирощену городину чи заробити, приміський селянин мав би жити заможніше, ніж далекий гуцул чи подолянин» [2, с. 50]. Помітно, що в тексті, писаному не послідовно в ході самої подорожі, а навздогін їй, виявляється і попередній досвід автора, і той, що він отримав уже на наступних етапах подорожі.

Мандруючи через низку сіл до міста Стрия, він говорить про Дністер, але постійно має на оці гори: «на полях – села Беринь і Надітичі, а ще далі – дуби, розсіяні по водяному плесі; за ними дримає далекий сірий простір Підгір'я, що закінчується синявими вершинами величнього Бескиду» [2, с. 52]. Письменник упродовж усього тексту «Мандрівки», яка відбувалась і рівнинними територіями, постійно повертається до теми гір. Веде мову про карпатські терени, заселені бойками. Оповідає про гірське село Тухлю, про спосіб життя горян-верховинців: лісорозробки, рільництво, скотарство.

Головацький у «Мандрівці» чітко висловився про потребу українознавчих досліджень та розвитку літератури. Про необхідність наукової і літературної праці, зверненої на вивчення краю і розвиток письменства, автор каже через констатацію їхньої відсутності: «Родовиті українці, виховані з наймолодших літ між чужими, вивчені чужими мовами, так мало знають свою рідну землю, свій рід, його долю й боротьбу, що не вміють їх цінувати, а тим більше – любити. Боже! Ми є чужинцями на предковичній нашій землі, у власній своїй батьківщині!» [2, с. 56].

За плечима в мандрівника були вже Стрийщина, Болахів, Станіслав, Тисмениця. Прикметно, що автор, описуючи рівнинні землі, усе ж підсвідомо на оці має гори. Він виступає не лиш як документаліст-фактограф, а й як письменник, якому притаманне тонке художнє відчуття краси ріднокраю: «Нема нічого кращого від стрийської рівнини; на далекому обрії мріють сині вершечки гір, навколо – широкі поля; ген

золоті стебла вже хилять своє важке колосся, там зелений ячмінь наїжачує свої довгі вуса, тут лан сніжно-білої гречки приваблює око й, наче розлите молочне море, наповнює повітря запахом: слух напоюється безмежними різноманітними звуками польових коників; гудіння бджіл і комах переповнює гаряче повітря. По буйних набережних лугах блукають коні; пасуться вони самі; чути іржання лошачка, що, відійшовши за кущ, за вербу, вже заблудився і, наче дитина, плачем виявляє свій страх, що не бачить мами. А вона вже грубшим голосом озивається – наче потішає свою залякану дитину» [2, с. 56]. Помітно, що тут автор по-пасторальному спокійний. Його творча уява наснажена досконалістю і гармонією природи. І неодмінною рисою світу досконалості випускають гори, хоча вони лише прочитуються на рівні синіх, слабо окреслених вершин на далекому обрії.

Для Якова Головацького гори – незмінний орієнтир, полюс, до якого спрямовано його погляд і «прив'язано» компас його творчої думки. Цей орієнтир виступає в тексті спочатку як рельєфна домінанта, яка постійно впадає в око. Вже навіть на такому рівні вона діє на мандрівника, зваблюючи до себе. Для Головацького гори – чинник, спроможний будити патріотичні почуття. Так, оповідаючи про австрійське військо, яке марширує, співаючи українських пісень, він зазначає: «минаючи різні вози й візки, чую здалеку спів. Голос протяжний, елегантний, розлягається по рівнині, як українська думка; дивлюся – марширує військо з рушницями на плечах; йдуть рівним кроком і вільно вигойкують народні пісні. Вийшли з міста на чисте поле, глянули на сині гори, і відразу пройнялися духом батьківщини» [2, с. 57].

Гори це тло, своєрідна межа, «край світу», за яким має бути щось незвідане. Водночас це опора, фортечна стіна чи бастион, висунутий «фронтовим» боком у Європу. І на тлі гір виразнішими стають реалії рідної землі: «їхав я з горбка на горбок між лісами, коли раптово на тлі синіх, амфітеатрально розміщених Карпат, унизу розляглося містечко» [2, с. 57]. Це Головацький оповідає про наближення до підгірського містечка Болахова, яке згодом дало письменникові багатий матеріал для опису носії різних станів галицької людності. Далі були покутські населені пункти Тисмениця, Товмач (Тлумач) і, нарешті, межове місто Покуття і Гуцульщини – Коломия.

Описові своєї дороги Гуцульщиною Головацький присвятив четвертий лист-розділ «Мандрівки». З особливим відчуттям реалізації

мрії він веде мову про початок подорожі з Коломиї у Карпати. Автор точний у деталях (вказує день тижня – понеділок, дату – 30 липня, згадує про своїх принагідних попутників). Письменник переживає особливе піднесення: «Ранок був ясний, сонце якраз залило своїм золотим світлом розкішну надпрутянську долину, повівав легенький вітер і хитав білявими вершками високої кукурудзи, яка довкола вкривала поле. Синяві верхи гір, закутані в хмари, сягали ясної блакиті неба. Між ними Черногора, мета нашої мандрівки, наче отаман велетнів, гордо підняла своє чоло» [2, с. 61]. Для мандрівницької прози Головацького притаманні місця не лише пройняті високою мірою художнього осмислення матеріалу, а й етнографічно забарвлені описи. А все це разом творить текст особливого звучання, спроможний захопити читача як своєю документальністю, так і ліричністю.

Межею Гуцульщини для Головацького, як і для інших пізніших авторів, є річка Прут, яку він перетнув убрід. Усвідомлення свого входження на терени Гуцульщини письменник виявляє з особливим художнім чуттям. Ключову роль тут відіграють живі враження, помножені на усвідомлення того, що розпочинається давно очікуване знайомство з цим регіоном Карпат. Його як письменника до мистецького оспівування природи Гуцульщини спонукає особливий стан емоційного піднесення, чар місця. І важливішим є тут психологічний момент, який дає авторові змогу спочатку бачити зміни навіть там, де їх не так і багато. Бо перший час подорож Запруттям не була яскраво позначеною гуцульськими елементами. І лише внутрішня налаштованість автора сприяла означенню оточуючого світу як власне гуцульського. Він виявляє захоплення красою природи, спостерігає за змінами рельєфу. Демонструє розуміння тих обставин, у яких жило тоді карпатське село: «Чудова країна перед очима: зелені луги, буйні гушавини над рікою, там вітер колише хвилі жита, зеленого вівса. [...] Долина вужчає, гори вищають, а потоки піняться» [2, с. 62]. Та в контексті цієї краси автор веде мову про нужденність села, про справжні причини постання містечок у Галичині (Печеніжин, Заболотів, Кулачківці). Так оповідь про містечко Пістинь переходить у розмову про механізм визиску панамі місцевого люду в Галичині, створення системи корчм і ярмарків, на яких для заманювання покупців споюють мешканців довколишніх сіл. Тему, окреслену Головацьким, півстоліття згодом

(1876) талановито розкрив Михайло Павлик в оповіданні «Ребенщуківська Тетяна».

Складається враження, що Гуцульщина Головацькому з віддалі бачилася лише в романтичному освітленні. А зблизка перед ним відкрилася неприваблива правда життя, де на кожному кроці велична природа гір ніби входить у суперечку з напівголодним існуванням мешканців краю. Зокрема на цьому наголошує автор в описі подорожі так званим цісарським гостинцем, або «цісаркою», яка веде з Коломиї до Яблунова, далі до Косова й Кут. Письменник пересвідчується сам і доводить читачеві, що побачене ним – не поодинокі випадки, а типові. Автохтони цієї землі через свою неосвіченість і бідність перебувають у значно гіршому становищі, ніж ті, хто прийшов сюди збагатитися на їхній праці. Ось лише короткий штрих про косівський ярмарок: «Косів недавно страшно вигорів, але швидко відбудовується, йде тут жвава торгівля між гуцулами й подолянами, з якої найбільше виграє посередник. Він скуповує в одних корови, воли, вівці, вовну, шкіру, бриндзу і продає їх іншим» [2, с. 63]. Разом з тим автор робить декілька спостережень над вдачею гуцулів, зокрема порівнює манеру поведінки дівчат подолянок і гуцулок. Впадає у вічі особлива простота і довіра гуцулок, з якою вони спілкуються з незнайомими.

У поле зору автора потрапили й представники духівництва, й народна архітектура. Все це стає матеріалом для осмислення різних граней духовної і матеріальної культури Гуцульщини. Гостина у священика в Яворові, відвідини церкви. Це наводить Головацького на роздуми про мистецтво гуцульського краю, зокрема й про витoki різьбярства.

Письменник, збагачений новими враженнями від Гуцульщини, свої рефлексії від сприйняття цього багатого й самобутнього краю втілює то у документальних описах, багатих на етнографічні елементи, то у високохудожніх фрагментах тексту, перейнятих глибоким проникненням у матеріал, позначених високою авторською напругою сприйняття і відтворення у художньому слові. Він уміє створити текст, який у читача викликає ефект присутності: «спаладала і гусла мряка, у грудях душило, віяв холодний вітер, і я вперше відчув, що у горах. Радів, що можу так зблизка на них подивитись, що зможу побачити Черногору. Але заважали густа мряка й густі сутінки. Нарешті, ми прибули до Криворівні на ніч. Але заснути неможливо. Заважає шум води в Че-

ремоші, що пливе під самою корчмою: бистра вода б'є об скелі й каміння, що страшно гуде, аж луна озивається по гірських урвиськах. Коло півночі зірвався страшений вітер. Він як завив, засвистів, як затряс хиткою дерев'яною корчмою, то здавалось мені, що вирве її з підвалин і розіб'є на тріски. Потім щось трісло. Вибігаю до сіней, думаючи, що це ціла стріха зірвалася, а то тільки ворота відімкнулись» [2, с. 65]. Письменник через архітектуру, мистецтво, спосіб господарювання занурюється у світорозуміння гуцулів. Але це він робить ніби принагідно, бо репортажний характер опису подорожі не сприяє глибинному проникненню в суть проблеми.

Автор веде мову про низькорослих коней, поширених у Карпатах, і знаних як коні гуцульської породи, «гуцулики» або «монголики». Він до цієї теми звертався і говорячи про Бойківщину – дав описи етнографічного характеру. А в розповіді про перебування на Гуцульщині (подорож з Жаб'я до Чорногірського масиву) Головацький знову пише про гуцульського коня. Але, на відміну від сухого наукового викладу фактів, тут уже присутнє художнє осмислення матеріалу. Він передає чар подорожі, з любов'ю описуючи дорогу верхи на конях. Здається, мандрівець сам стає інакшим, сидячи на коні і ніби зливаючись з ним, наповнюючись його силою, розсудливістю: «Коні йшли повільно, треба було бачити, як уважно ступали вони по камінцях, особливо, коли довелося йти вброд через потік Ільчу. Кінь, якому я вільно пустив уздечку, став, дивився у прозору воду, вибираючи, де мілкіше, увійшов у потік, та, стоячи на трьох ногах, четвертою найперше пробував, де можна впевнено ступити; і так поволі, але безпечно, переносив мене на другий бік. Тихим кроком посувалися гуцульські коненята (гуцул називає коня шкапою), вибираючи найвигідніші місця, та крутою стежкою ледве дряпалися на гору» [2, с. 65]. Слід сказати, що письменник з першого разу досить точно уловив манеру поведінки коней гуцульської породи. Про «гуцуликів» століття згодом майже тими самими словами писав і Станіслав Вінценз у книзі про Гуцульщину «На високій полонині» (1936).

Нижче Головацький знову звертається до теми гуцульських коней, але вже у зв'язку з описом комунікації мешканців Галичини із Угорщиною (закарпатськими територіями). Але тут, як й у випадку з кінями на Верховині, подано лише по-науковому точний опис.

Яків Головацький, маючи добрий талант обсерватора, свої свіжі враження передає з великою мірою образності. Ці образи мають прив'язку до звичних для тодішньої людини понять. Вони зрозумілі і легко відчитувані, але водночас це художній опис, який допомагає збагатити виклад подорожі новими яскравими деталями, показати читачеві, що «Мандрівка» – твір, у якому тісно переплетено літературу з етнографією: «Тут то там над скелею хата, гонтами або драницями ховає коло себе під одним дахом хліви, комори й т. д. та всіх своїх жителів перед чорногорською бурею, наче дбайлива квочка крилами охороняє перед яструбом курчата. Величезні скелі, наче руїни замків, висувають порослі мохом вежі. Безкраї ліси чорніють, і тільки гостре верхів'ття смерек грається з вітром. [...] Бистрі потоки шумлять по темних зворах, ударяючись об гострі скелі. Я поглянув позад себе: сонце, що вже котилося за гори, осявало долину; я побачив, як на долоні, всю дорогу. Далеко в мряці блищить Черемош, уже не чути його шуму, не видно запінених хвиль, лише ясна мінлива стрічка блищить на зеленім полі!» [2, с. 65].

Письменник у «Мандрівці» точно передає зміни природного середовища. Ландшафт грає для нього важливу роль. Якщо на початку мандрівки Головацький, пишучи про придністровські рівнини, окреслював зв'язок з горами на рівні згадок про далекі хребти, що синіють ген на видноколі, то тепер, перебуваючи в горах, він детально відстежує кожну деталь, кожен штрих переміни обстановки. Робить це автор послідовно. Лише перейшовши Прут, письменник зазначає, що потрапив до іншої країни. Далі відчуття рельєфу і деталей постійно і невідступно стає однією з граней, що збагачують текст твору. Тут варто згадати як Головацький пише про Криворівню. Практично він першим з українських письменників почав творити образ цього гірського села, яке згодом яскраво відобразилося у творчості митців на зламі XIX і XX ст. (Гнат Хоткевич, Михайло Коцюбинський): «Видно цілу Криворівню. Тут вона ширша, тут знову вужча, врешті, ховається за гори. Чорніють хати, з'являється світло в деяких дворах. Мої думки спустились долі потоком на безмежні рівнини рідного краю: прощайте, багаті ниви! прощайте, запашні луги! прощайте, буйні степи!» [2, с. 65]. Для Головацького відчуття рельєфу стає складовою поняття гір як ознаки інакшості. Бо до інакшого рельєфу, за Головацьким, пасує й

інакший спосіб життя, інакші стосунки, і, врешті, інакша психологія та духовна культура.

Тому для письменника таким важливим є відстежувати зміну природно-кліматичних зон, бо при цьому навіть у здавалося б уже однорідному гуцульському середовищі, вибудованому на гірському рельєфі, все ж відчутні постійні варіації. Показовим є опис перебування на полонині, або так званих альпійських луках, які й у інших гірських народів Європи мають інакший рослинний покрив, інакший клімат, рельєф, аніж основні рівнинні території. Головацький уміє побачити найдрібніші деталі, відчитати і по-мистецьки образно передати їх на сторінках «Мандрівки»: «Ліси порідшали, овид стає вільніший, виїждаємо на полонину. Холодний вітер повіяв і зашелестів буйними та широколистяними травами. Здалеку з верха опускається отара овець і крутиться строкатою плямкою на темно-зелених травах. Ягнята мекають, до них озивається голос дзвіночка, чути мелодію, яку пастушок випаровує з сопілки. Її звук розходиться по всьому простору й відбивається об далекі ліси та зарослі мохом скелі. Це турма (отара) овець, що їх женуть до кошар на нічліг. Сонце зайшло за гори, вже лише східні верхи відбивають його проміння. Західні вершини виглядають, наче сині піраміди на золото-багряній землі, і здаються ще вищими, грізнішими, величнішими» [2, с. 65]. Письменник це описує з відчуттям спрагlosti за дивом. Він дивиться на Гуцульщину очима маленької дитини, для якої все відбувається вперше. Тому його описи настільки високохудожні, а водночас – уважні до деталей. Він фіксує дрібні штрихи, аби ними передати весь чар побаченого. Такі описи кардинально різняться від тих, у яких він пише про злиденне становище гуцулів. Бо злиденність – не щось персональне, її в різних пропорціях можна відшукати всюди, тоді як особливий чар гірського життя, яке відбувається на особливому тлі, на особливій природній «декорації» Карпат – ніде інше, ніж на Гуцульщині, автор не бачив.

Він детально описує побут гуцулів на полонині. Тут чітко присутнє відчуття часу і значущості дійства, яке стає для мандрівника, не втаємниченого у таке життя, ніби якоюсь особливою містерією. Тому й мовить про тло, на якому все це відбувається, про учасників містерії, про її «ритуально»-побутову спрямованість (доїння овець): «Стемніло на видноколі. Роса паде на скошені трави, гори вдягаються у тем-

ну блакить. Черногора нахмурила своє величне, грізне чоло. Над нею здійнялась біла хмарка, вона все поширюється, або, як гуцул каже, – «родить хмари». [...] За колибою, при загородці, є кошара. З неї хлопець, тріскаючи батогом, виганяв овець і кіз. Під малим пристрішком сиділи 8 легінів зі скіпцями й затримували цих овець та кіз одну за одною, доїли їх і випускали, а вони знову бігли ночувати під широкі ялиці» [2, с. 66]. Це своєрідне відчуття циклічності, також притаманне для містерій, які повторювались від часу до часу. Так і вівці, яких можна сприйняти за особливих збирачів гірської роси, віддавши їй волхвам-пастухам, ідуть відпочивати, аби знову нарано братися за збирання коштовного нектару, породженого горами.

Та на цьому не завершує письменник свого обсервування життя гуцулів на полонинах. Він прискіпливо стежить за тим, як переробляють молоко. Згодом такі деталізовані описи полонинського життя залишили й інші автори, серед них і Гнат Хоткевич (зокрема повість «Довбуш»). Головацький і сам захоплюється аскетичною простотою цієї праці. Пастуше життя – це своєрідний акт самозречення, акт служіння волхвів-пастухів людям, бо ж не для себе все це призначено, а для інших, можливо (в ідеалі) і для тих нужденних злидарів, які в гуцульських селах так само сподіваються на дари гір. Письменник говорить про аскетичний побут пастухів як про саме собою зрозуміле відречення від світу задля служіння людям. Автор оповідає про ватага: «вийняв шматок бриндзи-«будзу», покрав на чистій дерев'яній тарілці, посолив і просив, щоб ми не погордили цим, бо в них більше нічого нема, і не мають чим ліпшим гостей прийняти. Потім повісили над вогнем більший котел з водою і варили кулешу (з кукурудзяної муки), з котрої теж найперше нам, як гостям, відділили частину з бриндзою, а самі їли немашену, лише посолену, бо саме тоді був піст» [2, с. 66].

Ще одним моментом, на який звертає увагу Головацький, говорячи про світогляд гуцула, є його небажання брати участь у торгівлі. Домінуючою тут є традиція взаємодопомоги, живучість якої криється в особливостях гір, рельєфу, в силу якого гуцули були і залишалися в часи Головацького відірваними від цивілізації. Матеріальні багатства, а особливо їхні еквіваленти (гроші, коштовності) по суті не мали в умовах складного гірського побуту жодної цінності. Тому шмат ове-

чого сиру чи горнятко молока цінувалися значно вище, аніж будь-які грошові знаки. І на це звертає увагу Головацький: «Які бідні ці люди, а нізачо не хотіли взяти від нас грошей (кілька пачок тютюну взяли з вдячністю). Одна з головних рис у характері тутешнього українця – те, що він вважає ганьбою взяти плату від подорожнього, якого прийняв як гостя» [2, с. 67]. Це, власне, є ознакою первісного світогляду, притаманного для того суспільства, де діяли натуральний обмін і традиція взаємодопомоги. Тут, можливо, й затаєна причина того, що гуцули, в силу свого світобачення, так тяжко входили у систему новоючасної торгівлі і грошово-товарних відносин.

Автор не раз пише про звуки, які супроводжують життя горян-пастухів. Одні з них викликані необхідністю (оборона від диких звірів), інші – це вже символи гуцулів, які в часи Головацького не набули ще сприйняття як суто «гуцульські». І лише століття згодом уже чітко і безпомилково у суспільній свідомості почали маркувати гуцулів. «По вечері почали гріти молоко – як вони кажуть – «глегати». Ватаг зняв рушницю з кілка, вийшов за колибу й вистрелив для постраху диких кабанів, щоб не підкрадалися під кошари; постріл розкотився по горах і сполошив орлів, що спали на сусідніх ялицях. Другий пастух вийшов з трубою (трембітою) з ялинової кори, на півтора сажня довжиною, спер її об галузку молодої ялини й добував з неї сумовиті звуки, подібні до голосу журавлів. Звуки покотилися верховіттям густих ялин у яруги, за потічком до рідного села, мовби на добраніч смутній від туги любці. На другому боці під густою широкою ялиною, біля палаючого багаття інший пастух почав грати на сопілці, а до нього приєднався другий з кобзою; задзвеніла гірська музика й розлила свої звуки по всій долині; затихло все, тільки інколи теленькав дзвіночок на шії барана» [2, с. 66]. Варто відзначити, що Головацький пише про ці звуки не як про якісь відірвані від контексту, а як про органічні елементи життя гуцулів.

Не оминув Головацький і теми опришківства. Він говорить про опришків у ті часи, коли тема ця побутувала головним чином в усній формі, не була ще настільки олітературеною, як це стало згодом. Пише про опришківство передусім на основі розповідей самих гуцулів вечірньої пори при ватрі. Автор у сприйнятті і трактуванні гуцулами опришківства виділяє два пласти: давній і сучасний. Сучасне

опришківство він називає розбійництвом, до якого вдаються різноманітні дезертири з війська чи безпритульні (нападають зі зброєю в руках на пастухів, забирають у них бриндзу, котли, муку, сіль, баранів). Це розбійництво хоч і не має особливого спротиву з боку пастухів, трактується як грабунок і вони говорять про нього з погордою. Інший пласт – справжнє опришківство, віддалене у часі й оповите ореолом романтики: цілком інакше «розповідають про давніх легендарних опришків, про Довбуша, Марусяка. Про них говорять з якимось подивом і пошаною, як словаки про свого героя Яношика» [2, с. 67]. Головацький у тексті «Мандрівки» глибше не розробляє цієї теми. Можливо, він записав більше, але не подав тут, бо сприймав як самодостатній фольклорний матеріал. Автор «Мандрівки» зізнається, що зібрав «дещо з народних пісень, легенд, повір'їв і т. д.» [2, с. 92].

Разом з тим, письменника цікавить полонинське господарство, заводи, на яких базується робота ватага тощо. Зокрема він робить висновок про архаїчність такого способу господарювання: «Ватаг має над вівчарами владу рідного батька, усі мусять його слухати й шанувати. Він може їх карати, коли провиняться, одно слово, тут можна знайти залишки первісного патріархального життя, яке ніде так не могло зберегтися, як між пастухами у вільних горах» [2, с. 67]. Головацький перемежує текст твору по-поетичному насиченими описами гірської природи, без яких «Мандрівка» перетворилася б на суто етнографічні записи. Через власне зачарування природою Яків Головацький пробує відчитати витоки світогляду гуцулів: «Місяць піднявся високо й освілював усе навколо. О, який чарівний вид! Срібний блиск розсіявся по зрошених травах і блищав у тисячах перлин, що звисають на широкім листі. Всі світло-голубі вершки гір пнуться своїми чолами до чистої нічної блакиті, лише Чорногора все хмуриться, родить і родить хмари. Над зарослим лісом, шпильями гір щось, осяяне легкою мрякою, грає і танцює. Це мавки ведуть свої обрядові, чарівні танці; по ялиновім лісі йде якийсь шум, таємний, глухий і далекий. Мовби у час, коли всі земні створіння тихо спочивають, своє панування починають підземні істоти. У глибокій безодні яруги щось безнастанно клекоче й гуде, а чорна тінь густих ялин ще посилює цю таємничість. О, яка тут багата тема для фантазії; скільки картин для поета! Не дивниця, що гуцул прикрасив свою віру багатьма оповіданнями про духи, надприродні

створіння, витворив власну міфологію!» [2, с. 67]. Це намагання у художній формі через призму натурфілософії подивитися на світогляд гуцулів, на початки їхніх вірувань.

Своєрідним апофеозом подорожі є сходження на Чорногірський хребет, який був межею між Галицькою та Угорською Руссю (нині – між Івано-Франківщиною і Закарпаттям). Письменник це сходження осмислює на декількох рівнях: сягнув найбільшої висоти своєї мандрівки; переходить з однієї на іншу адміністративну територію; долає вододільний хребет, який спрямовує течію рік у двох протилежних напрямках. Врешті, і це прочитується на підсвідомому рівні, він торкається двох різних векторів історії. На Чорногірському хребті людина, слабка у своїй суті, здається, вивищується над безмежним гірським світом, але водночас ще гостріше відчуває свою малість. Головацький прагне зрозуміти роль гір у цивілізаційному вимірі, створюючи історіософські рефлексії, в яких Карпати і гуцули відіграють свою роль: «Я вийшов на скелю, з якої було чисте джерело й збиралось у мале озерце. [...] Тисячі й тисячі вершин поставлені в ряд, одні за одними, наче ціле військо гір. Це військо стоїть на сторожі, не пускаючи сюди завойовників; вільна, незаймана, не запламлена кров'ю ворога земля, що не бачила диких орд, навала яких, сунучи підгір'ям, заливала й руйнувала Європу. Тут не ступала нога жорстокого татаро-монгола, не мав сюди доступу гордий і буйний руйнівник цивілізації. З гордістю дивиться тутешній житель на весь простір під ногами; він перший пізнав цю землю, він назвав кожную вершину, кожную скелю, він назвав яри, урвища, долини й потоки... Тому тутешній мешканець, хоча він бідний і часом не має найнеобхіднішого, живе скромно, у патріархальнім устрою, але живе вільно, нагромачуючи собі на сопілці, з чередою корів і отарами овець» [2, с. 67–68].

Головацький веде мову про транскарпатські мандри галицьких гуцулів на ярмарок до Сігету. Зустріч з гуцулами, які вертали з торгу, відбулася на митному посту. З особливою симпатією описує зовнішній вид гуцулів (зокрема, кольорову гаму святкової вбері). «Вигляд цієї юрби, що наближалася здалеку, був дуже мальовничий, червоні, білі сардаки, червоні й сині шаровари верхівців чудово гармоніювали між собою. Здавалося, наче я бачив запорожців зі Старої Січі, з тією різницею, що цей похід був спокійний, безоружний» [2, с. 69]. Голо-

вацький на митному посту мав змогу поспостерігати за вдачею гуцулів, які керуються у своїй поведінці архаїчними законами гармонії з власним сумлінням, тому й відкидають будь-які нагоди щось приховувати задля власної вигоди. «З немалим здивуванням почув я, як урядник, щоб скоріше позбутися і легше все поррахувати, написав одному гуцулові меншу круглу суму і сказав йому, щоб прикордонній сторожі назвав суму, написану на папері. Гуцул ніяк не хотів на це погодитись [...]. Отже, народ тут навіть хитрувати не вмів! Справді, тільки безмірні гори могли виховати й зберегти таку чесність!» [2, с. 69]. Говорячи про гуцульську порядність, автор наводить і розповідь митного урядника. Він вірить на слово горянам, які не мають чим заплатити мито по дорозі на ярмарок, а платять його, повертаючись з торгу і продавши свій крам. Щоб ще глибше розкрити своє прихильне ставлення до гуцулів, Головацький завершує розділ, присвячений Гуцульщині: «Закінчую свій предовгий лист й довіряючи чесності гуцула, що переходить на галицький бік, передам йому листа, щоб кинув у Косові на пошту. Коли одержиш його, то це буде доказом усього, що пишу тобі про наших гуцулів» [2, с. 69].

З тексту «Мандрівки» видно, що письменник у горах шукає незіпсутий, ідеальний світ. Гори він бачить місцем своєрідної резервації, де збереглися риси архаїчної моралі (скоріш за все, значною мірою вигаданої романтиками). Мораль нових часів, сучасником яких себе вважав Головацький, не дійшовши углиб Карпат, залишила незачепленими найкращі риси народу: доброту, людяність, ввічливість тощо. Таким чином, гори – це своєрідний резерват утрачених широким загальним чеснот. Тому-то з такою наполегливістю автор вдивляється у поведінку гуцулів, намагаючись відшукати у ній прості, але разом з тим високі риси моральності. Про них письменник веде мову і в контексті оповіді про мандрівку Закарпатською Гуцульщиною.

Найпершим в українській літературі Яків Головацький у тексті «Мандрівки» звертається до проблеми збереження довкілля. Хижацьке вирубування карпатських лісів призвело до декількох великих повеней, які далися взнаки 1927, 1969, 2008 рр. Їм присвячено спеціальні дослідження, навіть відображено у художній літературі (фрагментарно – у повісті Ростислава-Романа Єндика «Регіт Арідника» (1937), детально – у художньо-документальній повісті Василя Нагірняка

«Стихія води і грому» (2012)). Яків Головацький акцентує увагу на цій проблемі ще в описі подорожі 1839 р. у зв'язку із закарпатським селом Лугами: «Старі люди оповідають, що за давніх часів не було таких повеней. Я питав, чому так сталося. І один дідок пояснював це тим, що ліси тепер значно поріділи, і коли на полянах сонце розігріє сніг – він швидко тане» [2, с. 70].

Автор не забуває раз у раз нагадувати читачеві про багатство і красу карпатської природи. Він робить це й при описі гір, які видніють на видноколі, й при входженні на терени Прикарпаття, і здіймаючись на вершини Черногірського хребта. Навіть перебуваючи на угорському боці, він знову повертається до теми величі гір. На цей раз, перетнувши Черногірський хребет, йдучи у бік країн Європи, в околицях річки Тиси, Головацький знову прагне відчутти сам і передати читачеві свої відчуття. Тепер гори для нього – не перепона (як для ворожих орд), а стартовий майданчик. Гірські вершини відкривають нові простори для братнього спілкування слов'ян.

Для письменника гірська ріка Тиса – своєрідний шлях, яким земля гуцульська відправляє своїх посланців для єднання з європейськими народами. Ці посланці увібрали в себе найкращі риси неіснуючого слов'янського племені: «глянь, згори пливуть новії плоти, дим іде з палаючого багаття, де гуцули запарюють свої люльки. Гуцули в червоних куртках (казайках) грають і співають. Попереду пливе пліт, на нім старий, сивий гуцул, а з ним жвавий легінь. Хлопець співає коломийки й кермує веслом (кермою). Згинає коліна й, присідаючи навпочіпки, починає витанцювувати. Аж ось старий гуцул, що дивився байдуже на свого веселого сина, чи, може, внука, ніби сам молодіє, і теж підскакує і на переміну з хлопцем виспіває коломийки. Вони вже перепливли, а ще здалеку за ними видно, як то молодий, то старий підскакують. Дивний це, напевно, первісний вияв життя нашого народу» [2, с. 71]. Письменник, часточка єдиного українського народу, який складається і з подолян, і з бойків, і з гуцулів, так само прилучається до руху єднання. Спочатку – через споглядання на європейські простори з гір, а згодом і сам пливе Тисою в угорське місто Шигот (Сігет). Автор у художній формі осмислює потребу дороги як можливості отримувати нові знання, рухатися вперед. «“Я доїду до Шигота з вами? Добре?” І я ступив на пліт. Змахнули кермами, і ми вже посе-

ред Тиси! О, як любо пливти бурхливою рікою! Холодний, приємний вітерець повіває, людина сама стає кращою, підноситься й розгортає крила, наче птах, що хоче летіти, але її обтяжує тіло і в'яже з землею. [...] Гори здаються вежами, верхи й узбіччя спинаються один на одного в грізній поставі, вкриті сірою мрякою, наче таємничою заслоною» [2, с. 71–72]. Опис подорожі дає авторові змогу злитися з гуцулами, стати одним із них, переживаючи ті самі враження, що й вони. І всі ці враження з енергією неофіта письменник викладає в художньому описі подорожі. Причому, такі художньо наснажені вставки в тексті – це своєрідні згустки романтичного настрою, які визрівають у підсвідомості Якова Головацького впродовж мандрівки і час від часу виліваються на папір, надаючи текстові, який має загалом репортажне звучання, – ознак тексту художнього.

Гори Карпати в тексті «Мандрівки» діють на рівні концепту, який виявляється то як споглядання віддалених вершин, а то як реальне перебування автора в горах. Карпати тут – як ілюстрація тези про те, що «всі дороги ведуть до Риму». За Головацьким – усі дороги ведуть у Карпати. От і тепер, побувавши в угорському Шиготі, лише засмакувавши Європи, торкнувшись проблеми місцевої освіти і рівня освіченості, дізнавшись що таке студенти і в чому насправді полягає студентське життя, він знову повертає до гір. Ті самі Карпати, однак це вже не Гуцульщина – а Верховина. Тут інакші типи людей, інший побут, а все разом – інший колорит, який знову ж таки тонко підмічає автор, збагачений враженнями від своїх мандрів (а частіше і з отриманих на час написання тексту наукових знань). Письменник має доволі матеріалу, аби порівнювати гуцулів і бойків-верховинців. При цьому він демонструє різні грані свого обдарування: і як дослідник-етнограф, і як письменник. Наприклад, суто етнографічного роду є таке спостереження: «Якщо гуцули займаються майже лише випасом худоби і їхні села трапляються зрідка, хати розкидані, то тут ліси вже сильно вирубані, викорчовані, заорані, а на їх місці росте пшениця та інше збіжжя. Села досить численні, розташовані одне коло одного. Гуцул любить коней, овець, а верховинець – рогату худобу, що дає йому молоко й допомагає удобрювати землю. Одяг гуцула, головню штани, широкий, у верховинця – вузький, пасований» [2, с. 80].

Шукаючи ідеалу серед ізольованих горами людей, Головацький творить і своєрідний міф про їхню чесність. Паралеллю до опису високих моральних чеснот гуцула, є розповідь про чесність верховинця.

Переходячи через територію Лемківщини, автор відкриває для себе нові грані образу Карпат, а також нові риси людей, які їх заселяють. Він минає низку сіл в околицях містечка Ліско над річкою Сяном, які лежать у Галичині, і завершує опис мандрівки часом перебування у Перемишлі. Перед автором відкрилося інше обличчя Карпат, зване Бескидом: «Це найнижче, повсюдно обжите пасмо Карпат: села й поля, засіяні ячменем, вівсом і гречкою, прилягають до самих верхів Бескиду як з угорського, так і галицького боків. Тут не побачиш, як у Чорногорі, дикої природи, ні розкішної мальовничої лісової пущі, ані стрімких верхів, найжачених гострими скелями. Бескидський хребет пологий, порослий буковим лісом, у ньому вирубані прикордонні смуги» [2, с. 90]. У цих рядках розкривається відповідь на те, чому виклад мандрівки цією частиною Карпат не схожий до того, коли письменник ішов Гуцульщиною. По-перше, природа цього краю не така мальовнича, як на Гуцульщині, нема таких вражаючих краєвидів. По-друге, втручання людини у природне середовище тут настільки значне, що за тривалий час і так не надто багатий пейзаж став ще менш привабливим. Тому Яків Головацький здебільшого пише про господарське життя, робить спостереження над особливостями місцевої говірки тощо. Тобто письменник через фразу «Тут не побачиш, як у Чорногорі, дикої природи, ні розкішної мальовничої лісової пущі, ані стрімких верхів, найжачених гострими скелями. Бескидський хребет пологий, порослий буковим лісом» [2, с. 93] дає відповідь на питання про те, чому і чим одні регіони Карпат привертають увагу літераторів більше, а інші – менше. Це підтверджує й аналіз тексту «Мандрівки» на рівень художнього відображення природи. Саме Гуцульщина найбільше надихала автора на творення художньо забарвлених місць у творі.

Безумовно, ми погоджуємось з твердженням дослідників Марії Вальо і Зіновія Матисякевича про те, що твір Якова Головацького «мав не тільки науковий, а й гостро публіцистичний характер» [1, с. 91]. Та разом з тим, акцентуємо увагу й на тому, що тут є багато фрагментів тексту, які виходять за межі документалістики з ознаками публіцисти-

ки (репортажність), а є повновартісними художніми описами Карпат загалом і Гуцульщини зокрема.

1. Вальо М., Матисякевич З. Слово любові до рідного краю / Марія Вальо, Зіновій Матисякевич // Жовтень. – 1976. – № 6. – С. 88–91.
2. Головацький Я. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі описана в листах до приятеля у Л. / Яків Головацький // Жовтень. – 1976. – № 6. – С. 49–94.
3. Гонтар П. Українсько-чеські літературні зв'язки в ХІХ ст. / П. Гонтар. – К. : ДВХЛ, 1956. – 112 с.
4. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49 / видав д-р Кирило Студинський. – Част. І. – У Львові, 1909. – 200 с.
5. Мельник І. Стрийський шлях / Ігор Мельник // Ї : незалежний культурологічний часопис. – 2005. – Ч. 36 : Галичина країна міст. – С. 330–374.
6. Особисті архівні фонди відділу рукописів [Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України] : Анотований покажчик (друге виправлене і доповнене видання) / уклали П. Баб'як, О. Дзьобан, Є. Домбровська, М. Трегуб. – Львів, 1995. – 272 с.
7. Сеньків І. Гуцульська спадщина : Праці з життя і творчості гуцулів / Іван Сеньків. – К. : Українознавство, 1995. – 512 с.
8. Українські письменники. Біо-бібліографічний словник : у п'яти томах. – Том другий : А–М : дожовтневий період (ХІХ – поч. ХХ ст.). – К. : ДВХЛ, 1963. – 752 с.

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ У ПОЕТИЧНОМУ ЦИКЛІ УЛЯНИ КРАВЧЕНКО «В БЕСКИДАХ»

Внесок у поетичне осмислення Гуцульщини здійснила українська письменниця Уляна Кравченко (автонім – Юлія Юліївна Шнайдер; 18 квітня 1860, м. Миколаїв тепер Львівської обл. – 31 березня 1947, м. Перемишль, тепер – Пшемисль, Польща). Вона вийшла з німецько-української сім'ї. Батько, українізований німець з колоністів, свого часу виступав на сторінках народовської періодики. Мати, яка походила зі священничої родини Лопушанських, сприяла зацікавленню доньки українською піснею і художнім словом. Серед «лектури» дівчини названо твори світової класики (Шіллер, Гете, Пушкін), а також твори української літератури, які відіграли важливу роль у її становленні як митця. Зокрема дослідники відзначають, що вона вивчала

«українську літературну мову за творами Федьковича, Марка Вовчка, Котляревського» [6, с. 4]. У дитинстві понад десять років майбутня письменниця жила у будинку батьків Миколи Устияновича, чула його вірші у виконанні братового товариша-студента. Початкову освіту здобула вдома, згодом навчалася у Львівській вчительській семінарії (1877–1881). Учителювала в селах Львівщини та Львові, а з 1920 р. жила у Перемишлі. «У літ[ературній] біографії К[равченко] важливу роль відіграв І. Франко. Завдяки йому з'явилася друком більшість творів письменниці. Прихильно відгукувався І. Франко про її громад[сько]-культур[ну] діяльність, високо оцінив перші поезії та оповідання» [9, с. 42]. Дебютну книжку Уляни Кравченко «Prima vera : збірник поезій» (Львів, 1885) вважають першою в Галичині збіркою, написаною жінкою-українкою. Неодноразово була в Коломиї. Тут друкували її твори, зокрема й книжки «На новий шлях» (Коломия : Загальна книгозбірня, 1928) та «Для неї – все!» (Коломия : Загальна книгозбірня, 1931). Підтримувала творчі стосунки з видавцем Дмитром Николишиним.

Найповніше підсумкове видання Уляни Кравченко – книга «Вибрані твори» (1958) [7], опубліковане в добу хрущовської відлиги. Автори восьмитомної «Історії української літератури» Уляну Кравченко (разом з Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Михайлом Яцковим, Денисом Лукіяновичем, Тимофієм Бордуляком) однозначно відносили до представників «критичного реалізму» [4, с. 350], наголошуючи на тому, що вона «підносить питання соціальної боротьби, намагається відобразити реалістичні картини народного життя» [5, с. 133]. Але з плином часу оцінки змінилися: стало можливим говорити про справжнє творче обличчя письменниці. Тому сучасні дослідники відзначають «різностильовий характер її літературної спадщини», акцентуючи на перевазі «неоромантичного типу світовідчуття». Наголошують на «співіснуванні реалістичної та неоромантичної тональності при аналізі громадянської лірики авторки, імпресіонізму й неокласицизму – при характеристиці інтимної і філософської поезії (передусім сонетів та октав)» [2, с. 5–6].

Попри те, що творчість Уляни Кравченко вивчала низка дослідників, однак до нас вони не ставили собі за завдання розглянути художнє втілення Гуцульщини у поетичному циклі «В Бескидах». Для прикла-

ду, в «Історії української літератури (кінець XIX – початок XX століття)» (1978) за редакцією Н. Жук, В. Лесина, С. Шаховського про цикл сказано одним реченням: «Роздуми про життя, мрії про волю бачимо і у пейзажній ліриці циклу «В Бескидах» [3, с. 114].

Розглядати проблему будемо на основі збірки «На новий шлях : поезії. Друге видання» (Коломия, 1928) [8], яка є своєрідним «вибраним» Уляни Кравченко. Порівнявши його з книгою «Вибрані твори» (1958), бачимо, що у радянському виданні цикл «В Бескидах» подано неповно: за публікацією 1928 р. він містить чотирнадцять віршів, тоді як 1958 р. опубліковано лише дванадцять.

Цикл «В Бескидах» створений головним чином у 1885 р., про що свідчить датування переважної більшості віршів у збірці «На новий шлях» (Коломия, 1928) [8]. Під деякими навіть зазначено місце написання – село Ямна, яке згодом увійшло до складу нинішньої Яремчі на Івано-Франківщині. Мова зокрема про вірші «Над Пробоєм» і «Могутня хвиле». Однак, вірш «Щасливий орле» має дату написання 1883 р., а вірш «Як оком обійму...» – 1895 р. Окремі твори не датовані. Слід сказати, що деякі з них з'явилися ще у першому виданні книжки Уляни Кравченко «На новий шлях» (Львів, 1891): «Схід сонця в Бескидах», «Повінь Прута», «Над Прутом» [11, с. 551]. Багато віршів, які зібрано у виданні 1928 р., було опубліковано у галицькій періодиці та збірниках: «В Бескидах» (Діло. – 1884. – № 51), «Думка» («Ті скелі могуті хоч час розіб'є...») (Зоря. – 1886. – № 8), «В Бескидах» («Як оком обійму весь чар твій, красу...») (Зоря. – 1896. – № 17), «В Бескидах» («Лиш глянь тут, о гарна... Чи можеш віддати...») (Зоря. – 1896. – № 19), «В Бескидах» («У бори у темні я радо спішу...») (Руслан. – 1908. – № 222) [11, с. 551]. Помітно, що поетеса тему Бескидів наполегливо проводить через низку віршів, планомірно їх еднаючи в цикл. Специфіка журналу «Зоря» була такою, що твори більш-менш окресленого циклу друкували в різних номерах, даючи єдину рубрику – «В Бескидах».

Окремі вірші з Карпат, які згодом склали остаточно сформований цикл «В Бескидах», Уляна Кравченко публікувала й у календарних виданнях та антологіях. Вірш «Над Пробойом Прута» опубліковано в «Ілюстрованому календарі Товариства «Просвіта» на рік звичайний 1889» (Львів, 1888), а вірш «Вперед, вперед летиш, ревеш Пробоєм» в упорядкованій Іваном Франком антології української лірики

«Акорди» (Львів, 1903). Часто ці вірші мають іншу редакцію, аніж ті, які вміщено у виданні 1928 р. Усе це свідчить про те, що поетеса тривалий час жила враженнями від спілкування з Гуцульщиною, постійно перебувала у творчих шуканнях, вигранювала свої твори, доповнюючи вірші циклу новими барвами і відтінками.

Заспівний вірш циклу «В Бескидах» – «До тебе, зелений Бескиде, вертаю...» – налаштовує читача на мотив утечі, оскільки, «Сюди го-мін світа, може, не заверне, / про злобу, недолю тут лекше забути...» [8, с. 78]. Для ліричної героїні, яка, очевидно, омріяла повернення в гори, Бескиди асоціюються із земним раєм, де, врешті, вдасться знову знайти спокій. Власне, це мотив повернення до втраченого раю. Цю ж думку підсилює і вірш «Щасливий орле! Я ціла втомилась...» [8, с. 79] (він не ввійшов до книги вибраного Уляни Кравченко, опублікованого 1958 р.). Поетеса через порівняння орла, який легко ширяє вгорі, і людини, яка тяжко піднімається на гірські верхи, показує одвічну людську приреченість бути прикутою до землі. Та, разом з тим, це протиставлення має, скоріше, принагідне значення. Для поетеси важливіше показати враження ліричної героїні від краси гір. Тому трата фізичних сил, аби піднятися на гору, цілком виправдана: при спогляданні гірських краєвидів вона оживає. Уляна Кравченко, ніби художник, крупними мазками переносить у тло вірша гірський краєвид: «Там тихі села в долинах осіли, / відвічні бори в низ по збічах збігли, / найвищі шпилі ген далеко мріють, / їх чола срібним снігом ще біліють, – / а низчі гори золотом облиті, / річками ніби лентами обвиті...» [8, с. 79]. Здається, лірична героїня цього вірша отримує крила, і як орел ширяє над цією красою. Та враз зупиняє політ фантазії, бо приходить розуміння, що людина – лише «нуждар в величному наметі» [8, с. 79], який може споглядати велич природи, але не стане її володарем.

Відчуття людської немочі перед величчю гір проступає і в диптиху Уляни Кравченко «Схід сонця». Як і в попередньому вірші («Я ціла втомилась, / заки на ті верхи стрімкі добилась...» [8, с. 79]), тут поетеса наголошує: «Ох, з трудом стала я на висоті!» [8, с. 80]. Але поезія ця має імпресійне звучання. Гори проступають лише через невиразні обриси та звуки, доки не з'являється світло, яке й допомагає матеріалізуватися для поетичного зору Уляни Кравченко величному світові Карпат. Лірична героїня втрачає відчуття часу («Стою, здаєсь, віки –

й дивлюсь до сходу...» [8, с. 80]). Поява сонця у неї асоціюється із поверненням самого життя, із боротьбою добра зі злом, бо ж «В промінню тім перлиться мла слізми, / тремтить, встає, кладесь на бір ялини, / летить знов вище, вище в полонини, / до хмар злітає легкими крильми» [8, 80]. Повернення на землю сонця суголосне поверненню внутрішнього спокою до ліричної героїні, яка прийшла в ці гори, аби підживити себе їхньою незворушністю і силою. Її душа знову наповнилася барвами, життям, «І рай відкрила дивний на землі...» [8, с. 81].

У віршах цього циклу Уляна Кравченко поступово розкриває трансформацію внутрішнього світу своєї ліричної героїні, яка через споглядання природи сама стає іншою. Співаючи гімн небесному світилові у вірші «Витай, любе сонце!..», вона поступово переходить і до сприйняття людей як гармонійної частини природи, а потім – до філософських узагальнень про потребу співзвучності оточуючого світу і людських стосунків. Лірична героїня очікує, коли сонце, переломлене через призму життя, і людей «навчить пізнати у братові брата» [8, с. 81].

До медитування на тему кохання і розлуки героїню вірша Уляни Кравченко «Над Пробоєм» спонукало споглядання гірського водоспаду. Пробій (знаний ще під назвою Яремчанський) – один з найвідоміших карпатських водоспадів. Він розташований на південній околиці нинішнього міста Яремчі у межах каньйоноподібної ділянки річки Прут. Восьмиметровий водоспад завершує каскад порогів, розташованих вище за течією. У часи, коли Уляна Кравченко створювала цикл віршів «В Бескидах», він був майже утричі вищим, однак для полегшення сплаву лісу русло ріки вирівнювали і поглиблювали за допомогою вибухів; постраждав тоді і Пробій. Спостерігаючи силу гірської води, поетеса співвідносить її з невпинною силою обставин, які стають сильнішими за кохання, гублять його і топлять на дні: «ворожа сила розлучає нас... / Злучімся, друже, хоч на дні Пробоєм» [8, с. 83]. Разом з тим, перед читачем поступово розкривається лірична драма, проявляються ті обставини, які спонукали шукати рятунку в Карпатах: вона втікає від нерозділеного кохання. І відхід із життя, але разом з коханим, героїні вірша бачиться чи не єдиним виходом. Це менша жертва, аніж любовні муки. Власне, лірична героїня творів цього циклу перебуває у стані внутрішньої боротьби, яку поетеса

виписала у вірші «Могутня хвиле, в стіни кременисті...». Боротьба полягає у спокусі покінчити з муками кохання («Як радо кинула б у безвість водяную / мого життя тягар...» [8, с. 84]). Авторка виписує гру води, яка переливається то веселковими барвами, бо відблискує сріблом перлин, зазиваючи поринути в неї і позбутися тягару. Та разом з тим, вперше у цьому циклі з'являється мотив альтернативного призначення жінки – служити людям («Я мушу поконати / свій біль і труд, / бо серце каже з світлом поспішати між темний люд» [8, с. 84]). Поступово поетеса переосмислює роль води. Річка стає не лише загрозою для життя ліричної героїні, а й джерелом духовного очищення. Здається, вода змиває з її долі все зайве, очищає від ілюзій, будить з любовного сну: «Мені не вільно мережать журбою / померклі сні, / бо чую клич: віддай для праці серед бою / свої найкращі дні весни!» [8, с. 85].

Варто відзначити, що у впорядкованій Іваном Франком антології української поезії «Акорди» (1903) вміщено добірку з шести віршів Уляни Кравченко, в тому числі й вірш «Над Пробоєм Прута» [1, с. 172–173]. Книгу проілюстрував талановитий український художник Юліан Панькевич (1863–1933), з іменем якого пов'язане становлення українського мистецтва наприкінці XIX – в першій половині XX століття. Він творив жанрові композиції, портрети, пейзажі, церковні розписи, книжкові ілюстрації. Зокрема Панькевич зробив ілюстрацію до вірша «Над Пробоєм Прута». Володимир Полк пише про картину Панькевича, створену на основі цього вірша [10, с. 284]. У числі найвідоміших творів художника є й такі, які стосуються карпатської тематики: «Пейзаж зі скалами в Бубнищі», «Рибалки над Прутом» та ін.; він проілюстрував повість Гната Хоткевича «Камінна душа» (1911).

Уже в наступному творі циклу Уляни Кравченко з'являється рвйний настрій, навіяний спогляданням того ж водоспаду. Але це настрої, суголосний внутрішньому світові ліричної героїні, душа якої переживає оновлення: «Вперед, вперед летиш, реवेश Пробоєм! / Шляхів готових не шукав еси...» [8, с. 86]. Уляна Кравченко показує роботу думки, яка підносить звичайну гірську ріку – Прут – до рівня борця із впокореністю, сонним спокоєм. Річка стає символом оновлення, коли хвилі «З пут вирвались!» і «клекотять, прохід здобувши боєм» [8, с. 86]. Тут поетеса вдається до філософського осмислення баченого, проводячи

паралель із плином гірської ріки та світом людей: «О скільки б душ і серць не потопало / в життя болоті, якби ідеалу / крильми їх дух злетів у далечинь!» [8, с. 86]. Таким чином, гірська ріка, піднесена у височину горами, ніби якась людська істота стає спроможною на боротьбу з усім тим, що заважає її вільному рухові до мети.

Розгортаючи тему ріки і її суголосся з людиною, у вірші «Повінь Прута» поетеса співає гімн революційному пробудженню. Уляна Кравченко намагається осмислити моменти, коли рвйні і мутні хвилі народного гніву «грізно з русла виступають» [8, с. 87], нищачи все на своєму шляху. У вірші маємо не лише поетичні алегорії, а й пряму вказівку на це: «Ті хвилі, ті темні, що людом їх звать, / теж можуть кипіти й залити: / в нутрі його страсти бурливі ревуть, / ум в сумерки зимні повитий» [8, с. 87]. Поетеса закликає привітати це оновлення: «О, дайте гін хвилям! Хай світло поллесь, хай сонце в нутро йому гляне» [8, с. 87]. На її думку ота рвйна і непокорена сила, яка пробуджується стихійно, стане запорукою щастя і волі. Можливо, тут маємо й завуальований натяк на опришківство. У часи діяльності Олекси Довбуша територія верхнього попруття, що лежить вище водоспаду Пробій, належала до Микуличина, тісно пов'язаного з опришками, зокрема тут проходили шляхи походів Олекси Довбуша.

Разом з тим, у наступних віршах, зокрема й поезії «Ті скелі могутні хоч час розіб'є...», поетеса не переходить до прямих закликів, а вдається до філософського осмислення проблеми суспільної нерівності. Вона пише, що «людськеє горе – лиш шлях до добра!» [8, с. 88]. Хоч світ перебуває в оковах нерівності, мають колись настати зміни, які через любов принесуть оновлення. Практично, це проповідь еволюційних змін.

А потім поетеса знову звертає погляд на красу природи Бескидів у вірші «Поглянь лиш, красуне! Чи можеш віддати...» (вір не ввійшов до книги вибраного Уляни Кравченко, опублікованої в 1958 р.). З високою мірою поетичного бачення передає вона своє захоплення від того, що «чаром верховина сяє: / смарагдом в ній кожна левада і яр. / З роси, що смереки і зілле вкриває, / сильніший, ніж з зимних брильянтів, б'є жар» [8, с. 89]. Багато яскравих і влучних порівнянь. Уляна Кравченко порівнює відсвіти перших променів на Горганах із сьайвом рубінів, а вершини Чорногори багаті барвами опалу, тоді як

бризки води у швидкоплинній течії Пруту порівняно з перлами. Поетеса дала волю фантазії, побудованій на спостережливості за гірською природою. Вона закликає й читача подивитися на красу багатого чарами Бескиду, який ділиться цією красою з кожним. Разом з тим, цей вірш не випадає з контексту циклу «В Бескидах» ще й тому, що він є своєрідним продовженням замилюванням життям ліричної героїні, яка нещодавно стояла між життям і смертю. Тепер же перед ліричною героїнею постало питання, чи ж варто «за холод брильянтів жар серця продати?» [8, с. 89].

Мотивом смутку через відсутність гармонії між багатствами землі та недосконалістю людських взаємин пройнятий вірш Уляни Кравченко «Як оком обійму вес чар твій, красу...». У поезії відчувається нерішучість, вагання, запитання, звернене до землі, а власне до людей, які творять достаток: «чи станеш до бою за права свої?» [8, с. 90]. Декілька елементів вірша вказують на те, що поетеса веде мову передусім про рідну землю і українські реалії: «О, жнице, по злиднях важких, рокових, / чи встане для тебе день жнив золотих? / Козачих діл, Земле, о, Нене моя, / чи вернеться сила і воля твоя?» [8, с. 90]. Серед усього іншого, ледь накресленим штрихом з'являється тема особистої відповідальності людини за те, якою буде доля рідної землі. Це – заклик до активних дій, а не тільки до констатації і відстороненого споглядання: «Лиш ти між чужинців від мене не йди, / борися за мене, трудися й не жди...» [8, с. 90]. І про це все ліричній героїні вірша оповідають рідні гори, струмок, бір. Врешті, з'являється віра, що «прийде день, братів поєднає в любові!» [8, с. 90]. І рефреном знову лунають голоси струмка і темного бору, які в суголоссі з думками ліричної героїні повторюють за нею, що повернеться втрачена гармонія між людьми, які є дітьми природи.

У циклі «В Бескидах» Уляна Кравченко підтримує постійний зв'язок між особистісним і громадським. Лірична героїня перебуває у межовому стані, коли хитається то в один бік, то в інший. Поступово перед читачем розкривається драма, яка переростає особистісні виміри і змушує героїню переродитися, подивитися на світ іншими очима. Тоді згадки про любовні проблеми стають не такими актуальними, вони ніби віддаляються, легшають, розчиняються у часі й воді, яка в цьому циклі проявляється на рівні символу. Вона постає то у вигляді хмар над горами, то – водоспаду, то – розбурханої повин-

ню річки Прут. Присутня вона у вигляді невеликого срібноголосого потічка. Вода тут має своє визначене місце. Залежно від тих станів, у яких вода перебуває, поетеса творить різні образи. Коли вода присутня у формі легких блакитних хмарок, маємо один стан. Розбурхані води Пруту творять інший стан і настрої. Срібне звучання струмка дає змогу поетесі показати певний настрої, говорити про відповідні йому проблеми. Нарешті, образ водної стихії проступає тут як символ часу (вірш «Ой, за той час у бистрому ручаю...»), здатного очищати, віддаляти проблеми. І вони, проблеми, з віддалі часу, ніби віднесені й розмиті водою, стають дрібними, не такими болючими, і, врешті майже цілком згасають. Вода ніби заливає жар душі, тому поетеса й відзначає, що «жар погас» [8, с. 91], тобто, його гасить потік часу, як звичайну ватру вода. Отож тут наявний ще один символ води, течія якого співвідноситься з потоком часу.

Лірична героїня циклу «В Бескидах» у горах віднаходить душевну гармонію і рівновагу. Гори, віддалені від людської суєти і гамору, наближають людину до таємниць Всесвіту. Про це пише Уляна Кравченко у вірші «У бори у темні я радо спішу...». На вершинах вона має змогу відчути пульсування світотворчих ритмів, осягнути те, що була неспроможна відчути і зрозуміти у світі людських пристрастей: «У живчик всесвітній дослухаюсь я, / у вирі дум смілих потопаю вся» [8, с. 92]. Лише після цього, послухавши камертон ритмів космічної гармонії, лірична героїня спроможна, але вже переродженою, повернутися знову до людей. Мотив оновлення і переродження поетеса втілила й у кінцевому вірші циклу «Ой, розсиплю слізоньками власний біль і горе...». У стилі народних замовлянь («Йди, боло, на дебри, на звори, де люди не ходять, де птахи не літають») Уляна Кравченко пише про очищення: «розсиплю слізоньками власний біль і горе, / хай падають білим цвітом в темні прірви-звори...» [8, с. 93]. У неї пісні, викликані спогляданням гірської природи Карпат, стають своєрідними молитвами, які також сприяють очищенню душі ліричної героїні, і загалом молитвами за народ: «Молитися му піснями в божому притворі, / аж злі хмари розійдуться, розжевріють зорі» [8, с. 93].

У циклі поезій «В Бескидах» Уляна Кравченко показала живлющу роль гірської природи у духовному переродженні і суспільно-політичному та національному становленні молодої людини, яка від любов-

них переживань через стан пригніченості починає розуміти страждання народу. Із очищенням, викликаним особливою атмосферою гірської природи, яка наближає людину до вищих істин буття, лірична героїня поступово відходить від зацикленості на власних турботах, а починає ширше дивитися на світ і місце та роль особистості в ньому. Цей катарсис призводить юну душу до роздумів про необхідність громадського служіння. З'являються елементи, які свідчать про звертання погляду ліричної героїні на потребу праці для рідного народу. Того, який створює достаток на землі, але не має на ній належних прав. Водночас, цикл можна прирівняти до великого мистецького полотна, де зачарована горами Уляна Кравченко спромоглася передати власні враження через цілу міріаду барв і відтінків, створених поетичним словом. Поряд із барвами вчуваються також звуки вітру, широта простору над горами, відчуття свободи вільної людини, яка позбулася того, що її гнітить, і водночас відшукала мету та дорогу до неї.

На початку 1895 р. в одному з листів Іван Франко радив Улянї Кравченко: «покиньте перекладати! Пишіть далі оригінальні речі, а в тих оригінальних якнайменше філософствуйте, а якнайбільше оповідайте та описуйте. Все те, де Ви, забувши часом, перестаете філософствовать, а оповідаєте чи то те, що у Вас в душі діється (не те, що в голові думається), або те, що докола Вас – виходить дуже гарне, коли натомість у філософії поза банальні фрази Ви не можете вийти» [13, с. 13–14]. Слід сказати, що цикл «В Бескидах» певною мірою суперечить тому, чого навчав Уляну Кравченко Іван Франко. Поетеса тут поєднує і філософію, і пейзажність, а ще – вкраплює «ідею». Усе це впливало з її світорозуміння, отож ніякі повчання тут не мали сили. Цикл «В Бескидах» вийшов своєрідним зрізом внутрішнього стану поетеси, яка, торкнувшись гірської природи, мінялася сама, аби змінити світ і змусити його жити в гармонії з природою.

1. Акорди : антологія української лірики від смерті Шевченка / упоряд. І. Франко ; з ілюстраціями Ю. Панькевича ; передм. і приміт. М. Ільницького. – Репринт. вид. – К. : Веселка, 1992. – 343 с.

2. Волощук Г. Художнє мислення Уляни Кравченко. Автореферат ... кандидата філологічних наук. – Івано-Франківськ, 2012. – 20 с.

3. Історія української літератури (кінець XIX – початок XX століття) / за ред. професорів Н. Й. Жук, В. М. Лесина, С. М. Шаховського. – Вид. друге, доп. і переробл. – К. : Вища школа, 1978. – 392 с.

4. Історія української літератури. У восьми томах. – Т. 7. – К. : Наукова думка, 1971. – 403 с.
5. Історія української літератури. У восьми томах. – Т. 4, кн. 2. – К. : Наукова думка, 1971. – 452 с.
6. Каспрук А. Уляна Кравченко // Кравченко У. Вибрані твори / А. Каспрук. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – С. 3–28.
7. Кравченко У. Вибрані твори / вст. ст., упоряд., підгот. текстів та приміт. А. Каспрука / Уляна Кравченко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 500 с.
8. Кравченко У. На новий шлях : поезії. – Друге видання / Уляна Кравченко. – Коломия : Накладом «Загальної книгозбірні», 1928. – 144 с.
9. Кравченко Уляна // Українська літературна енциклопедія. В п'яти томах. – Т. 3. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. – С. 42–43.
10. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття / Володимир Полек. – Зош. 18–24. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 272–383
11. Українські письменники : біо-бібліографічний словник : у п'яти томах. – Т. II. – К. : ДВХЛ, 1963. – 752 с.
12. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 49 : Листи (1886–1894). – К. : Наукова думка, 1986. – 812 с.
13. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко. – Т. 50 : Листи (1895–1916). – К. : Наукова думка, 1986. – 704 с.

ОСОБЛИВОСТІ «ГУЦУЛЬСЬКОЇ» ПРОЗИ МАРІЇ КОЛЦУНЯК

Письменниця Марія Колцуняк (Кузьма) (6 грудня 1884, с. Яворів тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл. – 23 вересня 1922, м. Коломия) залишила слід в українській літературі як автор художніх творів, написаних головним чином на матеріалі з життя мешканців Гуцульщини.

Марія Колцуняк – дочка етнографа Миколи Колцуняка, дружина видавця Осипа Кузьми. Літературну працю розпочала ще у чотирнадцятирічному віці, про що свідчить її листування з Осипом Маковесем як редактором «Літературно-наукового вістника» [5, с. 5]. Роки навчання у вчительській семінарії у Львові (закінчила 1905 р.) стали часом входження у літературне середовище. Згодом вчителювала у школах Коломій і в с. Корничі Коломийського повіту. Марія Колцуняк, долаючи хворобу (туберкульоз), сказала власне слово у літературі. Дебютувала у «Літературно-науковому вістнику» оповіданням

«Як не твоя, то й нічия» (1902). У цьому ж виданні 1902-03 рр. опублікувала оповідання «Оте життя», «Без щастя», у 1904 р. – повісті «На стрічу сонцю золотому» [4]. Окремими виданнями вийшли її твори: «Сама винна... : оповідання з гуцульського життя» (Львів, 1908), повість «Проти филь» (Станіслав ; Коломия, 1921). Опубліковану в «Літературно-науковому вістнику» (1904) повість «На стрічу сонцю золотому» окремою книгою видало Видавництво української книгарні в Скрантоні (США) 1918 р. [1].

Її оповідання «Молоді мученики» побачило світ в упорядкованому Миколою Вороним альманасі «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903) [20, с. 116–117], а оповідання «Строфи» – в альманасі «Багаття» (Одеса, 1905) [20, с. 120], який упорядкував Іван Липа. Друкувалась і в Коломійі, зокрема в редактованому Кирилом Трильовським календарі-альманасі на 1905 р. «Отаман»; тут опубліковано малу прозу Марії Колцуняк: «Не верне», «Сон», «Плохий» [8; 9; 10]. Нині художня проза письменниці частково перевидана у книзі «Настрічу сонцю золотому» (Львів, 2004) [8], куди ввійшли чотири оповідання і повість. Вона також опублікувала у періодиці спогади про своє раннє дитинство у селі Яворові на Гуцульщині [7; 11].

Окремої уваги потребує вивчення перекладів Марії Колцуняк українською мовою художньої прози Михайла Лермонтова, Дмитра Маміна-Сибіряка, а також Юліуша Словацького. Відома Марія Колцуняк і своєю педагогічною діяльністю: впорядкувала «Українську читанку» (1920), призначену для народних шкіл; її у міжвоєнний період декілька разів перевидавали.

Марія Колцуняк як письменниця дебютувала «оповіданням з гуцульського життя» «Як не твоя, то й нічия» [8, с. 18–33]. Інтерес до показу селянського життя у неї продиктований добрим знанням побуту та проблем українського села на Гуцульщині. У творі змальовано долю Маланки Семчук, яку батько намагається, всупереч її бажанню, видати за старшого вдівця. Тема не нова для української літератури. Однак, автор має що сказати і знає як сказати, аби твір вийшов цікавим. Як відзначає Роман Кирчів, читач «помилився б, коли б на підставі назви твору і його підзаголовка «Оповідання з гуцульського життя» сподівався зустріти тут чергову романтичну історію на тлі екзотичної гуцульської природи і етнографії. Незнайома авторка, під-

писана «Марійка К.», з перших рядків оповідання зосереджує всю увагу на сірому, буденному житті своїх героїв, розкриває одну з тих драм, які зумовлені не якимись особливими пристрастями виняткових натур, а конкретними реальними умовами соціального буття» [5, с. 8]. Письменниця, яка народилася на Гуцульщині, зростала на прикладі етнографічної діяльності свого батька Миколи Колцуняка, без труднощів могла б і собі писати яскраво забарвлену етнографічну прозу. Натомість її вабить інша проблематика. Тому її творові й був потрібний підзаголовок: «Оповідання з гуцульського життя». Автора цікавить тема протесту особистості проти соціальних умов, які спроможні зробити людину нещасливою лише через те, що у створенні подружжя головну роль відіграють не взаємні почуття, а економічна доцільність, майнові стосунки. Марія Колцуняк виписала героїню, здатну на протест.

Письменниця вибудовує колізію твору таким чином, що перед читачем постає не лише примус батька віддати доньку за нелюба, а й змова між батьком та нелюбом Семеном, з якої випливає намір спровокувати бійку і посадити до в'язниці Маланчиного коханого – Данила. Далі – застуда Маланки і скоро смерть. Марія Колцуняк творить мелодраматичний сюжет, коли Данило, не уявляючи свого життя без коханої, вбиває себе ножем на її могилі. Таким чином маємо два моменти протесту – і Маланчиного, і Данилового. Очевидно, письменниця вдалася до опису саме «гуцульського життя», бо, попри всі свої намагання, все ж ідеалізувала гуцулів, вважаючи їх волелюбними і незалежними, здатними на спротив більшою мірою, ніж мешканці інших етнографічних регіонів.

Тема Гуцульщини як власне етнографічного регіону тут окреслена слабо. Ось опис хати: «Хата була досить велика, порядна, з великою печею та зеленим комином. В печі горів огонь, весело лижучи челюсті і чорні горшки, уставлені в челюстях; у горшках варився борщ і мандибурка» [8, с. 18]. В цьому описі лише одне слово має регіональне забарвлення: місцева назва картоплі – мандибурка. В усьому іншому так могла виглядати піч на Покутті чи ще десь. Письменниця не через етнографічні деталі, а в самій авторській мові окреслює етнографічну приналежність героїв твору, як це бачимо з опису сватання до Маланки багатого газди Семена Бойчука: «Десь пополудні, як уже сонце

стало заходити, в хоромях (сінях) у Василя почулося стукання чобіт та струшування з них снігу, а незадовго ввійшли в хату два поважні, старі бадіки – гуцули, свати Семенові» [7, с. 20]. Вона дає опис характерного для Гуцульщини діалогу між господарем і гостями, у якому використано традиційні форми гостинності і зичливості із запитаннями щодо здоров'я господарів і гостей, худоби, господарських справ тощо. Письменниця у сцені смерті Маланки подає традиційний для Гуцульщини момент – прощання з родиною. У примітці вона пояснює деякі елементи такого сумного, але водночас і врочистого прощання: «У гуцулів такий уже звичай, що, коли іще хворий умре, вбирають його і лагодять на смерть у щонайкращий одяг» [8, с. 31]. Етнографічні елементи віднаходимо й при описі похорону Маланки: «тяжкий плач, голосіння, похоронний гук дзвонів і тужні звуки трембіти – це все остання музика для вмерлої Маланки» [8, с. 32].

У художній прозі Марії Колцуняк, що побачила світ у календарі-альманасі «Отаман», чітко окреслена тема соціальної нерівності. Видання здійснював Кирило Трильовський, який стояв на радикальних позиціях, отож твори такого спрямування були цілком співвідносними з позицією цього видання. Новела «Не верне» – розповідь про один із трагічних епізодів з життя простолюду. Хвора дружина у місті в лікарні; батько, залишаючи двох малих донечок на господарстві, ходив провідувати недужу, щоразу приносячи з міста дітям гостинці. Знаком трагедії для дітей став прихід батька без гостинців: жінка померла, і її, не дочекавшись чоловіка, поховали на міському цвинтарі. Спізнився через погану роботу служби зв'язку: «Кажут пани, що приписували у суботу аби прийшов, щож – коли від нас післанец на почту аж у четвер іде» [9, с. 89]. В оповіданні «Плохий» з великим співчуттям до простої людини Марія Колцуняк розповідає про знедоленого селянина, який, одружившись у місті, став для своєї дружини-католички та доньки лише джерелом прибутку і об'єктом для постійних кпин. І тільки власна смерть змусила покірною і затурканого людьми і дружиною дроворуба посміхнутися.

В етюді «Сон» автор оповідає про зустріч з Духом-Аматором краси, який розкриває молодій дівчині очі на те, що в середовищі інтелігенції існує велика прірва між деклараціями та реальними справами. Мотив сну, де присутня казкова постать Духа-Аматора краси, а також

шапка-невидимка та постілці-самоходи, дає змогу письменниці показати різні епізоди з життя української інтелігенції: спочатку патріотичні промови на похороні, згодом – на громадському зібранні. Потім з'являється оповідь про бал, на якому українські інтелігенти-провідники тратять величезні кошти, тоді як на «народні ціли» перепадають лише крихти. Показовим є й епізод з танцем коломийкою, який годилося б танцювати в народній ноші, але «пані не люблять їх – «вони ж дефігурують», а панове теж волять на вечір бальові стріи для пань» [10, с. 89].

В оповіданні «Без щастя...» [8, 33–36] показано долю дівчини-сироти, яка через злостивість мачухи і батькову неухважність залишилася поза суспільством, нереалізованою ні в сімейному щасті, ні в справах громадських. Письменниця короткими штрихами окреслює етапи життя дівчини: сирота не вивчилася, не знайшла собі подружньої пари, а згодом, уже після смерті батька, змушена була піти на утримання родини, яка її офіційно називала «цьоцею», а насправді використовувала як наймичку і няню. Через долю своєї безіменної героїні письменниця показує умови, в яких жили і коротали свій вік подібні до неї дівчата.

Проблема двох світів – світу простолюду і світу «панів» – розкрита в оповіданні «Оте життя!» [8, 37–42]. Через розмову двох жінок-заробітчанонок, які в Коломиї на ринку чекають, аби їх найняли на роботу, письменниця веде мову про соціальну прірву, яка стоїть між цими світами. Селяни з приміських сіл (зокрема й з так званої Коломийської Гуцульщини), які прийшли до міста на роботу, насправді є чужими міському способові життя, побудованому за іншими, аніж їхнє життя, законами і принципами. Марія Колцуняк робить це через показ розмови: «Адїть, любко, що то пани можуть, геть цілий світ завоювали, та й ще кричать, що їм мало. Адїть, їм то й ходити можна, а нам і посидіти нема як, бо місце забираєм. Але ви спитайтеся: за чю кервавицю оці третувари та оці, біда знає що, побудовані?» [8, с. 38]. Через діалог Катерини і Параски письменниця розкриває складну долю обох героїнь. Причиною їхніх негараздів стали складні суспільні умови, низький рівень громадської організації тощо. Все це врешті-решт призвело до того, що обидві жінки опинилися серед суспільних низів, отож, не маючи змоги працювати на власній землі, вести традиційний

спосіб селянського господарства, вони потрапили в нові умови, намагаючись зарадити собі найманою працею в місті. Власне, Параска оповідає про те, як через бідність змушена була вийти заміж за нелюба, пияка і розбишаку. Катерина, слухаючи оповідь Параски, прорікає фразу про розрив шлюбу, яку їй вкладає в уста Марія Колцуняк: «Що з того, що у церкві вінчані, коли вас б'є!» [8, с. 42]. За подібні думки, висловлені Михайлом Павликом в оповіданні «Ребенщуківа Тетяна», 1878 р. його засудили до шести місяців ув'язнення [15, с. 636]. Загалом Марію Колцуняк можна назвати авторкою Павликової «школи».

Тему Гуцульщини Марія Колцуняк розробляє й в оповіданні «Сама винна...», присвяченому Іванові Франкові. Написано його в Корничі в листопаді 1906 р., надруковано у друкарні НТШ у Львові (1908). У підзаголовку зазначено: «Оповідання з гуцульського життя». Марія Колцуняк манерою письма тут нагадує письмо Михайла Павлика, який показував проблеми зсередини, ніби розчиняючись у середовищі героїв, а не вивищуючи свого авторського «Я». Подібний підхід демонструє й Марія Колцуняк. Вона і тут зображує глибинні процеси, а не акцентує на етнографії. Головну увагу звернено на відображення непростого життя гуцулів, тоді як описи зовнішніх «гуцульських» елементів тут нечіткі, ніби принагідні. Про хату Калини, до якої ходив пияк Петро, вона пише: «Як ранений звір, гнав до тої дрантивої хатчини, що, немов гніздечко переслідуваної пташки, стояла, вся схована в зелених вільхах над стрімким берегом гірської річки. До тої хатчини, що підмивали її весняні води, що хитали нею дикі зимові вітри, він гнав» [8, с. 43].

Дослідник Роман Кирчів справедливо зазначає, що у цьому творі показано «людські долі, понівечені важкими соціальними умовами і патріархальними родинно-побутовими устоями» [5, с. 10]. Конфлікт твору побудований на показі проблем соціальної нерівності: багачий син Петро вже п'ять років любить бідну Калину. Батько не дозволив нерівного шлюбу, і хоча він уже помер, існує тестамент-заповіт, за яким Петро втрапить усе багатство, якщо одружиться з Калиною. Він навіть не може просто жити разом з нею і виховувати їхніх спільних дітей. Марія Колцуняк про все це майстерно оповідає, вибудовуючи соковитий діалог Петра та хрещеної матері, яка його намовляє відректися коханої й одружитися з багачкою. Тут автор демонструє

добре знання особливостей гуцульського говору, фразеології, сталих конструкцій. Тому й розмова передана досить реалістично, вона ніби записана з натури: «Ай-я-яй, то ж то мої очі давно тебе оглядали, Петрику, то ж давно! Ади, в однім селі сидимо, та й ніколи не стрічаємося. Мені не дивниця, слаба, немічна, нема як ходити... Але ти прибіг би котрої днини, подивився б, що стара нанашка діє...

Аж скрутився, так не знав, що має казати.

Та де ж бо, нанашко, ваша хата у таких верхах, що поки зайдеш, та й кури тебе запіють. А тепер днинка ще весняна, недовга, самі, здорові, знаєте, і не оглянешся, як звечоріло...

Ай-я-яй, а то тобі дуже за тим часом ходить, тото-с великий робітник, тото-с дома сидиш та й працюєш. Ади, таже я й тепер іду від твоєї мами, та й тебе дома не застала» [8, с. 46].

За нібито невинним діалогом між Петром та його нанашкою, яка радила одружуватись, слідує подальший розвиток подій. Нанашка – людина, яка плете інтриги, намагаючись розлучити закоханих та водночас намовити матір Петра на рішучі дії проти нього. Показано це через низку діалогів та монологів, виписаних, як і попередні, в етнографічному ключі. Показовим є монолог матері Петра: «Гей, кумко, ніхто не знає, як мені гірко, що у мене дома не по-людськи йде. Ніхто не знає, скільки бих дала, аби він уже раз устаткувався, аби оженився та й став газдою. Що ж, коли я слаба баба, та й як його припру. А кажи йому що за це, а він тобі: «Добре, я ожениюся і нині з Калиною!» А я бих воліла ще нині його мертвого на лавиці увидіти, ніж з нею у парі. А мені ж би що небіжчик мій сказав? А він же ж би у гробі не перевернувся? Таже він, небіжчикок, дай йому, божечку, царство, як умирав, то приказував, усі чули: «Дивися, стара, пильнуй Петра, заверни його на добру дорогу, бо тобі щоночі буду показуватися, не дам тобі супокою!» Гей, кумко, ніхто не знає, скільки я наплакалася того півроку, що його нема» [8, с. 53].

Через монолог матері, автор розкриває історію конфлікту між Петром і його батьком, який стався після того, коли Петро повернувся з війська і не відрікся від своєї ще парубоцької любові. Тут, як і в Павлика, бачимо колишнього жовніра. Військо, як і героїв Павликових творів, зробило з Петра іншу людину. Але в Марії Колцуняк трактування образу героя багатогранніше, рельєфніше: він не просто деградована

людина (через пияцтво), а й людина зятята, яка, однак, не спроможна вийти за рамки обставин сучасної їй доби із притаманними початкові XX століття умовностями.

Образ нанашки сприймається як образ злого генія – рушія всіх негараздів героїв. Її втручання призводить до того, що Петро все рідше приходиться до коханої жінки, не провідує власних дітей, Калина втрачає заробіток, а це рівнозначно голодній смерті. Показано подальше падіння Петра, його внутрішню боротьбу. Поступовий відхід від Калини і захоплення молодого та неспрацьованою багацькою дочкою Доцею.

«Письменниця бачить гуцульське село не ззовні, а зсередини, бачить його роздертим соціальними суперечностями – у тяжкій праці, голоді, постійних нестатках одних і безжурній ситій пихатості – інших» [5, с. 11].

Розв'язка твору трагічна: Петро одружився з Доцею, а в день їхнього вінчання померла Калина. Діти опинилися у чужих людей. Маврацію дослідник Іван Сеньків, відзначаючи, що письменниця «не ідеалізує гуцульське село, вона бачить його зсередини, знає людей та їхні застарілі погляди, впертість і консерватизм» [18, с. 323]. Драматизм ситуації сприймається як докір суспільству, для якого головну цінність становлять гроші, земля, тоді як мораль перебуває у страшному занепаді. Люди стають заручниками ситуацій, які виявляють їхню жерливість, безвольність, невміння протистояти викликам долі.

По мистецьки достовірно письменниця типізує в одному тексті ситуацію, яка була притаманна для сучасної їй дійсності в різних варіантах та відмінах. Провідною темою твору є майнова нерівність, внаслідок якої відбувається нищення внутрішнього світу людини, який виявляється слабшим за гроші і землю. Разом з тим, не слід сприймати таку ситуацію як притаманну лише для Гуцульщини. Гуцульщина у Марії Колцуняк – не етнографічна, не барвисто-декоративна, а реалістично згущена, з проблемами суспільними, показаними головним чином через долі окремих людей, які, однак, мають високий рівень типізації, отож не завжди письменниця дає їм людські імена, а часто використовує займенник «вона». Так правдивіше, так легше сучасний їй читач пристосовував мовлене Марією Колцуняк до себе і своїх знайомих.

Повість «На стрічу сонцю золотому» – найоб'ємніший твір письменниці. Коротко його характеризує Іван Сеньків як повість, в якій Марія Колцуняк «зобразила ідейну працю сільської інтелігенції для свого народу» [18, с. 324]. Ґрунтовніше до оцінки твору підійшов Роман Кирічів у передмові до сучасного видання художньої прози Марії Колцуняк: «Це проста, пройнята задушевним ліризмом оповідь про важкий шлях до освіти талановитого хлопця з бідної селянської сім'ї, якому доводиться переборювати не лише тяжкі матеріальні нестатки, але й незліченні моральні кривди, зневажливе ставлення і всілякі інтриги «панів професорів» та панських синків. Друга сюжетна лінія твору – життєпис дівчини із дрібномістечкового напівінтелігентського середовища» [5, с. 11].

Письменниця спершу оповідає про долю батька головного героя – Андрія Марчука, ковалевого помічника. Його постать була оповита таємницею: в селі, в якому він ковалював, сперечалися про походження Андрія. Він виявився сиротою, який опинився сам на сам зі світом. Змальовано життєві етапи Андрія – прислугування поповим синам, праця у коваля, служба у війську. З героєм постійно відбуваються метаморфози. Життєві спостереження приводять його до розуміння того, що світ влаштовано несправедливо, однак він не вдається до прямого протесту. Лише надмірне вживання спиртного можна вважати пасивною формою несприйняття дійсності.

Історія Андрія потрібна письменниці для того, аби показати причини появи нового покоління, до якого належить Андрійов син – Стефан. Андрій не знаходить спокою у тихому сімейному щасті, бо син, який підріс і пішов до школи, задає ті ж самі запитання, які хвилюють самого Андрія. Показано простого сільського хлопця, здібного до науки, який потрапляє у місто, аби отримати освіту. Письменниця змальовує обставини вступу на навчання, а також саме навчання, яке перегукується з документальними та художніми описами, залишеними іншими письменниками. Це ще раз засвідчує, що Марія Колцуняк стоїть на засадах реалістичного відтворення дійсності. Так, достеменно показано атмосферу зневажливого ставлення до українців з боку учнів-поляків та вчителів (у Михайла Павлика: «всі професори разом з директором кинулись на студентів, гей ті пси» [15, с. 145], у Василя Стефаника промовлене по-польськи: «Іди, хаме, свині пасти» [19, с. 229], у Мар-

ка Черемшини: «цвіркали мені в очі, що я повинен скинути хлопську одіж і в сюртук убраться або залишити школу і піти гній возити» [21, с. 172]). У Марії Колцуняк: «Тобі до гною, а не до книжки» [8, с. 89]. У цьому середовищі і формувалася людська та національна гідність Штефана. Має рацію Роман Кирчів: «Письменниця реалістично показує нездорову атмосферу культивування і розпалювання міжнаціональної ворожнечі, приниження, дискримінації учнів-українців, зневажання їх мови, культури, розкриває ті злочинні механізми і прийоми, з допомогою яких уже юні душі отруювались нетолерантністю, міжетнічною конфронтацією і ненавистю, викривлялися кар'єризмом і відступництвом від свого народу. У зв'язку з цим наголошена ідея виховання національно свідомої української інтелігенції, здатної протистояти і активно протидіяти брутальній українофобії і асиміляторським потугам поневолювачів» [5, с. 12].

Тут Марія Колцуняк підноситься на новий рівень – осмислення суспільно-політичної ситуації в Галичині (отже, і Гуцульщині так само), і потребу появи нової інтелігенції. Щоправда, письменниця сама не знала, куди йти і як показувати своїх героїв, тому «програма героя твору – селянського сина Степана Марчука, який ціною величезних зусиль здобув університетську освіту й прагне присвятити своє життя науці і вихованню нової народної інтелігенції, – надто схематична і декларативна» [5, с. 13].

Марія Колцуняк залишила охудожнені спогади про свої дитячі роки. Це окремі фрагменти, а не суцільна літературна автобіографія. Опубліковано їх у журналі для дітей «Дзвінок» (1903) [11] та газеті «Промінь» (1906) [7]. Ці часописи належали до тодішньої педагогічної преси в Галичині. Зокрема український ілюстрований двотижневик для дітей і молоді «Дзвінок», видавцем якого спочатку був Володимир Шухевич, на час публікації виходив у Львові під егідою Руського педагогічного товариства. Органом товариства «Взаємна поміч українського вчителства» був часопис «Промінь», який також виходив у Львові. Вчителька Марія Колцуняк написала про свого батька, колишнього педагога Миколу Колцуняка. Спогади є різними варіантами одного тексту. У «Дзвінку» оповідь спрощено, це – адаптований для дитячого сприйняття спогад. У «Промені» – «дорослий» варіант: ширший за обсягом і складніший за викладом матеріалу. Мова тут про

час, проведений у гуцульському селі Яворів. Ці спогади – не оцінка діяльності Миколи Колцуняка як фольклориста й етнографа, а записи доньки, пройняті болем втрати батька. Тому Микола Колцуняк тут постає на рівні домашнього побуту сільського вчителя, а те, що він ще займався фольклористикою та етнографією, взагалі залишилося поза увагою. Натомість у тексті містяться наснажені літературним хистом Марії Колцуняк описи гірської природи, які, однак, не мають акцентування саме на гуцульських реаліях, бо це не було для письменниці головним: «До щастя думками я лину, і спогади до спогадів складаю і тужу за тим коханим та пишним селом, за зеленню лісів та за моїми дитинними літами. І здається мені, що то ще так недавно як ми в останнє їхали дорогою із того села: ще чую туркіт возів, ще бачу натугу коний, що везуть тяжкі вози під гору, ще ясне сонішне промінне сліпить мої очі... Гарна днинка випала, як ми із села виїздили, мов осінні птахи у віреї летіли. [...] в літі воно чудове. Зелене, зелене, а вода в річці сина і чиста, і небо таке світле, голубе, і сонце таке ясне та тепле, і люди такі втішні та раді. – То ж неділенька свята» [7]. Текст наповнений намаганням автора через відтворення дитячих вражень ніби знову пережити їх. Детально виписано декілька епізодів, наприклад, розмову Марійки з батьком на ганку їхнього помешкання вечірньої пори про те, що таке зірки і яка їхня природа.

В описі ночі Гуцульщина проступає скоріше на підсвідомому рівні: «Ясна, літня ніч. Небо всіяне тисячами зір. Серед неба срібнолиций, холодний, ароматичний воздух, сповнений запахом цвітучих лип. Тихий шелест тополь і далекий шум соснових лісів і тихе спаданє з млинського каменя і журкіт річки» [7]. Маркуванням Гуцульщини тут може бути хіба що згадка про смерекові ліси та шум річки (на рівнинах річки зазвичай спокійніші), а також згадка про «холодний ароматичний воздух», який під час цвітіння лип скоріш за все буває вечірньої пори лише в горах. Це – вияв тонкої спостережливості, яка, однак, не має демонстративно гуцульського забарвлення. Автор не ставила це за мету. Для неї суттєвішим є передати до деталей точно зміст розмови з батьком. «Татку, що то таке зірки? Правда, що то душі умерлих дітей? То нашої зірки нема, бо у нас ще жодна дитина не вмерла.

А татко всміхався та й відповідав:

– Не лише дітей але і старших.

Та вона не давала кінчити доповідаючи:

– Ну то й наша зірка є, бо у нас умерли бабця.

І знов вмовкала, та тішилась безсвідомо красою гірського, в нічній півтіні втонулого села» [7].

Гуцульщина для письменниці не була самоціллю, а лише тлом, на якому вона викладала (ще раз переживаючи) події у вузькому сімейному колі. І ці події ще не були затьмареними якимись неприємностями. Відтворено відчуття дитини, захищеної усвідомленням приналежності до повної сім'ї (батько, мати і навіть двоє братів). Тут усе гармонійно, бо обмежено вузьким світом дитячих інтересів. Чужі впливи на сім'ю проступають у формі окремих фрагментів. Але вони не мають критичної дії, отож сприймаються як курйози. Детально виписаним Марією Колцуняк контактом сім'ї учителя з гуцулами є опис роботи на полі.

Письменниця показала тло, на якому все це відбувається: «А серед зелених лісів та стрімких гір, простягло ся кавалок орного поля, каменистої, сухої рілі. От там стоїть хата, от там далеко аж ген-ген друга, а там от-от ще недокінчена, висока «гейби школа» [7]. На цьому тлі подано розповідь про двох молодих людей, вбраних по-інтелігентному, які садять картоплю і горох. Вони абсолютно щасливі. Поряд діти, які їм допомагають. Для Марії Колцуняк цікаво простежити оцінку місцевими гуцулами того, як вони сприймають це заняття. І вона творить барвисті діалоги: «попри поле тягнеть ся вузка, сільська дорога. Нею вертають гуцули із міста, одні пішо, другі на конях.

– Боже помагай! – здоровлять працюючих.

– Дякувать за слово добре – відповідають.

– Ще при роботі?

– А ще поки видко.

– Тай малих заставляєте?

– Най приучують ся працювати, – праця не кривдить» [7].

Після різних традиційних побажань щасливої дороги і щасливої праці гуцули відходять, тут же голосно коментуючи щойно побачене. Причому, оцінки цілком протилежні.

Цей епізод введено в текст оповіді передусім для того, щоб показати ставлення Миколи Колцуняка до простолюдю, наголосити на тих умовах, у яких доводилося працювати педагогам на Гуцульщині.

Ще одним епізодом спогадів є опис того, як «професор» Микола Колцуняк косив. «Може ще ніколи не працював так пильно як нині. Гарний літний ранок сміяв ся до нього всею своєю красою та він не помічував того. Косив так завзято, немов би від того Бог зна що залежало. І рівними, пахучими покосами стелилась до його ніг скошена конюшина. Не чув змучення, здавалось, що в праці хоче ступити якийсь біль, що п'є його серце, бо лице мав марне і сумне. Скінчив косити і не спочиваючи спішив до дому, бо вже далі час було зачинати науку» [7]. Через цей епізод письменниця підводить читача до причини завчасного відходу батька з життя. Тридцятип'ятирічний чоловік помер внаслідок того, що захворів, напившись розгарячілий холодної води. Спогади про Яворів – це те, що збереглося у пам'яті семирічної дитини, і було доповнене оповідями матері та помножене на літературний талант письменниці.

Спогади Марії Колцуняк – твір, позначений не стільки документальним фактажем (тут, крім назви села та професії батьків їх майже нема), скільки глибоким літературним чуттям, яке твориться через передачу письменницею відповідного настрою. Постає батька, змальованого на тлі Гуцульщини, проступає ніби через патину часу. І якщо б не назва публікації і присвята, цей текст за своїми художніми якостями сприймався б як звичайне оповідання про щасливе дитинство і раптове подорослішання, яке настало з втратою дорогого батька. Саме так сприймається «Спомин (пам'яті мого сердечного, незабутнього Таточка)», опублікований у журналі «Дзвінок».

Прикметними рисами творчості Марії Колцуняк є майже цілковита відсутність етнографічного забарвлення, навіть там, де наголошено на «гуцульському» характері твору. Вона свідомо відкидала етнографізм, вдаючись натомість в іншу крайність: проповідування в народницькому дусі ідеї громадського служіння інтелігенції. Письменниця намагалася говорити про проблеми суспільного плану, підносячи їх у своїй прозі до рівня загальнонаціонального.

1. Арсенич П. Марійка Колцуняк / Петро Арсенич // Поліття. – 1997. – № 2, січень.

2. Васильчук М. Письменство на Коломийщині (др. пол. 16 ст. – 1939 рік) / Микола Васильчук. – Коломия : Народний дім, 1993. – 80 с.

3. Гуменюк В. З когорти послідовників Каменяра / Василь Гуменюк // Вільний голос. – 1994. – 5 жовтня.

4. Кирчів Р. Колцуняк (Кузьма) Марія Миколаївна / Р. Ф. Кирчів // Українська літературна енциклопедія. – Т. 2 : Д–К. – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – С. 537.
5. Кирчів Р. Марія Колцуняк / Роман Кирчів // Колцуняк М. На стрічу сонцю золотому : повість, оповідання / упоряд. О. Мороза, Р. Кирчіва, вст. ст. Р. Кирчіва. – Львів : Каменяр, 2004. – С. 3–17.
6. Колцуняк М. Два нариси Марійки К. : Без щастя ; Оте життя // Літературно-науковий вістник. – Т. XXII. – Кн. 6. – С. 203–205 ; 205–209.
7. Колцуняк М. Мої згадки (Присвячую пам'яті мого незабутого Батька) / Марія Колцуняк // Промінь. – 1907. – Ч. 6.
8. Колцуняк М. На стрічу сонцю золотому : повість, оповідання / Марія Колцуняк ; упоряд. О. Мороза, Р. Кирчіва, вст. ст. Р. Кирчіва. – Львів : Каменяр, 2004. – 208 с.
9. Колцуняк М. Не верне // Отаман : календар на 1905 р. – Коломия, 1904. – С. 88–89.
10. Колцуняк М. Сон // Отаман : календар на 1905 р. – Коломия, 1904. – С. 30–37.
11. Колцуняк М. Спомин (пам'яті мого сердечного, незабутнього Таточка) / Марія Колцуняк // Дзвінок. – 1903. – Ч. 21. – С. 338–342.
12. Колцуняк М. Плохий // Отаман : календар на 1905 р. – Коломия, 1904. – С. 96–103.
13. Колцуняк М. Як не твоя, то й нічия. Оповідання з гуцульського життя Марійки К. // Літературно-науковий вістник. – Т. XVII. – Кн. 2. – С. 130–141.
14. Мороз О., Кирчів Р. В обороні скривджених // Жовтень. – 1967. – № 7. – С. 63–65.
15. Павлик М. Твори / Михайло Павлик ; вст. ст., упоряд., підгот. текстів та приміт. П. Ящука. – К. : ДВХЛ, 1959. – 672 с.
16. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття / Володимир Полек // Новий час. – Зош. 16. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 243–244.
17. Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття : біографічний довідник (до 1939 року) / Володимир Полек, Дмитро Дзвінчук, Юрій Угорчак. – Т. I. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 204 с.
18. Сеньків І. Гуцульська спадщина : праці з життя і творчості гуцулів / Іван Сеньків. – К. : Видавництво «Українознавство», 1995. – 512 с.
19. Стефаник В. Автобіографія (1926) / Василь Стефаник // Стефаник В. Вибране / Василь Стефаник ; упоряд., підгот. текстів, приміт. і словник В. Лесина та Ф. Погребенника ; авт. вст. ст. В. Лесин. – Ужгород : Карпати, 1979. – С. 227–232.
20. Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст. : бібліографічний покажчик / склав І. Бойко. – К. : Наукова думка, 1967. – 372 с.
21. Черемшина М. Автобіографія / Марко Черемшина // Черемшина М. Твори в двох томах. – Том другий / Марко Черемшина ; упорядкування та примітки О. Мишанича. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 169–177.

ГУЦУЛЬЩИНА У ПОВІСТІ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО «РУБАЮТЬ ЛІС»

Антін Крушельницький (4 серпня 1878, м. Ланьцут, Польща – 3 листопада 1937 р., Сандормох, Карелія) відомий як український письменник, журналіст, публіцист, громадський та культурно-просвітницький діяч. Він тісно пов'язаний з Коломисю. Працював тут як педагог, займався літературною та видавничою діяльністю.

Симпатії Антона Крушельницького хиталися від українського просвітництва і розбудови УНР – аж до прорадянської позиції і виїзду до СРСР. Спадщина письменника досить велика і різножанрова. Він виступав як прозаїк і драматург, прагнув по гарячих слідах писати про великі події, які йому вдавалося пережити. Антін Крушельницький був також істориком, теоретиком літератури та літературним критиком. Вагома його діяльність з організації літературного процесу. Значний Крушельницький як редактор та видавець, популяризатор української літератури. Він – автор багатьох рецензій, оглядів, нарисів, есе, літературних портретів, історико-літературних розвідок та статей про творчість Тараса Шевченка, Осипа Маковея, Івана Франка, Михайла Драгоманова, Михайла Коцюбинського, Бориса Грінченка, Василя Щурата, Дениса Лук'яновича, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини та ін. Восьмитомна «Історія української літератури» (1968) зараховує його до письменників-реалістів [5, с. 12].

Антін Крушельницький, зразком для якого був Іван Франко, часто бував на Гуцульщині, спілкувався з іншими письменниками. Матеріал, зібраний тут, ліг в основу повісті «Рубають ліс», завершеної 1914 р. й опублікованої у Львові (1918) [1, с. 12]. Хоча поява твору припала на воєнні часи, але він не був обійдений критикою. Уже в 1919 р. у другому томі «Історії українського письменства» Сергій Єфремов так відгукувався про повість: «Дебютував цей письменник збіркою «Пролетарі» (1899), де, oprіч примітивного натуралізму та колосальних претензій, не здужав чогось іншого доказати. [...] І раптом останніми роками цей письменник виявив і вдумливість і щирість, і занедбання войовничих шаблонів – усе, чого йому перше бракувало. За най-

визначнішу працю Крушельницького треба вважати повість «Рубають ліс» – величну поему, на славу могучому Бескидові та його дітям-гуцулам складену» [4, с. 275].

Сергій Єфремов намагався об'єктивно оцінити твір Крушельницького, зокрема і його внесок в українську літературну гуцуліану. Він подає контекст, на тлі якого й аналізує повість, проводить певні паралелі, або говорить про їхню відсутність, що вказує на оригінальність Антона Крушельницького як письменника. «Карпатська гірська природа й побут гуцульський займають не останнє в українському письменстві місце: од Федьковича до Кобилянської не один письменник віддавав їм свою творчу увагу. Отже Крушельницький у згаданій допіру повісті подужав здобутись на нові фарби і, поза одним-двома штрихами спільними напр. з «Битвою» Кобилянської, на повну оригінальність» [4, с. 275].

Перш ніж перейдемо до розгляду художньої візії Гуцульщини в повісті, слід вникнути у витoki зацікавлення Антона Крушельницького Гуцульщиною. «Рубають ліс» – перший (якщо не рахувати дебютної повісті «Буденний хліб») великий прозовий твір цього автора. Присвячено його показові подій на Гуцульщині, тобто в краї, в якому письменник бував, та якого не знав настільки глибоко, як це знали ті, хто тут народився і виріс. Але парадоксальна річ: інколи надто глибокі знання проблематики можуть шкодити авторові, або навпаки – він може взагалі не зважати на певний колорит. Натомість ті, хто прийшли на Гуцульщину здалеку, маючи потужний талант письменника, спроможні були захопитися цим краєм настільки, що створили художні твори непроминущої вартості (як Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Олександр Олесь). Щодо Антона Крушельницького, то відомо, що він не раз бував на Гуцульщині і цікавився нею. Дослідник Петро Арсенич про Гуцульщину в долі Антона Крушельницького пише лаконічно: «У літні місяці 1904–1906 й 1911–1912 рр. перебував у Жаб'ї-Ільцях і Криворівні, в 1928–1932 рр. – у Нижньому Березові» [2, с. 99]. Володимир Полєк про перебування Крушельницького на Гуцульщині зазначав: «У серпні 1908 і 1912 відпочивав у Криворівні, зустрічався з М. Могілянським, О. Олесем, І. Франком [...]. 1911 у Жаб'ї-Явірнику провів літні канікули. [...] до 1932 часто проводив літо з родиною у Нижньому Березові [...]. VII–VIII. 1910 у Бру-

стурах написав оповідання «На верхах» [14, с. 305]. До цього переліку місцевостей, у яких побував Антін Крушельницький, Ігор Пелипейко додав ще дві: Косів і Буркут [13, с. 50].

Отож, появі повісті «Рубають ліс» передував довоєнний побут письменника у Явірнику – присілку Жаб'я (нині – смт Верховина), а також селах Брустури, Березови, Криворівня. Для письменника це був своєрідний творчий досвід, який він реалізував у своїй повісті про Карпати.

Особливо слід виділити село Криворівню. Можна навіть констатувати, що автор, перебуваючи тут, підпав під благодатний вплив цієї місцевості. Бо ж українські митці, які жили і творили тут, залишили мистецьки довершені твори про Гуцульщину. Можливо, вони відчули *Genius Loci* (дух місця) і вилили свої почуття у художні тексти. Це можемо вважати своєрідним мистецьким феноменом, а ще – взаємовпливом митців один на одного, або навіть творчим змаганням. Про коло спілкування у Криворівні того часу свідчить листування Олександра Олесья. Визначний український поет-лірик після побуту в Криворівні отримав насагу для створення свого поетичного циклу (поєми) «На зелених горах». У листі до дружини, написаному в Криворівні 1912 р., Олександр Олесь зазначав, що заприятелював з Коцюбинським, Могілянським, Гнатюком, Крушельницьким [12, с. 888]. Разом з тим, коло спілкування Антона Крушельницького не обмежувалось згаданими в листі особами. Письменник спілкувався з місцевою елітою, з простими гуцулами, з іншими відпочивальниками. Серед тих, у кого він бував, – священник, громадсько-культурний діяч, знавець гуцульського побуту і звичаїв, член етнографічної секції НТШ у Львові Олекса Волянський. Очевидно, вони обговорювали і проблеми Гуцульщини. Про коло його спілкування свідчить лист письменниці Катрі Гриневичевої до Антона Крушельницького, з якого видно, що вони також познайомилися у Криворівні, у священника Волянського [7, с. 243]. На прикладі цих митців можна розглядати трансформацію гуцульських образів, тем і мотивів у творчості кожного з них, спричинених *Genius Loci*. Саме завдяки високому талантові авторів, гуцульські теми і мотиви у їхніх творах набули свого, у кожного окремого, художнього втілення.

Серед тих, хто глибоко проник у таємниці творчості Антона Крушельницького, був Осип Турянський, який ще на початку 1926 р. розклав основні акценти щодо розуміння твору про Гуцульщину: «Повість «Рубають ліс» се твір уже дозрілого зрівноваженого таланту Антона Крушельницького. Тут чергуються два елементи: соціальний і психологічний. Ідейний зміст повісті замкнений у гарній композиції твору, в якому повно цікавих, напружуваних колізій; природно згідно з характерами поодиноких осіб, переведена розв'язка конфлікту сильної ідейної одиниці в боротьбі зі своїм оточенням; здоровий життєвий оптимізм і віра автора у поступ і вищий зміст життя, се ті цінні прикмети, які надають повісті «Рубають ліс» великого літературного значення» [17, с. 267]. Щоправда, стаття Турянського була віднайдена в архівних фондах і вперше опублікована лише 2002 р. [17, с. 260], отож не викликала належного резонансу за життя Крушельницького.

Після того, як письменника було репресовано і знищено, під забороною на терені радянської України опинилися будь-які згадки про нього. І лише після посмертної реабілітації митця в час хрущовської «відлиги» це ім'я знову прийшло до читача. Повернення було фрагментарним: опубліковано лише книгу «Буденний хліб. Рубають ліс : повісті» (Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1960) [1, с. 15]. До видання передмову написав український літературознавець, кандидат філологічних наук Степан Трофимук. Тривалий час основним джерелом про життя і творчість Антона Крушельницького залишалася власне ця передмова. Сама ж книга була єдиним окремим виданням творів Крушельницького в радянський час після 1930-х рр. Автор досить точно окреслив основні колізії повісті «Рубають ліс», хоча й не уникнув відповідної його часові риторики: «Події повісті «Рубають ліс» проходять в гуцульському селі над Черемошем. Темою повісті є жорстока класова боротьба за «спілчанський бутин», проти своїх та іноземних експлуататорів і колонізаторів Карпат. Ця боротьба становить основний сюжетний стрижень повісті. На чолі бідніших селян-лісорубів стоїть Василь Руснак – син сільського здирника Івана Руснака. Василь засновує в селі спілку і бореться за рубання лісу всією громадою, спілчанським способом» [16, с. 10]. Автор переповідає лінії сюжету, виділяючи героїв твору, акцентуючи на їхньому майновому статусі. «На перешкоді благородних намагань Василя стоять

корчмар Гершко, пан Загайпольський, багач Танасій та інші. Конфлікт ускладнюється тим, що запеклим ворогом спілки стає Іван Руснак, який завзято виступив проти сина» [16, с. 10–11].

Сучасний дослідник Володимир Качкан знаходить у повісті нові грані: «“Рубають ліс” твір багатопроblemний і багатоплановий, з широко розгалуженими сюжетними лініями і зв'язками, з кількома десятками найрізноманітніших за характером персонажів, значна частина яких діє від початку й до кінця, змінюючись під впливом обставин. Сюжетні зв'язки збагачують насамперед образ головного героя Василя Руснака. Характер його об'ємний і пластичний, розкривається поступово. [...] Образ Василя – ідеал авторського задуму повісті: в ньому А. Крушельницький і втілює власні погляди на людину, яка повинна жити для добра бідних і пригноблених» [6, с. 113–114]. Таким чином, Володимир Качкан не заперечує, що повість «Рубають ліс» – твір, написаний у народницькому ключі. Разом з тим, його сучасна оцінка майстерності Антона Крушельницького в творенні образів певною мірою суголосна оцінці, висловленій Осипом Турянським, який писав: «Зображення характерів і душевних переживань Василя, Івана й Танасія виявляє руку досвідченого психолога. Особливо глибоке враження робить понуро мовчазна поведінка гуцула Танасія зі своєю жінкою від тоді, коли Іван сказав, що Марічка не є його донькою. Його побут на зимарці і його мрачні почування на лежанці в колибі серед ночі й виття та шуму бурі, це найсильніші психологічні картини в повісті» [17, с. 269–270].

Повість «Рубають ліс» Антін Крушельницький завершив напередодні великих перемін, принесених Першою світовою війною. Власне, вона у себе ввїбрала той суспільний передвоєнний неспокій, який сягнув навіть такого віддаленого краю, як Гуцульщина. Антін Крушельницький у творі поєднав два струмені: всеперемагаючу силу кохання та жагу громадського діяння. Письменник ішов за цими двома орієнтирами, вибудовуючи різноманітні сюжетні колізії та змальовуючи типи і характери героїв. Варто детальніше розібратися, яким у Крушельницького було бачення Гуцульщини і як він його втілює у повісті «Рубають ліс».

Ще Осип Турянський відзначав, що побіч «глибокого знання життя-буття наших гуцулів та поетичного відчуття краси гір Карпат, ви-

являє Антін Крушельницький гарне знання гуцульського говору. Але мусимо на цьому місці сказати, що письменник уміє зберегти міру в уживанні гуцульських місцевих висловів у противенстві до деяких письменників, які перевантажуванням своїх творів діалектичними словами і зворотами, не збагачують літературної мови, навпаки, вносять у неї замішання й хаос» [17, с. 270]. Передусім слід зазначити, що бачення Гуцульщини Крушельницьким сягає значно далі, ніж стилізація мови героїв твору під місцевий колорит.

Володимир Шухевич, структуруючи другу частину своєї п'ятитомної праці «Гуцульщина», серед звичних занять гуцулів виділив: сінокоси, бутини і сплав, полонини, рибальство, мисливство [19, с. 347]. Основна тема повісті «Рубають ліс» – лісорозробки (бутин). Науково доведено, що «головним багатством Карпат, окрім корисних копалин, був ліс. Його промислове використання розпочалося ще в середньовіччі, але найбільшого розвитку набуло в XIX – XX ст.» [8, с. 149]. Письменник, працюючи над повістю про Гуцульщину на початку XX ст., відобразив у ній сучасні йому проблеми, які були актуальними для тієї доби. Взагалі ж, для Антона Крушельницького як митця є характерним не занурюватися вглиб історії, а брати свіжий, наповнений життєвою енергією матеріал і перетоплювати його у художню тканину своїх прозових текстів. Розпочав він з повісті «Буденний хліб», яка стала своєрідним переходом від малих прозових форм до великих полотен про сучасність. Далі автор, ніби набираючи прискорення, все активніше й активніше робив сьогочасний життєвий досвід матеріалом для художньої прози. Найпоказовішими у творчій долі Крушельницького є художня проза про події Першої світової війни та національно-визвольну боротьбу українців. Крушельницький активно освоював сучасний матеріал у цілій низці художніх творів, які могли оцінити сучасники тих подій.

У повісті «Рубають ліс» дано художнє освоєння теми лісорозробок і пов'язаних з ними соціальних процесів. Автор добре володів фактичним матеріалом, отож з великою мірою достовірності зумів відобразити природний, етнографічний, фольклорний колорит Гуцульщини, а також показати зростання соціальної свідомості у середовищі гуцулів. Крушельницький дав доволі точний образ цього краю, зрозумілий не лише в Галичині. Про це свідчить і те, що текст повісті

одразу ж після написання (в кінці твору стоїть авторська дата: 1914 р.) зазнав двох видань: «Рубають ліс : Повість» (Т. 1, 2. – Львів, 1918 ; друге вид. – Полтава, 1919). Отже вже за місцем видання (Полтава) можна казати про загальноукраїнський розголос твору. Повість була тим матеріалом, якого потребував читач в контексті актуальної тоді ідеї соборності всіх українських земель. Попри високу міру художнього відображення Гуцульщини з позицій народознавчих, все ж нам видається, що письменник дещо ідеалізував гуцулів у їхньому поступі до самоорганізації. Скоріш за все, він прагнув показати певний ідеал, до якого треба прагнути. Тут автор виявив народовське розуміння завдань літератури, яка базувалась не на суто художньому підґрунті, а на ідеологічному, дидактичному. Інша річ, що Крушельницький певною мірою спізнився, бо написаний 1914 р. твір, побачив світ у час епохальних суспільно-політичних перемін, які були значно далекосяжнішими, ніж пропагована Крушельницьким самоорганізація гуцулів-лісоробів.

Простежимо як письменник відображає у повісті соціальне гноблення гуцулів, яке полягало у несправедливому поводженні з ними чужинців, а також визиск при експлуатації природних багатств краю. Соціальне гноблення, характерне для Гуцульщини, і відображене іншими письменниками, він передає через свої образи і своє художнє бачення. Для письменника важливо не лише показати, що існує несправедливість, а й проникнути в суть проблеми. Проблема ж полягала в тому, що гуцули на початку XX ст. далі продовжували жити за архаїчними законами. Їм були притаманні високі моральні засади, довірливість, покладання на чесність інших людей, певною мірою небажання відчувати те, що світ став інакшим, набув модерних рис. Звідси й підґрунтя для різних махінацій і визиску гуцулів зайшлими людьми, у спілку з якими ставали й деякі гуцули-українці. Письменник у діалозі Юри, який заборгував, та Івана, який прийшов до боржника стягнути борг, художньо досконало передав риси характеру гуцула: «Юра сидів прибитий і мовчав. Він знав, що позичив у Івана п'ятдесят банок, знав, що в Гершка позичив п'ятнадцять банок. Разом мав шістдесят п'ять банок довгу. А тепер за невеликий час має платити півтора сотки. І замість рахуватися з Іваном, як то росли йому ті довги (він

навіть не міг домислитися, скільки то йому рахували Іван і Гершко), він почав думати, нащо то пішли ті гроші» [11, с. 178–179].

У декількох рядках твору автор показав дуже багато: небажання гуцула відірватися від свого звичного ритму життя, неосвіченість гуцула, який не вмів дати рахунок грошам, намагання втекти від вирішення проблеми у спогади. Ключовим штрихом, який свідчить про це, є рядки Крушельницького про Юру, що «навіть не міг домислитися, скільки то йому рахували Іван і Гершко», отож «почав думати, нащо то пішли ті гроші». Далі письменник відтворює Юрині спогади, і цим самим розкриває той шлях, яким він ішов до накопичення свого боргу. Поява заборгованості – неспівмірність життєвих потреб гуцула із реальними можливостями, залежність від погодних умов, стану здоров'я, зовнішніх викликів.

Володимир Шухевич, говорячи про бутин, відзначав: «В бутинах – лісах призначених на зруби, рубають старе дерево, що має лише у верхку суче, а понизше воно гладке. Властитель такого ліса наймав собі завідцю – чоловіка, який би усю роботу у лісі на себе перебрав; завідця годить собі легінів – гуцулів, що можуть вже у бутинах робити, або на деньки [...], або на сикман – гурт» [19, с. 201]. На початку ХХ ст., у період, відображений Антоном Крушельницьким у повісті «Рубають ліс», «понад 80 відсотків карпатських лісів належало великим землевласникам і державі, а в розпорядженні селян знаходилося всього 20 відсотків лісових масивів і то гіршого гатунку» [8, с. 153]. Крушельницький показує зародження ідеї розробки лісу громадою, боротьбу довкола цієї ідеї, бо ж гуцули, організувавшись у спілку, позбавляли заробітку на їхній тяжкій і небезпечній праці різноманітних посередників. Він розкриває цілий ланцюг подій, які вели гуцулів до розуміння потреби не ховатися від новочасних віянь, а засвоювати їх, бо лише таким чином можна було стати вільнішими, отримати реальний вплив на події, жити краще і мати за свою працю більше. Першим таким прикладом самоорганізації письменник показав крамницю. Він у повісті ніби йде за логікою гуцулів, які на прикладі кооперації в торгівлі поступово переходили до розуміння важливіших речей, зокрема й спільної розробки лісу: «Аж ось Василь придумав нову річ: бутин рубати спілкою. Оця новина розворушила ціле село! Це вже не крамниця. [...] Бутин – то вже інша річ; кожний знає, яку то силу гроша

вибирають люди раз у рік з лісу. А яка то його сила лишається в лихварських руках. А тепер мало би все те дістатися по рівній частині тим, хто робив би у бутині. Самим робітникам» [11, с. 183].

Що таке бутин необізнаному читачеві Крушельницький дає зрозуміти в художній тканині тексту. При цьому він з точністю енциклопедиста, але в художній інтерпретації, розкриває особливості технології лісовирубки.

Подано у Крушельницького і розповідь про саму лісорозробку. Причому, зроблено це не через безпосередній опис процесу зрубання дерева, а через призму звукового оформлення. «Василь пішов до гори плаєм у бутин. Ще далеко не доходячи до того місця, де пилили дерево, почув глухі оклики: «Клего!..» «Клего!..» То був знак, що паде віковична смерека до землі. Тут і там влітався у загальний гомін ще й інший голос: «Габов!..» Кричать у тому куті, десь далеко, ледве чути. Але вправне вухо чує той голос тривоги, голос остороги, і голова повертається на всі боки, а бистрий зір глядить, чи не тут, часами, небезпека. Нема. Видно, хтось проходив, як падала смерека, і його застерігали, щоб бирня, падаючи долі, не потрощила костей. І знов одностайні оклики: «Клего!.. Клего!.. Клего!..» Робота в повному розгарі» [11, с. 232–234]. Талановито змальований письменником епізод, в якому описано колорит праці гуцула в бутині, на диво співзвучний з віршем Ліни Костенко: «Кого питаю: це уже любов? / Мовчать ікси, і ігреки, і греки. / Кричать гуцули у лісах: Клей-гов! – / Коли летять підрубані смереки» [10, с.327]. За своєю інформаційною суттю вони майже тотожні; але Ліна Костенко надає поезії іншого навантаження – переносить ситуацію з площини зовнішньої на внутрішню, отож творить вірш з високою філософською напругою.

Антін Крушельницький пише про згубні наслідки лісорозробок. За своєю екологічною наснаженістю рядки, написані століття тому, мають актуальне звучання і тепер. Цьому сприяє художня достовірність опису, здійсненого автором: «Коли дійшов до своїх – здивувався. Горіщами простелився, як оком глянь, зруб – немов побоїще. Де колись пишалися смереки, тепер самі пні і пні, а поміж ними вершки, вкриті снігом, а тут і там сіріє довга бирня. Лежить вповодж, гузирем звернена в долину; чекає, поки не запруться в неї дужі руки і не погонять її в долину до звору, а там уже вистелять їй дорогу тонкими дугарями

й по них вона посуне, аж доки не опиниться над рікою у миглі» [11, с. 334]. Здається, письменник сумує за втраченим для Гуцульщини лісом. Він з відчуттям доброго господаря приглядається, які перспективи у того дерева, що згодом покине гірський край і стане будівельним матеріалом для інших, а не для гуцулів.

Письменник, обізнаний з економічним життям Гуцульщини, добре знався й на термінології, пов'язаній з лісорозробками і сплавом. У тексті повісті, з належною художньою майстерністю, автор розкриває зміст і особливості роботи лісоруба в Карпатах. Причому, тут бачимо авторську оцінку праці гуцулів на чужинців: «Він знав за ціле життя одно. Наймався в бутин і був там наймитом, робітником, слугою. [...] За весь його вік стояв над ним хтось – чи єврей, чи німець, чи лях, і командував: Юро, – сюди, Юро, – туди, Юро, сьогодні – до цієї роботи, завтра – до тої. А Юра слухав і робив. Як конина, двигав ціле своє життя повні терхи чужого добра і йшов туди, куди поганяли» [11, с. 189–193].

Складність і небезпеку роботи в лісі автор передає й через опис загибелі лісоруба. Картина вражає реалістичною достовірністю. Віє від неї моторошним жахом. А Крушельницький лише з точністю передав деталі пригоди: «Перше, що вдарило їх в очі, – то була калюжа крові на снігу. У сутінях ночі вона здавалася їм майже чорною плямою на темному, перемішаному ногами снігу, але серце кожного, хто приходив, відгадувало в тій плямі кров. І зараз їх очі впали на лице простягнутої на снігу людини. Найменшого знаку життя. Від очей, носа, губ, лица, голови навіть сліду не було. Поторощена, обкривавлена груда тіла і костей – оце голова людини» [11, с. 336].

Як справжній митець, Крушельницький намагається не подавати однозначного трактування, не давати готових відповідей. Для нього важливим є показати тони й напівтони, всю широту осмислення професії бутинаря чи плотогона. Тому поряд із соціально забарвленими фрагментами тексту, де мовиться про складність праці плотогона, подано й описи, які відображають особливості романтично налаштованої гуцульської природи. Гуцул, не зважаючи на небезпеку, прагне показати свою спритність, відвагу і силу рук у боротьбі-змаганні з водною стихією. Це ніби мирна боротьба, в якій людина не може перемогти остаточно, а часто розплачується за свою зухвалість життям:

«Юра тепер іще більше став сумувати. Цілий світ його думок повернувся вниз головою. То було, коли стане на дарабі, зловить кермо у руки і почує, як вода грається з його дужою силою; йому здавалося, що він робить найкращу роботу, яку судилося людині взагалі робити. [...] А що вже Черемош гуляє! Ледве чи є на світі ріка, щоб мала таку силу, щоб така гарна була! Така молодецька!» [11, с. 191]. Водночас письменник дає й інший погляд на цю романтику. Він засобами художнього осмислення життя показує малоперспективність праці гуцула на чужинців, які лише по-хижацьки грабують природні багатства гір, отримуючи великі гроші на кривавій праці горян.

Письменник вводить у тло твору описи гірських краєвидів, де «об'єктом замилювання» стає то кичера, то грунь, то міфологічний світ. Описи не позбавлені й реалістичного тлумачення їхньої краси, яка не завжди має для гуцула практичне значення: «А поміж ті царинки ніби порозметував то гаджужку, то невеличкий гурток їх, малий лісок, то зруб, з якого з-поміж пнів прозирали величезні каменюки. Там, знов, грегит, кам'яниста царинка, що сіна на ній не вкосош, бо, ади, кошу збавиш від першого змаху, хіба що маржину паси» [11, с. 170]. Письменник, з ґрунтовністю художника-реаліста описує й гору-кичеру, при цьому він демонструє добрі знання діалектної лексики. Наприклад, словник гуцульських говірок Верховинщини слово кичера тлумачить так: «стрімка гора, поросла лісом (крім вершини)» [15, с. 74]. Автор, знаючи точне значення діалектного слова, творить художній опис, побудований на фактичній достовірності: «А навпроти Юриної хати, по тім боці ріки, стремить у хмари висока кичера, вкрита мало що не від ріки аж до верху старим смерековим лісом. То ніби темні кучері накинув на грунь, щоб приковували до себе людське око своєю красою, щоб на тлі ясної зелені царинок та барвистого килима їх квітів ті темні кучері смерекового лісу повагою і сумом спливали на ціле село» [11, с. 170]. Відчуття того, що перед читачем опис не реальної гірської обстановки, а твору маляра-живописця, посилюють слова автора, в яких він використовує символіку кольорів: «царини під кичерою вигравали всілякими барвами – від найбільшої білої, білішої, ніж сама зима, до найтемнішої темної, мало що не чорної, як глуха ніч, – тисячами тіней кольорів: білої, сивої, жовтої, червоної,

синьої, голубої, – хто їх там перечеислить, ті кольори квітів, на веселих сонячних царинах» [11, с. 170].

Крушельницький обсервує гірський світ у різний час доби і в різні пори року. Так, гори постають у нього за сонячного світла і затемна. Помітно, що автор умів бачити й помічати деталі, знаходити відповідні слова та їхні комбінації, аби передати ними чар гірської природи, на тлі якої й відбуваються події повісті «Рубають ліс».

В описах природи проступає глибоке захоплення красою гір, їхньою віковою величчю, непорушністю і глибоким спокоєм. Він спроможний уловлювати й миттєві зміни у настрої гірської природи і передавати їх читачеві через художньо організоване слово. І ці миттєві, часто ледь вловлювані та мінливі стани природи під пером Антона Крушельницького набувають тривкості вже в формі художнього тексту: «Що були білі верхи і в сонці ясніли жемчугами та брильєнтами, тепер вкрилися туманами мричі, жалібну кирею надягли. То тут то там пробереться почерез верх подув вітру і зчинить заколот у тому важкому тумані. І нараз виринає з-під сонної мричі клаптик лісу – десятки білих вершків смerek, сніговою габою сплетених в одно. А підійдеш ближче, – бачиш, як хвоя гаджуг, обліплена густо снігом, красується прегарними дивними формами, що, мов зимові духи лісу, блукають у бердах, у строминах, у зворах» [11, с. 331].

Антін Крушельницький говорить не лише про видимі об'єкти гірського ландшафту, кольори і їхні напівтони. Він не може оминати й отого ірреального, без якого не було б повновартісного колориту гір. Письменник підсвідомо використовує власні відчуття і страхи, притаманні йому як людині, яка зросла поза Гуцульщиною. Тому й не має повного проникнення у світ ірреального, як це можна бачити у гуцулів. Отож виникає в оповідача первісний страх перед незнаним, непізнаним, нематеріальним. І письменник уміло цей страх передає читачеві: «Як під вечір темнява пов'яже вершки гаджуг і вони посплітаються в одно велике море темної глуші, від кичери віє повільним мовчазним подихом. Там починається інше життя. Оживають великі лісові сили й храмують свій таємний храм. Заховані від слабосилого людського ока, невидимі ні для кого. А горе тому, хто наважився б підглядати їх ігри, – такому вже не ходити по білому світу. Часами лише око запізненого мандрівника, який у темну ніч поспішає дале-

кими грунями до хати, зупиниться на тій чорній кичері, приманене блудним вогником, що продереться з лісової глуші, від блідої ватри, довкола якої граються в темряві лісові сили. [...] А деколи такі дивні гомони звідти вилітають, що страх находить на того, хто чув їх. Ледве не минеться з ляку та остраху. А ще як стануть вити не своїми голосами скрізь по селу собаки на припоні!» [11, с. 170].

У фольклорній традиції, але по-художньому переконливо, письменник трактує демонічні вияви у житті гуцулів. Він торкається теми блуду. Дослідники гуцульської міфології трактують це поняття як «нечиста сила, яка збиває з дороги», або «злі духи, що чіплялися до пастухів і водили їх по лісах» [18, с. 45]. У Антона Крушельницького тема блуду проходить ніби принагідно, вона чітко не окреслена, але водночас у структурі тексту повісті відіграє належне їй місце: допомагає виявити грані характеру Василя: «То як кого вчепиться блуд, то виводить його по безвістях, по вертепах на те лише, щоб опісля знов привести його на те саме місце, отворити очі й заставити сміятись із себе самого» [11, с. 284]. Тема блуду авторові потрібна для того, аби, по перше, підкреслити «гуцульськість» повісті, а по-друге, і це важливіше, – окреслити особливості духовного розвитку героя, який блукав у темні невідання і зневіри, щоб врешті повернутися на «те саме місце» і знайти правильний вихід із ситуації. На наступних сторінках повісті автор показує прозріння Василя.

Він, разом з читачем, милується вміло схопленим і переданим на папері образом пір року. Письменник перебуває під впливом багатоголося природи, яка спроможна змінювати себе до невпізнання, і демонструвати все нові й нові варіанти і відміни. Цим прогнозованим, але щоразу невловно інакшим обличчям гір письменник показує й особливий триб життя гуцула, і, що ще суттєвіше, здається, пояснює й витоки його світогляду. Фольклорні теми про боротьбу зими з літом, холоду з теплом він у повісті розробляє по-своєму, наповнюючи традиційні мотиви власним мистецьким баченням: «Коло полудня налетіли густі, сиві хмари і заснували сонце. І помалу почав сипати дрібний дощик, поміж його краплі попадають снігові кульочки-крупки, далі стає їх чимраз більше, вже й дощу не видно. Врешті посипав рівномірно густий пластовець. [...] Довго йшла боротьба між студеними пластинками снігу й теплими, може, останніми подихами зеленої

трави. Завзята боротьба» [11, с. 349]. В цьому описі зміни пір року знаходиться місце і для людини, точніше, для її відсутності, бо такої пори порожнє село, всі сидять по хатах. І лише особлива причина може когось спонукати до дороги. Таким чином, цей опис – мотиваційне тло, аби глибше окреслити суть колізії, бо ж врешті з'являється самотня постать, яку в дорогу погналі певні причини. Зважаючи на особливості гірського рельєфу, віддаленості людського житла одне від одного, поява на далекому ґруні людської постаті – це ще один спосіб зацікавити читача, заінтригувати його в очікуванні подальших подій.

Письменник уміло використовує знаки-символи, які надають повісті гуцульського колориту. Це елементи гірської природи, міфологічного світу, а ще – господарсько-побутового життя. Показовим є опис «роблення сіна», який розкриває перед читачем ставлення гуцулів до худоби. Відомо, що у гуцулів, основою життя яких є відгінне скотарство, важливе місце займають роботи, пов'язані із забезпеченням тварин їжею на зимовий період: заготівля і сушіння сіна. «Куди не кинув очима – всюди по царинках увихаються, як мурашки, дрібні постаті мужчин, челяді; одні збивають сіно у вали, одні кінчають скидати в копички, там зносять копиці до острови і закладають оденок. Як хлібчики-кокуцики на гробах на Дмитра, так виглядають копички сіна на царинках довкола острови» [11, с. 171]. Письменник з деталізацією, характерною для етнографів, показує світогляд гуцулів, де домашні тварини займають важливе місце і мають чи не більше прав, аніж самі господарі. Тут можна казати про генетичний зв'язок Гуцульщини з давнім світом, де існували священні тварини, і звідки на думку деяких дослідників іде шанобливе ставлення до них на Гуцульщині. Антін Крушельницький про ставлення у горах до худоби пише з глибоким знанням психології гуцулів: «Сіно – найважливіша робота у господарстві. Чоловік, як не має що в рот взяти, перемліє з голоду і якось бог дасть витримати. А маржинка не може каратися. Якби не стало сінця, корови молоко стратили б, а потім і самі могли б погинути. А за маржину найбільша кара в господонька святого» [11, с. 172].

Як ілюстрацію на підтвердження особливого світогляду гуцулів, пов'язаного з культурою догляду за худобою, Антін Крушельницький подає легенду про вітер і остриву (остров'яницю). Про остриву

(остров'яницю) Володимир Шухевич зазначає, що скошене сіно (поліг) складають «мокрим на *островениці* – 2–3 метри високі смереки з сучем лише з дрібнішого обчімханим; на тім сучю затримує ся сіно, лежить лехко, вітер може його продувати, через що воно просихає [...]; з копиць зносять сухе сіно на *носильинках* – двох довгих дручках, до *стога до стояня на зиму*. Аби поставити стіг, затикають у землю *остреву* – 6–7 сязинь довгий гладкий вершек смереки» [19, с. 198]. Тут же Шухевич подає не лише технологію зберігання сіна, а й міфологічну «надбудову» цього процесу з ознаками явно ще дохристиянських вірувань: «Забиваючи *остреву* у землю перевязують її сіном, бо *голу гляба лишити*, а до перевязаної не мав *Юда* ніякого права, а як би не перевязав, то може вихор сіно ухопити, або грім его спалити» [19, с. 198]. В уста старого гуцула Юри Крушельницький вкладає дидактичну легенду про вітер, адресовану дітям: «То як кидають люди сіно та й залишать на царинках остров'яниці або як збирають з островів снопи свої, а острови лишають у землі, то за то дуже караються. Знаєш?.. На ті острови налетить вітер, дуже лютий, гострий, аж гори здригаються. І він на тих островах поб'є собі руки, ребра, лице і летить уже далі, закривавлений, побитий. [...] А потім дуже карає тих людей. Як навинуться йому під руки, то може схопити і забрати з собою у безвість і там велико назбиткувати на камінні. [...] А вже як надвечір прилетить до своєї мами, що сидить далеко у пущі, в далекім краю в хатчині, то вона мастить йому руки, ребра, голову, де лише є які рани, і за ніч вигоює їх. [...] та баба, вітрова мама, не прийме в хату на ніч. Хоч проси, хоч моли – не прийме. Бо якби кого прийняла, а вітер зачув прісну душу в хаті, то він би і того і своєї мами кості порозметував через ту прісну душу. Нещастя, якби йому хто попався в руки, поки він не заспокоїться» [11, с. 173–174]. Ця легенда створена на основі традиційних фольклорних формул, характерних для Гуцульщини. У фольклорі Карпат вітер персоніфіковано. Зокрема Володимир Шухевич подає казку «Бідний і Вітер» [20, с. 139–140] (у записі Дмитра Єндика), де Вітер вступає у перемовини з чоловіком і навіть взамін забраної у нього муки дає йому чарівні предмети. Та й формула про те, що «він би і того і своєї мами кості порозметував через ту прісну душу» так само відображена у фольклорі Гуцульщини та Покуття (в т.ч. у записах Оскара Кольберга) [9]. Таким чином,

цю дидактичну легенду можемо вважати фольклорною, хоча й дещо олітературеною, зокрема й через введення її у текст повісті в формі діалогу між старим оповідачем та дітьми, яким вона адресувалась.

Письменник обсервує життя Гуцульщини під різними кутами, в різний час. Це додає творові багатоплановості, всеохопності. Так він описує не лише літню пору на Гуцульщині, коли заготовляли сіно, а й зиму, яка змінювала спосіб життя: «Уже все навкруги біліло. Сипав цілу ніч без упину. Вранці вже треба було відгрібати сніг. Треба було чимскоріш пообтрясати його з деревин у садку, бо аж до землі погнулися під вагою білої габи. Маржина мичала, стоячи під смереками і дожидаючи своєї черги» [11, с. 349]. Письменник не раз повертається до теми худоби та її годівлі. Акцентує увагу на цьому неспроста, бо звичний ритм гірського життя тісно пов'язаний з домашніми тваринами. І хоча повість присвячено проблемам розробки лісу, темі худоби як одного з найдавніших занять горян він відвів немало місця. Зокрема, подав барвистий, але водночас достатньо реалістичний опис кутання худоби взимку та на початку весни: «Днина була гарна, сонячна. Сніг топився нагло. Коло хати проблискувала вже трава. Іван Руснак кутався цілий день надворі. Надвечір став годувати маржину. На царинці коло хати, вкритій ще грубо снігом, пробрав для кожної корови окреме логовище. [...] Його маржина так звикла до студені, що навіть у великі морози зимувала на царинках. З осені тримав її як день, так ніч на подальших царинках, доки не з'їла сіна, яке там складено влітку; чим далі під зиму, тим він наближався з маржиною до хати, тепер під весну доїдала вона сіно, яке стояло таки коло хати в оденках, в оборозі і на поді над стайнею» [11, с. 358]. Описуючи господарське життя гуцулів, Антон Крушельницький показує особливі стосунки між людиною і твариною, характерні для цього краю. Він залишив цілі сторінки, наповнені теплотою нерозривної єдності між світом людей і світом тварин.

Письменник проник у філософію світосприйняття гуцула через худобу. Детально описує майже пасторальні картини, де показано як яка корова їсть, як поводить себе при цьому, як передихає і лягає відпочивати. Це філософія взаємного служіння – людини тварині, а тварини – людині, тонко підмічена талановитим обсерватором гуцульського побуту. Антін Крушельницький детально відображає світогляд гуцу-

ла, який дорожить живими істотами. Бо він їх виростив і вигодував, і вони є невід'ємною часткою його вузького, а водночас і широкого світу, нерозривно пов'язаного з живою природою. Саме ці моменти повісті дають змогу зрозуміти душу гуцула, який був і залишився відданим архаїці традиційного способу життя. Він, як від набридливої мухи, відбивається від віянь нових часів, коли все продається і купується, все має свою ціну. Письменник влучно передає епізод, в якому розповідає про те, як до героя повісті, гуцула Івана, приходили купувати теличку: «От уже Багруша облизується, проковтнувши останній пласт сінця. [...] А вже якою теличкою обдарувала його оце вдруге. Темножовта, з вузькою білою смужкою на хребті. Така волохата, а голова широка. Від цієї Тисулі не продав би телички ні за які гроші. Приходив якось Мотьо і давав сімдесят банок за торішню. «Аби ти й сотце мені наставив – не візьму. Я не маю її й за дві сотки», сказав йому Іван. «Як так, то я не маю що робити», була відповідь Мотя. З тим він пішов. А Іван кинув за ним злісно очима. Чого біда муляє чоловіка? «Кажі йому, що не маєш на продаж – він тобі тиче сімдесят левів. Не знає, що добра тварина не має ціни» [11, с. 359–360].

Автор розвиває тезу про особливу відданість гуцулів худобі, показуючи роздуми одного з героїв повісті. Василь морально карається через своє відступництво від традицій звичного господарського життя гуцулів, отождиває внутрішній неспокій, його гризе сумління: «Настав у душі дивний страх. Василь відчував, що прийдеться йому гірко відповідати за свій вчинок [...]. Пішов урозріз із сільським життям. Замість робити коло сіна, замість маржину плекати, він став крамарювати. А тепер мало йому було крамарського інтересу – він забаг робити те, на що наважувалися лише багатирі-пани, головачі-крамарі. Ой, ой! Гірко, як чоловік вдається не в *своє* діло» [11, с. 281].

Твердиною, захистом гуцула перед дикими звірами і непевним людом у горян була хата-гражда, своєрідна дерев'яна фортеця. «Гражда, як відкритий зверху та замкнутий по периметру житловими й господарськими будівлями та критими переходами двір, безперечно, є одним з найдавніших типів забудови. Часті дощі, заметілі й снігопади, розкиданість гуцульських садіб у горах змушували будувати їх так, щоб вони були захищені від звірів та лихого людини, а господар міг у негоду обійти всі приміщення. Гражди мають різні розміри та набір

господарських будівель» [3, с. 167]. Це – по-науковому сухий опис. А от Антін Крушельницький дає свій, художній, опис гражди, в якій газдує персонаж його повісті Юра Василюк.

Не обмежуючись архітектурою та екстер'єром гражди, в іншому місці повісті автор показує й інтер'єр гуцульської хати. Він це робить через роздуми одного з героїв про тлінність життя. Опис хати тут ніби принагідний, але знову ж таки етнографічно точний, наповнений знанням деталей побуту і психології гуцулів: «Ця частина хати мала інший вигляд: чиста, незакурена. Хоч дерев'яні стіни почорніли, та лише від старості. Видно було по них, що тут ніколи не засиджуються люди. І тут була велика піч, та лише про людське око. У ній ніколи не клали ватри. На ліжку ніхто не спить – воно стало лише складом ліжників. Тут є той ліжник, що його і Іван призначив на деревище собі, як смерть прийде з косою, тут є і Парацин ліжник. Не знати, хто кому з них вкриватиме деревище. Тут був новий ліжник для Василя, як мав стати під вінець» [11, с. 195]. Крім традиційного гуцульського ткацтва – ліжника, який має ритуальне значення, автор детально описує інші типові предмети побуту гуцула. Вони мають характер узагальненого етнографічного маркера, який вказує на приналежність їхнього власника до певного етнічного типу та етнографічного регіону Карпат: «На стінах дві рушніці, чотири пістолі писаних, тут порошниці, вибивані цвяшками, з оленячих рогів, старовинні. Тут череси на довгих дубових кілках завішені. А лудине: китарі вишивані, старі й нові, жіноча гугля, чоловічі кресані, шапки, гачі... всяке домашнє багатство. Одно ще з діда-прадіда придбане, одно вже його придбання, його приховок» [11, с. 195–196].

Панораму гуцульської автентики Антін Крушельницький виповнює й описами гуцульського одягу. Він вказує розташування елементів чоловічих атрибутів – сумки-ташки, рогу для тютюну тощо. Автор також подає опис жіночого одягу. Все це зроблено у відповідному художньому контексті, отожд збагачує твір, а не зводить його до побутового етнографізму.

Не оминув письменник традиційного заняття гуцулів – вівчарування. Щоправда, у роздуми Юри автор вклав власне несприйняття вівчарства.

Відомо, що Антін Крушельницький дивував сучасників своєю громадською і літературною активністю. Він навіть потерпав через цю активність, бо власті в добу Австро-Угорщини часто переводили його з місця на місце, аби не «обростав» зв'язками і мав менший вплив. Очевидно, вівчарська праця Крушельницькому, на відміну від активної професії лісоруба-бутинаря чи плотогона-бокораща, була малоцікавою. Тому в роздуми Юри він вкладає свої оціночні судження: «Сидить, звернений лицем до сонця, а очима забігає у той далекий край полонин, де протужив та пронудьгував найкращий час весни, літа та осені, шість довгих років вівчарюючи. Незлюбив того життя. Не розумів інших вівчарів. Не міг погодитися з тим, що як день божий – так він за вівцями, як день божий – так він, як машина, з місця на місце, крок за кроком, за отарою. Без думки, без життя іде, куди веде його отара» [11, с. 237]. Цей образ письменник увиразнює оповіддю про білого барана, який водив отару, і який свого часу «узав Юру під ноги». Це – символ тупого і недалекого проводиря, нездатного повести до справжньої мети, який лише імітує поступ.

Разом з тим, письменник зі справжнім захопленням пише про полонини і пастуше життя, наповнене спілкуванням з величною красою Карпат. Справжні гуцули перейняті любов'ю до пастушого життя на полонинах. «Для них увесь світ – полонина. Станеш тут – і, куди не глянь, ти бачиш світ. [...] ціла Чорногора стелеться із усіма своїми верхами, коли вони вийдуть на її верх над озером Шибенкою. [...] То можна вік цілий жити і не бачити тої краси, не зазнати тих величних вражень сили, що їх зазнаєш, ось так вівчарюючи» [11, с. 239].

Письменник стилізує свої роздуми про вівчарство під думки гуцула. Він намагається вжитися у хід думок колишнього пастуха-вівчаря, який відчував одноманітність полонинського побуту. Автор виділяє два пласти: перший – краса природи, другий – безпросвітна праця, де людина зазвичай перебуває на самоті. У Крушельницького виходить сплав цих пластів-площин, які творять рельєфне відображення трудів і днів вівчаря.

Антін Крушельницький чітко дає зрозуміти читачеві, що й у середовищі гуцулів існує ієрархія, поділ за майновим станом. Хтось – господар, а хтось – наймит. Письменник розгортає цю тему зокрема

й через роздуми старого ватага про існуючі в середовищі гуцулів взаємостосунки між господарем і наймитом.

Крушельницький у повісті «Рубають ліс» здійснив художню візію Гуцульщини у різних планах: природоописному, господарсько-промисловому, міфологічному, гендерному. Зокрема його цікавили роль чоловіка і роль жінки у соціумі гуцулів. Видно це з трактування багатьох образів, а також із безпосередніх думок про призначення і місце чоловічої та жіночої праці. Звісно, він акцентує на вівчарстві, лісорозробках тощо, що є чоловічою роботою. Водночас досить рельєфно описує і працю жінки, яка часто є організуючою, але її роль замовчується. «Він віддав половину господарства, ціле домашнє господарство, у Докіїні руки. Він за великими ділами ганявся, куди йому було клопотатися тим, що вона зробила з молоком, скільки його було та що вона за нього взяла! Куди йому було наглядати за нею! Адже ж він мав її за порядну господиню, він міг хвалитися тим, що такої, як його Докія, пошукати. Вона поза ним не бачить світу!» [11, с. 262].

У підсумку варто зазначити, що Антін Крушельницький у своїй творчості був позначений благодотворним впливом Гуцульщини. Найяскравіше цей вплив виявився у його повісті «Рубають ліс», присвяченій власне Гуцульщині. Глибоке знання митцем теми і матеріалу дало змогу створити повість, насичену з одного боку глибоким знанням людських стосунків, задіяти психологічні механізми цих стосунків, відчитати світлі і темні сторони людської натури взагалі. З іншого ж боку, показано соціальне підґрунтя самоорганізації гуцулів задля покращення власного життя через усвідомлення суспільного діяння. Усе це письменник наситив живими людськими характеристиками, які діють реалістично і вмотивовано, простежив механізми контакту і зчеплення колізій. Важливим моментом з нашої точки зору є те, що письменник не лише вибудував схему стосунків між героями повісті, а наповнив твір правдивим колоритом Гуцульщини початку ХХ ст., заторкнувши різноманітні пласти життя горян: природне середовище, народний побут, риси вдачі гуцулів. Повість Крушельницького стала межовим твором, який замкнув собою розвиток української художньої прози на тему Гуцульщини південноукраїнської доби. Написана воєнного 1914 р., повість стала тим рубежем, за яким Гуцульщина вже не могла сприйматися так, як це було в довоєнну пору, оскільки події

Першої світової війни, зміни влади принесли й інший характер стосунків у Карпатах, поміняли психологію гуцулів, поставили перед ними інші проблеми.

1. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог : матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / укл. О. Канчалаба ; авт. передм. канд. філ. наук М. Гнатюк. – Львів, 2002. – 296 с.
2. Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ, 2000. – 152 с.
3. Гуцульщина : історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Гошко. – К. : Наук думка, 1987. – 472 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства. – Вид. четверте з одніями й додатками / Сергій Єфремов. – Т. II. – Київ ; Ляйпціг ; Коломия, 1919. – 460 с.
5. Історія української літератури. У восьми томах. – Т. 5 : література початку ХХ ст. / відп. ред. П. Колесник. – К. : Наукова думка, 1968. – 524 с.
6. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє : українознавство та пресологія (XIX – перша половина ХХ ст.) / Володимир Качкан. – Кн. 3. – Львів : Фенікс, 1998. – 368 с.
7. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє : історія української літератури і культури в персоналіях (XIX – ХХ ст.) / Володимир Качкан. – Кн. 6–7. – Львів, 2004. – 720 с.
8. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина ХХ ст.) / Володимир Клапчук. – Львів ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
9. Кольберг О. Казки Покуття / Оскар Кольберг ; упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. Хланті. – Ужгород : Карпати, 1991. – 327 с.
10. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
11. Крушельницький А. Буденний хліб. Рубають ліс : повісті / Антін Крушельницький ; вст. ст. С. Трофимука. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1960. – 400 с.
12. Олесь О. Твори в двох томах. – Т. 1 : Поетичні твори (Лірика. Поета збірки. З неопублікованого). Сатира / Олександр Олесь ; упоряд., автор передм. та приміт Р. Радишевський. – К. : Дніпро, 1990. – 959 с.
13. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі : довідник / Ігор Пелипейко. – Косів : Писаний камінь, 1997. – 112 с.
14. Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. – Зош. 18–24 / Володимир Полек. – Івано-Франківськ : Новий час, 1999. – 383 с.
15. Плумачний словник гуцульських говірок Верховинського району Івано-Франківської області / упоряд. Г. Гречук. – К. : Бланк-Прес, 2012. – 224 с.
16. Трофимук С. Антін Крушельницький і його повісті / Степан Трофимук // Крушельницький А. Буденний хліб. Рубають ліс : повісті / Антін Крушельницький ; вст. ст. С. Трофимука. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1960. – С. 3–14.

17. Турянський О. Антін Крушельницький як письменник / Осип Турянський // Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог : Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / укл. О. Канчалаба ; авт. передм. канд. філ. наук М. Гнатюк. – Львів, 2002. – С. 260–285.

18. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Наталя Хобзей. – Львів, 2002. – 216 с.

19. Шухевич В. Гуцульщина. – Перша і друга част. / Володимир Шухевич ; перед. слово Д. Ватаманюка ; вст. ст. П. Арсенича. – Верховина, 1997. – 352 с. – [Репринт. відтвор. вид. 1889 і 1901 рр.].

20. Шухевич В. Гуцульщина. – П'ята част. / Володимир Шухевич ; – 2-ге вид. – Верховина, 2000. – 334 с.

III. У ЗАДЗЕРКАЛЛІ КНИГ

«ПОКУТСЬКЕ КОЛО» ПИСЬМЕННИКІВ: НЕЗАМУЛЕНИЙ ПОГЛЯД ВЧЕНОГО

Вийшла друком книжка науковця з Івано Франківська, доцента кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Романа Піхманця «Із покутської книги буття : Засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича [монографія]» (К. : Темпора, 2012. – 580 с. – (Б-ка «ЛітАкценту»)). Автор книжки добре знайий як багатолітній дослідник української літератури, зокрема й творчої спадщини «покутської трійці». У доробку вченого десятки фахових статей, а також книжки. Визнання фахівців здобули книги Романа Піхманця «Психологія художньої творчості: теоретичні та методологічні основи» (1991), «“Кімната 101”, або Дещо про соціологічні аспекти вивчення літератури в школі» (1999), «Василь Стефаник – художник слова» (1996), «Нариси з поетики української літератури кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.» (2000), «Іван Франко і Василь Стефаник: взаємини на тлі доби» (2009). Роман Піхманець – автор психологічного роману про Василя Стефаника «У своїм царстві...» (2010), відзначеного літературною премією імені Василя Стефаника. Його публікації не раз з'являлися й на сторінках «Дзвона».

Сумлінний і прискіпливий дослідник, Роман Піхманець працює зі словом писаним, але не завжди вірить написаному, тому й прагне дошукатися правди. Вчений не боїться руйнувати стереотипи в науці й суспільній думці, робить відкриття там, де, здавалося б, уже все сказано і назавжди вирішено.

Нова книжка – наслідок тривалого вивчення художніх текстів через призму психології художньої творчості. Неупередженість Романа Піхманця, намагання розкласти крапки над «і» в тих питаннях і проблемах, які часто оминали попередні дослідники, роблять книжку справді цікавою і новаторською. Автор намагається спиратися на достовірні

джерела – передусім на самі тексти Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича, позбавлені втручання радянських ідеологів.

Перш ніж перейти до аналізу власне засад художнього мислення своїх героїв, дослідник подає вступний розділ «Покутська трійця»: константи єдності й колізії», в якому пропонує своє бачення цілої низки моментів, без з'ясування яких просто неможливо рухатися далі. Наприклад, звідки взявся термін «покутська трійця» і наскільки він є вмотивованим, хто і коли «запустив» механізм ототожнення письменників, хто започаткував градацію і запровадив тезу про підпорядкованість одного письменника – іншому (т. зв. «Стефаникова школа») тощо. Автор веде мову про стосунки Стефаника, Мартовича, Черемшини з Іваном Франком і про те, які далекосяжні наслідки мали Франкові оцінки для подальшого сприйняття і тлумачення їхньої творчості.

Роман Піхманець з'ясовує деталі біографії митців та їхнього оточення і через них розкриває замовчуване і приховуване («аби не скомпрометувати письменників») у їхніх особистих стосунках, колізіях симпатій та антипатій. Для прикладу, розбирається в тому, на чому ґрунтувалася дружба Стефаника і Черемшини. При цьому автор звертається до історії зниклого рукопису Черемшини, який постав із переживань ним любовного трикутника: Марко Черемшина – Наталя Семанюк – Василь Стефаник. Загалом же, дослідник відходить від розуміння письменницького ремесла як чогось ідеального, а показує митців як живих людей, для яких притаманні пристрасті і людські вади.

Через призму психології художньої творчості Роман Піхманець у своїй праці розкриває особливості стосунків між Стефаником і Черемшиною, Черемшиною і Мартовичем, Мартовичем і Стефаником. А ці стосунки, як показує дослідник, були далекими від ідеальних, мали свої особливості, викликані різним світоглядом, життєвим і творчим досвідом, ставленням до літературних здобутків і слави колеґ по перу тощо. Дослідник проникає в таємниці, зокрема аналізує темні і суперечливі місця у творчих біографіях митців. З'ясовує, хто насправді є автором книжки «Нечитальник» і звідки взялася легенда про причетність до твору Стефаника. Роман Піхманець детально розглядає майновий стан кожного з письменників, показує як це відобра-

зилося на формуванні їх як митців. Змінює акценти, зокрема й переосмислює хрестоматійний факт про несприйняття Василя Стефаника в Коломийській гімназії: його не любили учні й «професори» не тому, що був бідний (син багатого господаря!), а тому, що це виявлявся конфлікт між містом і селом...

Дослідник веде мову про художні особливості творчості письменників, розглядає спільне й індивідуальне. При цьому, для нього залишається незмінним єдине: прочитання самотності естетичної свідомості й оригінальності творчого ества кожного з авторів «покутського кола». Роман Піхманець почергово аналізує засади художнього мислення Стефаника, Черемшини, Мартовича. Для цього він проникає якомога глибше у витoki світогляду митців, які, звичайно ж, перебувають у тісному зв'язку з їхнім походженням, родинною історією і легендами. Автор детально вивчає генеалогію художньої думки Василя Стефаника, відчитує есхатологічні візії Марка Черемшини, занурюється у психологічне підґрунтя художньої думки Леся Мартовича. Власне, кожній з цих постатей і присвячено окремі розділи з численними підрозділами. Все це дає змогу вивчити особливості засад художнього мислення цих талановитих митців. Так розглядаючи генеалогію художньої думки Стефаника, дослідник простежує її витoki з родинних переказів. Він по дрібці розглядає ті аспекти біографії Стефаника (почасти міфологічно насиченої), які ігнорували або й боялися торкатися попередні дослідники. Він, зокрема, вводить тезу про родове прокляття Стефаників, яке реалізувалося через самогубців, і яке знайшло відображення у низці творів письменника. Дошукується того «першого гріха», який виступає у різних варіаціях, і, звичайно ж, впливає на творчість Стефаника. Таким чином міфосвіт і світ реальний перетікали у художні тексти митця. Занурюючись у родинні легенди і перекази, аналізуючи їх, можна говорити про їхній вплив на світогляд самого Стефаника, на його психічну організацію, на художню творчість. Дослідник розглядає внутрішню форму творів Стефаника, основу якої становить архетипний образ долі. Простежує зв'язок між «багажем» роду і тими матрицями пам'яті, які отримав у спадок Стефаник як письменник. Вони й визначали домінанти його художнього мислення.

Автор показує витoki Стефаникового «оптимістичного трагізму» з розуміння ним сутності тих неблаганних і невідворотних сил, що

панують над людиною – всевладного перста долі. Саме тут і причини появи у Стефаника категорії трагічного, яка й стала домінуючою в його художньому світі. Роман Піхманець доходить висновку, що в основі художньої свідомості письменника лежать структури міфу, а точніше – міфо-ритуального комплексу. Отож основу художнього мислення Василя Стефаника становлять міфологічні «стихії».

Подібні підходи дослідник застосовує і для відчитування засад художнього мислення Марка Черемшини і Леся Мартовича. Він приділяє велику увагу витокам письменників, бо ж відомо, що в дитинстві й формується головним чином світогляд людини. Так, Роман Піхманець пише, що для Марка Черемшини порою формування став час дитячого перебування у діда Дмитра і баби Насті на Заліській горі. Дід був своєрідним Першопредком, через якого майбутній письменник відчував єдність предковічних традицій і сучасності. Вони, доповнені спілкуванням з батьками, надали його світовідчуттям, згодом відображеним у творах Марка Черемшини, особливого звучання. По-іншому дослідник відчитує особливості засад художнього мислення Леся Мартовича. Він глибоко аналізує низку різноманітних версій про походження Мартовичевого батька, зокрема й про його єврейське коріння, і говорить про «бунт крові» Леся Мартовича, проектуючи його на риси характеру і світосприйняття, засвідчені й у художній творчості цього митця.

Дослідник для обґрунтування тих або інших тез занурюється у глибини світової міфологічної та сакральної думки. Розширює традиційний літературознавчий «інструментарій», торкаючись, наприклад, найновіших досліджень з питань генетики чи подаючи елементи езотеричних знань...

Звісно, будь-яка рецензія хвибує однобокiстю і схематичністю. Тому варто прочитати саму книгу, аби повною мірою відкрити для себе таємниці засад художнього мислення письменників «покутського кола». В освітленні Романа Піхманця «білих плям» у їхньому житті і творчості стає менше, а талант Стефаника, Черемшини, Мартовича відсвічує все новими й новими гранями.

«ПОСТАТІ» ВІД ВОЛОДИМИРА КАЧКАНА

Вийшов з друку двотомник Володимира Качкана «Постаті: Студії. Есеї. Сильвети. Рефлексії» (Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012, 2013). Видання вдалося розкішним: добра поліграфія, великий формат, тверда палітурка, суперобкладинка, ляссе-закладки, каптали. Все це робить книжку і естетично привабливою, і привабливою комерційно. Разом з тим, звісно, важливіше не те який вигляд має книжка, а що в ній написано. І тут слід сказати, що автор проробив справді велетенську роботу: сумарний обсяг двотомника – понад тисячу триста сторінок; представлено у виданні матеріали про більш ніж сто двадцять осіб, приналежних до національної культури. Кожна з постатей – неповторна, тому й Володимир Качкан виробив для їх портретування відповідні підходи. Підзаголовок «Постатей» демонструє широту отих підходів: студії, есеї, сильвети, рефлексії.

У Володимира Качкана великий життєвий, журналістський, літературний, науковий багаж. За цей час він інколи по декілька разів повертався до тієї чи іншої постаті, стикаючись з нею у повсякденні, пишучи чи говорячи як радіожурналіст, осмислюючи як документаліст чи як науковець. Деякі з матеріалів, які оприлюднено давніше, автор позначив приміткою «ретроспективне».

Книга задумана як єдине ціле, тому в першому томі маємо «Заспів», який розпочинає видання, а наприкінці другого тому – «Виспів», який надає двотомникові логічного завершення. Та й структурно і перший, і другий томи «Постатей» поділено на розділи «Ті, що за обрієм...» і «Ті, що під Сонцем...», себто ті, що вже відійшли, і ті, що сущі. Крім цього, обсяг першого тому розширено: у розділі «Між крісом і пером» автор веде розповідь про митців, причетних до січового чину, а саме видання присвячено 100-літтю українського січового стрілецтва. Загалом про причину створення книжки автор написав у «Заспіві»: «наша, нині сущих, мета: відчинити вікна правди й істини, показати новим будівничим нації, що ми мали й маємо подосталь таких особистостей, на чиему духовному, інтелектуальному досвіді зводиться держава».

Ця книжка засвідчує не лише розмах творчих інтересів Володимира Качкана, а й розкриває коло його спілкування. Адже більшість

тих, про кого тут написано, є частиною його життєвої долі: з багатьма з цих людей він знайомий особисто. Це ті, хто творить літературу, музику, образотворче мистецтво... Люди, які в своїй творчості переросли мірки містечковості і стали на рівень загальноукраїнський. Серед них і низка тих, хто причетний до Коломиї і Коломийщини. Тут вміщено матеріали про Василя Атаманюка, Ганну Василяшук, Галину Грабець, Тараса Мельничука, Петра Терпелюка, Мирослава Ірчана, Юрія Шкрумеляка, Ірину Вільде, Григорія Ількевича, Марію Крушельницьку, Богдана Лепкого, Михайла Павлика, Вітольду Проців, Василя Стефаніка, які вже у засвітах. А серед нині сущих – розповіді про Михайла Андрусяка, Ганну Вінтоняк, Василя Лизанчука, Ольгу Слоньовську, Неонілу Стефурак.

Володимир Качкан легко включається в роботу. Не так давно мені до рук потрапив поетичний зошит малої письменниці Марії Надвірнянської (Надвірнянки). Децяти її спадщини кочує від колекціонерів до колекціонерів, викликаючи більше запитань, ніж відповідей. І доки я писав листи до вижницьких і косівських краєзнавців, вишукував додаткову інформацію про цю людину, Володимир Качкан також устиг ознайомитися з її спадщиною, вникнути в неї, написати статтю і навіть умістити її в першому тому «Постатей». Подиву гідна оперативність.

Дві книги «Постатей» створено головним чином у тому ж ключі, що й більшість дослідницьких видань Володимира Качкана останніх двох десятиліть: двотомник «Українське народознавство в іменах» (1994, 1995), десяти томник «Хай святиться ім'я твоє» (1994–2008), два томи багатокнижжя «Віщі знаки думки, серця і руки» (2010, 2012)... Це ще раз підтверджує вірність автора своєму стилю. Дивлячись на зроблене вченим, приємно дивуєшся з непосидючості та життєвої енергії цієї людини, якої вистачає і на наукову роботу, і на літературну працю, і на активну участь у творчому житті. Він – повна протилежність тому типові творчих людей, які, за іронічним висловом літературного критика Євгена Барана, видали єдину книжку і далі нічого не роблять, хіба що за чаркою повторюють: «Старий, я геніальний!...». Доктор філологічних наук, професор, академік Володимир Качкан з Івано-Франківська, автор більш ніж вісімдесяти книг, поспішає самореалізуватися у творчій праці і цією працею прислужитися людям.

ОПТИМІСТИЧНИЙ ДУХ МИНУВШИНИ

У своїх книгах письменник Михайло Андрусяк розробляє одну тему: він пише про боротьбу українців у ХХ столітті за збереження національного обличчя і за здобуття власної держави.

Книга «Залізо у вогні» присвячена викладові суспільно-політичної обстановки в Галичині від Першої світової війни – до початку 1930-х років, періоду так званої пацифікації. Автор спирається на документи, але поводить з ними не як науковець-історик, а як письменник-документаліст. Особливість матеріалів дає йому змогу створити новий жанровий різновид – документальну повість-панораму.

Письменник розкриває механізми, які спонукали до вироблення у повоєнного покоління готовності на самопожертву заради великої ідеї – української державності. Повість схожа на велетенську мозаїчну панораму української дійсності міжвоєнного періоду під польською окупацією: з дрібних фрагментів, деталей, уривків біографій автор творить оповідь про боротьбу і протистояння.

Книжка створена на основі різноманітних джерел, зокрема й багатих архівних матеріалів, нагромаджених і збережених польською поліцією. Цитуючи звіти, аналітичні записки, а також долучені до них українські листівки, звернення, публікації галицької та зарубіжної преси, письменник має змогу показати розмах спротиву українців окупаційному польському режимові.

Книжка «Залізо у вогні» – перша із нового циклу «Народжені для безсмертя». У наступних виданнях автор має намір розкрити хронологічно наступні події 1930-х – 1940-х років у Галичині. А певним організуючим чинником, який проходить через усі книги циклу, є оповідь про життя і діяльність генерал-хорунжого УПА Василя Кука (1913–2007). Скупі факти персональної біографії останнього командувача УПА автор розглядає на широкому тлі подій в Україні.

Як і в попередніх книжках, роль письменницького «я» зведена до мінімуму. Михайло Андрусяк передусім надає слово фактам, задокументованим сучасниками подій. Сторінки спротиву і боротьби автор повісті, ніби на фотоплівці, проявляє чіткими графічними штрихами без напівтонів (бо напівтони – це завжди компроміс!). І лише зрідка

художньо-публіцистичний тон книги посилено чітким порівнянням, влучним висловом, вдало схопленим малюнком ситуації. Все це загалом якнайкраще відповідає проблематиці повісті.

Читаєш книгу і ловиш себе на думці, що тодішні люди були дещо інакшими, ніж нинішні. Впадає в око передусім рішучість, готовність пожертвувати своїм маленьким спокоєм заради великої мети. Офіційній польській державі в Галичині протидіяла держава українська підпільна, опорним пунктом якої була кожна українська організація, кожен свідомий українець. Тому-то під пильний нагляд поліції потрапила мережа легальних товариств та організацій українців: книгарні, «Народна торгівля», товариство «Відродження», Народний дім, «Сільський господар», Рільничий союз. За ними стежили як за організаціями ворожими. А ще ж були нелегальні і законспіровані – Українська військова організація, Західно-Українська національно-революційна організація...

Михайло Андрусяк на підставі документів з віддалі часу показує складну і злагоджену систему опору польському окупаційному режимові. Причому, багато деталей випадають, бо не все поліція знала, не все відобразила у своїх документах. Автор показав якою хиткою і нестабільною була ситуація і в 1920-х, і навіть у 1930-х роках, і як влада боялася українців.

Відстежували всіх – священиків і вчителів, гімназистів і послів сейму. Наприклад, поліційні агенти доповідали про вшанування пам'яті Івана Франка у Городенці за участю депутатів сейму, членів УСРП Петра Шекерика і Кліма Стефаніва. Агенти настільки добре спрацювали, що про це перебування в Городенці відомо практично все: що говорили, з ким здибалися, в кого ночували і коли поїхали геть. Ці звіти – безцінні документи тієї доби. Єдиний позитив для українців у діях польської поліції полягає в тому, що всі оті шпики з плином часу набули іншого статусу – вони тепер сприймаються як літописці української історії, на право існування якої українцям свого часу було відмовлено.

Архівні папери, які письменник видобув на світ, навіть у перекладі з польської мають звичний бюрократичний присмак та ще патину ідеологічної казуїстики. Наприклад, нині залишається лише посміятися з короткої, але показової, фрази, написаної польським поліцейським:

«в часі української окупації». Мова тут про добу ЗУНР, яку тодішні чиновники звали «українською окупацією», забуваючи що українці не могли окупувати самі себе.

Книжка дає змогу читачеві поринути у реалії життя в Галичині у міжвоєнний період, коли ми опинилися у дуже складній ситуації. Українці, єдині з народів, що донедавна входили до складу Австро-Угорщини, не змогли втримати своєї державності. Та попри розчарування від програшу ми не склали рук, а протидіяли, боролися, організовувалися, аби, навчені досвідом, врешті-решт таки вибороти свою державу. І в тому, що Україна здобула державну незалежність наприкінці ХХ століття, є й внесок тих, хто боровся за це в різні часи.

Автор показує дух двадцятих – тридцятих років, які, попри свою складність, мали один позитивний момент: людині треба було чітко обирати – з ким вона. Письменник змальовує підґрунтя, на якому згодом виріс чин УПА, відображений у його попередніх книжках. Він оповідає, наскільки суспільство було національно сильним, готовим до дії, не зневіреним, не продажним, не зануреним у власні, приватні інтереси.

Книжка Михайла Андрусика пройнята духом живлющого національного оптимізму.

ГОРТАЮЧИ «КАЛЕНДАР МАРНОТИ»

Володимира Чипигу завжди знав як журналіста, який на початках 1990-х рр. працював у першій демократичній газеті нової доби – часописі «Агро» в Коломиї. Тоді з цікавістю читав не лише його публіцистику, а й серію публікацій про українських князів. Однак, поява книжки художніх творів Володимира Чипиги «Календар марноти. Вибране» (Коломия : Вік, 2011. – 240 с.) стала несподіванкою. Я був приємно вражений тим, що, живучи в Коломиї, відкрив для себе нового письменника зі Снятина, прикметною рисою якого є і свій стиль, і добре відчуття слова, й висока культура, і власний життєвий досвід.

Книжка, яка має в підзаголовку слово «Вибране», містить твори різножанрові і різнопланові. Поезія Володимира Чипиги різних років вміщена у розділі «Кров на папері». Тут і ранні твори, написані поза

Україною ще на самому початку 1980-х років (тоді українець Володимир Чипига писав вірші російською мовою). Особливо цікавою видається поема «Евгеній Онегин», своєрідна стилізація під знаний твір Олександра Пушкіна, де присутня й автобіографічна канва, і портрет доби (брежнєвський застій 1970-х – поч. 1980-х рр.), і своєрідна літературна гра: «Коли я завершив писати стержем від кулькової ручки на грубих паперових мішках, що їх ми склеювали на промзоні, першу частину своєї поеми, мене раптом просвітили, що її вже написав за двісті літ до мене Олександр Пушкін».

Власне, Володимир Чипига в поезії любить стилізації. Наприклад, вірш «Лист київському другу (Іванові Гаврилюку)» має підзаголовок: «Варіація на тему Плінія Старшого і Йосифа Бродського». Але все це не заважає авторові бути у віршах самим собою, писати про себе і своїх сучасників; тобто, не випадати з контексту доби: «Посилаю тобі, Йванку, ось ці книги, / Як в столиці, м'яко стелять, – спать не твердо? / Як там презес? Я гадаю – все інтриги, / Все інтриги, я гадаю, та обжерство».

Свою здатність стилізації автор демонструє і в художній прозі. Прикметною тут є невелика повість під назвою «Чорна книга». Твір, який має щось від неоготичних текстів, а щось від творів Едгара По і навіть «Конотопської відьми» Квітки-Основ'яненка, тримає читача у постійній емоційній напрузі. Це, власне, оте добре скомпоноване «чтиво», якого українській літературі завжди не вистачало, але якого ми постійно потребуємо, втомившись від «серйозної» проблематики.

У творах для малечі (розділ «Казочка для Христини») Володимир Чипига намагається зануритися у світ природи, зрозуміти психологію дитини тощо. Це також своєрідна стилізація, гра, яка лише на користь літературі.

Окремо слід говорити про документалістику і публіцистику Володимира Чипиги. З особливою цікавістю тут читається розділ книги «Під знаком тризуба». Це – повість про життя авторового батька, яке було наповнене всілякими пригодами, спричиненими Другою світовою війною: робота в Німеччині, участь в УПА, арешт більшовиками тощо. Книжка, документальна за своєю суттю, написана талановито. Тут автор зумів соковито описати реальні пригоди, а тому й читати її легко, цікаво, повчально.

Загалом слід сказати, що рецензоване видання – одна з небагатьох книжок наших сучасників з Івано-Франківщини, яку я останнім часом прочитав зі справжньою цікавістю і за одним «рипом».

ЛУНКА «ТИША ЗАПИТАНЬ»

Прізвище Євгена Барана подибуєш то в одному виданні, то в іншому. Він друкує свої враження про літературу як передмови до нових книг, збірників, альманахів, просто газетні чи журнальні публікації. Цей чоловік не втрачає нагоди висловити свою думку не лише у більших статтях, а й навіть у невеличких врізках-анотаціях до публікацій, як це можна, приміром, помітити, погортавши письменницький журнал «Перевал». І причина тут не в потребі автора постійно бачити власне ім'я надрукованим, увічнювати його на папері, а – в намаганні якомога повніше досягнути сучасний творчий процес. Євген Баран відчуває потяг до того, що називають «організація літературного процесу». І цьому якнайкраще сприяє і його літературно-критична діяльність, і праця на посаді голови Івано-Франківської обласної організації Національної спілки письменників України.

Євген Баран відзначив свій п'ятдесятилітній ювілей. Він кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. А ще – автор доброго десятка книг, серед яких наукова монографія, а також збірники літературно-критичних текстів «Замах на міражі», «Зоїлові трени», «Звичайний читач», книги есеїстики «Порнографічна сутність правди», «У полоні стереотипів та інші есеї»... Євген Баран оприлюднив книгу щоденникових нотаток та есеїстики «Наодинці з літературою». І, врешті, ще одна публікація: «Тиша запитань: Люди. Книги. Життя» (Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – 532 с.). Книга об'ємна – понад півтисячі сторінок.

Мене завжди цікавили публікації в періодиці, бо ж вони найближчі до народу. Але, разом з тим, вони й скороминущі – спробуй-но відшукати те, що було опубліковано десятиліття тому! Спокусливо ж мати «всього» автора. Приміром, новими гранями заграло ім'я нашого краянина світового лету Святослава Гординського, коли в одній книзі

оприлюднили його численні рецензії, розгублені періодикою, починаючи ще з 1930-х років. От і Євген Баран, упорядкувавши власну книгу, позбавив наступних дослідників робити це за нього. Кажу це, маючи на увазі не масштабність постатей, а сам принцип, підхід...

Звичайно ж, Євген Баран намагається дотягнутися до своїх великих попередників Івана Франка, Миколи Зерова, Юрія Шевельова, які розуміли важливість планомірно осмислювати літературний процес. Тому у них з'являлися систематичні огляди сучасної літератури. Прикметна риса Євгена Барана в тому, що він мислить, не боїться висловлювати власні погляди, навіть якщо вони дещо не такі, як у загалу.

Євген Баран говорить про «іншу літературу», «іншу критику», «іншу есеїстику». Я ж би сказав: слід говорити не про «іншу», а про «свою». Бо ж кожен митець цікавий власним баченням, власним підходом. Цілком зрозуміло, що коли ти не маєш чогось у собі, якщо воно тобі не притаманне, і ти лише його вдаєш, імітуєш, то рано чи пізно стомишся від такої стилізації. Євген Баран не стомлюється бути собою, творити «свою» (а за його термінологією – «іншу») критику і есеїстику.

У підзаголовку нової книжки «Тиша запитань» – три слова: «Люди. Книги. Життя». Тут певна умовність, бо ж автор, як мені бачиться, життям для себе зробив книги, а люди у «Тиші запитань» представлені як доважок до них. Власне, передусім творці книг і є для нього матеріалом. Оті «Люди» становлять сім десятків сторінок книги: від розповіді про письменників Дмитра Арсенича, Василя Бабія (з прізвищами на перші літери) – й аж до Дмитра Юсипа чи Ярослава Ясинського (з прізвищами на останні літери абетки). У цьому розділі – мова не лише про суцільних «Характерників», а й про тих, хто відійшов – «Незабутні»: осмислення людей і книг (Теофіля Виноградника, Павла Загребельного, Івана Юва, Олесья Ульяненка...). Певно, дещо вирізняються із загального тла матеріал про знаного літературознавця Івана Денисюка – спогад про стосунки автора та літературознавця, учня і вчителя.

Розділ «Книги» – найоб'ємніший. Він містить статті Євгена Барана про кілька десятків українських книг, головним чином за останнє п'ятиріччя (2006–2011 роки). Це – зріз української літератури, де є місце іменам «розкрученим» і «притишеним». Але всі вони якось уживаються у світі вражень про літературу, витвореному Євгеном Бараном.

Це відгуки на прозові книжки Михайла Андрусика, Юрія Андруховича, Ніли Зборовської, Романа Піхманця, Василя Стефана, Василя Шкляра... Серед поетів, про яких пише Євген Баран – Ярослав Довган, Мирослав Лазарук, Нестор Чир, Ярослав Ясінський... Прикметною рисою рецензій Євгена Барана є те, що він, здається, настільки глибоко «сидить» у темі, що не потребує якихось силувань, аби створити текст, а робить це майже на підсвідомому рівні. І ще мене вражає його потяг до читання. Якось на творчій зустрічі в Коломиї я його запитав, які враження у нього виникають після того, коли потратив час на читання нецікавої книжки. І Євген з епатажною прямою відповів: «Так, наче б мене згвалтували».

Не слід думати, що автор не бачить нікого, крім сучасників. У «Тиші запитань» в окремі розділи виділено статті про творчість українських письменників, які вже давно стали класиками. Назву знову ж таки за абеткою, а не хронологією: Олесь Гончар, Климентій Зіновійв, Михайло Івасюк, Євген Маланюк, Григій Тютюнник, Микола Холодний... Із зарубіжних авторів (як сучасних, так і тих, хто вже давно відійшов), у поле зору Євгена Барана потрапили Антуан де Сент-Екзюпері, Чеслав Мілош, Гаролд Блум, Кшиштоф Варга... Це – не «всеїдність» автора – таке у нього коло інтересів, такий світ.

Євгена Барана цікавить не лише красне письменство, а й книги літературно-критичні, краєзнавчі дослідження тощо. Все це також знайшло відображення в одному з розділів «Тиші запитань», що отримав назву «Інтерпретації». Містить він рецензії на праці Володимира Брюггена, Віктора Неборака, Володимира Качкана, Євгена Нахліка, Ольги Слоньовської... Тут Євген Баран – не простий читач (він, власне давно вже не простий читач, хоча продовжує себе так називати), а знавець, який добре усвідомлює цінність чи недоліки тієї або іншої книги. Та все ж слід зазначити, що автор головним чином базується на позитивних засадах критики. Тобто (скаламбурю), про вартісний твір говорити варто, а не вартій уваги – й уваги не вартує...

«Тиша запитань» також засвідчує, що Євген Баран не лише вмів писати про літературу, а й «говорити» про неї. Принаймні, в окремий розділ «Розмови про літературу» виділено три його інтерв'ю. Щоправда, інтерв'ю, призначені для друку, часто творяться не у живій розмові, а знову ж таки за письмовим столом. Так що «розмови про літературу» – назва умовна.

Здається, книжка виграла б, якби автор звів воєдино дві невеличкі передмови й одну автобіографічну замітку наприкінці, що й складає розділ «Життя», задекларований у підзаголовку. Бо ж попри те, що книжка присвячена літературі, подих життя у ній не застиг.

Євген Баран ось уже зо два десятиліття наполегливо творить велетенське мозаїчне панно, яке врешті-решт переростає у портрет сучасної української літератури. Це особливий портрет, позначений рисами самого митця, але від того він стає ще цікавішим.

МИСТЕЦЬКИЙ ЗАПОВІТ ГАННИ ВІНТОНЯК

Прикметною подією у творчому житті краю стала поява друком книги «Ганна Вінтоняк : альбом» (Львів, 2011. – 208 с.). Вийшла вона під егідою Інституту народознавства НАН України. Керівник проекту, автор вступної статті й упорядник книжки – наша крайнка, доктор мистецтвознавства, кандидат історичних наук Олена Никорак, яка впродовж десятиліть опрацьовувала колекцію тканин з фондів Національного музею Гуцульщини та Покуття в Коломиї і популяризувала їх у численних наукових виданнях.

Досліджувана тема для Олени Никорак особливо близька, бо народилася вона і зростала у знаному гуцульському селі Космачі, з якого походить і заслужений художник України Ганна Вінтоняк. Тому так правдиво дослідниця відчитує витoki творчості талановитої художниці, яка не просто перенесла народні традиції у створені нею зразки сучасного одягу, а й зуміла, відійшовши від прямих запозичень, створити власний стиль.

Такої книги чекали давно, бо в ній фахово підсумовано творчі здобутки Ганни Вінтоняк, яка вже стала окремим явищем, навіть своєрідним феноменом у сфері своєї діяльності. Нині Ганна Вінтоняк (після більш ніж трьох десятків років творчої праці на ниві декоративно-ужиткового мистецтва) бачиться людиною, яка вийшла з Карпат і понесла у світ свій особливий погляд на те, якою має бути теперішня ноша. Вона має з чого черпати мотиви і натхнення, аби, віддзеркалюючи і перепускаючи їх через індивідуальне художнє бачення, створювати власний мистецький світ.

Ганна Вінтоняк – це жіночий погляд на традиції і новації, якому притаманне власне бачення одвічно-національного і модерно-сучасного. Це заклик не забувати свої витoki, бо інакше ми просто перестанемо бути собою, здавшись на смаки космополітичної безликоcтi в одязі, культурі, житті. Жінка через свої твори застерігає нас, сучасних і майбутніх: «Пам'ятайте своє коріння!».

Варто відзначити якісний дизайн і поліграфію видання, без яких не було б цілісного сприйняття книги, бо ж тут особливу роль відіграє ілюстративний матеріал, який не просто доповнює написане, а й заглиблює читача в особливості творчості Ганни Вінтоняк. Разом з тим зрозуміло, що книга не змогла вмістити всього огрому творів, які появилися на світ з-під руки художниці за всі роки її діяльності, тому тут зібрано те краще, що зберігається як безцінний скарб у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафта Кобринського в Коломиї та у власній колекції мисткині.

Доречним є дублювання основного тексту книги російською та англійською мовами, а також наведена в кінці видання бібліографія більш ніж сотні різноманітних публікацій про Ганну Вінтоняк. Зацікавлений читач (а я вірю, що він обов'язково знайдеться!) завдяки цьому матиме змогу розширити свої знання про нашу талановиту краянку, яку час від часу зустрічаю то на коломийських вулицях, то в художньому салоні, то на якихось імпрезах. Я переконаний, що навіть за буденними клопатами вона не припиняє творчої праці, бо у цієї жінки особливий погляд на світ.

IV. ШУКАТИ І ЗНАХОДИТИ

Зараз за Збручен-уравна церква. В місцях хрести з червоною прапори-решето Роеіф Бол-родний полковник-рування поства сле-що нех аналізувати і харківши

ДРУКАРНЯ
М. Бойчука
Коломия Собіського 48.

Винюче всієї роботи впо-руччє в обсяг друкарства і поруччє свій багато за-казування з харківши

СИБІРАМИ ГАРТОВАНИЙ

На зламі 1980-х і 1990-х років, на своєрідному «вододілі» епох, яскраво виділялися люди, які не щойно прийшли до усвідомлення потреби щось міняти у суспільному житті, не переметнулися з одного табору в інший, а йшли до цього здавна – ще з передвоєнної і воєнної доби, простуючи у день нинішній через митарства Сибірами і роки цькування на рідній землі. Їх немало було й серед моїх знайомих – Григорій Пришляк, Володимира Пригородська, Іван Прошак, Ігор Кічак, Іван Кейван, Іван Романюк... Попри те, що ці люди мали за плечима нелегке життя, мене вони вражали своєю енергією, яка, здавалося, була сильнішою, аніж енергія нас, молодих. Згодом я немало думав над цим феноменом. Можливо, їх загартувало життя. А, може, тут зіграло роль інше: слабкодухі і немічні тілом просто не вижили, так що до часу перемін дійшли найсильніші – і духовно, і фізично... На той час я активно займався літературним краєзнавством, отож особливо цікаво було спілкуватися з Іваном Романюком, з яким познайомився на самому початку 1990-х.

Коли у березні 1992 року у приміщенні редакції газети «Вісник Коломиї» ми зібралися на установче засідання редакційно-видавничого комітету «Енциклопедія Коломиїщини», то серед нас, десяти краєзнавців, був й Іван Романюк. Відтоді ми не раз зустрічалися з цим чоловіком у справах енциклопедії. Бачилися головним чином на робочих засіданнях редакційно-видавничого комітету «Енциклопедія Коломиїщини» чи на репрезентації нових зшитків-томів. Мене щиро дивувала його непосидючість, бо кожен раз він у когось щось уточняв, зичив фотознімки, документи, повертав зичене...

Улітку 1993 року побачила світ моя книжка «Письменство на Коломиїщині». Тоді ми з Іваном Романюком уже були знайомі й обговорювали її переваги й прорахунки. Пам'ятаю як дарував книжку Іванові Михайловичу, і як він зауважив, що дати смерті деяких письменників – насправді інакші, аніж вказано в офіційних джерелах. І справді, як згодом я дізнався, в часи хрущовської «відлиги», коли повертали імена

розстіляних наприкінці 1930-х років митців, аби не впадала в очі цифра «1937» (рік масових розстрілів), то писали 1941-й, 1943-й чи ще якісь роки. Тоді це знав Іван Романюк, але не знав я, готуючи книжку. Щоправда, він так само писав офіційні дати, коли став на шлях краєзнавства, бо інакше статей не надрукували б. Тоді, в редакції «Вісника Коломиї», Іван Михайлович розповідав про свої творчі зацікавлення – родина Крушельницьких, Мелетій Кічура, письменники, приналежні до літературної організації «Західна Україна»...

Іван Романюк, який народився 1929 року в селі Котиківці біля Городенки, тепер живе у Городенці. Він має нелегку долю, яка, однак, типова для багатьох інтелігентів-галичан. Про свої витоки Іван Романюк оповідає так:

– Народився у свідомій селянській сім'ї. Батько Михайло до 1939 року був головою читальні «Просвіта» на Галузівському куті Котиківки, а мама Ганна (з Вережаків) – головою «Союзу Українок» при цій же читальні. Навчався у народній школі села Котиківки, а після закінчення її в 1941 році поступив у другий клас Коломиїської гімназії. Воєнного 1944 року закінчив четвертий клас гімназії. Учився в одному класі з Романом Іваничуком, Григорієм Гуменюком, Романом Дронюком, Михайлом Гасвим, Богданом Магасом, Дмитром Калиняком, Петром Вакалюком, Іриною Кузьмою, Любою Станкевич, Олею Юрчишин, Ганною Глібовицькою, Ірою Баб'юк, Вірою Бокало, Любою Яремчук, Василем Калиняком, Михайлом Мензатом та іншими. У лютому 1944 року мене прийняли у члени Юнацтва ОУН. Присягу приймав «Богун» – Іванишин Степан, провідник Юнацтва ОУН Коломиїського окружного проводу, уродженець мого рідного села.

Іван Романюк детально називає прізвиська своїх однолітків не лише тому, що йому приємні спогади про часи дитинства, а ще й через те, що багато з колишніх учасників його гімназійних забав з часом стали знайомими людьми, обравши різні життєві дороги.

То був складний і небезпечний час. Фронт поволі посувався у бік Європи. Після пожежі в гімназії на навчання повертатися не було як. Та й освітня система стала іншою. І Іван Романюк восени 1944 року вступив у восьмий клас Городенківської середньої школи № 1, яку закінчив у 1947 році.

– У січні 1947 року мене прийняли у члени ОУН; присягу в мене приймав районний провідник ОУН Городенківщини «Бурун» – Мо-

розович Ізидор. З перших вересневих днів 1947 року я пішов учитися на хіміко-технологічний факультет Львівського політехнічного інституту. Водночас підтримував зв'язок між підпіллям Львова та Городенківщини. Робив це через уродженця села Кунисівці Гната Ступара. Одного дня в кінці грудня мене попередив викладач, що мною цікавиться НКГБ і може заарештувати, тому треба їхати зі Львова геть. Я забрав документи і хотів піти в підпілля, але «Бурун» і «Палій» сказали, що може обійдеться й так, тому за їхньою вказівкою через Дем'яненка та Бамбуха мене 15 січня 1948 року прийняли на посаду помічника бухгалтера Городенківської МТС. Водночас я був кущовим провідником ОУН під псевдо «Львівський». А влітку 1948 року районний провідник «Мирон» – Захарійв Іван призначив мене районним провідником Юнацтва ОУН Городенківщини.

Підпільній праці Івана Романюка не судилося бути тривалою. 1 листопада 1948 року його заарештував капітан Зеленець із червонопогонниками. Для дев'ятнадцятирічного Івана Романюка розпочався інший етап життя.

– З 13 листопада я вже був у камері станіславської тюрми, де сидів разом з Володимиром Манюхом, Андрієм Стефуранчиним, Мирославом Симчичем, отцем Малиновським, Василем Койляком, Дмитром Мицканом та іншими друзями. А 29 квітня 1949 року військовий трибунал військ МВД Станіславської області засудив мене за статтями 54-1а, 54-11 на 25 років позбавлення волі і п'ять років позбавлення прав з конфіскацією майна.

Етапований на Колиму, табір Берлагу у поселенні Ельген-Уголь; звідти пересилали з табору в табір. Зі смертю Сталіна змінилися часи і 1955 року Івана Романюка звільнили з-під варті. Серед багатьох життєвих вражень з тієї пори – зустріч з Василем Кархутом, лікарем і знавцем фітотерапії, який поміг хлопцеві вижити в тяжких умовах каторги, порадивши назватися студентом-медиком. Іван Михайлович про це розповідав так.

– 1949 року, коли я прибув до табору в поселенні Ельген-Уголь, то вперше на медичній комісії побачив лікаря Василя Кархута, який з батьківською турботою поставився до мене – тоді ще недавнього випускника середньої школи. На прохання Кархута, щоб я такий молодий не потрапив одразу в шахту чи рудник, що було б рівнозначне моїй смерті, начальник санчастини фельдшер з Кубані капітан Мико-

ла Попов влаштував мене на роботу в санчастину. Завдячуючи єпископу-секретарю єпископату Української автокефальної церкви Сергію Новицькому (після виходу з табору в 60-х роках був архієпископом Іркутської та Читинської областей під іменем Веніамін) та Василеві Кархуту, я швидко опанував найнеобхідніше і почав працювати фельдшером санчастини, а пізніше – у шахтах аж до звільнення 1955 року.

Отак, аби вберегтися від непосильної праці, Іван Романюк пов'язав своє життя з медициною. А після звільнення у нього вже не було іншої дороги, крім медицини. Від 1955 року жив у Коломиї, працював фельдшером у Воскресінцях, лікпрофінспектором райздороввідділу, фельдшером здоров'я пункту ткацької фабрики. Врешті він закінчив Коломийське медичне училище, Івано-Франківський медичний інститут і 1966 року став дипломованим лікарем. Понад два десятиліття працював терапевтом спочатку у Коломийській міській лікарні, згодом, аж до виходу на пенсію у 1989 році, – лікарем-ординатором терапевтичного відділу Коломийської центральної районної лікарні.

Івана Романюка вабила наша історія, він спілкувався з багатьма цікавими людьми. Ще у 1970-і, балансуючи на межі дозволеного і кримінального, писав статті про Дмитра Загула, Мелетія Кічуру, Василя Атаманюка, Якова Струхманчука, Михайла Голинського, а також Дмитра Рудика, Данила Грималюка, Петра Васкула, Івана Чайку, Антона Крушельницького і його сім'ю... Коло творчих інтересів Івана Романюка передусім становили письменники-галичани, приналежні до літературної організації «Західна Україна», яких як «ворогів народу» знищив більшовицький режим у 1930-х роках. Навіть після реабілітації у часи хрущовської «відлиги» ці постаті були в забутті. А Іван Романюк не шкодував ні сил, ні часу, аби повернути в активний літературний обіг хоча б згадки про них. У колишнього політ'язня вистачало сил, часу, наполегливості для збирання архівних матеріалів, а потім і для оббивання редакційних порогів. І його статті були чи не єдиними сучасними джерелами про цих людей, тому й, наприклад, перебудовна «Українська літературна енциклопедія» в статті про письменника Мелетія Кічуру покликається на публікацію про нього Івана Романюка в коломиївській міськрайонній газеті «Червоний прапор».

Іванові Романюкові належать численні статті, опубліковані в газетах Коломиї, Івано-Франківська, Снятина, Косова, Бережан, львів-

ському журналі «Жовтень», часописах «Гуцулія» (США) та «Гомін України» (Канада)...

Він знайомий з багатьма цікавими людьми. Це особлива сторінка життя Івана Романюка. Наприклад, підтримував взаємини з Борисом Антоненком-Давидовичем, дружиною Григорія Косинки – Тамарою Мороз-Стрілець, дочкою Дмитра Рудика – Ярославою, Іваном Гнатюком, Федором Погребенником. Має цікаві спогади про коломийські сторінки спілкування з кіноакторами Іваном Миколайчуком та Броніславом Брондуковим. Зокрема, оповідав про гостину Миколайчука в Коломиї, а потім поїздки припізнілої пори автобусом до залізничного вокзалу. Впізнавши актора, до веселі компанії пристала якась модно вбрана жінка, яка попросила в Миколайчука автограф. Та виявилось, що нема на чому написати, і вона, не довго думаючи, заклала полу пальця і запропонувала, хай напише на стегні. І Миколайчук, добре розуміючи що це може бути звичайна кагебістська провокація, дав моральну оцінку цьому вчинкові. Він розмашисто написав: «Я курва!».

Коли ж повернуло на національну весну в Україні, Іван Романюк прагнув надолужити все те, що не міг зробити у роки попередні. Написав про Василя Кархута, єпископів Миколая Чарнецького і Павла Василика... Він одним з перших став членом Коломийської спілки політв'язнів і репресованих, Руху, Товариства української мови. Брав участь у народній самодіяльній хоровій капелі медпрацівників Коломиї.

Злам тисячоліть виявився багатим на відкриття призабутого. І тут Іван Романюк мав змогу опублікувати те, що свого часу назбирав по архівах і горищах старих будинків. А за літературно-культурним ренесансом настала доба повернення національної пам'яті. І тоді Іван Романюк активно влився до лав тих, хто творив наше відродження. Він брав участь у численних заходах 1990-х років, виступав там з розповідями про невідомі сторінки минувшини, закликав людей повертати свою національну історію.

Іван Романюк – учасник з'їздів політв'язнів і репресованих у Києві, делегат трьох Великих зборів КУН, конференцій ОУН-УПА... З 1992 року став головою координаційної ради демократичних організацій та партій Городенківського району.

У мене на згадці 1990-і роки, коли Іван Михайлович з Городенки привозив до Коломиї стоси газет зі своїми публікаціями про ті або інші постаті, які боролися за нашу незалежність.

В останні роки він щедро обдарував краян з Городенківщини книгами та іншими матеріалами з власної великої бібліотеки. Дещо зі специфічних книг дісталось і краєзнавцям. Так мені Іван Михайлович передав книги і краєзнавчі матеріали, які стосуються Коломийщини. Особливо цінним виявився щоденник коломийського правника і громадського діяча Володимира Глинського; його я оприлюднив окремою книжкою (Глинський В. Щоденник 1916–1920 рр. – Коломия : Вік, 2010. – 112 с.). Володимир Глинський (1843–1920) був українським правником і громадсько-культурним діячем. Він належав до Інституту «Руський народний дім» у Коломиї. Займався організацією роботи Товариства «Руська захоронка», зокрема, в найдраматичніші періоди його існування – в часи війни. Щоденник Володимира Глинського писано у Першу світову війну та добу ЗУНР-УНР. Охоплює він проміжок часу тривалістю чотири роки: від серпня 1916 – до серпня 1920 року. Автор виступає пасивним спостерігачем, і лише в окремих випадках веде мову про свою участь у подіях. За аналогією з літописом Самовидця, щоденник Володимира Глинського, зважаючи на роль автора у подіях, я назвав «Літописом Спостерігача». Тут змішалися різноманітні шари інформації: побутова, мілітарна, суспільно-політична, економічна, світоглядна, краєзнавча.

Мені довелося провести немало часу над зошитом, списаним дрібним почерком з багатьма скороченнями. Спочатку були доповіді про щоденник на наукових конференціях, публікація в серйозному науковому збірнику статті про цю пам'ятку мемуаристики. Врешті, і сам щоденник з'явився друком, доповнений коментарями та багатьма рідкісними фотознімками.

Я прагнув дати змогу читачеві пережити ті самі відчуття, що й переживав сам, відчитуючи текст щоденника і готуючи його до друку. Це – погляд маленької людини, не здатної впливати на події світової війни і перебіг революцій, але спроможної вирощувати троянди, закупувати дрова і продукти харчування для дитячого притулку. А ще – писати про всі злигодні перехідного часу, надаючи цим самим своїм записам значення цінного джерела, яке доповнює наші знання про добу великих перемін початку ХХ століття. Цим виданням завдячує-

мо Іванові Романюкові, який зберіг текст щоденника. Не трачу надії, що у когось з краєзнавців колись відшукається й перша частина щоденника Володимира Глинського, розпочата ним на початку Першої світової війни – влітку 1914-го року...

Зібрані Іваном Романюком матеріали з історії національно-визвольної боротьби вийшли друком як складова частина історико-мемуарного збірника «Городенщина» (Нью-Йорк ; Вінніпег ; Городенка, 2002. – 788 с.). Іван Михайлович провідав мене у редакції «Вільного голосу» наприкінці жовтня 2002 року і подарував щойно забраний з друкарні ВАТ імені Шухевича великоформатний том, майже на вісім сотень сторінок. Половину обсягу книжки склали краєзнавчі матеріали, які зібрав і впорядкував Іван Романюк.

Про це видання я написав, мої відгуки про нього вмістили газети в Україні та в США. І справді, книжка про Городенківщину вражає вже з першого погляду – своїми розмірами. Зібрані й упорядковані Іваном Романюком матеріали займають чотириста сторінок. Це – підсумок його десятилітньої дослідницької праці. Вони не загальні фрази, ліричні відступи, а сконденсовані в біографічних довідках факти, в яких відобразились долі більш ніж двох тисяч людей. Ці відомості, подані окремо по кожному із 45 населених пунктів, в одному стилі, за алфавітом, дають змогу легко відшукати необхідне ім'я, а водночас простежити внесок у національно-визвольний рух того чи іншого села. У довідках-персоналіях є й додатки: окремо виділені списки січових стрільців, членів ОУН, учасників дивізії «Галичина», учасників бойових дій ОУН-УПА, заарештованих, але не засуджених, спецпоселенців, а також полеглих на території того чи іншого села. Все це робить книгу ще вагомішою, дало змогу упорядникові не випустити з поля зору, здається, жодного імені. Сотні фотознімків доповнюють загальну картину, даючи читачеві змогу не лише уявити, а й побачити тих, хто був більшим чи меншим коліщатком велетенського механізму, який змушував долі крутитися в потрібному історії напрямку.

Це видання має декілька розділів, у яких з різною мірою деталізації розглядається минушина краю, від перших кроків у політичній та військовій організації українців і завершуючи долями повстанських дітей. Загалом же, другий том «Городенщини» – оповідь у фактах, цифрах, фотознімках про найважливіший період ХХ століття в історії українського народу – національно-визвольну боротьбу. Є тут нема-

ло відомостей, які так чи інакше перетинаються з Коломиєю і Коломийщиною, власне, як і доля одного з чільних її авторів – Івана Романюка.

А десять років згодом, у жовтні 2012 року, Іван Михайлович «озвався» до мене ще однією книжкою, яка так само пахла друкарською фарбою і поліграфічним клеєм, але була вже не колективною збіркою, а авторським виданням Івана Романюка під назвою «Стежок багато, а дорога одна» (Івано-Франківськ : Плай, 2012. – 448 с.). Це – збірка публікацій, створених Іваном Романюком, головним чином у 70-80-х роках ХХ століття. Упорядником видання виступив краєзнавець з Івано-Франківська Юрій Угорчак. Я радів за Івана Михайловича, бо ж давно настав час опублікувати його численні статті, розкидані у періодичній пресі. Зібрані під однією обкладинкою в книжці «Стежок багато, а дорога одна», ці статті творять своєрідний підсумок краєзнавчої праці Івана Романюка. Першим іде розділ «Імена краю», де подано статті про Наталію Кобринську, Василя Атаманюка, Дмитра Загула, Івана Кейвана та багатьох інших людей, які становили й становлять культурне тло Галичини й загалом України. Всіх не перелічиш, бо тут майже дев'ять десятків постатей!

Багатим на імена виявився й інший розділ книжки Івана Романюка – «У національно-визвольних змаганнях...». Це – розповіді про тих, хто не шкодував своїх сил, здоров'я, життя, аби нарешті домогтися волі і незалежності для рідного краю. На відміну від розділу попереднього, тут оприлюднено імена людей, яких знали менше, про яких не писали газети, бо багато з них були на нелегальному становищі. Можливо, без втручання Івана Романюка більшість з них ніхто б нині й не згадав.

Особливе наповнення мають розділи «Як були батьки молодими» та «На добре слово і вічну пам'ять». Містять вони краєзнавчі публікації Івана Романюка про національний та освітній рух у краї в доряднянські часи, про українські організації і товариства. А в наступному розділі автор зібрав свої статті, в яких оповідає про добу відродження кінця 1980-х – 1990-х років.

Та на цьому книжка не завершується, бо має ще три розділи, але вони вже стосуються оцінки життя і творчості самого Івана Романюка. Тут зібрано статті про нього у пресі, листи до Івана Романюка та

відгуки на другий том книжки «Городенщина». Читаєш їх і відкриваєш для себе незнані грані цього подвижника краєзнавства.

Слід сказати, що до книжки Івана Романюка передмову написав Герой України, письменник і громадсько-політичний діяч Дмитро Павличко. Автор у передньому слові щиро зізнається, що багато нового для себе відкрив у книжці Івана Романюка, з яким свого часу вчився в Коломийській гімназії, а потім не раз здибався на теренах Коломийщини.

Впродовж останніх двох десятиліть ми переживаємо краєзнавчий ренесанс, отож книжка Івана Романюка є однією зі складових цього процесу. Такі книжки вкрай потрібні, бо повертають образ нашого минулого у неспотвореному вигляді, а заодно показують, яким шляхом іти далі, бо ж сказано: стежок багато, а дорога одна.

...Жовтневої днини 2012 року здибаю Івана Михайловича в Коломиї коло Народного дому. Вітаюся. Він мене впізнає головним чином за голосом, бо зір погіршився. На цей день призначено зустріч громадськості з Дмитром Павличком, і я роблю висновок, що він теж приїхав на цю зустріч. Так, хоче здибатися, поговорити. Я приємно подивований з постійності цього чоловіка, який з Городенки приїхав автобусом до Коломиї лише для того, аби почути живе слово свого гімназійного товариша. Чи нині багато таких людей?

ЗАЛЮБЛЕНА В ЖИТТЯ ЖІНКА

Газетярська праця впродовж двох десятиліть зводила мене з багатьма людьми. Про одних писалося з виробничої необхідності, про інших – за покликом серця. А були й такі, про яких хотілося написати, але якось не складалося.

Марія Іванівна Боєчко (народилася 15 травня 1953 року в с. Мишині на Коломийщині), починаючи з 1997 року активно відображає життя на сторінках місцевих газет. Пише головним чином до «Вільного голосу», хоча перша її публікація з шкільного життя з'явилася друком ще 1989 року в коломийській газеті «Червоний прапор». Власне, з Марією Іванівною я й познайомився наприкінці 1997-го у «Вільному голосі». Тоді вона, здається, ще не писала віршів, а була однією з тих людей, які горнулися до газети. Намагалася не проминути жодної важливої події у Ковалівці, отож (після відходу у засвіти незабут-

нього Маркіяна Сав'юка), стала представником нашої газети у цьому селі.

З часом я дізнавався дещо більше про її життя-буття. Марія Іванівна походить з мишинської родини Попадюків. Сімейні історії, розповіді про своє дитинство, юність, молодість Марія Боєчко виклала у документальній сповіді «Дні мого життя» (2003). У цій неопублікованій родинній хроніці стільки спостережливості, стільки любові до життя, що читаєш і мимоволі милуєшся народною автентикою, колоритом 50-х–80-х років ХХ століття, а заодно розумієш, що складні життєві колізії бувають не лише у книжках і телесеріалах, а й у реальному житті звичайного прикарпатського села.

...За своїм першим фахом Марія Боєчко – вчитель початкових класів (випускниця Коломийського педагогічного училища). Її вчительська праця розпочалась на Верховинщині (село Ходак Великий), а з 1975 року живе і працює в Ковалівці, до якої прикипіла душею. Тут навчає книжної і життєвої мудрості найменших школярів, хоч згодом отримала вищу освіту (закінчила істфак Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича).

У її біографії було захоплення піснею (участь у декількох вокальних ансамблях, хорі «Просвіти»), музикою (гра на бандурі і баяні), танцями (студія знаменитої Дани Демків), малюванням (навчала незабутня Вітольда Проців)... Усе це моменти, які допомагають зрозуміти, хто така Марія Боєчко і чому вона саме така, а не інакша.

«Музика і пісня – невід'ємна частина мого життя змалечку. Співати навчилася від мами, особливо мені подобались весільні пісні та парубоцькі. Коли я їх слухала, мені аж дух заперало. Так по нині», – пише вона про себе. На тлі цих захоплень згадує жінка про доброту і черствість, про зраду найближчих людей і про широту душі людей майже чужих.

Як про світлі сторінки життя оповідає Марія Іванівна про своє захоплення малюванням, яке реалізовувалось у Коломиї. Були студентські виставки у місті над Прутом. Мала б і донині добру пам'ять про той час, якби оті півтора сотні робіт, які назбиралися у неї, хтось не вкрав незадовго до закінчення навчання у педучилищі.

Її студентське захоплення фотосправою переросло у тривалу любов. Тепер до родинного фотоархіву, започаткованого ще 1928 року,

додала і свій фотолітопис: знімки, які зробила Марія Боєчко, склали 26 фотоальбомів.

...Активна людина, залюблена в життя, вона втратила останні крихти здоров'я на початку 1990-х: «Моїм помічником став топірець», – написала Марія Боєчко, озираючись на десятиліття назад. Але цей час також став часом нового захоплення: «Я почала писати до газети, а потім і вірші... Вони були може літературно недосконалі, але щирі». Слово для неї – це, здається, єдина зброя. Зброя, якою від себе відганяє морок теміні, зневіри, розпачу, відчаю. Писане слово – це те, що їй допомагає бути на цьому світі, відчувати себе причетною до життя. І хтозна, що переважить на терезах Божого суду: холодне естетство бездоганного вірша когось із маститих авторів, чи вистраждане власним болем слово цієї жінки?

Вірші Марії Боєчко не можна сприймати й оцінювати окремо від її життя і долі, бо лише при такому погляді розумієш, що вони важать для неї. Її твори – це ліричні щоденники, сповіді зболеної душі. Здається, мала б більше сил, і перевернула б цей світ, прогнилий, продажний, недосконалий, але водночас цікавий і привабливий.

Марія Іванівна Боєчко – людина великого терпіння, жінка, яка несе свій хрест без показної трагічності. Поговориш з нею і стає соромно за власну незадоволеність життям, за невміння цінувати кожен крок по рідній землі, кожну хвилину, прожиту вільно, без скрути і болю.

Марія Боєчко взяла на себе не завжди вдячну роль організатора творчого процесу. Вона розуміє, що люди хочуть бути почутими: незалежно від того, мала дитина це, успішний бізнесмен чи дев'яностолітня бабуся. Бо всі ми, створені Богом нібито за єдиними мірками, насправді такі різні, сповнені лише притаманними нам болями, тривогами, переживаннями, позначені власною оригінальністю. Тому кожен має право на сповідь. І хтось вивідає себе у розмові з подругами, хтось – із незнайомим попутником у поїзді; хтось пише поезію і прозу, а хтось – малює, ліпить, різьбить...

За час від 2001 і до 2013 року Марія Боєчко впорядкувала і відредагувала чотирнадцять випусків альманаху «Джерельні дзвони». Це – унікальне явище, яким, певно, не похвалиться жоден інший регіон України. Кожен випуск альманаху представляє по декілька десятків творчих людей Коломийщини і Косівщини, головним чином поетів чистого серця. А ще Марія Боєчко перейнялася ідеєю збереження і

популяризації фольклору. Так з'явилися збірники колядок, гаївок, коліскових пісень «Співокрай» (2005), українських народних пісень з нотами «Співанкова тайстра» (2007), по два випуски «Весільних барв» (2009, 2012) і «Різдвяних дзвонів» (2010, 2011). І всю цю роботу проробила людина, яка вже давно прикута до інвалідного візочка.

...Число колективних збірників «Джерельні дзвони», в яких до назви додають ще й порядкову цифру, множитья й множитья. З кожним новим випуском розростається й авторський колектив: тут уже друкуються люди з-поза меж Ковалівки, Коломийщини і навіть Івано-Франківщини. Аналіз цих збірників наштовхує на певні думки. Власне, говорити про «Джерельні дзвони» можна з кількох точок зору: наприклад, як про літературний факт, як про явище видавниче, а також як про чинник у сфері налагодження людських стосунків.

Творчість учасників гурту – острівець теплоти і злагоди серед моря нерозуміння, облуди, фальші. Інша річ, що з довершеними віршами у «Джерельних дзвонах» межують твори, авторам яких є потреба вдосконалюватися у віршуванні, бо щирі, багаті на почуття вірші є скоріше не поезією, а зразками народного римування. Хоча, з такого римування й виростала народна пісня.

З погляду видавничого, «Джерельні дзвони» цікаві тим, що є ще однією ілюстрацією поширеного в Україні в останні два десятиліття парадоксального явища – вкладання коштів у видання не з метою збагачення, отримання прибутку, а з метою отримання моральних дивідендів. Видно ми такі і справді народ, який мислить категоріями серця, а не тверезим, холодним розрахунком.

Та найцікавішими, на мій погляд, «Джерельні дзвони» є з огляду на їхню об'єднану роль. Поява й існування такого збірника – унікальне явище, бо ж з'явився він не у великому місті, навіть не в райцентрі, а в звичайному селі. Та й до створення його не причетні ні владні структури, ні політичні партії. Просто люди, які хочуть донести до інших своє слово, прагнуть бути почутими, – гуртуються і видають книжки. У нинішній час прагматизму, цинізму, руйнування світлоносних начал у суспільному житті автори знайшли свою нішу, в якій їм добре і затишно, де вони можуть висловитися, де розуміють одне одного. Може саме тому збірник звів на одних сторінках не лише твори, а й зводить у реальному житті учасників «Джерельних дзвонів» для спілкування – і під час підготовки та видання чергових випусків, і під

час репрезентацій, які переростають у родинні свята, багаті на пісні, спогади, щире спілкування.

Та й мають учасники ковалівського літературного гурту до чого прагнути: принаймні до такої досконалості, як у фольклорних перлин – народних пісень і колядок, що звучать на їхніх зібраннях.

Марія Іванівна і сама віршує. Її творче джерело зафонтанувало книжками власних творів, виданих у Коломиї і Косові: «Спалах серця» (2001), «Лети, пісне моя» (2002), «Я возвеличую любов» (2003), «Пролісок» (2003), «Дитинства світла мить» (2003). А оце в косівському видавництві «Писаний Камінь» вийшла підсумкова книжка «Три дороги» (2012).

Марія Боєчко зацікавилася краєзнавством: написала й опублікувала книжку «Ковалівка. З глибини віків і до наших днів» (2007).

Хоч пережила немало болю і життєвих розчарувань, Марія Іванівна і дотепер залишається по-дитинному щирою і замріяною: «Дуже часто в снах я танцюю. Це було моїм улюбленим заняттям, моєю мрією», – занотувала вона до грубого зошита-сповіді.

Останнім часом з Марією Іванівною бачимося зрідка, але й далі обмінюємося новими книжками і спілкуємося по телефону. А було ж, як приїздила жінка на якісь газетні заходи, то не могла наговоритись, а потім усіх нас тішила своїм дзвінким голосом, колядуючи чи співаючи пісні народні та власні, авторські. Сподобався нам її журналістський гімн: вона виспівувала, а ми підтягували слова приспіву.

Впадає у вічі її життєва енергія, здатність гуртувати людей, а ще – вміння захопити піснею – і народною, і власною. Це до неї у вересневі дні 2000 року, коли Коломия приймала X Міжнародний гуцульський фестиваль «Коломийка», їздила київська радіожурналістка і поетеса Наталка Боднарчук, аби записати її для Українського радіо. Слухаючи її дзвінкоголосий спів, що розносило радіо по всій Україні, я думав над тим, що для Марії Боєчко, як власне для будь-кого іншого, важливими є спілкування і розуміння, і такі хвилини радості, можливо, хоча б на якийсь час здатні пригасити вогонь невдоволення собою. І нині радість Марії Іванівні приносять нові книжки, зустрічі з однопдумцями з «Джерельних дзвонів». Принагідно зазначу, що у 2006 році Марію Боєчко нагороджено медаллю «За заслуги перед рідною землею», в 2007-му – удостоєно титулу «Українська мадонна». За краєзнавчу роботу Марію Іванівну нагородили обласною просвітянською

премією імені Марійки Підгірянки (2012). А 2011 року працю Марії Боєчко помітили на рівні державному: відзначили Почесною грамотою Міністерства культури і туризму України. Нагорода заслужена, бо це ж передусім завдяки її енергії та організаторським здібностям живе і працює творче об'єднання «Джерельні дзвони», яке видає збірники власної творчості, збирає і публікує фольклор, а найголовніше – допомагає людям віднаходити хоч крапельину тепла і світла у цьому шаленому і розтривоженому світі.

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА КРАЄЗНАВЦЯ

Наш край багатий на минувшину і на людей, які її вивчають – краєзнавців. У кожного з них своя тематика й свої краєзнавчі інтереси: у Петра Кривоносюка, Івана Білинкевича, Леоніда Мельника, Валерія Ковтуна, Миколи Савчука... Має своє неповторне краєзнавче обличчя і корінний коломиянин Василь Нагірний.

...У моєму архіві є рукопис газетного матеріалу з приміткою: «13 листопада 1995 р., не опубліковано». Це – звіт про вечір пам'яті письменника Івана Зубенка в Коломиї. Щойно написаний матеріал я вже зібрався віддати редакційній друкарці, як до кабінету зайшов чоловік і назвав себе: Василь Нагірний. Виявилось, що й він побував на цьому заході і також написав про нього до газети. Його погляд на постать письменника мені видався цікавим, отож до друку пішла Василева стаття. Ну, а мій примірник відгуку про вечір бережу як дорогу згадку (та ще й з точною датою) про початок нашого знайомства.

...Якось Василь опублікував статтю під назвою «Мене виховав «Поступ». Це – розповідь про витоки його зацікавлення історією, про формування особливого погляду на взаємозв'язок сьогодення і минулого. І справді, Василь Нагірний на зламі 1980-х і 1990-х був з тими, хто намагався не боятися системи і через звернення до історії змінювати сучасників, будувати майбутнє... Хоча теза про виховну роль «Поступу» дещо перебільшена. Як на мене, Василь виховував і виховує себе сам, бо ж постійно намагається вдосконалюватись, завжди прагне щось відкрити для себе й для інших.

У другій половині 1990-х років я був свідком того, як Василь Нагірний виробляв свій стиль. Як краєзнавець він виріс з великої любові

до Коломиї, яку пізнавав на коломийських вулицях з самого початку 1960-х років. Це згодом його місця дитячих ігор і почуті від старших перекази ставали основою перших краєзнавчих досліджень. Але разом з тим, лише цього виявилось замало – потрібне ще було добре володіння словом. Нині Василь Нагірний має особливий потяг до «кучерявості» вислову, що, очевино, тяжіє ще до барокових традицій. Та аби наповнити своє мовлення добірним зерном слова, він багато працював над собою: як один із героїв Джека Лондона, виписував у спеціальний зошит ті або інші слова, які почув чи вичитав, щоби потім ними скористатися у потрібний час і потрібному місці. Ще однією рисою Василя Нагірного стало те, що він узявся за лексикографію та пареміографію: записував діалектні слова і народні приповідки (опубліковані згодом у декількох номерах часопису «Наше хобі»).

...Василь Нагірний пройшов тривалий час формування, доки став тим, ким він є нині. Він до краєзнавства ставиться так само прискіпливо, як і до свого першого фаху – столярства. Йому й тут хочеться створити річ, яка б своєю добротністю тішила око, серце, душу. Він шукає і припасовує різні факти, аби, врешті-решт, вийшов виріб – стаття чи кінофільм. Крім фаху червонодеревника, Василь Нагірний спробував учительської праці. Але вже тоді його вабило краєзнавство.

...Декілька років він працював ученим секретарем у Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського. Тоді зацікавився чільними постатями у духовному відродженні Коломиї ХІХ століття. Ця книга ще чекає свого видавця. У рукописі й інша його праця – про хрести на Коломийщині, в якій він прискіпливо занотував і зафотографував сотні об'єктів... Його робоче місце в музеї манило своєю архаїкою: старовинне крісло-фотель, у якому сидів Василь, мало звичайно ж якусь свою привабливу історію. Як «з історією» були й ті численні старожитні дрібнички, якими просто кишив його кабінет. Та найбільшим дивом для мене була старовинна зернотерка, яку саме тоді Василь відшукав десь на запрутських теренах. Тепер вона – у музейних фондах.

...Узагалі ж, є два Василі Нагірні: один – це краєзнавець «писаний», інший – «показувано-говорений». Сповна реалізувати себе він зумів у співпраці з місцевими газетами – «Коломийський вісник», «Вільний голос», «Ділова газета», «Коломийські вісти»... У деяких з них Василь Нагірний працював штатним журналістом, у деяких – як сто-

ронній співробітник. Без зайвого перехвалювання скажу, що номери газет цікавішими ставали саме завдяки його матеріалам. На сторінках цих видань розсипано сотні матеріалів про тисячі людей, причетних до Коломиї. Їх супроводжують рідкісні ілюстрації. Якщо б зібрати все це багатство воедино, вийшла б добротна коломієзнавча енциклопедія, де знайшлися б гасла на всі літери абетки і майже на всі випадки життя: від гицлів і до почесних городян; мовиться там про всіх – від українців й аж до представників найекзотичніших племен і народів.

Інше крило творчого лету Василя Нагірного – його телевізійна кар'єра. Якщо простежити весь огром того, що він зробив на телебаченні, то можна помітити, що на початках його передачі були озвучені газетними матеріалами, а дещо згодом переросли у самостійне явище. Власне, заслуга Василя Нагірного у тому, що він зумів створити свій окремий жанр у краєзнавстві та водночас окремий жанр і в кінодокументалістиці – короткометражне відеокраєзнавство... Спочатку він реалізував себе у телепроектах «Місто Кола – спадок предків», «Місто Кола – предки». Потім з'явилися фільми із серії «Світлини коломийської родини», де оповідав про минувшину Коломиї і Коломийщини, про відомих людей і події, про цікаві явища і вершинні здобутки наших краян. А згодом, відчувши, що десь переріс у своєму творчому стремлінні місцеві рамки, він почав мандрувати Галичиною і Буковиною, оповідаючи у проекті «Червоної Русі підкова золота» про нашу давню і недавню минувшину, цим самим зваблюючи і своїх вірних глядачів не сидіти на місці, а подивитися довкола, бо ж цікавий дивосвіт – не лише в розрекламованих зарубіжних туристичних центрах, а й недалеко, поряд, у сусідньому містечку чи нічим нібито непримітному селі... Фільми Василя Нагірного, потрапляючи на різні фестивалі, не раз там здобували високі відзнаки. А оце читаючи одну з всеукраїнських газет, натрапив на прізвище Василя Нагірного, де його названо режисером... Так просто, а я до цього не додумався, бо ж у титрах скромно пишуть: автор... А з боку завжди видніше.

...Ще одна новація, яку втілює Василь Нагірний, це те, що він, займаючись краєзнавством, зумів стати, як нині пишуть, комерційно успішним, а простіше кажучи, спромігся поєднати хобі з роботою. Але це дається непросто, бо ж давно вже минулися часи, коли з Василем Нагірним ми могли просто сидіти за неквапною бесідою то у його редакційному кабінеті, то у його музейному, а то й удома в його

насиченій дивами квартирі. Тепер і він пришвидшив свій ритм, аби встигнути реалізувати задумане. Тому й бачимося здебільшого принагідно... Але і нині з цікавістю згадую перші відвідини його оселі, над входом якої висить справжнісінько-бутафорська шабля. Але це, певно, єдина несправжня річ. Ось тримав у руках старовинний кухоль, патронташ, гарматне ядро, бронзовий фірмак підприємця Рамлера... Якимось я подумав, а чи не з цієї квартири Михайло Булгаков списав дивну квартиру у «Майстрі й Маргариті». Бо ж тут стільки тек, у яких Василь старанно погуртував-погрупував ті або інші матеріали. Поринаєш у них, і, здається, розширюється простір, проходиш крізь час, і опиняєшся в іншому вимірі. І вже реальними стають престолонаслідники, які човпають коломийськими вулицями, власники камениць чи старі коломийські жebraки...

...Декілька років тому ім'я Василя Нагірного назвали серед кандидатів у депутати Коломийської міської ради. І хоча політична сила була поважною, отож не кривив душею Василь у намаганні зробити щось краще для міста, я все ж затривожився. Гадалося, що стане чоловік депутатом, доведеться виконувати обіцяне громаді, то й на краєзнавчу роботу часу забракне. Василю, не гнівайся на мене, але зізнаюся аж тепер: я зрадив що ти депутатом не став!..

...А ще Василь римує. Та робить він це настільки мудро, що його ніхто з поетів не сприймає за конкурента: свої вірші Василь Нагірний принагідно, з високою мірою такту, аби не переобтяжувати глядача, використовує як своєрідне римоване тло у власних стрічках та ще як невеличкі ілюстрації в друкованих текстах. Трапляються вони й в обох його книжках: «Місто Кола – спадок предків» (Коломия, 2008. – 126 с.) та «Недавні історії давнього міста» (Коломия : Вік, 2011. – 240 с.). Ці видання вмістили краще з того, що написав Василь Нагірний. Шкода лише, що перша книжка вийшла надто малим тиражем – півсотні примірників. Може число книжок було задумане до кількості років автора, бо ж представляли її на півстолітньому ювілеї Василя Нагірного... Загалом, книжки вартісні, добре написані, а головне вчувається у них непроминуща любов до Коломії. Ще одна книжка має назву «Коломийський календар історичних дат та персоналій» (Коломия : Вік, 2012. – 216 с.). Вона продовжує традицію давніх коломийських календарних видань, започаткованих ще наприкінці XIX ст. Але, разом з тим, це книжка універсальна, не призначена для якогось

одного року. Читач тут знайде впорядковані Василем Нагірним за датами календарного року відомості про осіб і про події, починаючи від доби середньовіччя – і до дня нинішнього.

...Василь Нагірний – всюдисущий чоловік. Дізнаєшся про щось нове, і тут же виявляється: там уже побував Нагірний, перексерив, переписав, замалював і незабаром вже подає до друку чи то готує до висвітлення в фільмі.

ТВОРИЛИ СВІЙ ЛІТОПИС

Інтерес для нас, нинішніх, становить мемуаристика, до якої зараховують і записи щоденникового характеру. Існувало декілька спонук для ведення щоденників. У Галичині, передусім, це був вплив гімназійної освіти, яка пропагувала провадження таких записів як засобу самодисципліни. Це було характерне передусім для австро-угорської доби, але й у пізніші часи традиція писати щоденники не зникла. Першість у цій справі належала державним службовцям (згадати хоча б щоденники, які впродовж багатьох років вів батько Ольги Кобилянської – Юліан Кобилянський), інтелігенції (наприклад, щоденникові записи педагога Омеляна Білинкевича чи правника Володимира Глинського). Все це були представники української інтелігенції. Однак, цікавими є не лише щоденники політиків, письменників, громадських діячів, педагогів, а й селян. Вони, може, навіть цікавіші, бо дають змогу зазирнути у світ турбот простих людей, які й становлять основну масу народу. Їх настільки мало, що зазвичай вважається, ніби таких записів не було взагалі, бо, мовляв, писати щоденники – прерогатива освіченої верстви народу, еліти. Насправді ж є ціла низка фактів, які свідчать, що у середовищі мешканців українських сіл у XX столітті часто траплялися літописці, які наполегливо вели такі записи, прагнути врятувати від занепаду те, що їм здавалося важливим, значущим. Ці записи мають особливий характер. Найчастіше їхньою прикметною ознакою є те, що автори коротко фіксували якийсь факт, не даючи йому розгорнутого тлумачення. Наприкінці XIX і в першій третині XX століття на заході України веденню таких коротких записів сприяло те, що тут масово виходили різноманітні щорічні календарі-альманахи, де передбачали місце для коротких господарських нотаток.

Саме тут «для пам'яті» фіксували якісь важливі події. Таких поміток можна знайти немало. Зокрема, про це свідчить і перегляд календарів з колекції директора музею Марійки Підгірянки в Білих Ославах Василя Левицького.

Цікавим, на наш погляд, є досвід ведення щоденникових записів селянином Василем Федоришином з Нижнього Вербіжа на Коломийщині.

До нас дійшла низка календарів, у яких цей чоловік фіксував важливі події у своєму житті. Відомо, що Василь Маркович Федоришин народився 1881 року у селі Вербіж Нижній Коломийського повіту. Військову повинність він відбув, починаючи з 1902 року. Коли настали часи Першої світової війни, Василя Федоришина мобілізували до австрійського війська. Про це зберігся запис в «Ілюстрованому загальному календарі для кожного віку і стану. 1914» (Вінтенберг ; Відень і Новий Йорк, [1913]) від 20 липня (2 серпня) 1914 року: «Я поїхав на войну в нигілю на Іллі. Василь Федоришин».

У воєнній долі Федоришина було поранення, шпиталь, інвалідність. Лікувався якийсь час у шпиталі у Брно (тепер – територія Чехії). Зберігся фотознімок, де він, разом зі своїм військовим товаришем, сфотографувався під час перебування у цьому місті. Потім, очевидно, знову був фронт, бо Василь Федоришин потрапив на передову й опинився у російському полоні. Так доля його закинула на Кубань. Про перебування на Кубані свідчить посвідка, видана Василеві Федоришину, віком 38 років, «Кубанським Областним Комітетом по оказанію помощи беженцам» у місті Єкатеринодарі 31. VIII. 1918 року про те, що він насправді є «беженець изъ Галичина, Коломыйскаго, Вербиж-Нижний». Власне про те, що Федоришин був полоненим, а не «беженцем» на Кубань, свідчить його запис у тому самому календарі, де він написав про відхід на війну: «28/10. В нигілю на Дмитра 1918 року прийшов из Росії з ниволі. Василь Федоришин».

Це був чоловік, який багато в житті побачив, багато чому навчився. Він сам умів жити цікаво і дивував інших. Краєзнавець Іван Лудчак оповідав, що повоєнної пори Василь Федоришин любив потішати дітлахів. Сидячи на пасовищі, запитував: «З'їсти жабу?». Діти кричали: «Так!». І він брав невелику зелену скрекотуху, запихав у рот, напружувався, аби ковтнути. Дивно витріщав очі – і жаба зникала. Аж згодом виявилось, що насправді отих жаб він не їв, а вправно ховав під язик,

лише створюючи ілюзію у малюків, що ковтає жабу. Він це вміло показував мімікою: імітацією ковтка, випинанням очей... Брав лише малих жаб, а до великих ропух – навіть не торкався, бридився.

Василь Федоришин упродовж свого життя вів щоденникові записи, рятуючи мить від зникнення у небутті часу. Серед найраніших зафіксованих ним подій – запис про відхід на війну 1914 року. Відтоді майже півсотні років він записував різноманітну інформацію. Записи ці зроблені зазвичай на спеціально виділеному місці у книжечках-календарях, які щедро друкували у міжвоєнний період, а в повоєнну добу він записи робив у зошитах. Не все збереглося. У повоєнні роки записи Василь Федоришин вів ошадливо, можемо сказати, що лише «для годиться», тоді як у 1920-30-х роках писав ледь не щодня. Чоловік зібрав бібліотеку, яка містила різноманітні тогочасні видання – книжки, видані Обществом М. Качковського, «Просвітою», іншими видавцями дорадянської доби. У нього в домі панував культ читання, пошанівку до друкованого слова. З повагою тут ставилися до десятків календариків із записами самого господаря. Веденням записок він зумів захопити і свого сина, і навіть невістку, які й продовжили цю справу після того, як Василь Федоришин помер у 1963 році.

Найцікавішими для нас нині є записи 1920-х – 1930-х років, які показують чим і як жив український селянин у роки між двома світовими війнами. Тут цінна інформація про побут, господарські роботи, матеріальний стан, вартість грошей тощо. Ось дещо із записів, зроблених упродовж січня 1923 року, які відображають умови життя у селі, турботи українського селянина, вартість польських грошей – марок, які передували стабільнішому злотому, запровадженому того ж року: «Принесли шкіру из гарбарні. Заплатив 15 марок на кожух. Привіз мамі из Сопова дров. Собі привіз из Лазку дров. Змолв у Манчука пів. корец кукурудзів і изпитлював 9 гарців из Василюв. Василюв 3 гарці. Купив 1 кл. воску за 3200 марок. На Ардан впав великий сніг. Купив сани за 2.200 тисяч. Зарізав льоху; половину відпродав за 10070 тисяч».

Зимові місяці багаті на записи про доставку дров, вивезення гною, поїздки по соровицю для худоби: «Привіз из Лазку дров. Змолв у Моті 3 гілетки кукурудзи. Возив на гору гній 3 рази. Купив постолы за 12 1/2 тисяч. До позітури везли дрова из магістрату. Привіз соровиці из Утороп».

Зима – час підготовчих робіт до гарячішої пори – літа. Видно, цей газда намагався розгосподаритися, тому за придбанням саней, необхідних взимку, подбав і про віз на літо: «Віточив колодки до воза дві передні, коштували 3000 марок. Змолів крупи, ізпитлював жито из кукурудзами білими 1/2 копи; заплатив 4000 марок за всьо. Посіяли розсаду... Був на варті шляховій. Ще зробив дві колесі і скрут передний, то коштує 170.000 марок. Змолів кукурудзів оден міх білих; тої днини дав кувати віз. Купив гілетку грісу у Василевого Федора за 22000 марок. Купив білі онучі з сукна за 30.000 марок». Всі ці записи Василь Федоришин робив, намагаючись впорядкувати своє життя, надати йому чіткості і точності.

Записи з наступних років мають подібний характер, лише ціни дещо помінялися, бо в обігу на той час були вже польські злоті. Та ще технічний прогрес втрутився у життя. Так, у записках кінця 1930-х років можна відшукати відомості про придбання господарем кишенькового ліхтарика чи батарейок до нього. Видно, що Василь Федоришин належав до передових господарів, зокрема й через те, що купував тогочасні книги. Так у вересні 1935 р. є запис: «Купив календар «Зол. Колос». 1.50». Мова про популярний господарський щорічний календар-альманах «Золотий колос», який видавав у Львові великими тиражами письменник і журналіст Юрій Шкрумеляк. Про добре господарювання Федоришина свідчить і запис про те, що він з сім'єю перебрався мешкати до новозбудованої хати.

Є записи, які проливають світло на громадську активність мешканців Нижнього Вербіжа. Помітно, що ці люди «легші на підйом» за мешканців сусідніх сіл. Очевидно, тут відіграло роль і те, що здавна їх залучали до різноманітних робіт для громадських потреб. От й Іван Федоришин записав у березні 1938 року: «Був на варті шляхів». Це – обов'язкова повинність, яку виконували в тих селах, через які проходила державна (т.зв. «цісарська») дорога.

Загалом же, життєві потреби диктували своє: треба було турбуватися про господарство (є декілька записів про те, що «котиласі овечка», або «змолів пів. корец кукурудзи і жита», або «привіз дров из Лазку»). Тобто, все як і на початку 1920-х років. Подає автор відомості про ціни на сільськогосподарську продукцію («Продав фасоль 50 к. за 16 злт., купив Айзик, приїхав своєв фіров»). Є записи про погоду

(у січні – «На Йордан файна ожеледа, вночі приморозок і вітер», у березні – «Впав і стояв сніг»).

Записів з періоду Другої світової війни знайти не вдалося. У повоєнні роки, очевидно, було також небезпечним щось писати. Лише наприкінці 1940-х років Василь Федоришин зробив декілька поміток, які не стали систематичними. Найновіший запис, який зробив Василь Федоришин, датується 27 січня 1950 року. Він про те, що господар у колгосп на літо віддав свою корову і заплатив за це 25 рублів. А наприкінці року Василь Федоришин занотував загальні підсумки про погоду.

Потяг до «побутового літописання» у цій родині передався й синові Василя Марковича – Іванові Федоришину. В роки Другої світової війни і в повоєнну добу (1945–1980 рр.) він, як і батько, вів щоденник-альбом. Тут розміщено його записи про перебування в радянському шпиталі, зафіксовано побажання фронтових друзів, написані ними власноруч, а також занотовано популярні тоді пісні. Особливо цікавими і цінними видаються нам записи фольклору рідного Іванові Федоришину Нижнього Вербіжа, зокрема колядок. Він також зафіксував у своєму щоденнику-альбомі фольклорний варіант тексту поеми Миколи Туліки «О нападі татарів на місто Коломию і її доокрестности», опублікованої ще 1885 року в «Народному руському місяцослові на рік звичайний 1886» (Коломия, 1885), звідки вона перейшла в усну традицію. Записові самого тексту передують примітки Івана Федоришина: «Напад турків і татарів на Вербіж ще в тім часі, як Прут плив попід гору, де стоїть церква Вербіжа Нижнього. Писав 20 марта 1955 року». А після тексту поеми міститься ще одна примітка: «Сей перепис переданий з уст старих людей села Вербіжа Нижнього, переписаний 1955-того року». Як бачимо, Іван Федоришин не сам записав текст, а переписав, зробив «перепис», причому, з джерела, записаного з усного носія, а не з друкованого оригіналу, про що свідчать певні особливості тексту.

Цікаво, що невістка Василя Марковича, а дружина Івана Васильовича – Марія Федоришин – також зацікавилася «побутовим літописанням». Вона після їх смерті також вела записи, відзначаючи сільські новини. Берегла рукописну спадщину тестя і чоловіка. Так ця немолода жінка стала літописцем, а заодно й охоронцем рукописних скарбів. На жаль, і вона на початку 2013 року померла. Урвалася нитка літописання.

ТРОХИ ПРО СУМНЕ І ВЕСЕЛЕ

Давно не був на великоклучівському весіллі. Аж ось закликали: я був за вуйка, а мій син – за брата, продавав наречену молодому. Нинішнє весілля – не лише шлюбне дійство, а й бізнес-проект: важливо, щоб воно «вернулося», тобто видатки виявилися меншими за прибуток. Так і вийшло: після почесного полічили – 15 тисяч доларів. Та й не дивина – людей було понад шістсот осіб, у черзі стояли, аби дати молодим свій дарунок. Свято створювала ціла харчова індустрія: два великі помости, холодильник-рефрижиратор, сотня людей обслуги. М'ясо, ковбаси, солодощі. Напої на різні смаки: вина червоні і білі, шампанське, горілка у круглих і квадратних пляшках. А «цвяшок» програми – «Особлива Тимкова», прозора самогонка, налита у пляшки з такого ж прозорого скла. Закатано їх на зразок магазинних фарбованими металевими ковпачками. На заламінованій етикетці – фото господаря Тимка. На іншій, меншій етикетці, щось написано про побічні ефекти. Я прочитав лише назву, а про ефекти читати полінувався. І наступні два повесільні дні ці «ефекти» не давали минути головному болеві. А так усе спокусливо виглядало: і «медалі» за якість, і час коли спожити горілку (дата весілля), і акцизна марка, наклеєна поверх новенької червоної закрутки... А яка музика! Це вже постарався майбутній зять, який претендує на молодшу сестру нареченої.

Весільним дійством керувала старостиха, Ганна Луцак. Її захриплий голос чути то тут, то там. А між діями береться оповідати смутні і мелодраматичні історії, які мають стати матеріалом для її майбутніх оповідань-повісток. Вона вже щось надрукувала, а щось чекає своєї черги.

...Був жорстокий господар у Великому Ключеві. І жінку мав таку саму. Лише дитина була щирою. На Великдень вони везли цілий віз пасок святити. Яюсь дитина дала жабрущій жінці одну маленьку перепічку. За це батьки допікали доньку цілий вечір. А нарано побачили ту перепічку на порозі. Згодом у цю дівчину закохався наймит, з яким вони разом росли. Але батько дівчини і слухати не хотів про їхнє одруження. Помер хлопець з горя. І серце дівчини розірвалося з туги.

Ця історія чимось схожа на типову легенду, які розповідають туристам меткі екскурсоводи. Але оповідачка чула її від своєї баби, а тій оповідала ще її баба. Сива давнина!

Ганна Луцак устигає всюди – і весіллям керує, і пограти на бубні разом з музикантами, доки бубніст кудись відлучився. Перед тим як готуватися до почесного, оповідає про символіку, яку, за її версією, вкладено у весільний вінок. А ще каже, що знаний дует «Писанка» (Оксана Савчук та Іван Кавацюк) співає пісню, перейняту від неї – про ревнивого чоловіка і молоду жінку.

Клацаю фотоапаратом, аби зафіксувати щойно накриті весільні столи. На фото стіл стає схожим до рівної дороги, спереду широкої, а чимраз далі – вузької, доки взагалі не губиться вдалині.

Маленька шестирічна світилка пританцьовує. Віночок на голові хитається в такт її рухам. Ой, ні, то дитина просто змерзла: прохолодно-го жовтневого вечора її не гриють ні вінок, ні стрічки.

Ганна Луцак – великоклучівська, але давно живе в Мишині. Працює в культурі, має звання заслуженого працівника. Без неї і її мишинського колективу не обходяться місцеві фестивалі; артисти часто їздять до столиці й за кордон. Пам'ятаю як 2000-го року в Коломиї на Х Міжнародному гуцульському фестивалі Ганні Миколаївні і її колективі під час підсумкового концерту аплодував повніський стадіон.

Старостує вже сімнадцять років. Веде зошит, де записує всі весілля, на яких господарювала. Нинішнє у неї 473-є. Каже, що хотіла б провести півтисячі, а тоді й відпочивати може (за рік, коли віддаватимуть заміж молодшу сестру нинішньої нареченої, їх уже буде 509, але про відпочинок думати годі).

Звідси, з кутка Готарь, відкривається красвид майже всього Великого Ключева, що прилягає до першого карпатського хребта – Вєрьха. Он моя рідна Багна, ліворуч – Либина, праворуч – Стримба. З того місця, де я стою, за якихось десять-п'ятнадцять хвилин можна дійти до місця, де сходяться села: Великий Ключів, Малий Ключів, Сопів і Печеніжин. Звідси недалеко та місцина, де народився Олекса Довбуш... А там, за Вєрьхом, покритим лісами, – Гуцульщина.

Село потопає в садах. Старих і молодих. Яблука у Великому Ключеві – цілий промисел зі своїми традиціями і можливостями. Кажуть, що коли Колумб лише плив відкривати Америку, то по дорозі зустрівся з ключівськими газдами, які їхали «від яблук». Не стверджую, що

саме так було, але те, що з яблуками великоключівські газди об'їздили цілий колишній Радянський Союз – нема жодного сумніву.

Підприємливість, пошук чогось нового для Великого Ключева – річ звична. Як свідчать документи, ще в колумбові часи ключівські газди вивчали географію, возячи на продаж сіль мало не всією Європою. Та мінялися влади, змінювались умови. З приходом Австрії відкрилися нові можливості для господарсько-промислового поступу. Ще змалку не раз доводилося чути про прадіда Петра Васильчука (Романкового), який десь із сімдесятих-вісімдесятих років дев'ятнадцятого століття захопився городництвом, запроваджував у Великому Ключеві нові сорти культурних рослин. Це йому з Відня прислали насіння полуниць (з цього виду ягідної торгівлі Великий Ключів масово скористався аж 1970–2000-х років), зернятка і щепи плодкових дерев, а також різноманітних овочів. Цей чоловік, якого не стало 1919 року, возив до Коломиї на продаж зі свого ґрунту в Похівці (на межі між Малим Ключевом і Печеніжином) цілі вози капусти. Ну а сортові яблука, защеПЛені ним на дичках, поволі почали входити в побут села.

Інший мій прадід, Микола Гаврищук, великоключівський вїйт, а по-нинішньому, сільський голова, доклав зусиль, щоб село змінило свій зовнішній вигляд. Наприкінці 1920-х – початку 1930-х городи й межі почали обсаджувати грабовими й буковими живоплоти. А поточини, громадські толоки, цвинтарища позасаджували яблунями, але не дичками – сортовими. То багато важить – змінити світ на краще, навіть в окремо взятому регіоні.

За Польщі долею вирощеного врожаю, найчастіше, турбувались євреї-перекупники, які оцінювали вартість яблук ще на дереві. Господар отримував гроші без великої мороки. Дещо йнакшою ситуація з фруктовими деревами стала повоєнних років. Усе, що росло, обкладалося податком, тож у багатьох місцевостях господарі ночами вирубували сади. Ночами – аби не звинуватили в шкідництві. Та у Великому Ключеві, на диво, сади збереглися. І причиною тому партизанка. Районні інспектори, які приходили перевіряти наявність господарських споруд, кількості худоби чи дерев, запитували: скільки записувати? Так у звітах фігурували «три старі яблуні» замість наявних двох десятків дерев.

Яблучна слава Великого Ключева розпочалася десь 1953-го. Спочатку брали фанерні чемодани, наладовані яблуками, грушками,

сливками, горіхами, і везли на продаж до Одеси. Возили й домашнє масло, яйця. Додому везли різноманітний крам – хустки, гумові чоботи, модні тоді тканини – діагональ, габардин. За декілька років ідея торгівлі садовою захопила не двох-трьох ключівських газдів, а цілу групу підприємливих людей, які прагнули вирватися з повоєнної злиденності. Спалах підприємливості збігся у Великому Ключеві з часом організації колективного господарства. Очевидно, люди, позбавлені власності на землю, підсвідомо прагнули віднайти себе в праці для своєї сім'ї.

1955-56 років зросли обсяги товарної маси, котру треба було транспортувати за межі Станіславщини, і люди вдалися до послуг залізниці. Так село втягувалося в процес товарообміну: до Одеси, Львова, Москви, Мурманська возили садовину, а звідти різноманітні промислові товари. На Коломийщині ж перепродували привезені бобрикове сукно, бостон тощо. Люди вели свої рахунки і пересвідчувалися, що живі гроші все ж краще, як підписування на облигації.

Такі поїздки були доволі небезпечними, затягувалися на невизначений час: усе залежало від конкретних обставин на просторах велетенського Радянського Союзу. Моя баба, Настя Кобилянська, також довго визирала свого чоловіка від яблук, навіть до ворожки ходила, бо пішов був поголос, що люди позамерзали в Сибіру. На щастя, все минулося добре. Ніхто не стратив здоров'я, хоча привезені на сибірські простори яблука не купували: добре спрацювала державна торгівля. Сиділи люди на ринку і сміялися з власної біди: спостерігали, як коза хрумкотіла привезеним з такими труднощами товаром...

Так здобували досвід. 1956-57 років основний товаропотік здійснювали за допомогою звичайних багажних вагонів. Кількома роками згодом – винаймали спеціальні залізничні вагони... Ключівська підприємливість працювала на те, щоб заповнити прогалини державної торгівлі. Так, 1957-61 років привозили високоякісне борошно: за ним був неабиякий попит напередодні Великодня.

Дорога завжди була ризикованою і для людей, і для товару. Ящики з садовою, складені під стінами вагона, часто промерзали, а ті, що були біля пічки, перегрівалися, спікалися. Річ у тому, що в пультмані було встановлено пічку-буржуйку, а два супроводжуючі – власники вантажу – постійно її палили. «Ади, мій з вагоном поїхав», – з жалем про чоловіків казали дружини, знаючи, що то нелегка дорога. Вагони

їздили в Іваново, Кіров, Архангельськ, Вологду, Ленінград, Новгород, на Приуралля... Згодом почали використовувати автофургони.

З яблуками пов'язано безліч пригод, які переросли в легенди. Якщо б хтось зацікавився і записав усі ті бувальщини, склав термінологічний словничок, то ми змогли б наочно пересвідчитися, що цей вид торгівлі обріс потужним шаром фольклору. А ще б можна простежити вплив Великого Ключева на певні регіони російської глибинки: скажімо, в Куйбишеві (Самарі) на Безимянці добре знають вуличні прізвиська великоключівських газдів, колядують по-українськи, засвоїли багатий словниковий запас, привезений великоключівськими газдами. Але все це – тема ширшого дослідження, як і подальша, майже сорокалітня історія торгівлі великоключівськими яблуками...

А старі, ще «австрійські» яблуні потроху зникають. Найчастіше ламаються під вагою добрих урожаїв. Натомість у селі закладають молоді сади, але, здебільшого, засновані на сучасних технологіях.

Сади садами, але не бракує у Великому Ключеві й лісів. Сюди мене вабило змалку. До найвищої точки хребта залишається буквально декілька кроків, долаю їх майже через силу. У грудях, ніби дятел об старий стовп, стукоче серце. Там, де в пору мого дитинства стояла триангуляційна вежа, а під нею виднівся залитий бетоном знак, встановлений картографами, тепер лише лопухові зарослі. Син дивився на мене без розуміння: невже сюди треба було йти декілька кілометрів лише для того, аби поговорити про стару дерев'яну вежу? Що романтичного у зарослях лопухів, у розбитій лісовозами дорозі, якою вивозять срібнокорі колони-буки? Невже не достатньо було того, що не вдався похід по гриби у царини? І справді, все змінилося: і царини, і ліс, і дороги. Колись я безпомилково знав кожен куш, кожную стежку. Міг з певністю сказати, за яким деревом росте гриб, а куди цього разу ходити не варто. А тепер... Сходячи з Верьха, ніяк не міг знайти потрібну дорогу. Дивлячись за грибами, син знайшов стару протигазну коробку. А в пору мого дитинства такі знахідки, а то й страшніші, смертоносніші, траплялися ледь не на кожному кроці. Та, й, власне, колись сюди мене вабив не так ліс, як отакі ось залишки війни... Це коробка від мадярського протигаза. У війну мадяри створили тут непрохідний заслін, одну зі складових відомої оборонної лінії Арпада. Радянські солдати ніяк не могли взяти цей гірський хребет. Лиш як прорвали оборону десь з боку, тоді зуміли обійти Верьх. Розповідають, що мадяри тут

мали декілька ліній окопів, а дорога хребтом, нині розбита лісовозами, колись була вистелена буками, по боках навіть були дерев'яні тротуари... Потім ці ж мадяри, полонені червоними, сиділи у таборі коло спалених ними Рунгурів. Декому вдавалося вирватися, і вони ходили селами у пошуках якоїсь їжі. Такого мадяра, а може свого ж чоловіка із Закарпаття, чомусь вбраного у жіночу спідницю, хтось убив на Погорі. Він там лежав непохований, а люди обходили те місце...

...Повоєнних років ліси і переліски, прилеглі до Великого Ключева, кишіли різноманітною лісовою живністю, яку ще не встигла притруїти хімізація, і до якої ще не добулися браконьєри. Водилися там і дикі свині та вовки, які робили багато шкоди.

На поля, які простягались аж до підніжжя першого карпатського хребта, часто чинили набіги дикі свині. Коли врожай (головним чином кукурудза) починав дозрівати, підлітки і парубки йшли його стергати. То була й життєва необхідність, і романтика. Сиділи ночами, палили ватри, розмовляли. А як чули свиняче рохкання, брали з ватри головешки і з криками проганяли зайд...

На початку 1950-х років Михайло Теренів під Ґрунем пас людських овець. Кошара стояла неподалік від хати. Розповідають, що не встиг ще чоловік повечеряти, як вовча лая, перескочивши через вориння, напала на овець. Злякані вівці, розламавши вориння, почали втікати в село. Хижакі в азарті смерті не вдовольнилися необхідною для потамування голоду кількістю тварин, а взялися їх різати. Тобто, наздоганяли втікачок, перегризали горло і бігли за наступними, аби вчинити те ж саме. Вовки за вівцями забігли на Ґрунь, Пояниці, перебігли Багну, аж до самого потоку, тобто, дісталися майже у центр села. Наступного дня люди ходили городами і збирали мертвих тварин, яких вовкам годі було з'їсти... Недовго після того прожив і сам вічар: Михайло Теренів, побачивши групу людей, що наближалася до хати, почав утікати з дому, бо гадав, що пишуть у колгосп. Насправді ж то була облава-полювання на партизанів. Його й прийняли за повстанця. Чоловіка наздогнала кулементна черга. Ще й нині на місці його загибелі на Царинках стоїть хрест.

Проблема диких свиней, а головним чином вовків набула державної ваги, оскільки хижакі не розбирались, де вівці громадські, а де колгоспні. Добралася вона й до Великого Ключева, коли 1952 року в селі створили колгосп. Отож, на відстріл хижаків у ті роки виділяли

спеціальні кошти, це питання було на контролі районної влади у Печеніжині.

Боротьба з хижакими в ті часи поєднувалась із промисловим відстрілом тварин. Так, восени 1954 року Артим Головацький з Великого Ключева просто через вікно хати вбив вовка, за якого в Печеніжині отримав 400 карбованців. Були й інші мисливці в селі. Та найудатнішими вважають Біликів.

Це прізвисько навіть увійшло у фразеологізм, але з іншого, не мисливського приводу. Прилегли до сільської церкви землі свого часу належали Остапчукам, яких називали Біликами. Жили вони неподалік церкви. На початку двадцятого століття в селі гостро постала проблема сільського цвинтаря, точніше, місця під поховання. Отож громада й умовила братів Біликів, аби вони поміняли свої півтора морга ґрунту біля церкви на землі в іншому місці: на кутку Поліна (там поселився Василь) і під Дубровою (Андрій). Так з'явилися дві гілки однієї родини. Як розповідають, сталося це 1909 року. Отож, кажуть, що коли питали старих і німецьких людей про здоров'я, ті зазвичай відповідали: «Ого, буде мені лік уже на Біликовім», або «Буде легше, коли повезуть на Біликове», тобто, мовляв, нема чого сподіватися здоров'я, треба збиратися на той світ.

Власне, мисливцями стали сини Василя Білика з Поліни. Як розповідав Микола Остапчук, Іван і Михайло Білики взимку 1948 року вполювали 15 диких кабанів, 25 лисів, 150 зайців... Та найбільшу славу їм приніс сезон 1952 року. Полювали не поодиночки, а групами. Йшли не лише мисливці, а й ті, хто заганяв тварин. Пощастило того дня Іванові Остапчуку (Білику). Зі своєї одностовольної рушничі-двадцятки «на середньому ґрунті з цього боку Верьха» він вполював вагітну вовчицю, разом з якою загинули і шестеро вовченят. Здобич додому привезли фірою. Це була подія районного рівня. Два дні на звіра сходились дивитися люди з цілого села, приїздили з району начальники. Вчитель і фотограф-аматор Яким Гушул навіть сфотографував на згадку мисливців зі своїм трофеєм. А коли натішилися, то облупили з вовчиці шкіру і повезли до Печеніжина. Тоді платили за вовка 500 карбованців, за вовчицю – 550-ть. Дістали вони гроші і за вовченят, майбутніх хижаків. Отримав мисливець у нагороду й вівцю, бо за впольованих вовчиць тоді ще й преміювали.

Тепер ні вовка, ні кабана в селі не побачиш. Хіба що приблукає дика коза, білка збудує під стріхою хати гніздо, взимку забіжить заєць, аби пообгризати молоду кору з яблунь, та зрідка натрапиш на гадюку. Але найбільше їжаків, які влітку у вечірніх сутінках, попихкуючи у траві, кудись квапляться у своїх справах. Їм майже нічого боятися, бо на них сезон полювання ще не розпочався.

...А весілля клекотить кількасотголосною луною, посиленою гучномовцями. І ті звуки розносяться на декілька сусідніх сіл, відлунюють від зворів і поточинів, від хатів і столів, оминають зелені сади і летять, здається, аж до першого карпатського хребта – Верьха, аби там остаточно загубитися між буками-колонами. І чують весільну музику не лише люди, а й усіляка живність по стайнях, пасовищах, по лісах і перелісах. Бо ж Великий Ключів веселиться!..

ПАЦЬОРКА ДО ПАЦЬОРКИ

СТОЛИЦЯ ЧИ НІ?

Дивовижна річ: ті, хто живуть у великих містах, прагнуть втечі до країв менше заселених. А мешканці малих міст і містечок страждають від того, що живуть у провінції, тому й кажуть, що Коломия (Кути, Вижниця, Косів, Верховина...) – це маленький Париж. А ще прагнуть називатися столицями – Покуття, Гуцульщини чи ще якоїсь території чи сфери діяльності. З'явився навіть термін «провінційна столиця», який мав би узгодити всі протиріччя, які виникають зі столичним статусом. От і напередодні гуцульського фестивалю в Коломиї, до якого готувалися останнього року двадцятого століття, багато говорили про Коломию як столицю Гуцульщини і про «маленький Париж». Я тоді написав есе, яке, аби поглузувати з цих теорій, назвав «від зворотнього» – «...Бо Париж – велика Коломия». Мені не подобаються аналогії, які одверто показують вторинність чогось, ведуть до втрати власної індивідуальності. Вони, провінційні міста і містечка, самоцінні, і нема потреби рівняти їх з парижанами, лондонами, швейцарцями...

Детальні межі Гуцульщини ще й дотепер точно не встановлено, бо нема чіткого критерію, згідно з яким це можна зробити: мовні елементи свідчать про одне, етнографічні – про інше... Сам же погляд на Коломию як центральне місто Гуцульщини виник ще у середині

XIX століття, коли існувала Коломийська циркула (округа), до складу якої входили шість повітів – Борщівський, Городенківський, Заліщицький, Коломийський, Надвірнянський і Снятинський; окружний суд об'єднував вісім повітових судів – Гвіздецький, Городенківський, Заболотівський, Косівський, Кутський, Обертинський, Печеніжинський і Снятинський. Ще 1861 року поет і священник Лука Данкевич у вірші «Коломия» називав місто столицею Гуцульщини і царицею Покуття. Узагалі ж, мешканцям Коломиї імponує жити не в простому провінційному містечку, а в «столиці», «цариці» чи «центрі Європи», як дехто каже. Загалом же на статус столиці Гуцульщини (якщо взагалі можна вживати такий термін у цьому випадку) претендують Верховину, а ще – Космач. Що ж до Коломиї, то вона, образно кажучи, ворота Гуцульщини, бо найпростішим шляхом до серця Гуцульщини останніх півтора століття була дорога залізницею до Коломиї, а звідти кінцями чи іншим транспортом – через Прут на Гуцульщину. Де ж то ви бачили, щоби столиця містилася за межами підвладної їй території? А Коломия – таки за Прутом, і цю водну перепону, означуючи межі Гуцульщини, не наважуються переступити навіть найнесерйозніші краєзнавці.

ХТО ЗАГУБИВ ЯКОРІ?

Краєзнавець Ярослав Жолобайло з Матіївців навесні 2000 року оповідав, що мешканець Перерова Богдан Клапчук знайшов у Пруті між Матіївцями і Переровом якір. Він сталевий, на ньому помітні сліди ковки. Вага якоря майже 80 кілограмів, висота – 1,6 метра, ширина між кінцями лап – 1 метр.

Знахідка в Матіївцях – не перша. Якір на березі Пруту в піску прикінці 1980-х років відкопали й у Коломиї. За свідченням Івана Підлисецького, який тоді зробив знімок, що обійшов багато видань, у тому числі й популярний тижневик «Україна», знахідку виявили працівники ПМК-82. На нього випадково натрапили метрів зо триста нижче за течією від моста, який з'єднував Коломию і Нижній Вербіж. Висота якоря – десь із 1,7 метра. Тепер він – у фондах музею історії міста Коломиї.

Коломийський якір – річковий, адміралтейського типу. Ігор Делінський, який ходив на суднах ріками України та європейських дер-

жав, відзначив, що такі якорі використовували для доволі великих посудин.

Ріки розлучали людей, і вони винайшли плоти, човни, кораблі. Так ріки-розлучниці почали єднати людей. Маючи в нашому краї мережу рік, сплавом займалися на Черемоші, Дністрі, Тисі, Сяні. Вражають обсяги сплаву карпатського лісу, солі, поташу, полотна ріками в Польщу і країни Європи у XVI–XVII століттях. Якщо у 1990-х ліси ставали масажерами для російських автомобілів і балясинами для польських котеджів, то три сотні років тому ліс у вигляді гонту-колениці вивозили для перекриття дахів польських оборонних замків. А дерево, склямброване за певним принципом (після мінімальної затрати праці) ставало вже судном одноразового використання – комегою. А були ж іще дубаси, шкути, ціла низка вітрильних суден... Усе це детально описує Юрій Гошко в книзі про промисли й торгівлю в Українських Карпатах у XV–XIX століттях. Пише він і про державну митницю в Коломиї 1565 року, про потужність солеварень, про те, що Коломия мала право на склад солі. А багато коломийських міщан перекупували сіль і вивозили з міста... То чому б тим коломийцям, торговельникам сіллю, крім волів, не «осідлати» й річку, причому, порівняно повноводну? ...Ще донедавна цю ріку у нас використовували як транспортну артерію: для лісосплаву. І в районі Яремчі, і нижче Коломиї, на Снятищині, де у нього впадає Черемош. З гір Черемошем сплавили дараби з лісом, а далі вже води Пруту несли рівнинами деревину з Гуцульщини. Але плотогони обходилися без якорів.

У Великому Ключеві збереглося прізвисько Шкута (тип корабля); звідси, очевидно, і прізвище Шкутяк походить, а воно у нашому регіоні не таке вже й рідкісне. Можливо, при пильному пошуку вдалося б відшукати й документальне підтвердження про суднопластво на Пруті, бо нині побутує думка, що ця річка була судноплавною лише до Молдови... Якщо так, то хто ж тоді погубив якорі аж до самої Коломиї? Щоправда, скептики збивають запал місцевого патріотизму: мовляв, якорі привезли в радянську добу, аби кріпити понтонні переправи через велику гірську ріку...

ДЕ ПОХОВАНИЙ ОЗАРКЕВИЧ?

Доба відродження кінця 1980-х – початку 1990-х років принесла багато нового. Люди ніби відчували потребу надолужити згаяне за роки більшовицького правління. У цей час відкривали меморіальні таблиці, музейні виставки, впорядковували могили, урочисто ходили міськими вулицями з прапорами... Здавалося, цей запал і цей ентузіазм не зникне ніколи.

Саме в цей час я працював над книжкою «Письменство на Коломийщині», яку 1993 року опублікувала «Просвіта». У числі знаних людей була й постать Івана Озаркевича. Я цікавився у краєзнавців місцем поховання цієї людини, але ніхто нічого певного не казав. Були різні версії: мовляв, похований він на вже неіснуючому цвинтарі навпроти нинішнього драмтеатру; а небайдужий до старовини Зіновій Ясінчук висловив припущення про поховання Івана Озаркевича біля церкви Архистратига Михаїла (чоловік вважав, що пароха, який опікувався її спорудженням, могли поховати саме там).

Аж у річнику коломийської москвофільської газети «Русская Рада» Микола Савчук надібав таку інформацію: «На кладбищі руском в Коломийі спочивають тлінні останки знаних в народі почитаних і заслужених мужей духовних, як Озаркевича, Луки Данкевича, Добровольського і многих других, котрих гроби ізпортилися, огради (штахети) попадали, а пам'ятники одні повалилися, а другі грозят паденієм. Знаєм, що позістали по тих покійниках фамілії днесь здорово живут, а не дбают о тоє, щоби гроби, а на них пам'ятники, були в порядку удержані. Радим протое всім сродникам занятися упорядкуванем гробів, впротивном бо случаю затресе слід таких людей, котрі трудилися для своїх сімейств і народа» (Русская Рада. – 1904. – Ч. 8). Отож, якщо мова про Луку Данкевича, похованого на тому ж цвинтарі, то й Озаркевич лежить на цвинтарі Монастирок. Щоправда, здавалося, збулося передбачення автора публікації у «Русській Раді»: слід і справді затерся, нащадки не відгукнулися.

Але у серпні 1994 року дізнаюся: товариство «Поступ», очолюване Ярославом Полатайчуком, скликає людей на цвинтар Монастирок на освячення відновленої могили Івана Озаркевича. ...Того дня відправили велику службу Божу у Святомихайлівській церкві на честь місіонерів з Бразилії, які загостили до Коломийі. Далі відбулася панахида біля

могили Івана Озаркевича на цвинтарі Монастирок. Правив її тодішній єпископ Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ Павло Василик за участю отця Кривульчака та двох місіонерів. Владика Павло перед початком панахиди виголосив слово про Озаркевича та обов'язки пастиря. А після молитви говорив голова міськрайонної «Просвіти» Василь Глаголюк, який оповів про внесок Івана Озаркевича у громадське і літературно-мистецьке життя. Того дня були й інші виступи, лунали вірші... На чорному камені напис: «Тут спочиває парох Коломийі бл. п. вєч. отець Іван Озаркевич. 1795 – 20/8 1854. Служив я Богові і людям». Здається, правда восторжествувала. Пам'ять й істину відновлено...

А після того, як освятили могилу, розпитую ініціатора цього вшанування, голову товариства «Поступ» Ярослава Полатайчука про те, як вдалося віднайти поховання Івана Озаркевича. І він оповідає: «Про те, що Озаркевич похований на цьому цвинтарі, ми знали точно. Все інше – справа техніки. Просто треба було серед поховань того періоду, коли Озаркевич помер, віднайти могилу, яка не мала хрестів з іменами, тобто, не була ідентифікована, і могла належати Іванові Озаркевичу. І ми майже точно впевнені, що не помилилися».

Отож, виходить, крапку у справі про точне місце поховання Івана Озаркевича ставити ще зарано...

БРУКОВАНА ПАМ'ЯТЬ ДОРІГ

Один з модерних поетів про наше місто написав: «У брукованій пам'яті доріг, у фасадах з розмаїтою геральдикою, у запаралелених тілах колій від локальки закарбовано його історію». Насправді ж, коломийська бруківка, яка чорним дзеркалом блищить сльотавих вечорів у світлі ліхтарів, не така вже й стара. Брукування коломийських вулиць бере свій початок у південно-західній частині міста перед Першою світовою війною. Тривав цей процес з перервами аж до наступної війни. Скажімо, 1927-го брукували вулиці, прилеглі до нинішнього приміщення гімназії і костелу.

То мали бути добрі фахівці, які не лише гарно уклали камінь, а й відповідали за тривалу службу вимощеної дороги. Тому й викладали за спеціальною технологією, за допомогою лекал, аби «спина» дороги випиналася вгору, а не була пласкою чи жолобом. Вночі, кажуть, залишали сторожа, щоб ніхто завчасу не скористався доро-

гою... Але прийшли зміни, асфальт виявився зручнішим і дешевшим. Подекуди навіть бруківку, котра посілася, взяли залити асфальтом. А 2000-го, коли Коломия готувалась до фестивалю, запросили львівських майстрів, які перекладали бруківку не лише в місті Лева, інших містах України, а й за її межами – в Білорусі. Вони знімали старий брук, робили під нього нову основу і знову складали. Настав час підновити «бруковану пам'ять доріг». Так свіжа бруківка, з нерівно коленими гранями, з'явилася 2012 року в Коломійі на бульварі Лесі Українки та перед новим катедральним собором на вулиці Театральній.

Зайжджі люди, зокрема з Польщі, кажуть, що у радянську добу і в них не цінували бруку – так само заливали асфальтом, або знімали й продавали. Тепер – це раритет, який надає обличчю міста особливо-го шарму.

А що було до бруківки? Шутровані дороги, інколи вимощені річковим каменем. У середмісті були дерев'яні тротуари. Якось неподалік ратуші в прохідному дворі однієї з коломийських камениць мені показали дерев'яну «бруківку»: долівку вимощено поставленими вторець дубовими колодами-шестигранниками. Такі дубові «соти» не гниють, а з роками під дією вологи стають ще міцнішими.

ТРОХИ ТАЇНИ

Одна зі статей краєзнавця Івана Білінкевича, написана ще у 1970-х роках, присвячена проблемам топографії Коломійі. Є там згадка і про те, що місто Коломия, після того, як було перенесене з-за Пруту з гори Юрів, спочатку містилося над самим Прутом. Але Прут заливав його під час повеней, тому Коломию з часом перенесли на північ і північний схід.

Якось зустрічаю краєзнавця і журналіста Юрія Білейчука, який цікавиться середньовіччям, і який редагує газету «Наше хобі». Говоримо про всячину, зокрема розповідає мені, що років із двадцять стежить за випадковими археологічними знахідками в Коломійі в районі колишнього спаленого монастиря та південно-західних околиць. Але нема череп'я, наконечників стріл і списів, хоч Коломия того часу пережила ворожі напади. А люди тут копають криниці, ями під фундаменти і глибокі пивниці, тож мали б хоч щось та знайти. Водночас такі знахідки є в іншій частині Коломійі. Дивно... Можливо, роздумує співрозмовник, в історії

Коломійі було дещо по-іншому. Ріки, які течуть на схід і південь, підмивають правий берег, бо так на них діють сили обертання землі. Може бути, що Прут з роками просто змінив своє річище.

Щось у цьому є, бо буквально за сто метрів праворуч від вулиці Мазепи, в районі циткової фабрики і ресторану «Гомін», міститься болотиста низовина, поросла очеретами. Тут особливий мікроклімат. Царство птахів і жаб. Тут водяться болотні черепахи. А найцікавіше, що тут на невеликій глибині (десь до метра) можна знайти шар річкового каменю та панцирі давно померлих річкових черепашок. Чи не був це шлях, куди колись текли води Пруту, які з часом, під дією гравітації, поступово міняли своє русло і врешті відійшли далеко праворуч, упершись у високий і твердий правий берег?

Минув час, і знову Юрій Білейчук, даруючи свіжий номер своєї газети, ділиться цікавою інформацією. Мовляв, чув від людей, що 2000-го року, під час ремонту даху на будинку між спорудою колишньої кав'ярні «Ціти» і теперішньою старою друкарнею (там тепер кафе) знайшли листи 100-злотових нерозрізаних купюр. Сам він їх не бачив, але робить висновок, що поблизка друкарня (а вона була справді неподалік, в сусідньому будинку, але не на місці теперішньої друкарні) виготовляла ці гроші. Точно невідомо, ні що то саме за гроші, ні чому вони там опинилися. Все це видається нереальним, бо не було жодних підстав друкувати гроші в Коломійі, хоч грошові знаки у листах – не дивина. Навіть Ремарк писав про корони повоєнної Австро-Угорщини, які не встигали розрізати через інфляцію, отож двічі на день людям платили зарплату: в полудні й увечері, а вони квапилися мерщій отоварити їх, аби не втрачати на інфляції. Доки не побачу власнооч тих грошей, не повірю, що вони друковані в Коломійі.

БОЙЧУКОВА ДРУКАРНЯ

Десь влітку 1921 року власником відомої друкарні Михайла Білоуса став Михайло Бойчук. Як і за свого першого власника, вона містилася у камениці Білоуса. Після повені за рік до Білоусової смерті (помер 1913 року) розлився потік і залив обладнання; друкарня стала. Роботу в ній відновили аж 1914 року, вже після смерті Білоуса; відомо що тут друкувала свою продукцію окупаційна російська влада у час Першої світової війни. Неясно, чи працювала друкарня в добу ЗУНРу. Нарешті, підприємство перейшло до нового власника. Друкарня випускала різноманіт-

ну продукцію, що видно з рекламних оголошень у пресі: «Друкарня М. Бойчука, Коломия, Собіського, 48. Виконує всякі роботи входячі в обсяг друкарства і поручає свій багато заосмотрений склад друків». Разом з тим, тут виходили книжкові серії «Загальна книгозбірня», «Народна бібліотека», «Бібліотека "Ряст"». Загалом, побачило світ понад півтори сотні книг і брошур, зокрема, Миколи Матііва-Мельника «На ріках Вавилонських» (1921), переклад Дмитра Николишина «Перемін (Метаморфоз)» Публія Овідія Назона (1927), Петра Франка «В пралісах Бразилії» (1928) і його ж «Дядько Шкіпер» (1930), Миколи Гоголя «Тарас Бульба» (1929), Івана Франка «Мойсей» (1930) та інші.

Опубліковано низку альманахів і книг «Жіночої долі», книгу Олени Кисілевської «Під небом півдня (по широкому світі)» (1937). А ще тут друкували першу газету міжвоєнного періоду «Покуття» (1921), часописи «Молода громада» (1922), «Віра і наука» (1926, 1927), «Жіноча доля» (1925–1938), «Покутське слово» (1926), «Коломийські вісти» (1927)... Підприємство було добре обладнане, мало свою клішарню. З друкарнею співпрацював художник Василь Дядинок... Проіснувала друкарня до 1939 року.

У 1990-х роках я не раз здибався із колишнім військовим Зиновієм Ясінчуком. Він був небайдужий до краєзнавства. У львівських книгозбірнях вишукував цікаві відомості. За його допомогою я отримав копію збірки поезій Івана Зубенка «Краплини», виданої 1921 року в Каліші, у таборі інтернованих українських вояків. Дізнавшись що цікавлюся видавничою справою в Коломиї, Зиновій Ясінчук оповів мені про Михайла Бойчука.

– Бойчук жив на нинішній вулиці Федьковича в Коломиї. Згодом там жили й дружина Івана Зубенка – Марія Томівна з сином Негваром. Звідти паню Зубенкову ховали, там тепер мешкає племінниця Зубенків. А у дворі була ще одна хата, там живе стара жінка, яка мені все це й розповідала. Будинок Михайло Бойчук спорудив за Польщі. Він був одружений з чешкою Євою. 1940 року, як вивозили німців-колоністів, Бойчук якось ухитрився виїхати у Чехо-Словаччину. За німецької окупації він виявився в Коломиї, але прожив тут недовго, знову поїхав у Чехо-Словаччину.

ПРО «ЖІНОЧУ ДОЛЮ»

Журнал «Жіноча доля» виходив у Коломиї впродовж 1925-39 років. Мав він величезний розголос не лише в Коломиї й Галичині, а й далеко поза їхніми межами. Головною редакторкою і видавцем була Олена Кисілевська, яка стала продовжувачкою справи Наталі Кобринської. Крім основного часопису, виходили й безкоштовні додатки – для українських дівчат «Світ молоді», а для сільського жіноцтва – «Жіноча воля».

«Жіноча доля» – не лише редакція часописів, а й видавництво. За чотирнадцять років існування «Жіночої долі» видано понад півсотні книжок і брошур, що було серйозним внеском у національно-культурний розвиток в умовах чужинецької окупації. Разом з Оленою Кисілевською, письменницею і громадсько-політичною діячкою (сенаторка польського сейму від Українського національно-демократичного об'єднання), в редакції «Жіночої долі» працювали Мирослава Ставнича, Ірина Вільде, Іван Зубенко... А ще було чимало інших людей, які дописували до видань, насичуючи їх цікавою й різноманітною інформацією.

Якось 1995 року коломиянка Галина Грабець розповідала про зустрічі з Оленою Кисілевською. Вона зупинилася на декількох суто побутових штрихах: «Хатою не займалася. Кисілевській краще працювалося не за столом, а в ліжку. Перина була в плямах від чорнила. Всюди по хаті розкидано розгорнуті книжки: шукала якісь цитати». Розповіла Галина Грабець і про вміння Кисілевської згуртовувати людей, підшукувати для часопису цікавих авторів. Новиною для мене стала її оповідь про Софію Яблонську, яка приїхала до Коломиї аж із Зеленого Клину і написала книжку про тамтешніх українців. Ця молода журналістка, запрошена до Коломиї Кисілевською, деякий час навіть читала реферати в самоосвітньому гуртку імені Сквороди. Згадала Галина Грабець і про джерела фінансування «Жіночої долі». Серед іншого – й за рахунок коштів, надісланих братом Кисілевської Володимиром з Канади.

ЖИВА ГАЗЕТА ВУЛИЦІ

У Харкові в добу відродження, яке згодом отримало назву розстріляного, існувала вулиця, на якій здибалися всі тодішні творчі сили. Там обмінювалися новинами про літературне і мистецьке життя,

укладали угоди про публікацію творів, отримували завдаток й одразу ж «обмивали» домовленості. Тому й вулиця ота, крім офіційної назви, відома була у творчого загалу як Літературний ярмарок. А коли в Харкові надумали видавати ще один альманах, то назвали його «Літературним ярмарком»... Хоча, Харків тут аж ніяк не оригінальний – такі вулиці є й в інших наших містах. Звуться вони по-різному, та альманахів на їхню честь не називають, але саме на них певної пори доби можна здибати найбільше творчого люду. І Коломия не була б Коломисю, якби не мала такої вулиці. Нині вона носить ім'я Чорновола, а в народі колись звалася корсо, тепер – стометрівка, яка вже не піддається жодним перейменуванням. Не знаю, чи мав рацію Степан Пушик, коли писав, що в Коломиї на кожен квадратний метр припадає по графоманові, але те, що на стометрівці найчастіше здибаєш як не письменника, то художника чи журналіста, – правда.

...Ближче до пообідньої пори, коли сонце вже добре вгрілося, але ще не наробило спеки, на стометрівці здибаються двоє знайомих митців і беруться неквапно ділитися творчими новинами, згадувати роки минулі, ганити сучасність. Надходить ще хтось, також творчий. Так групка людей стає групою. Але хтось і відходить, зазвичай жартома кидаючи: «Більше трьох не збиратися...». Нарешті, вже й забулося, хто були ті перші, які почали бесіду посеред дороги, відданої у середмісті пішоходам. Але сказане ними, вже вкотре повторене з новими і новими подробицями, незабаром переростає у «сенсацію». Для прикладу, десь перед полуднем, коли я на декілька хвилин пристав до такої ось групки, спитав мене хтось, чи не буду перевидавати свій довідник «Коломийський азбуковник», бо «здалася б книжка, але вже розійшлася». Кажу, що колись, може, до того і дійде, але поки що не беруся за перевидання – є нагальніші справи. А навечір, майже на тому самому місці, чую від однієї літераторки: «Миколо, вітаю: всі говорять, що друге видання «Коломийського азбуковника» вже готове і за місяць появиться друком...». Ну що скажеш на таку трансформацію інформації?..

З плином часу (і з відходом багатьох творчих людей) такі зустрічі в середмісті Коломиї майже припинилися. Не здибаєш на стометрівці Дмитра Гриньківа й Івана Крижанівського, Богдана Тимінського і Володимира Моравського, Василя Коновалюка та Сергія Зінця. Всі вони відійшли у засвіти. Та й навіть суцці, здається, вже змінили свої траек-

торії. Справжня рідкість у місті здибати Івана Стефурака чи Ярослава Руданця, які поринули у свої життєві і творчі клопоти. Та й хіба лише їх? Інколи до такого гурту долучалися й жінки – Дарія Усин, Алла Кох, Катерина Коваль, Марта Томенко. Одних нема, інші, перебуваючи в Коломиї, також ніби емігрували. А, може, то я сам не знаходжу часу стати у середмісті і зібрати довкола себе тих, хто потребує розмови про творчість і про життя?

НАПИТИСЯ З ЙОГО КРИНИЦІ

З коломийськими газетярями по дорозі до прикордонного Селятина зупиняємося в Путилі. Праворуч вирує ринок. Тут, кажуть, усе значно дорожче, ніж у Чернівцях. Аби заpastися великою кількістю продуктів, вигідніше найняти машину і привезти їх на сім'ю з обласного центру, з віддалі 115 кілометрів. Однак, не встигаємо дослухати розповідь наших гідів про бізнес, як упираємося у нові дерев'яні ворота. Переступаєш через хвіртку, і опиняєшся в садибі-музеї Юрія Федьковича. Хочеш того чи ні, але тебе одразу проймає якийсь майже містичний трепет, бо, здається, зараз торкнешся до якоїсь тасмниці, яку просто не міг розгледіти в публікаціях про письменника.

Викладена каменем стежка веде вглиб двору, де темніє митим деревом хата. А біля дороги – нова будівля, де міститься експозиція. Кажуть, що у кожного – свій Шевченко, Франко. Певно, і свій Федькович, бо кожна людина по-різному бачить ту чи іншу постать, подію, явище. Федькович – то Чернівці з мого студентського побуту, університет, музеї, старовинні вулички, на яких надибуєш меморіальні таблиці з його іменем, прем'єра Федьковичевого «Запечатаного двірника» в Чернівецькому драмтеатрі. А ще мій Федькович – це його коломийські сторінки: видання другої поетичної збірки в друкарні Михайла Білоуса. Книга «Поезії Юрія Городенчука Федьковича» вийшла тут трьома випусками; перших два датовано 1867-им, третій – 1868 роком. Перший випуск склали балада «Мертвець» і поезія «Туга на могилі званого брата Михайла Дучака у Заставні»; другий – «Сині пюря», «Городенчук», «Рожа» і поема «Циганка»; в третьому – поема «Дезертир». І хоч книга за переспіви Шевченка зустріла різні оцінки, однак, вона наша, коломийська. Та й не де-небудь, а саме в Коломиї Федькович мріяв «основати яке-небудь письмо літературне», тобто, літературний часопис...

Як він тут жив, коли не писалося і туга обсідала серце? Ніхто вже не розкаже. Хіба що фундамент отої старої дерев'яної хати (поруйнована хата згоріла повоєнних років, а нову на її місці відбудували 1974 року), або ще модрина, яка його запам'ятала. Та, певно, найдовговічніша пам'ять у криниці: вода, перейшовши міриади метаморфоз, знову повертається чистою до вимощених каменем стінок криниці: пий і пізнавай своїх геніїв.

Відтепер у поняття «мій Федькович» вплетуться і спогади про цю сядибу, і про цікавого чоловіка Богдана Лисака, який досліджує рідну Путильщину, життя і творчість краянина, радо ділиться своїми знахідками і відкриттями, – були б лише ті, хто справді прагне почути про них.

А щодо таємниці, яку не вичитаєш у книжках, то я її і справді відкрив: аби пізнати письменника, треба не лише сидіти над його творами, гортати ламкі сторінки рукописів, а й просто вдихнути повітря, яке його п'янило, зазирнути у коликку глибіню криниці, яка гамувала його спрагу, торкнутися рукою до кори дерева, яке бачило, як він учився ходити.

ЗГАДУЮЧИ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

Травень 2011 року. Зі Львова до Коломиї приїхав історик Богдан Якимович з гуртом друзів і однодумців, аби тут відзначити вихід книжки «Визначні постаті України. Андрій Чайковський. Теофіл Окуневський» (Львів : Афіша, 2010). Збірник умістив матеріали двох конференцій, на одній з них, наприкінці 2008 року, я був у Городенці разом з коломиянином Василем Глаголюком. Там мав доповідь, згодом трансформовану в статтю, опубліковану в цій книзі. Сходимося на старому коломийському цвинтарі Монастирок. Доки є ще трохи часу, заходжу помолитися у давню дерев'яну церкву кінця XVI століття. Вона стереже спокій тих, хто лежить на цьому клаптику землі. Тут поховано багатьох знаних людей, серед яких брати Теодор і Михайло Білоуси, засновник коломийського музею «Гуцульщина» Володимир Кобринський, Андрій Чайковський. Саме біля гробниці Чайковських і відбувається поминальне дійство з панахидою і промовами.

Доки мої сучасники говорять про свою любов до великого чоловіка, нагадую одну історію, що сталася наприкінці 1980-х років. Тоді саме заговорили на донедавна заборонені теми, а серед них і про січове стрілецтво. На повен голос сказали й про письменника Андрія Чай-

ковського, комісара ЗУНР на Самбірщині, який згодом жив у Коломиї. Отоді, як мені розповідав заступник директора Коломийського музею Гуцульщини та Покуття Василь Стефанко, і стався акт вандалізму: хтось відкрив гробницю Андрія Чайковського, очевидно, у пошуках старожитностей, маючи надію, що їх поховали разом з письменником.

Про розкриті поховання скоро стало відомо в місті. Приїхали туди представники міської влади, відділу культури і музейники, які й донині доглядають могилу. Закривати труну в гробницю поліз Василь Стефанко, бо вандали відсунули віко і не поклали його на місце. Врізалось йому в пам'ять за той незначний відрізок часу декілька моментів з побаченого. Костюм автора «Олюньки», який не зотлів за більш ніж півсотні років (поховали письменника 1935 року), волосся, схоже своїм кольором до тютюну, та ще труна, покрита крап-лаком, яскраво-червона... Камінну плиту, що закриває вхід до гробниці, знову поставили на місце, змастили цементним розчином шви. Так відбулося побачення Василя Стефанка з давно померлим Андрієм Чайковським... А вандали внадилися на цвинтар.

Влітку 1985 року відомий великоклучівський педагог і умілець Яким Гушул, який зичив мені перевидані 1960-х років твори Андрія Чайковського, розповідав про свої враження від зустрічі з письменником у пору свого дитинства. Десяти- чи дванадцятирічний хлопчик, круглий сирота, зі своєю вчителькою вперше їхав до Коломиї автобусом, вперше в кінотеатрі на екрані бачив «літричних» («електричних») людей. В той же період він побував з якимось дорученням у Народному домі в Андрія Чайковського. Немолодий чоловік, який вийшов до нього, аби отримати листа, виявився саме тим адвокатом і письменником, якого хлопчина по дорозі до нього уявляв зовсім інакшим.

Андрій Чайковський запитав хлопця, як він називається і чи любить читати. Ота кількахвилинна зустріч згодом у Якіма Гушула викликала зацікавлення творчістю Андрія Чайковського, з яким він «був особисто знайомий». Коли раніше заборонені твори Андрія Чайковського видали в час хрущовської «відлиги», Яким Гушул популяризував письменника, оповідав дітям у школі й про свою дитячу зустріч і ту роль, яку вона відіграла у його літературних уподобаннях.

Моя праця в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття була благодатною на доторки до пам'яті про пись-

менника. Та ще задовго до того як я прийшов сюди на роботу, у 1989 році я побував на виставці з фондів музею. Їх тоді після десятиліть заборони і переховувань уперше показали широким колам громадськості. А вже за років два-три я міг торкатися меморіальних речей у фондосховищі музею. Коли ж з'явилася друком моя невелика книжка про Андрія Чайковського і Коломию, відкрилася можливість для спілкування з онуком Андрія Чайковського – Андрієм Ставничим. Це він у музеї показував: ось за цим бюрком сидів мій дідусь і тримав мене на колінах. У цій шухляді він зберігав папери, а ось у цій – револьвер...

Згодом, вчитуючись у твори Андрія Чайковського, переді мною відкривався світ його інтересів, його бачення української історії. Коли ж з'явилися чотири томи чудового видання «Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження», до появи яких доклали багато сил справжні ентузіасти, серед яких і згаданий Богдан Якимович, письменник постав перед нами у новому світлі.

ВІДХІД ЗНАНОГО РЕЖИСЕРА

У червні 1996 року я мав тривалу бесіду з сестрами Іриною-Марією Кашубинською та Стефанією Цегельською (у дівочтві Кашубинська). Народилися вони на Львівщині ще до Першої світової війни, прожили довге життя. Розповідають про свою долю в міжвоєнні, а ще більше – про роки воєнні (Холм, Люблін) і часи повоєнні (Словаччина, Австрія, Баварія, і, нарешті, США). А зустрілися ми з ними тоді, як після багатьох років забуття в ріднокраї поверталось в Україну ім'я Олени Бенцаль. Воно знову ожило на вустах шанувальників мистецтва в Коломиї, бо мої співрозмовниці, які є виконавицями останньої волі Олени Бенцалевої, привезли фотознімки і газетно-журнальні витинки. Саме з них у Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття й побудували згодом виставкову експозицію, присвячену Миколі та Олені Бенцалям.

...Коломия здавна відома своїми театральними традиціями. Ще 1848 р. тут зародилося театральне життя, яке з того часу не затихало, хоч були спади і піднесення. Сюди приїздили театральні колективи з усієї Галичини. Оцінка коломиян багато важила навіть для столичних театральних труп. Тому й не дивно, що коли 1938-го об'єдналися два театральні колективи – львівський театр «Заграва» під орудою

Володимира Блавацького і театр імені Івана Тобілевича, очолюваний Миколою Бенцалем, в один великий театр імені Котляревського, то на свої перші гастролі він приїхав саме до Коломиї. Об'єднання відбулося в серпні 1938 року. Тоді, в часі гастролей у нашому місті, актори відіграли сім вистав, тепло сприйнятих коломийською публікою. Однак, радість від мистецького спілкування була потьмарена трагедією: в розквіті творчих сил пішов з життя відомий актор і режисер українського театру, колишній січовий стрілець Микола Бенцаль. Поховали його в Коломиї на старому цвинтарі Монастирок. За труною, крім артистів і шанувальників мистецтва з Коломиї, йшла і дружина режисера – Олена Бенцалева.

Десь на самому початку 1990-х у Коломиї хтось глумився над пам'ятниками на старому українському цвинтарі Монастирок. Про це писали газети, про це говорили у колі краєзнавців. Тоді мені довелося почути історію про причину смерті у Коломиї знаного актора театру і режисера Миколи Бенцала. Мовляв, перебуваючи на гастролях у Коломиї, він розхвилювався через ревності, які взяв до серця надто близько. І помер. Не знати, чи все було саме так, але історія запам'яталася.

Згодом у мене назбиралася ще дрібка відомостей про цю людину. Микола Гнатович Бенцаль, або Беньо як його кликали друзі (народився 24 травня 1891, с. Курівці, тепер Зборівського р-ну на Тернопільщині), і справді помер у Коломиї 9 вересня 1938 р. Він знаний як актор і режисер українських театрів, зокрема Руського народного театру у Львові, «Тернопільських театральних вечорів», «Нового львівського театру» тощо. Перебуваючи у Коломиї, він був режисером театру імені Котляревського, з яким приїхав сюди на перші (і як виявилось, фатальні) гастролі щойно об'єднаного (реорганізованого) театального колективу.

Письменник і журналіст Іван Зубенко про ці гастролі в часописі «Жіноча доля» 1 жовтня 1938 року писав: «Вже утворилася, можна сказати, традиція, що наші найкращі театри «Заграва» й ім. Тобілевича всі свої визначніші прем'єри давали в Коломиї і звідси, наче б з благословення цього міста, пускалися в дальшу мандрівку.

Так сталося й після об'єднання цих театрів в один великий Театр ім. Котляревського: 7 вересня почав цей театр сезон у Коломиї інвентарною виставою «Маруся Богуславка», а далі відбулося ще шість вистав, що їх дано з репертуару «Заграви» й Тобілевича й силами цих окремих груп.

Злуку театрів коломийське громадянство відзначило особливо урочисто. По першій дії «Марусі Богуславки» на сцені усталилася вся трупа на чолі з режисером бл. п. М. Бенцалем і В. Блавацьким, а навпроти представники і представниці м. Коломиї: п. ред. О. Кисілевська в зворушливих спогадах привітала цих працівників на культурному полі й побажала ще більших успіхів, а потім режисерам вручено квіти. Від імені театру дякував за тепле прийняття В. Блавацький.

Сама вистава «Марусі Богуславки» відбулася дуже величаво. Досить сказати, що в головних ролях виступали п. Л. Кривицька, О. Бенцалева, Г. Совачева, бл. п. М. Бенцаль, В. Блавацький. На окрему ухвалу заслуговують гуртові сцени, хори й балет: усе гармонійне й імпрозантне.

Дальші вистави пройшли гарно, при зовсім добрій фреквенції публіки. З них треба відзначити «Лісову пісню» Л. Українки, ця вистава своєю інтелігентністю й чаром фантазії вибивалася понад інші».

Дальші рядки статті Івана Зубенка дають змогу відповісти на низку запитань про смерть Миколи Бенцала і про його ставлення до рідних. Вони певною мірою спростовують чутки, відгомін яких у Коломиї було чути більш ніж півсотню років згодом: «Так гарно заповідалися перші кроки Театру ім. Котляревського в Коломиї. Та тут же зустріло і театр і Коломию, і весь край – дуже сумне, скорбне явище. Тяжко захорував і в кілька днів несподівано помер на удар серця славний режисер і великий артист бл. п. Микола Бенцаль. Виступ у «Марусі Богуславці» був його першим виступом в Театрі ім. Котляревського, а разом із тим і останнім у його житті. Помер, як і належить Січовому Стрільцеві – на стійці, при виконанні своїх обов'язків. Останні слова його були про театр: достеменно за кілька хвилин до смерті питав сина – «чи мама була в голосі?» (п. О. Бенцалева того вечора виступала в «Шаріці»). Останні думки кружляли навколо милої йому і такої важкої для народу театральної справи. Снувалися пляни, робилося проекти, обговорювалося майбутні постановки. І ні сам покійний, ні ми не знали, що вже години життя цього ідейного працівника почислені, що безоглядна смерть уже наставила свою косу, щоб перетяти нитку шляхетного життя, золотих мрій».

Тут маємо згадку і про похорон популярного театрального актора і режисера Миколу Бенцала: «Коломия уладила величавий похорон,

а на коломийському кладовищі, поруч Андрія Чайковського, Івана й Іванни Біберовичів, повстала ще одна дорога могила».

Відома актриса Олена Бенцалева, яка виступала з кращими театральними трупами, під час цих трагічних гастролей чарувала своєю грою і коломиян. Подальша доля Олени Бенцалевої, уродженки Хмельниччини, склалася так, що 1944 року з потоком емігрантів, які відійшли перед наближенням німецько-радянського фронту, вона потрапила у табори переміщених осіб. Тут вона пов'язала свою долю з Володимиром Карп'яком (друзі звали його Дзюником); талановитий чоловік був актором, співаком оперети. На терені Західної Європи, яку ще тіпало від недавніх боїв, продовжувало жити мистецтво. Олена Бенцалева, закинена на чужину, брала участь у театральних виставах. А коли їй випала нагода перебраться до Америки, то там також активно влилася в культурно-мистецьке життя. Брала участь у різноманітних концертах, ревію, виступала як режисер. Та коли настав час з Європи їхати до США, розлучилася, бо він був дивізіонником і не міг отримати дозволу на в'їзд до Америки. Як розповідали сестри Кашубинські, Олена Бенцалева багато потім працювала, аби його перетягти до себе.

ЗАПАЦЕНА МУЗА КОЗЛАНЮКА

На сторіччя Петра Козланюка зібралися письменники, рідні, краєни, шанувальники творчості. Ювілей став нагодою ще раз поговорити не лише про самого митця, а й про долю людини у тоталітарному суспільстві.

Шоста, наймолодша дитина із селянської сім'ї з села Перерів на Коломиїщині, Петро Козланюк в умовах і обставинах двадцятих-тридцятих років минулого століття обрав собі життєвий шлях з соціалістично-комуністичними орієнтирами, отож належав до групи радянсько-фільських письменників, зваблених ідеями загальної рівності. І хоч він прожив значно довше від своїх однодумців Олександра Гаврилюка, Ярослава Кондри, Василя Бобинського, представників родини Крушельницьких, однак ті роки аж ніяк не були безхмарними. За можливість жити більшовицькому режимові він сплачував гвалтуванням своєї музи. Про це, зокрема, свідчать щоденники письменника, опубліковані вже його донькою Тамарою.

Про трагедію письменника, який гірко розчарувався в своїх ілюзіях, розповідав його небіж Ярослав Жолобайло. Цей немолодий чоло-

вік, син сестри Петра Козланюка Софії, не лише спілкувався з письменником у час його відвідин рідного села, а й жив у його помешканні, навчаючись у Львові. Ось декілька епізодів з його розповіді.

Чи не першим серйозним ударом, який похитнув погляди Петра Козланюка, стала смерть брата Михайла, колишнього вояка УГА, а згодом ревізора Центросоюзу у Львові: його 1939 р. закатували у в'язниці на Лонцького.

Знервований повчаннями на письменницьких зборах як писати, а як ні, Петро Козланюк з гиркотою казав племінникові: «Я не можу писати. Брехня в горлі стоїть. А правду не скажеш, бо буде те, що з Михайлом, а сім'ю відправлять у Сибір».

Під час чергової річниці КПЗУ Ярослав Жолобайло був на зустрічі колишніх партійців у помешканні Петра Козланюка. У тісному колі люди, які у 1930-х рр. сиділи польськими тюрмами в очікуванні «золотого вересня», тяжко нарікали на долю: більшовицькі реалії виявилися не привабливими, а страшними.

Якось зайшла мова про Ярослава Галана, нібито вбитого українськими повстанцями. Козланюк, який жив у тому ж будинку, що й Галан, лише поверхом нижче, не вірив в офіційну версію смерті. І мав причини. Тиждень до смерті Галан стурбовано розпитував письменників, чи у них не забрали зброю. Виявилося, що лише Ярослава Галана викликали в НКВС і наказали здати револьвер. А днів зо два-три до своєї смерті Галан поскаржився Козланюкові, що у нього пропала вівчарка... Очевидно, планувалося вбивство.

...Загалом же Петро Козланюк – типовий представник соцреалізму, на пряму, про існування якого взагалі довго сперечалися новітні літературознавці. З огляду на це творчість письменника переважною своєю масою стала лише фактом в історії української літератури його доби. Разом з тим, його твори, зокрема, роман «Юрко Крук» становить певну краєзнавчу цінність. Не втратили своєї вартості й фольклорні записи Петра Козланюка (наприклад, у серії «Пісні в записах письменників» вийшла друком книжка пісень, зафіксованих ним здебільшого у Перерові). Отож, ми маємо взяти у ХХІ століття від Петра Козланюка (як власне, і від багатьох інших письменників) те, що є справді повновартісним.

ПАМ'ЯТАЄ ОЛЕСЯ БАБІЯ

Петра Свериду вперше побачив у редакції газети «Агро» на початку 1990-х. Він клопотався виданням збірки фольклору. Незабаром вийшла книжка «А вже весна воскресла : Гаївки Прикарпаття» (Коломия : Світ, 1993. – 64 с.) і я отримав від нього примірник з дарчим написом. Цей чоловік на титульній сторінці був зазначений як «збирач і упорядник». Впадало в око його бажання говорити про свою пристрасть – фольклористику, а ще звертали увагу його тютюнового кольору вуса: вони стали такими, бо і справді були «тютюновими» (прокуреними димом від міцних цигарок).

Згодом, коли я про нього писав як журналіст, дізнався про Петра Свериду більше: народився 1930 року в селі Середньому, теперішнього Калуського району на Івано-Франківщині. Були роки навчання в рідному селі та поблизькому Войниліві, служба у війську. Потім він отримав фахову освіту: закінчив диригентсько-хоровий відділ Станіславівського музичного училища та музично-педагогічний факультет Дрогобицького педінституту. Був керівником чернігівського міського будинку культури, а 1959 року приїхав до Коломиї. Відтоді викладав диригування та вокал у коломиїському педагогічному училищі, доки аж 1990 року не став пенсіонером. І сам збирав фольклор, і залучав до цієї справи студентів. Так назбирав ціле багатство, яке просилося до публікації. Ставши пенсіонером, можна було присвятити час упорядкуванню та оприлюдненню записів. Але публікація – це не лише впорядкування видання, а передусім пошук коштів на друк. У 1990-х роках автори постійно «шукали» гроші на книжки. Опублікувавши першу збірку, Петро Сверида взявся за видання другої. На першу книжку гроші переказав коломиїський хлібокомбінат, а от другу – «Коляди, або Пісні з нотами на Різдво Христове» (Коломия : Вік, 1996. – 96 с.) – видала коломиїська книгарня. Нарешті, найповніше видання записаних ним пісень побачило світ тоді, як фольклористові було вже вісімдесят років – книжка «Пісні Прикарпаття у записах Петра Свериди» (Коломия : Вік, 2011. – 528 с.); вийшла вона за підтримки обласної влади і розійшлася по бібліотеках Івано-Франківщини. Достойна доля, бо ж часто видані з трудом книжки так і залишаються чекати у самих авторів невідь-чого, запакованими у пакки.

Коли тривала епопея Петра Свериди з виданням праці свого життя, ми не раз здибалися. Якось наприкінці січня 2005 року зустрівся

в середмісті Коломиї. Серед іншого, Петро Сверида розповідав про свого батька Михайла Ільковича Свериду (1893–1964).

– Тато в Першу світову війну служив в уланах. Їхав на коні, під час бою у нього влучили: куля зайшла коло правого вуха і потрапила в спину. Тато впав з коня і пролежав день, доки його не віднесли у трупарню. А вранці лікар слухав пульс у мерців (навіть у тих, хто лежав без голови), і виявив, що він живий. Вилікувався, але додому прийшов інвалідом.

Ну а далі оповідає про татових односельців, влітаючи туди і свої спомини:

– Письменник Олесь Бабій молодший за тата. З села було троє січових стрільців: Михайло Воронка, Михайло Рижик і Олесь Бабій. Воронка з війни прийшов навіть не пораним, а Рижик втратив ногу. Я не раз сидів на колінах в Олеся. Мені було шість-вісім років, він тоді якраз вийшов з неволі. Пам'ятаю, як він купався на річці. Високий був. Сусід Олеся Бабія Йосип Кащисин, на вісім років молодший за мене, мав фото могили Бабія... Тато виносив до криниці лавку чи крісла. Сиділи, говорили. Він мене брав на коліна і говорив з татом про політику. Приносив татові книжки, зокрема «Чорну раду»; тато читав цілу ніч. Рижик дожив до 90 років, усе життя читав. Тато читав не лиш по-українськи, а й чеською, болгарською, церковно-слов'янською (псалтир). Відправляв службу Божу. А мав освіти лиш три класи. А я маю вищу освіту, і не знаю жодної чужої мови.

МАЙЖЕ ПОДВИГ

...Письменниця Дарія Рихтицька у Коломиї бувала декілька разів. Не випало з нею здибатися на початку 1990-х, але зустрівся у квітні 2004 року. Якраз вийшла її п'ята книга поезії – «Жага справжнього», видана в Детройті. Я з цікавістю слухав оповідь-діалог про її бачення України і про власну сім'ю, про творчість і ставлення до виховання.

– Коли ступаю на українську землю, відчуваю, що всі мені рідні, близькі. Я живу в Детройті, робітничому місті США, недалеко від кордону з Канадою. Знаю, що Україні непросто. До брата прийшов лікар з України, повели його у нашу лікарню. Каже, що такої техніки, як у нас, в Україні нема.

Народилася я у Рожнітові, який тепер усі називають Рожнятовом. Тато був родом з Гошева. Перед наближенням фронту ми з сім'єю че-

рез Карпати вирушили на чужину. Тато – колишній січовий стрілець. Мій брат Мирон убрав вишиванку і 17-річним хлопцем пішов боронити Україну. У сім'ї нас було п'ятеро дітей. Батько мав чудову бібліотеку. У шістнадцять років у Німеччині я почала писати поезію. Уклала збірник віршів «Туга за Україною» (звичайний зошит); його загубила на чужині. Цікавилася українською літературою: Ліна Костенко, Іван Драч, Віталій Коротич. Мріяла поїхати в Україну. Ми жили в Чикаго. Коли приїхав ансамбль Вірського, я чула від артистів російську мову, але танці були українськими.

Мій чоловік Степан Любомирський, він бойко, а я – бойкиня. Маємо троє дітей: двох дочок і сина. В Україну вперше приїхала з дочкою і сином Нестором. Журналісти питали, чи я зачарована Україною? Україна така, як я її уявляла, хоч бачила занедбані, зарослі цвинтарі. Я часто питала Бога, чого б то не жити в Україні, не бути її часткою?

Як прищепили дітям любов до України? Я вчителька, закінчила вищі студії. Вчителювала по суботах, викладала українську мову і літературу. Заборонила в домі англійську. Доки мої діти не пішли в садочок, то не знали й слова англійського. Моя наймолодша дочка Ксенія. Зять – із Києва, живуть у Детройті. Я внукові читала казки про Україну, про опришків, гори Карпати. Привезла йому топірець. Казала, що в скелі сховані скарби, гроші (а він любить гроші), і доти двері не відкриваються, доки він не вдарить тричі топірцем і не заговорить по-українськи.

В Україну після розлуки я вперше приїхала у червні 1990 року. Була з дітьми три тижні. Потім «вибухнула» Україна, постала на мапі як держава. Я вас не вчу, як жити, але сама вчуся у вас. Я люблю Київ. Я не рухаю чужих, але досить того, що вони рухають нас.

Мої книжки мають назву «Шовкова косиця», «Крижаний цвіт», «Кольори вітру», «Магія вогню», «Жага справжнього». Торік новелу опублікувала у «Визвольному шляху». Писала здавна. У нас, як тепер в Україні, все треба видавати за власний кошт. Я люблю організації, співала в хорах. Маю багато публіцистики про жінок, театр. Зраджу вам назву моєї майбутньої книги – «Зойк землі»...

...Монолог-сповідь Дарії Рихтицької скінчився. Було цікаво спостерігати за людиною з іншого світу. Здавалося, бути українцями для тих, хто відірваний від ріднокраю, це щось на зразок подвигу, яким вони

дуже гордяться. А, може, це ми перестали цінувати свою рідну землю і гордитися тим, що є українцями?

НЕПРОСТИЙ ГОРОБЕЦЬ

Наприкінці травня 2012-го до Коломиї знову загостив Дмитро Павличко. Неждано-негадано він з'явився на пам'ятних врочистостях з нагоди смерті Франка біля горельєфа на розі вулиць Франка і Павлика, встановленого на нинішньому медичному коледжі, де є ще й музей Франкової Коломиї. А колись у цих стінах сиділи судді й прокурори для цілої Коломийської циркули, в окремому тюремному приміщенні каралися в'язні, а серед них – Іван Франко.

Дмитро Павличко, якому йде вісімдесят третій рік, з легкістю виїшов до мікрофона, без зайвої емоційності відповів на невчасний телефонний дзвінок, а потім пояснив: чекає звістки з Дрогобича, аби передати нагальні правки до нової поеми про «Гамалію», бо щойно в рідному Стопчатові дізнався щось нового про повстанця, якому буде пам'ятник... Ну а потім Павличко звернувся до самого Івана Франка за дозволом змінити слова в його вірші на інші: «не пора москалеві й хохлові служити...». Потім натхненно декламував «Пролог» до Франкового «Мойсея», а всі за ним повторювали...

...Раптом, я помітив, як на чорний камінь, яким обрамлено горельєф Франка на стіні, всівся горобець і розпочав голосно-преголосно свою декламацію. І чим сильніше лунали слова, підсилені мікрофоном, тим гучніше робився і його голос. Здавалося, натхненна Павличкова декламація, підсилена кількома сотнями людей, об'єднаних однією ідеєю, викликала Франків дух. І він у вигляді простого птаха прилетів, аби й собі ще раз разом з усіма повторити: «Вірю в силу духа / І день воскресний твого повстання».

...А згодом у стінах музею Франкової Коломиї, коли Дмитро Павличко довго щось писав у книзі почесних гостей, я з острахом і надією позирав то на фотознімки Франка, то на гіпсову скульптуру, сподіваючись на якесь диво. Але дива не сталося. Певно, лише єдиний рух, єдиний порив багатьох людей спроможний на щось незвичне.

ЗАЛИШИВ ДОБРІ СПОГАДИ

Ще школярем, переглядаючи коломийську міськрайонну газету «Червоний прапор», мені у пам'ять врізалися дві фрази, які роками

повторювалися з номера в номер: «Фото І. Підлисецького» та «Редактор В. Моравський». Не думалося й не гадалося, що колись мені випаде спілкуватися з цими людьми, чи то працюючи в одному колективі, чи просто зустрічаючись у редакційних стінах.

У Володимира Петровича Моравського (народився 29 липня 1928 року у селі Миклашів Пустомитівського району на Львівщині) заповідалося на типову кар'єру компартійного чиновника радянської доби: у 1941 році закінчив шість класів школи в рідному селі, сьомий клас у Львові повоєнного 1946-го, навчався у технікумі кооперативної торгівлі, працював у Яблунівській райспоживспільці Станіславської області. Наприкінці 1950-х – секретар райкому комсомолу в Яблуніві, навчався у Львівській вищій партійній школі. Посада заввідділом райкому компартії у Яблуніві на самому початку 1960-х, потім, у час хрущовських реформ, робота завідувачем кабінету політосвіти Косівського парткому. Врешті, до початку 1970-х – секретар райкому компартії у Городенці... Та потім щось змінилося, і для цього, здавалося б, цілком офіційно-партійного діяча настав коломийський період, який наблизив його до іншого розуміння життя. У Коломиї він прилучився до газетярської праці, з'явилися публікації в обласних і республіканських газетах, «Журналісті України». 1974 року Володимир Петрович став членом журналістської спілки.

З ним я познайомився наприкінці 1990-х, коли збирав матеріали до біобібліографічного словника «Коломийський азбуковник». На той час запал перших демократичних років уже пригасав, і старші журналісти, які спочатку не визнавали демократичних часописів, полагіднішали. Та, власне, це самого Володимира Петровича й не стосувалося, бо він, народжений ще 1928 року, пробувши редактором «Червоного прапора» у Коломиї від 1973 до 1989 року, став пенсіонером напередодні драгливих перебудовно-демократичних процесів. Ні з ким не бив горшків на теми політики, бо, певно, і не мав такого в своєму характері. Тому навіть на початку 1990-х нові, «демократичні» журналісти ставили його за приклад толерантності. Мовляв, у часи нелегкі оберігав колектив від різних нападок, сам ходив до райкомівських чиновників, вислуховував про всі «проколи» колег, але ніколи не виливав цього на підлеглих – закривався у кабінеті й тамував у собі. Певно тому й «Червоний прапор» був не типовою районкою, а газетою

з претензією на елітарність та культурно-мистецький ухил. Її знали і хвалили журналісти з інших регіонів України.

Володимир Моравський приїздив до Коломиї з Косова у якихось справах, заходив до редакції і ми знаходили час на розмову. Володимир Петрович оповідав, що мав намір на старість перебраться до Львова, але склалося інакше. Так і осів у Косові. І не помилюся, бо це гірське містечко своїм спокійним ритмом і цілющим повітрям продовжило його активне довголіття. Певно не лише мені не вірилося, що цей чоловік уже має сім десятків років.

На початку 2000-х я просив Володимира Петровича підшукати щось у своєму архіві з життя редакції. І тоді він привіз знімок з відзначення 100-річчя Василя Стефаника в Русові, де зафіксований зі Стефаниковим сином біля могили письменника.

Минув час, і Володимир Петрович, згадавши роки молоді, написав декілька статей до косівських газет. Він був на науковій конференції в Коломиї, приуроченій 140-річчю видавничої справи в місті над Прутом і відгукнувся на одну з моїх книжок. Написав і про мій переклад з польської книжки Софрона Витвицького, і про впорядковану мною Білінкевичеву книжку про Франка, і про збірник «Вінцензіана». І я зрозумів: він шукає зв'язку з Коломиєю, яка для нього була особливим містом.

Ми листувалися, бережу його листи.

В останні роки Володимир Моравський при нагоді з'являвся в Коломиї разом зі своїм сусідом і товаришем по Косову – Володимиром Тутурушем, лікарем і відомим книголюбом. Якось до редакції «Вільного голосу» приїхав журналіст і письменник з Борислава (виходець з Коломийщини) Роман Соловчук. Була бесіда і кавування, потім на столі звідкись узявся коньяк, і мені було трохи страшно, як цей немолодий чоловік втрапить додому. І коли я на автобус проводжав Володимира Моравського, у насуненій на очі чорній спортивній шапці, то він мені видався таким собі «стариком-розбійником», якому запахло пригодами.

Літо 2011-го. Дзвінок від Михайла Андрусика: «Миколо, ти де? Тут у мене сидить один косівський козак, хоче тебе бачити».

Заходжу у кабінет письменника і директора друкарні. Крім господаря, сидить Володимир Моравський. Тиснемо руки, обнімаємося. Так ми робимо уже років зо п'ять. Чи то став сентиментальним Володимир Петрович, чи то кожну таку зустріч вважає знаковою. Привіз

він свою книжку. Цю збірку статей він назвав «Перша книжка» (Косів, 2011). На неї він наважився у 84 роки. Назва справді символічна. Але мова не про автора, а про його першу в житті книжку («За сестрою» Андрія Чайковського), яку він отримав з рук Ольги Рошкевич, Франкової нареченої.

Прощаючись, ми обнялися по-особливому сердечно. Це була наша остання зустріч. Відійшов Володимир Моравський у засвіти 22 листопада 2011 року. Поховали його у Косові. Тепер Володимир Моравський живе у своїй книжці, у трьох тисячах підписаних ним номерів газети «Чорвоний прапор», які ще можна відшукати в запилюжених і пожовклих підшивках. А найбільше живе цей чоловік у тих добрих спогадах, які він залишив по собі.

«ПРАПОРЩИК МИРОН» ТА ІНШЕ

Якось у середині грудня 2005 року здивав колонийського художника Василя Коновалюка. У «Писанці» готували до відкриття його виставку. Це, певно, була остання прижиттєва виставка цього митця. Василь сам повів мене подивитися на те, що назавтра мали вчисто показати громадськості. Була пора, коли зимова днина швидко вивітрилася, поступившись вечірнім сутінкам. Падав мокрий сніг, і через його мерехтіння освітлене місто здавалося якимось фантастично-непривітним. Мені не надто хотілося відхилитися від маршруту: відчитавши лекції студентам-заочникам, квапився додому. Але я не пошкодував, що пішов з Василем. В експозиції мені відкрилося незвичне видовище. Це не традиційні для нього (хоч і надзвичайно оригінальні) карикатури, до яких я звик, і не його ранні живописні роботи. Це була модерна творчість, яка намагається вивершити здобутки технічної естетики і стати мистецтвом. Це вміння бачити риси істот у техніці. Це щось схоже до дитячих намагань персоніфікувати автомобіль через співвіднесення фар – з очима, а облямівки радіатора – з носом і ротом людини. Матеріалом для митця стали старі автомобільні, тракторні, велосипедні деталі, різноманітні манометри і спідометри, гвинтики і шпунтики... А Василь Коновалюк, не менше втішений, ніж я, на мої запитання про причину появи нової грані у його творчості, захоплено оповідав:

– Такі от речі збираю і навіть не знаю, що з того вийде згодом. А як малюю – знаю точно. В цьому й різниця. Ота он м'ясорубка стара з зірочками – «Прапорщик Мирон»...

Я починаю і сам вчитуватися у назви. Вони не прості, а створені на основі асоціацій. Але ці асоціації художника – прозорі, бо прочитуються і без його коментарів, а це справді важливо. Ось робота на основі деталей автомобільного карбюратора називається «Багінсберг». І я, рунтаючи це слово язиком, розумію, що це натяк на німецьку точність і порядок, які асоціювалися у нас з давньою німецькою колонією Багінсберг у Коломиї. А ось «Машина часу»: вже інший карбюратор, до якого припасовано краники, світлоповертачі і, нарешті, метелик. І фонтанує букет асоціацій: машина – автомобільні деталі, де зворотність руху символізують світловідбивачі; а метелик – це ж символ трансформації, переходу з одного стану – в інший...

Василь був митцем, який не лише тонко відчував лінію, надаючи їй то іронічної, то саркастичні форми (якщо взагалі так говорять про лінії), а й людиною, чутливою на образне, влучне слово. Ось композиція із радіодеталлями: круглими конденсаторами та архаїчними радіолампами. Вона називається «Наутілус Помпілус». Філософія цієї роботи цілком інакша: прочитується і форма барабанів, і якість звуку, відтворена і підсилена за допомогою старих радіодеталей. Ці та інші роботи Василя Коновалюка в стилі техно може б не мали такого сприйняття, якби не місткі й образні назви.

...«Коломийська локалька» (залізнична гілка, яка вела через середмістя Коломиї аж до Слободи), стала образом однієї з робіт Василя Коновалюка, представлених на тій виставці: старі шматки заліза, походження яких тяжко визначити, стали основою композиції, котра асоціативно нагадує глядачеві паровоз без кабіни і коліс. Так, ніби й справді ота локалька, демонтована наприкінці 1960-х, уже нікого й нікуди не повезе.

Досвідчене чоловіче око вловлює те, що використав автор, творячи художні образи: «Баракуда» (два вогнегасники), «Луноход» (пружини і фрагменти побутового холодильника). Автор дав друге, мистецьке, життя старому автомобільному стартеру, паяльній лампі, різноманітним коліщаткам, підшипникам, шківам... Узагалі, це виставка – передусім для чоловіків, причому, для тих, які зростали ще в докомп'ютерну добу, тому й можуть осмислити не лише готовий мистецький твір, а й зрозуміти його символіку через промовистість тих елементів, з яких його створено.

...А на завтра було врочисте відкриття виставки – з промовами, квітами, відеокамерами. Але мені там було нецікаво.

МАЛЬОВАНЕ ЩАСТЯ

У Миколи Андрійчука типове вербівське прізвище. Прийшов він на світ у Верхньому Вербіжі, а вже багато років живе у Вербіжі Нижньому. 11 лютого 2009 року йому виповнилося вісімдесят літ.

Як щось далеко, але водночас незабутнє, згадує нині чоловік про роки навчання. 1935-го пішов до чотирикласної школи у рідному селі, а 1943 року, за німців, закінчив сім класів; по знання ходив у Мишин. Це не так далеко, бо його дитячі роки минали у Верхньому Вербіжі з мишинського боку. Збирався до промислової школи в Коломиї, але не встиг, наблизився фронт, відійшли німці і зайшли більшовики. Минуло багато часу, доки майже у тридцятирічному віці Микола Михайлович знову наважився вчитися – на цей раз у міській школі № 5.

Кажуть, що діти талановиті в усьому, але з часом вигранюють свій талант у чомусь одному. Микола Андрійчук був небайдужим до малювання, це заняття вабило його ще зі шкільної лавки. Але життя все розклало інакше. Долю свою Микола Андрійчук пов'язав з пожежною охороною. На початку 1960-х років учився в пожежній школі в Сімферополі, став професіональним пожежним і пройшов майже всіма щаблями цієї професії. Пропрацював у дворі ратуші в Коломиї (де колись містилися пожежники) від 1957 до 1989 року; звідси й пішов на пенсію.

Тоді й повернувся Микола Михайлович до свого дитячого захоплення: знову почав малювати. Власне, його потяг до пензля і фарб то спалахував, то пригасав. Добрим словом згадує чоловік свого вчителя Володимира Миколайовича Гречанова, який у 1950-х роках у Коломиї у міському будинку культури вів художню студію. Тут можна було отримати фахову пораду, аби розкритися в міру свого таланту.

Не знаю, чи й тоді Микола Андрійчук так дивився на свою творчість, як дивиться тепер. Нині він каже, що навчився майже об'єктивно сприймати себе та інших: якщо бачить, що чийсь роботи кращі, аніж його, то беззастережно це визнає.

Чоловік з висоти свого віку і життєвого досвіду виробив філософію, за якою живе так, як може, не прагне до фальшивих похвал, малює те, що подобається йому і його близьким, знайомим, друзям. За-

звичай його роботи відображають замилювання рідною землею; мені особливо сподобався його карпатський пейзаж з архаїчною архітектурою на тлі гір, від якого віє правдивою силою природи. Ніби знову ожив на його роботі старий млин у Нижньому Вербіжі. Не байдужий автор до етнографічних тем: намалював убранство давньої вербівської хати, у якій газдиня місить хліб.

Зізнається чоловік, що теми обирає по-різному. Наприклад, поштовхом до створення роботи може бути навіть пісня (та, де співається про дівча, що пасло дві корови попід гаєм скраю). Розповідає Микола Михайлович, що завершує роботу з пісенною назвою «У лісі на полянці стояли повстанці». Намалював він і бачене в юності, але не забуте й донині: вивозять на Сибір.

Микола Андрійчук – людина, щира у своєму аматорстві. Він не прагне для своїх творів людних галерей. Але попри це, його роботи мають коло своїх шанувальників. Їх виставлено у сільському музеї його рідного Верхнього Вербіжа, ними милуються його дружина Євдокія, дочки Галина й Оріся, п'ятеро онуків і двоє правнуків. Графічні роботи Миколи Михайловича вміщено у книжці Михайла Томащука «Спалах» та «Історії Верхнього Вербіжа» Павла Андрушка і Юрія Феняка. А щосуботи тисячі глядачів бачать його твори, виставлені просто неба в Коломиї. Ну хіба є у нас така галерея, де б протягом дня ішли й ішли глядачі з усіх околиць, і як тут, на підступах до торговиці, обтяжені всіляким господарським крамом, вдивлялися у мальований світ, убраний у дерев'яні рамці?

Скажіть, хіба це не щастя для художника?

V. КЛАДКИ І МОСТИ

ПРИСМАК ПРАВДИ СТАРОВІКУ З МОЄЇ ВІНЦЕНЗІАНИ

Ім'я Станіслава Вінценза я для себе відкрив у березні 1991 року. Ми їздили Коломийщиною: збирали матеріали для майбутньої книжки про символічні стрілецькі могили. Сопів, Печеніжин, Слобода... У Слободі (колись – Слобода Рунгурська) наш новий знайомий Дмитро Олексин розповів багато цікавого. У війну в селі висипали символічну могилу борцям за волю України. Повоєнних років радянські сапери на могилі вибухівкою руйнували хрест. Коли розсіявся дим, виявилось, що осколком убило корову, яку забули забрати з блаженської стаснчини за пару десятків метрів від пам'ятника. Далі бесіда перейшла на церкву, пам'ятний хрест на знесення панщини 1848 року, згадали й про призабутий пам'ятник Іванові Франкові, поставлений поляком-Вінцензом Франкові-українцеві.

І ми рушили в урочище Ропи, де колись добували нафту, куди з Коломиї вела вузькоколійна залізниця, і де 1888 року народився Станіслав Вінценз. Дісталися туди вже після гостини у домі нашого гіда Дмитра Олексина, який під час полуденку почастував нас ще й самогонкою. Отож, не зважаючи на розмоклу від відлиги дорогу, оптимізму нам не бракувало.

Пам'ятник – небагато з того, що залишилося від колись жвавого промислового життя Слободи, яке існувало в урочищі Ропи до Другої світової війни. Дивишся і починаєш розуміти: все проминуло. Ніщо не вічне, лише – ці гори та подих природи, яка з подиву гідною наполегливістю змінює свої декорації.

Наступного дня головний охоронець фондів Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини Любомир Кречковський позичив мені коректурний відбиток першого видання книги «На високій полонині» 1936 року з авторськими правками. І тепер відчуваю особливе піднесення, коли беру до рук книжку з автографом. А що казати про коректурний відбиток сторінок з власноручною правкою Станіслава Вінценза. Тут зійшлося все до купи: таїна незримого доторку до авто-

ра, цікавість до особи письменника, про якого ходили не завжди правдиві легенди, та й, власне, зацікавлення самим твором – «На високій полонині». Тоді я вперше пізнав Фоку Шумея і багатьох інших героїв Вінценза.

А трохи згодом згадки про Вінценза я вже шукав у науковій бібліотеці Чернівецького державного університету. Нині вже встиг пожовтіти папір, на якому тоді зроблено виписки зі статей Володимира Полека та Івана Прокопіва. Їх опубліковано наприкінці 1960-х років, до того часу, як львівський журнал «Жовтень» у 1969-70 роках оприлюднив в українському перекладі сторінки книги «На високій полонині».

Іван Прокопів, який добре розумів значення праці Вінценза, був одним з перших, хто спробував у радянську добу популяризувати ім'я письменника в Україні. Цей чоловік, як і Вінценз, прийшов на світ у Слободі Рунгурській. Йому, як і Вінцензові, судилася доля коломийського гімназиста. Коли ж покликав обов'язок, то пішов добровольцем в УГА. Але воєнні дії закінчилися, і він 1922 року став студентом Львівського університету. А незабаром його заарештували й ув'язнили у Бригідках, після чого Іванові Прокопіву довелося з Галичини, зайнятої польською державою, 1924 року емігрувати до Чехії. Навчався у Подєбрадах, далі – у Празькому університеті. А як повернувся в рідні краї, працював на Косівщині і Самбірщині. Багато друкувався. Та найбільшим внеском Івана Прокопіва в скарбницю культури є збирання фольклору – українського, польського, чеського, німецького. Майже вісім тисяч пісень, триста загадок, сімдесят оповідок, прислів'я і приказки. У рукописі залишилася його праця «Співанки Гуцульщини». Своєму односельцеві він присвятив статтю «Іван Франко і Станіслав Вінценз», опубліковану 1968 року в київському журналі «Народна творчість та етнографія». У середині 1990-х років я дізнався, що Іван Прокопів активно клопотався влаштуванням приїзду Вінценза в Україну. Він не міг сам ініціювати цієї поїздки, тому й пропонував запросити його до себе краєзнавцеві Іванові Білинкевичу. Але з того нічого не вийшло.

Як і Прокопів, Володимир Полек теж людина цікава й неординарна. Уродженець Станіслава, він побував у Відні і Празі, збираючи знання і життєвий досвід, аби потім, повернувшись до Станіслава, стати фундатором літературного краєзнавства на Прикарпатті. Майже три десятки років цей чоловік присвятив праці в Івано-Франківському педагогічному інституті імені Василя Стефаника (тепер це

Прикарпатський національний університет) – був викладачем, доцентом, професором кафедри української літератури. У його доробку майже чотири десятки окремих видань і півтори тисячі різноманітних публікацій. Він листувався зі Станіславом Вінцензом і популяризував його ім'я, написав про Вінценза декілька статей, зокрема й передмову до першого україномовного видання книги «На високій полонині» (1997).

...У долі Станіслава Вінценза Гуцульщина позначена передусім трьома населеними пунктами – селом Криворівнею нинішнього Верховинського району, де мешкав його дідусь по матері, і де він зростав; селом Бистрецем, де він жив у зрілому віці і звідки за перших совітів, після арешту НКВС, змушений був з сім'єю засніженими Карпатами втікати через кордон. Третім селом, яке лишило в його долі помітний слід, була тодішня Слобода Рунгурська. Саме тут, у Слободі, Станіслав Вінценз народився, звідси його дорога пролягла до Коломийської гімназії. Отією вузькоколіійкою-«льокалькою», рейки якої через Коломию тяглися аж до Слободи, гімназист повертався до батьківської хати. Залізниця закінчувалася саме в Робах, неподалік від помешкання Фелікса Вінценза, нащадка польського дідича французького походження, який оселився в Криворівні на Гуцульщині. Фелікс Вінценз займався нафтовидобутком у Слободі, мав переробний завод у Сопові.

Після Коломийської гімназії було навчання у Віденському університеті, де Станіслав Вінценз студіював юриспруденцію, слов'янську філологію, санскрит і філософію. Докторську дисертацію «Філософія релігії Гегеля» захистив якраз у рік Першої світової війни. Працю ж літературну розпочав 1917 року з перекладів польською творів Федора Достоєвського та Уолта Уйтмена. Однак, уславився цей письменник своєю книгою про Гуцульщину «На високій полонині». Написана впродовж 1931-35 років і видана у Варшаві 1936-го, книга великого обсягу зразу ж привернула увагу читачів, причому, не лише польських, а насамперед українських. Відома українська письменниця Ольга Дучимінська писала, що під час Другої світової війни втратила справді все, «але за нічим мені не було так жаль, як за моїм доробком пера і за книжкою “На високій полонині”».

Читаєш і переймаєшся певно тим самим замилюванням Гуцульщиною, віруваннями і міфологією мешканців Карпат, яке мав протягом свого довгого і плідного творчого життя Станіслав Вінценз. Цей чоловік й у вигнанні жив Гуцульщиною, продовжував її любити і писати про неї. Тому й перший варіант цієї книги, живучи вже за межами

Гуцульщини, Вінценз переробив і доповнив. Нині маємо його тетралогію про Гуцульщину під загальною назвою «На високій полонині» і ще низку інших книг.

Твори Станіслава Вінценза по-українськи перекладено частково. Це при тому, що їх читають англійською, італійською, угорською, чеською, німецькою мовами... Уривки з першого видання «На високій полонині» з'явилися 1946 року у журналі «Радянський Львів» у перекладі Петра Козланюка, а також у перекладі Богдана Сенежака в «Жовтні» на зламі 1960-70-х років. Автор цих рядків переклав художні тексти Станіслава Вінценза «Лісовий жид», «Луни з Чердака», «Урочище Роба», фрагменти спогадів про Франка, дещо з листування. Внесок у переклад першого тому тетралогії Вінценза зробила Андріана Ємчук, спогади перекладала й Людмила Петрухіна. Часопис «Ї» (2009) опублікував декілька фрагментів творів Вінценза у перекладах Люби Козак і Олега Короля. Врешті з'явився том «На високій полонині» у перекладі Тараса Прохаська (2011). Та до повного відтворення спадщини Вінценза українською мовою – далеко.

«Твір мій задуманий і відчутий по-українському, тобто по-гуцульському, – казав Станіслав Вінценз про книгу «На високій полонині», – а пізніше написаний при наполегливих пошуках оригінального вислову і передачі його по-польському, іншими словами – належить одночасно... і Польщі, й Україні».

Мешкаючи в Греноблі (Франція), Станіслав Вінценз 1965 року написав «Спогади про Івана Франка». Того ж року під назвою «Пробудник і людина правди (мій спомин про Івана Франка)» в українському варіанті видрукувано в Детройті (США). Щоправда, за тодішньої політичної ситуації цей текст не став набуток читачів в Україні. Польський варіант 1985 року опубліковано в польському часописі «Znak»: «Там, у Криворівні над Черемошем, – пише Станіслав Вінценз, – у місці народження моєї матері, коротав щорічно вакації і свята. Греко-католицька церква і резиденція священика перебували під опікою куратора, яким був мій дідусь, а священичу родину Бурачинських і родину моєї матері лучили приятельські упродовж трьох поколінь. Паніматка Волянська з дому Бурачинських була ровесницею моєї матері і приятелькою дитинства. Ровесником був й Іван Франко, який приїздив улітку до панства Волянських. Бачив я його часто на дорогах і пляях у Криворівні, бо були сусідами». Дитячі враження від баченого, опис зовнішності Франка, тих думок, що виникали під вра-

женнями від зустрічей з письменником, – усе це міститься у згаданих спогадах Станіслава Вінценза. Іван Франко для Станіслава Вінценза не лише письменник, який увійшов у його свідомість завдяки сусідству в Криворівні, а й світоч духу, постать якого мала значний вплив на світосприйняття майбутнього автора «На високій полонині».

Свідченням цьому й пам'ятник, поставлений Станіславом Вінцензом Іванові Франкові. «У Слободі Рунгурській, садибі мого батька, – писав він, – мали невеликий парк, що прилягав до лісу. Була там алея... Власне там у двадцяті роковини смерті Франка поставив цоколь з місцевого пісковика. Однак, бракувало мені грошей на гранітну таблицю. Одразу ж відгукнувся приятель мого батька, родовитий англієць, а, скоріше, австралієць Енглин Кауфман. Покритикував, що пам'ятник без таблиці сліпий, і зафундував мені таблицю. Угорі помістили ми напис по-українськи «Вірю в силу духа», а пониже – дати і напис по-польськи «Пам'яті Івана Франка, сина цієї землі».

Факти про те, як саме споруджували пам'ятник, знаходимо в публікаціях Володимира Полека й Івана Прокопіва. Виготовили обеліск мешканець Слободи Василь Остап'юк та Іван Кузьменко з Печеніжина. Ну а камінну брилу з лісу на подвір'я Вінцензів доправили дванадцятьоро спеціально запрошених для цього людей.

Станіслав Вінценз оповідає про декілька цікавих моментів, пов'язаних з цим пам'ятником. «Були там дві лавочки і мої гості... ходили відпочивати на лавочках, як казали, «до Франка». Новий комендант поліції, коли дізнався про той пам'ятник, прийшов до мене, досить урочисто і заклопотано звернув мою увагу, що варто б подати до влади прохання про дозвіл на такий пам'ятник. Відповів йому, що то мій город, але якщо хоче, може про це доповісти по службі. Комендант змінив вітер і викрутився, що застерігає мене для мого «власного добра». Більше про це не заходила мова».

І ще один цікавий епізод, який наводить Станіслав Вінценз у своїй статті про Івана Франка. «Якраз перед вибухом війни 1939 р. до мене приїхав разом з дружиною мій швейцарський приятель др. Ганс Цбінден з Берна, голова швейцарського літературного товариства... Новий пам'ятник наприкінці алеї його щиро втішив, а напис справив на нього велике враження. Поверталися до Швейцарії через Румунію, бо на заході Польщі йшла вже війна. У статті «Stürmische Fahrt» у бернському «Bundzie» у вересні 1939 р., як утіху перед лицем страшної війни, згадав Франкові слова, котрі додали йому оптимізму, – «Вірю в силу духа».

...Наприкінці квітня 1994 року зателефонувала Романна Баран, заступник директора Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (тоді я, крім газети, працював ще й ученим секретарем музею): приходьте – люди з Чехії цікавляться Вінцензом. Просто у музейній залі, на тлі гуцульської кераміки, знайомлюся з гостями: керівник групи доктор філософії Юрі Червенка і ще троє чеських музейників. Юрі – єдиний серед них, хто вивчає Вінценза. Вони мають намір побувати у Слободі, а я стаю провідником. Директор музею Ярослава Ткачук займається пошуком транспорту – це не просто, бо через кризу на пальне на той час більшість техніки не діяла. Нарешті десять літрів дефіцитного бензину заливаємо в каністру і йдемо до райвідділу культури: його завідувач Богдан Клапчук зичить автобуса «Кубань», для якого й несемо бензин.

Дорогою оповідаю гостям про Коломию, про сучасне й минуле. А коли вже перетнули вербзький міст і завернули на Печеніжин, Юрі Червенка радо впізнає місця, про які свого часу писав Станіслав Вінценз. Він говорив про нафтоперегонний завод, показував, де саме було прокладено полотно залізниці, яка вела до урочища Ропи в Слободі Рунгурській, місці осідку Вінцензів.

Гості зі словами «збуца» фотографували пам'ятник Олексі Довбушеві. Юрі записував жарт про історика Грабовецького, який Довбуша зробив народним героєм, а той Грабовецького – академіком. Ну а як приїхали до Слободи, то знову було що записати – розповіді людей про минуле села (саме у межу з пам'ятником Франкові на городах садили картоплю). Мандрівники фотографували залишки старого цвинтаря. Видно, все це Юрі добре знайоме з книг, тепер же прагне уявити, яким це місце було у Вінцензові часи. Допитувався Юрі, чи немає іншого пам'ятника Франкові, бо з Вінцензових «Діалогів з совітами» випливає, що він мав би бути в Бистреці.

Зі Слободи мандрівці хотіли піти в ліс і заночувати у спальних мішках, аби нарано йти до Яблунова. Я їх відговорив, запросив до своїх батьків. У Великому Ключеві, звісно, нас не сподівалися. Тато в сінях міняв електродоти. Заметушилися, змітаючи штукатурку, що натрусилася з роздваної стіни. Гості взялися допомагати. Як виявилось наступного дня, сусідка, яка зазирала зі свого городу, ніяк не могла повірити, що гості з Чехії витрушували у нас хатні хідники.

Доки ми обдивлялися господарку, мама готувала вечерю. Увечері ж бесіда ставала тим жвавішою, чим більше порожніли пляшки від

спиртного – гості смакувала ключівську самогонку, ми дегустували їхню. Бесіда переходила то на політику, то на обмін рецептами напоїв.

Ну а вранці після сніданку я вивів мандрівців на стару дорогу, котрою колись, як були Печеніжинський та Яблунівський райони, через Великий Ключів їздили брочки та автомобілі, поштові фургони возили кореспонденцію, а лісовози – дерево. Я залишив їх на Погорі, найближчому від Стопчатової кутку Великого Ключева, показавши дорогу на Яблунів.

На початку травня 1994-го Юрі Червенка надіслав мені листа, в якому радів з того, що відкрив для себе щось невідоме про Вінценза, оповів про подальші пригоди і дещо писав про себе. «Надсилаю один з номерів нашого журналу з уривком книги «Діалоги з совітами», – інформував Юрі. – Вдома я розгадав загадку з пам'ятником Іванові Франкові в Слободі. Вінценз пише, що він повернувся з радянської в'язниці додому в Бистрець. Після чого згадує про візит двох українських письменників (Івана Ле і Петра Панча), але не попереджує, що він уже перебрався до Слободи. Він показує гостям нафтові свердловини – а цього не міг би зробити, перебуваючи в Бистреці».

Юрі оповідав про те, як після нашої розлуки у Великому Ключеві шукав сліди Вінценза на Гуцульщині: «З Яблунова ми виїхали автобусом до Криворівні. Там я розмовляв з двоюрідною сестрою Вінценза, яка показала мені місце, де стояв дім Пшибиловських і могилу Вінцензового дідуся. З Верховини ми поїхали в Бистрець». Серед цікавих моментів подорожі – ночівля у Бистреці в старого газди-гуцула і його доньки. А потім мандрівників чекала незабутня зустріч, яка наблизила їх до постаті Вінценза: «Вранці я розмовляв з Василем Білоголовим – племінником Вінцензового сусіда. Він показав мені місце, де стояв тепер уже неіснуючий дім. Через гори ми перебралися в долину Пруту і вздовж ріки дісталися до Ворохти».

Юрі писав листи, з яких я дізнавався про нього і його родину: «Живу в селі під горами, на яких ще лежить сніг, як і на Говерлі. У нас є церква, школа, крамниця, готель і замок. У цьому замку я й працюю начальником. Щоправда, начальник я лише для самого себе: бо тут я єдиний працівник. Тому й маю робити все: супроводжувати туристів, прибирати, ремонтувати, організовувати, адмініструвати. Сезон розпочинається 1 травня і завершується 31 жовтня. Між цими датами у мене вільний час. Тоді я пишу й перекладаю, або мандрую; а тепер півроку маю займатися замком щоденно». Я дізнався про його дружину Віру, вчительку англійської, і про трьох дітей. Серед цих подро-

биць мене потішили деталі: на господарстві у Червенка є кіт Тонза, семеро курей і невеликий город.

Писав він про книги Вінценза, видані в Польщі на початку 1990-х, і про Яна Хорошого з Вроцлава, дослідника гуцульської тематики в польській літературі. А ще Юрі зізнавався: «Найголовніше для мене було, що я пересвідчився: все, про що пише Вінценз у своїх творах (особливо гуцульська гостинність), існує і нині».

Я радів звісткам від Юрі. Кожен з його листів свідчив про розкутість думки автора, а водночас – про зацікавлення карпатським регіоном, творчістю Вінценза, іншими літераторами, які писали про нас. Юрі надіслав наступні випуски журналу «Středni Ewropa» з власними перекладами «Діалогів з совітами» чеською мовою. Не маючи польського оригіналу, я брався читати чеською.

Він намагався знайти в полоністиці відомості, які б зацікавили і мене. Юрі, як дитина, тішився своїми відкриттями щодо Гуцульщини. «Нещодавно читав вірш Францішека Карпінського «Прощання з Ліндорою», де йдеться про село, в якому живуть твої батьки». І він наводив цитату з вірша. А далі, говорячи про Карпінського, писав: «Для нього Ключів сумне, для мене – приємне і веселе село».

...Польський поет і драматург Францішек Карпінський (1741–1825) народився у селі Голоскові на Коломийщині. Він знаний як основоположник сентименталізму в польській літературі. З десятирічного віку вчився у колеґіумі єзуїтів у Станіславі. У вісімнадцять закохався у Маріанну Бросель (або Мар'яну Брусельович), осиротілу доньку вояка-капітана, яка й стала його літературним ідеалом на все життя, з'являючись у віршах під іменем Ліндори або Юстини. Навесні 1758 року продовжив навчання у Львівській єзуїтській академії. З часом Карпінський став відомим письменником. Залишив по собі семитомник «Віршовані й прозові забавки» (1782-87), де подано різножанрові твори. Деякі з них Карпінський написав за мотивами українського фольклору. Цікаво, що в окремих з цих творів фігурує топоніміка Коломийщини. Так, у вірші «Прощання з Ліндорою в горах» йдеться про Горішній (тобто, Великий Ключів). Свого часу мій товариш Микола Савчук у публікації про Карпінського подав власний переклад українською вірша, фрагмент якого в польському оригіналі надіслав мені Юрі: «Підімо вглиб журливого Ключева, / Де в царинках прийшов нам час прощання. / І хоч сховалися від нас дерева, / Не раз ще вчують наші зазивання. / Ліндро, що ти учинила: / Сиротами нас залишила». Про згадки Ключева в ліричних піснях Карпінського відзначено на-

віть в статті про це село, поданій в п'ятнадцятому томі Словника географічного Королівства польського (1902). Працював Карпінський домашнім учителем у Загайполі біля Коломиї у Юзефа Понінського, згодом – у Вербівцях на Городенківщині, Жабокруках коло Хотимира, Доброводах. Не раз бував в Отинії, де на той час, у брата Антона, жили його батьки.

Ще не встигнувши прожити й кількох годин, Карпінський уславився. Оповідь Францішека Карпінського опублікував дослідник опришківства Володимир Грабовецький: «Народився в 1741 році, дня 4 жовтня у Галицькій землі, на Покутті, в Коломийському повіті у селі Голоскові, 3 милі від Станіслава, у родині Андрія і Розалії Карпінських. Того дня трапилася особлива подія в домі моїх батьків. Сусід і приятель мого батька Козловський перестеріг його (батька. – *В. Г.*) кілька годин перед тим, як я мав побачити світ, що славний на все Покуття опришок Олекса Добошук, який у цих краях немало себе показував, мав напасти на дім моїх батьків з 12 молодцями.

В тяжких болях лежала мати на ліжку, а батько покинув хату, побоючись, щоб не втратити життя, забрав нашвидкуруч з собою все, що міг, і сховався в недалекому лісі, наказавши при своєму відході, щоб для того страшного гостя і його товаришів поставити на стіл хліб, сир і горілку. Через годину після мого народження прийшов у двір Довбушук зі своїми, застав у всьому домі лише мою матір на ліжку та бабу, що мене мила і на руках тримала, – більше не було нікого. Моя мати не могла говорити з болю й переляку, баба приступила до Довбушука зі мною на руках і каже: «Ось годину тому як народилася дитина, зважай на Бога і на хвору матір, і те немовлятко, і не роби ніякої шкоди, коли тебе приймають як доброго гостя».

Ці слова зворушили серце ватажка, він наказав своїм молодцям, щоб поводили себе чемно і засів з ними до їжі й до горілки, якої було досить. Бабі дав потім три злотих червоних, а мою матір просив, щоб дала дитині на згадку, що він тут був, ім'я Олекса (бо так звався Довбушук). І пішов зі своїми, не зробивши ніякої шкоди. Цього я не пам'ятаю, тільки мені у п'ять років це оповідала мати».

Згодом я побував у Голоскові, на кутку Хащ. Від маєтку, де народився Францішек Карпінський, не залишилося й сліду. На тому місці тепер стоїть церква. А поряд, над яром, – дуб, який називають дубом Карпінського. Оповідують, що під ним він писав свої перші твори. Кажуть, що зображення цього дуба потрапило на польські грошові знаки. У тінь старого дерева приходять люди, особливо люблять тут

стояти на Великдень. Внизу струмує річка Кошелівка, яка тече зі Скопівки, і недалеко від дуба впадає у голосківську річку Сербин; далі вода потрапляє у Ворону. Про те, яким був масток, можемо судити хіба що з малюнка, зробленого у 1760 році.

...Юрі як справжній шанувальник творчості Вінченза, а через неї – і Гуцульщини, робив промоцію всього, що пов'язано з цим краєм. Написав він про мене й Вінчензовому синові – Андрієві. Про Андрія Вінченза з публікацій Володимира Полека я дізнався, що народився він 1922 року у Львові. Польський і німецький мовознавець. Закінчив школу і Варшавську гімназію (1939). Навчався у Сорбонні (Париж, 1947-52). У 1940-47 роках служив у польській армії під британським командуванням. 1967-73 років – професор університету у Гейдельбергу, а з 1973-го – у Геттінгені. Автор низки праць, серед яких: «Дослідження про гуцульську антропонімію» (Мюнхен, 1970), статей «Румунські елементи у гуцульській лексиці» (Париж, 1959), «На полях українських атласів» (1963).

На початку червня 1995 року я отримав лист від Андрія Вінченза і книжку. У листі Вінченз писав: «Вельмишановний Пане, Вашу адресу я одержав від пана Червенки (який переслав мені також Вашу фотографію зі Слободи Рунгурської перед пам'ятником Івана Франка). Пан Червенка пише мені, що Ви переклали якісь тексти мого Батька і що для Вас мала би бути цікавою книга Батька «Tematy żydowskie». Отже пересилаю Вам цю книгу, будьте такі чемні й напишіть мені чи Ви книгу одержали. А також напишіть, які книги Батька у Вас є. Взагалі тих книг у Польщі зараз не можна купити, може єдиним винятком є «Dialogi z Sowietami» (яку пан Червенка перекладає на чеську мову). Чи ви її маєте?»

Бажаю Вам усього найкращого та ждатиму Вашого листа й щиро Вас здоровлю. Andrzej Vincenz.

PS. Прошу вибачити, якщо моя українська мова не дуже добра».

Потім було ще декілька листів – моїх до Андрія Вінченза, його – до мене. Листи були передусім діловими. Андрій Вінченз ґрунтовно аналізував мої перекладацькі спроби щодо тлумачення тексту «Лун з Чердака», зробив свої вагомні зауваження. Йшлося йому передусім про дотримання стилю оригіналу. Зокрема, непокоїло Андрія Вінченза що я не міг уловити колориту жидівської вимови, переданої Вінчензом по-польськи. Я ж не знав того колориту, тому й передавав діалоги майже по-літературному.

Листи приходили то з Німеччини, то з Франції. Згодом листування перервалося, а навіч зустрітися з Андрієм Вінцензом я так і не встиг.

...А Юрі писав листи, слав картки, розповідав про свою перекладацьку працю, просив витлумачити якісь незрозумілі йому етнографічні поняття, пов'язані з Гуцульщиною, які він мав перекласти з польської по-чеськи. Я отримав від Червенки й декілька його віршів, які переклав українською й опублікував. Він, говорячи про літературу, зізнався: «Для мене поезія – це така справа, як пише Чеслав Мілош в одному зі своїх віршів: “Тому що вірші треба писати лише порою і вперто, / З настійливою необхідністю і лише з надією, / що добрі духи, не злі, вибрали нас своїми інструментами”».

Поступово у нас з Юрі визріла ідея влаштувати експедицію місцями Сланіслава Вінценза. Експедиція – це гучно сказано, але коли вже сказано і навіть написано, то хай буде експедицією... Про остаточний намір взяти участь у мандрівці Юрі повідомив мене на самому початку липня 1995-го. А вже ближче до середини липня того самого року розпочалося наше спільне пізнання Гуцульщини. До Коломиї прибули Юрі та Віра Червенки. Віра, англійський філолог, мала намір нав'язати контакти з учителями англійської у Коломийській гімназії. Але ми тоді так і не відшукали в гімназійному приміщенні нікого – канікули. Зате я показав гостям бруковані вулиці Коломиї, приміщення колишньої школи сестер-уршулянок, оповів про таємниці міських підземель, історію костелу. А ще – про знахідку книжок, про яку наприкінці 1980-х писала преса: у стіні однієї зі споруд, яка колись належала римо-католицькому костелу, було знайдено скарб. Та не гроші чи коштовності, а книжки, серед яких був і примірник книжки Станіслава Вінценза про Гуцульщину. Все це передали до новоствореного музею історії міста Коломиї. Ми побували і біля першої міської школи (колишньої Коломийської гімназії), де серед інших згодом знаних людей учився Станіслав Вінценз.

Не оминув і розповіді про «льокальку». Станіслав Вінценз, дитина Гуцульщини, водночас був і дитиною європейської культури, яку засвоював з різних джерел, у тому числі й під час навчання у Коломийській гімназії. А до гімназії він добирався саме цією колією, яка спиняла свій біг у Слободі Рунгурській, неподалік його дому. Газета «Русская Рада» ще 1903 року писала: «Ми не перерахували ще всіх неприемностей, яких мешканці міста Коломиї зазнавали й зазнають від

залізниці льокальної, яка веде серединою міста до Слободи Рунгурської та до Княждвора. То істинно дике підприємство, яке ніде в цивілізованому світі не мало би місця, лише в нас, у нещасній Галичині може існувати... Від школи імені Франца Йосифа аж по ратуш льокалька напружує всі сили, аби з долини виїхати у гору, палить повним вогнем, а біля школи пускає всю пару, дим заповнює вулицю, будинки трясуться, наче у пропасниці, в домах шиби дзвонять, утвар домова танцює». Наприкінці статті автор додавав звернення: «Вкладаємо тую справу нашим депутованим державної думи і краєвого сойму, аби позбавити коломийських мешканців від того нещастя». Але колія давала прибутки власникам підприємств з переробки нафти і виготовлення цегли, власникам млинів. Згодом залізницею возили вугілля від станції Сопів, ліс, нафту, фрукти, макулатуру. І все це везли через центр Коломиї. Сполучення припинили аж 15 травня 1967 року. І Коломия з утратою локальки опустилася на щабель нижче в своїй самотності. Та все вже в минулому. Тепер можемо хіба роздивлятися давні світліни із зображенням потяга на тлі ратуші та ще згадувати машиніста, який ішов пити гальбу пива, доки пасажири розсідалися по вагонах.

Певно, цим потягом до Слободи у гості до Вінценза їхав польський письменник Ярослав Івашкевич (1894–1980), уродженець Вінниччини, автор численних художніх творів, перекладач поезій Тараса Шевченка і Миколи Бажана. Він у міжвоєнну добу побував у Слободі Рунгурській. Враження від побаченого виклав у «сентиментальному споміні» «Під Чорногорою». Про свою подорож на Гуцульщину згадує він і в некролозі на смерть Вінценза, опублікованому в одній з варшавських газет.

...З Коломиї, разом з Юрі та Вірою, дісталися Великого Ключева. Особливий колорит села: давня дерев'яна церква, доглянутий цвинтар, символічна стрілецька могила з великою скульптурною групою, старі придорожні хрести-фігури... У нас вдома саме були косарі, і гості дізналися немало цікавого. Наговорилися і наслухалися. А нарано один з косарів допоміг нам дістатися Космача. Ми потрапили у це незвичне село саме на свято Петра і Павла. У Космачі, некоронованій гуцульській столиці, найбільшому селі Європи, тоді було храмове свято. Тут ми відкрили для себе дивовижного чоловіка Михайла Юсипчука (Дідишиного).

Таких людей часто не розуміють, вважаючи диваками, безсилим перед реальністю. Але якщо навіть і так, то саме на них, на диваках, і тримається світ. Він – один з образів, який творить поняття Ко-

смач. Серед численних експонатів, зібраних ним у домашньому музеї, вразив мене не Довбушів топір, і не гуцульське лудинне, а кавалок закам'янілого дерева. Господар наголошує: археологи визнають, що дерево дуже старе. Лік іде на... мільйони років. Скам'янілі дерева – не рідкість для Карпат, цікаво інше – його зрубано сокирою! Віриш і не віриш: невже засічки зробила людина ще до того, як дерево стало каменем? У такому разі, не дуже вже й далеко давнина транскарпатський шлях, дохристиянські божниці, войовничі гуцули, заброньовані чересом та черезплічними пасками... А оце нещодавно дізнаюся, що у 1980-х роках у Коломиї на березі Пруту в піску віднайшли скаменіле дерево. Екскаваторник намагався його розрубати сокирою, бо завважало роботі, але не зміг, лиш слідів наробив...

Побожний трепет самого Михайла Дідишиного, як багатьох інших гуцулів, перед іменем Довбуша – не що інше як поклоніння напівбогові-напівлюдині, в якого вірили ще задовго до того, як на зламі двох століть народився реальний Довбушук-розбійник.

І вже по-іншому починаєш дивитися на ту хату, котру Дідишин зве Дзвінчуковою, і на люфу рушниці, з котрої нібито стріляли у Довбуша, і на Довбушеві черес, миску, пістоль, тобівку, сардак... Нині мало хто розуміє, що Михайло Дідишин насправді відчуває пітет не стільки перед молодцюватим героєм, який ішов на приступ мастків, а перед прадавніми часами. І Дзвінчукова хата з рипучими дверима – храм-нагадування про останні крихти старовіку на землі гуцульській.

З Космача через гори і полонини ми пішли на Верховину. Подорожуючи горами, я наслухався немало про самого Юрі Червенку, про його бачення і розуміння життя. Ось Юрі оповідає про достовірність експедиційних пошуків: «У 1960-х я, студент університету, разом з товаришами з Чехії поїхав до Москви. Добиралися ми потягом «Дружба», бо так було дешевше. Коли поїзд зупинився на станції Шепетівка, до вагона зайшла старенька жінка з клунками, яка верталася з базару. Один з моїх колег (тепер це знаний історик літератури) запитав її: «Скажіть, бабусю, чи ви часом не знали Павку Корчагіна?». Думаю, вона це ім'я чула вперше, але чомусь злякалася і сказала, що знала. І даремно сказала, бо товариш, захочений відповіддю, почав розпитувати далі. Нарешті жінка збрала свої клунки і перейшла в інший вагон... Коли подорожую, стараюся багато не розпитувати, а уважно слухаю, що оповідають люди».

Дорога вела все вгору і вгору, а рюкзаки-бротсаки тягли нас донизу. Вся випита нами вода, здається, виходила з потом через розпашілі об-

личчя. «Мене з університету прогнали не за політику, а через мою дурість, – розповідав дорогою Юрі. – Тоді я почувався великим поетом, прикладом мені слугували Маяковський, Євтушенко, Вознесенський, і я писав такі ж «бойові» і «критичні» вірші, які, звичайно ж, не сподобалися деяким моїм учителям. До того ж, мої не надто добрі успіхи в навчанні, і ось – результат! Я працював на будовах соціалізму, потім рубав ліс. Навесні 1968 року склав іспит до університету. Взяв пляшку горілки і йду до лісника, в якого працював, щоби він написав мою характеристику. Ми випили, він сів за друкарську машинку й написав: «Працює добре, прогулів у нього нема». І – прийняли! Але все змінилося: приїхала армія-«визволителька» на танках. Я повернувся в ліс, а університет закінчив екстерном. У лісі була тяжка праця, але – свобода. Аж 1974 року я отримав «розумову» працю в центрі держуправління з охорони пам'яток старовини».

По дорозі до Верховини пройшлися полониною Ротундул. Добралися у сутінках на присілок Волова (село Кривополе). Нас гостинно прийняла стара газдиня Олена і її десятилітній онук Олексик. Слухали її оповідки, доки жінка готувала назбирані нами дорогою гриби. Найбільше були вражені чеські мандрівники тоді, як Олена сіла на порозі хати і закурила міцну цигарку, оповідаючи про життя-буття, та про те, що *всі слабости від нервів*.

Юрі і Віра не минали нагоди скупатися у кожній річці, кожному потокові й потічкові. Певно, це у них такий ритуал (як напиться з Дону води шоломом чи зняти кирзакі і помити ноги в Дунаї). Купалися у Пруті в Коломиї, купалися і в річці, яка трапилася нам тоді, коли вранці з Волової йшли на Верховину. З лісу на автотрасу ми вийшли в районі села Ільці, колишнього присілка Жаб'я-Верховини. Це ж у цьому селі коло місцевої церкви поховано одного з перших дослідників Гуцульщини – Софрона Витвицького (1819–1879). Він тут був багато років парохом, тут по-польськи написав свою книгу «Історичний нарис про Гуцулів» (1863), яку я через сто тридцять років переклав українською і опублікував у Коломиї (1993). На той час ще не було достеменно відомо, в якій саме могилі поховано цього письменника і народознавця. Та й ім'я його не було таким поширеним, як це сталося після того, коли вдалося перевидати його книжку. До речі, його «Історичний нарис про Гуцулів» – перша окрема книжка про Гуцульщину. Дехто вважав, що він навіть є автором пісні-хроніки про Олексу Довбуша «Ой попід гай зелененький». Але це твердження спростував Степан Пушик. Я також не вірю в авторство Витвицько-

го, бо ж за своїм мистецьким талантом він був інакшим. Цікаво, що в архіві Станіслава Вінценза музейник з Криворівні Микола Дзурак відшукав автограф однієї з колядок, автором якої є Софрон Витвицький. І колядка ця також свідчить, що він не міг бути автором хроніки про Довбуша: Витвицький у своїх віршах демонструє цілком інакший спосіб мислення і вислову. А от як один із фольклористів, які зафіксували ранні варіанти пісні про Довбуша – він цілком міг бути... Що автором пісні був хтось інший, а не Витвицький, вказує й Роман Кирчів у своїй книзі про етнографічно-фольклористичну діяльність «Руської трійці» (1990): «В записах Ількевича знаходяться найраніші фіксації опришківських пісень, зокрема, про Довбуша («Гей попід гай зелененький»), Марусяка («Ой по горі, по горі»), Бойчука («Закувала зозуля межі лісами»), Романа («В Чорній горі й горі Роман лежить та ін.»). Відомо, що Григорій Ількевич помер 1841 року, коли Витвицькому було лише 22 роки, а записи він зробив значно раніше.

Тоді я про Витвицького знав менше. Не відав я, що церква, яка стоїть тепер, з'явилася вже після смерті Витвицького. Не знав, що розписи церковні тут робив знаменитий майстер пензля Ярослав Пстрак.

...У Верховині на ринку ходить десятирічна дівчинка з порожнім кобеліком з-під афінів: уже спродалася. Тепер сама прицінюється і щось купує. Придивляюся і бачу, що то банани. От і в наші гори прийшли заморські дива.

Спостерігаю за цим з якимось двоїстим відчуттям. Чи треба буде нашим дітям наївного, але високого народного мистецтва, коли так легко піддаються на чужинські зваби? Невже нема чогось міцнішого від навали турецьких жуйок, дешевих напоїв, низьковартісних кінобойовиків, тобто всього, що знайдете і в Європі, і в Америці? А може, наш нинішній стан це щось на зразок вщепленої коров'ячої віспи, котрою треба перехворіти, аби не злягти від віспи справжньої?

Ходимо між рядами, вишукуємо щось, що свідчило би про цей регіон. Нарешті учасниця нашої подорожі Віра Червенка радіє: її колекція слов'янської кераміки поповнюється ще однією непоказною мискою – це справжнісінька гуцульська автентика. Щоправда, знаходимо її не на ринку-базарі, де таких речей було колись вдосталь, а в художньому салоні.

А за декілька днів, уже у Косові, обходячи з мистецтвознавцем Олегом Слободяном училище народних декоративних прикладних промислів, ловлю себе на думці: все, що свідчить про нашу оригінальність і вартісність, чим ми можемо подивувати світ – це наші мис-

тецтво, фольклор, а ще – природа. Мистецтво не звужено, не поставлене на рівень заробітчанства, а саме таке, як кераміка Бахматюка, шкребляківське різьблення, Харінчуків мосянж...

Станіслав Вінценз зумів усвідомити величну простоту й оригінальність Гуцульщини. Може тому, що не був гуцулом і міг ніби збоку подивитися на цей регіон і його людей. Але при цьому всьому він виріс і жив на Гуцульщині, причому змалку мав змогу обсервувати життя у декількох різних точках нашого краю – Слободі Рунгурській, Криворівні, Бистреці... Він не писав про політику й ідеологію, а проникав у саме життя і вірування гуцулів. Тому головна книга його життя – «На високій полонині» – стала книгою на всі часи.

...Тривалою була наша дорога з Верховини до Бистреця. А, може, не стільки тривалою, як тісною і задушливою: пазик, що прямував на Зелену, ледь не тріскав від того люду, якого туди насідало ще у Верховині. А ледь не біля кожного стовпа він зупинявся, і пасажирів голосно казали: потискайтеся, бо люди лишаються... І потискалися, аби ніхто не лишився, бо ж *ліпше погано їхати, як добре йти*. Певно єдиною реальною жертвою тієї поїздки у тисняві став мій наручний електронний годинник, який від високої вологості в автобусі раптом почав показувати незрозумілі конфігурації цифр. Чеські мандрівники відчували дрібку справжнього гірського життя. Вони все повторювали: оце люди, тут і так тісно, а вони, замість того, аби когось висадити, кажуть, щоб ще більше пасажирів узяти!

Врешті ми дихнули свіжим гірським повітрям: нас випустили на бистрецькому повороті, на місці де колись стояла корчма, відображена й у творах Вінценза. Згодом про враження Червенки від першої зустрічі з цим селом я відшукав у його статті в польському збірнику «Stanisław Vincenz humanista XX wieku» (Люблін, 2002), де він, зокрема, пише: «Уперше я відвідав Бистрець у квітні 94-го. Пам'ятаю капличку при усті бистрецького потоку до Черемошу, де ми висіли з автобуса. Двоє чоловіків різали там механічною пилою ялиці на дрова. У повітрі пахло сирим деревом, димом і смерековою корою. Село перебрели ми заболоченою дорогою, але високо в горах ще лежав сніг. На розташованих над селом схилах з-під талого снігу виглядали багатобарвні квіти: червоні, жовті, білі і фіолетові.

Бистрець то гуцульське село біля підніжжя Чорногори. Перед війною мешкав там польський письменник Станіслав Вінценз. На обочи я бачив *попуб'є*, місце, де колись стояв його дім. Було ще видно залиш-

ки підмурівку. Розмовляв я також з кількома особами, що пам'ятали тоті літа, але кожна оповідь мала щось інше: баяння про старі часи».

...У Бистреці ми ніби торкнулися до самого Вінценза. Село, розташоване вздовж дороги, прокладеної попри річку Бистрець (ліва притока Чорного Черемошу), видалося мені неймовірно довгим; насправді воно має 14 кілометрів. Бистрець налічує півтори сотні садиб, де живе майже 370 людей. На горизонті видніється Говерла у снігу. Хрест на місці спаленої в час мадярського повстання 1848-49 років церкви. Стара діюча церква (1872) і по-особливому вбраний цвинтар. Нарешті ми добулися на присілок Підгаджина, де стояла Вінцензова хата. Її потім розібрали і перевезли вглиб села. Там вона й канула в Лету.

...На місці, де стояла хата, тепер лише невеликий майданчик, що притулився під крутим верхом. Тут ростуть кедрові сосни (було три, залишилося – дві), тут запливла землею стара криниця. Та ще декілька камінців, які лишилися від підмурівка хати. Про те, якою була спруда, можемо судити лише за старими фотографіями.

Далі піднімаємося крутосхилом до хати, яка притулилася високо-високо. Разом з дружиною і сином, тут живе племінник Вінцензового сусіда Василь Білоголовий. Він – лісничий. У своєму віданні має 494 гектари лісу – перший квартал Бистрецького лісництва Яремчанського заповідника. Знайомимося, і Білоголові оповідають про своє життя-буття, подають якісь перекази про Вінценза. Василь багато говорить про свого вуйка, який переводив Вінценза з сім'єю через кордон.

Нас почастивали диким часником і гірською фореллю: Василь син недавно зловив дві рибини в потоці. Нам раділи, з нами носилися. Газда добув свій далековид (півметрову підзорну трубу на штативі) і через об'єктив ми спостерігали за Чорногірським хребтом. Там є місце Городник: ділянка у формі городника-роскаля. Спостерігаючи за ним, газда прогнозує погоду.

Господарити тут нелегко. Сюди спроможний вибратися крутими обочама лише трилювальний трактор, тому все, що потребує хата, газди принесли на спині – і посуд, і цеглу на піч, і ліжка, і меблі. Єдине, що модернізували – проклали жоліб від джерела, отож вода сама тече у напрямку хати дерев'яними лотоками. *Крайна хата: хлібови – конець, а воді – почіток.* Тримають чотирьох корів, телицю, малих телят, коня. Газда оповідає: «Маму і мене (тато вже до того помер) заслали в Сибір; я був у Хабаровському краї. Виселили у 1947 році. Казали: хата під лісом, даєш партизанам їсти. Мама прожила в Сибіру лише рік – померла... То був незрозумілий час». Чоловік розповідає про те,

як його виселяли з рідного дому, як змушували підписувати папери на вічне поселення в Сибіру. А він, трохи підрісши, за порадою свого сибірського товариша Антона Шпільгака взявся писати скарги. Його сибірська епопея скінчилася 1958 року. Повернувся додому, працював у Ворохтянському і Верховинському лісокомбінатах. Одружився, має сина, доньок, онуків. Живуть по цілій Верховинщині... Оповідає про свого вуйка, який вів Вінцензів на той бік кордону, називає пункти того шляху, завдовжки кілометрів з десять: дорога через Сухорник, Кізій, Кедровату, далі – на Розшібеній і на Закарпаття... Вуйко був хазяїн. Колись столярив, підлоги набивав Вінцензові у Слободі. А як зав'язалася партизанка, шість років партизанів. Розповідав Василь Білоголовий і про те, якою була хата Вінцензова, що він залишив, як переживали прикордонники, що йому вдалося втекти. Показував, де росли чотири яблуні коло Вінцензового помешкання, а де сіяли льон.

Гості для газдів – ніби небесні посланці. Ними опікуються, про них дбають. Їх садовлять за стіл. А Віра-фотограф не може зрозуміти, чому не сідає газдиня до столу разом з усіма, а все товчється і товчється по хаті, щось подає і підносить.

Ми переночували у святково прибраній кімнаті. А нарано вирушили у зворотню дорогу.

...У Криворівні не минули Франкового музею, церкви, походили стежками довкола Черемошу. Побували на могилі Вінцензового діда Пшибиловського. Потім був Косів.

Нарешті нашу виправу завершено, казка скінчилася. З Коломиї мої супутники незабаром вирушать до Львова, потім – до Чехії. А далі будемо снити новими мандрями у світ із цілком іншим обличчям, аніж бачимо щодня. Доки ж не розпрощалися, аби останні години до відходу потяга не гнітили нас мовчанкою, уточнюємо імена людей і назви місць, в яких побували.

Десь між Космачем і Воловою я пообіцяв подарувати своїм супутникам одну з географічних карт, які додавали нам певності в дорозі. Тепер, сидючи у Коломиї, питаю Юрі, котру саме хоче. «Подобається ось ця, але то не означає, що мусиш дарувати...», – делікатно каже він. А далі Юрі розшнуровує бротсак і віддає мені свою: скопійовану на ксероксі з військової карти 1911 року. Двоголовий цісарський орел ніби пантрує нанесені на папір назви. Саме з такими картами в час Першої світової війни в Карпатах звірялися вояки австрійського війська.

За декілька останніх днів було багато цікавих вражень і хвилюючих зустрічей. Про них думати і думати, бо, помітив, що у нас в час тех-

нократії вистачає часу на роботу, перегляд телевізії, на десятки інших справ, а зосередитися і задуматися над баченим і почутим – уже не стає ні сил, ні бажання. От і квапимося кудись з дня в день, з року в рік.

...Закінчилася наша подорож, але не скінчилася пригода, звана вінцензіаною. Ще під враженнями від Гуцульщини Юрі писав: «Скільки днів минуло відтоді, як ми повернулися в «цивілізацію»? Тут, у селі, я також вранці встаю, насиплю курям і йду косити траву для кроликів. На овиді – гори, тихі і мовчазні. Озивається дзвін від костелу. Вранці о 6-ій, ввечері о 7-ій, тут сидять в їдальнях чоловіки в брудних спецвках («національний одяг» нашого села), які повернулися з поля чи майстерні. Тепер у готеликах пробуджуються міські мешканці, вже гудуть мотори автомобілів, діти кричать і туристи в комічно-барвистих костюмах ідуть на замок. Чого вони тут шукають, що їх цікавить у руїнах 16-го століття, коли вони одною ногою вже ступили в століття 21-ше? Моя перша подорож у гуцульський край була подорожжю лише місцями, пов'язаними з життям Вінценза, а тепер я краще зрозумів значення слів Вінценза, коли він говорив про Гуцульщину як про «слов'янську Атлантиду» і про «втечу з корабля, ім'я якого Вавилон, в усамітнення, яке має наймення батьківщина людини». Він мріяв про те, щоби ці цінності і вартості, які ще живі і непорушні між місцевими людьми, могли «оздоровити» європейську цивілізацію. Ця мрія видалася нереальною: наша цивілізація невідворотно котиться до своєї загибелі. Віра по-поетичному називає вияви цієї цивілізації «піною»: 90 відсотків піни над 10 відсотками дійсності. І додає: «Не хочу бачити, що станеться, коли ця піна опаде». Як каже пан Білоголовий: «Тут панує порядок... а внизу безпорядок і балаган». І справді, завершення нашої дороги виявилось невдалим: у Львові у мене в трамваї вкрали з кишені гроші (на щастя, нам уже не були потрібні: хай панові злодієві слугують на здоров'я) і на кордоні не хотіли впустити до Польщі.

Згадуємо і сумуємо. За горами, за людьми, за тобою. Спасибі тобі за все. Був ти нам найкращим другом у цій дорозі. Сердечні вітання батькам, Світлані, Віталікові, всім косарям і січовим стрільцям, живим і мертвим, в Ключеві».

Тепер я більше починаю розуміти, чому люди з благополучної Європи ідуть до нас у гори, аби торкнутися первісного способу життя, зануритися, хоча б на якийсь час, у все те, що там уже втрачено, або має штучно підтримуваний характер. Юрі пише: «У нашому селі-містечку ще можна знайти окремі ознаки фольклорного життя. Люди тут уже не носять національної одежі, не співають національних пі-

сень і т.д., але всі вміють працювати з косяком чи доглядати худобу. Головна ознака завершення традиції – мова».

...У травні 1998 року газета «Верховинські вісті» опублікувала інформацію під назвою «Присвячено Вінцензу»: «19–20 вересня ц.р. відбудеться міжнародна конференція, присвячена 110-й річниці з дня народження Станіслава Вінценза. Проводить її міжнародна організація «Провінценз» (її представляє в Україні Іван Гречко зі Львова), товариство «Гуцульщина», філія Інституту українознавства «Гуцульщина». Основна частина конференції відбудеться в с. Бистрець, де жив С. Вінценз. Активну участь у проведенні конференції візьме педагогічний колектив Бистрецької школи, інтелігенція та старожили села». З покликанням на газетну публікацію я про конференцію повідомив Юрі. І він запалився наміром взяти участь у її роботі. «Приїду! З дому виберуся 15 вересня, отож у Карпатах міг би бути 17–18 вересня. Але ще не знаю, чи піду з Буркута через гори у Бистрець, чи спочатку поїду до Коломиї. Все залежить від погоди».

Юрі приїхав в Україну, перетнув Чорногірський хребет, переночував на відлюдді між скель і нарано прийшов у Бистрець. Він несказанно здивувався, виявивши, що про конференцію тут ніхто й не чув. З травня, коли було опубліковано повідомлення, і до вересня минула сила-силенна часу, плани давно змінилися. Згодом про свій приїзд Юрі не раз оповідав на інших вінцензівських зібраннях за межами України, комічно описуючи свою подорож на неіснуючу конференцію.

А конференція таки відбулася, щоправда трьома роками згодом. Про це так писала та сама газета: «Ще у 1998 році філія «Гуцульщина» Інституту українознавства КНУ ім. Шевченка спільно з педагогічним колективом Бистрецької школи звернулися до науковців зі Львова з ініціативою про проведення Міжнародної конференції, присвяченої 110-річниці з дня народження Станіслава Вінценза, однак з певних причин цей задум втілити у дію не вдалося. Друга спроба вдалася, і 10 червня втілилася в науково-літературні читання «Станіслав Вінценз і Гуцульщина», приурочені 30-ій річниці від смерті письменника та 10-ій річниці від проведення у Криворівні міжнародного симпозіуму «Станіслав Вінценз: Україна і європейська культура»».

16 вересня 1998 року, не потрапивши в Бистрець на конференцію, Юрі приїхав до Коломиї. Ми ходили містом, потім сиділи на кухні півночі за бесідою. Він оповідав про себе і про своє розуміння Вінценза.

«Вінценз для мене – передусім людина... Людина, з якою мене пов'язує і світогляд і, власне, схожа доля. Я, як перекладач, прагну вибирати для перекладів саме таких людей, які для мене чимось близькі. Перекладаючи когось, відчуваю потребу, навіть обов'язок, побувати в тих місцях, де жили ті люди, яким я допомагаю висловити думки моєю рідною мовою.

Років зо два до першої поїздки в Україну один з моїх чеських друзів приніс мені книжку Станіслава Вінценза, сподіваючись, що книга мене зацікавить. Побачив він у мене і в нього щось спільне. З такої випадковості почалося моє зацікавлення письменником, якого, до речі, тоді не надто знали й у самій пострадянській Польщі. Спочатку я переклав декілька фрагментів з Вінцензової книги «На високій полонині» для Чеського радіо. Потім було зацікавлення іншою працею цього письменника – книгою «Діалоги з совітами». На мою думку, саме ця книга якнайкраще підходить узагалі для початку знайомства моїх краян з творчістю письменника».

«Діалоги з совітами» зацікавили сучасників Юрі Червенки не лише тому, що книга показувала реалії недавньої війни і всього, що було дотичним до неї, а ще й завдяки своїй простоті. «Для чеського читача матеріальний і духовний світ горян, відображений у книзі «На високій полонині», – складний для сприйняття. Йому значно ближча оповідь про не надто давню історію, пов'язану з подіями 1939-45 років. Вважаю, що ця книга є містком, по якому читачі в Чехії ввійдуть у світ Вінцензової «Полонини...».

Розмірковує мій гість і про роботу перекладача. Він вважає, що книгу легше перекласти, ніж потім дочекатись її появи на світ. Не зважаючи на те, що журнал «Střední Evropa» в декількох номерах умістив розділи з книги, саму книгу більш як на триста сторінок видрукувати не вдалося. На заваді стали стереотипи поглядів: мовляв, усе, що на схід від нас, – нецікаве і нижчеартісне. Можливо, поталанить згодом.

Власне, Юрі не замикається на Вінцензові. У нього значно ширше поле зацікавлень. Близькою йому людиною був, наприклад, Чеслав Мілош, причому, років зо десять до того, як він став Нобелівським лауреатом.

«На самому початку 1970-х років я часто приїздив у Польщу і відчував потребу перекладати поезію, – каже Юрі. – Та всі автори, які потрапляли мені до рук, видавалися не надто глибокими. Аж якось випадково натрапив на книгу Чеслава Мілоша. Причому, випадковість, як виявилось, була подвійною: книга, видана в Америці, в цю бібліотеку потрапила також випадково. Нині, коли Мілоша кинулися

всі перекладати, бо ж став модним, він мене як перекладача перестав цікавити».

У нас заходить мова про те, що таке випадковість у житті людей і зокрема в житті Юрі Червенки. Співрозмовник від узагальнено-філософського трактування випадковості переходить до розповіді про випадковості у власній долі. «Сам не знаю, яка різниця між випадковим та неминучим. Але вважаю, що кожен з нас, як би він не прагнув, як би не боровся, нічого не змінить у житті, бо виконує те, що йому вже давно написано долею. Нині лише можу дякувати долі, що вона в мене саме така, якою є, бо жахаюся, ким би міг стати, якби моє життя склалося благополучно... Навчався в університеті в Брно, а коли мене виключили за юнацький максималізм, пішов працювати на лісорозробки. Потім була армія. Трудився зі штрафниками на так званих будовах соціалізму. Щоправда, соціалізмом там і не пахло, скоріше то скидалося на дикий Захід з його суворим життям. Але, на диво, та атмосфера була для мене близькою, співзвучною з моєю душею. Тому я й повернувся до життя робітника після закінчення університету, в який мене знову прийняли історичного 1967-го. До речі, це також випадковість, бо після Празької весни мене б уже туди не допустили. Працював у лісі. Аж 1976 року подав документи на конкурс в аспірантуру Інституту філософії. Конкурс я виграв, але на роботу не прийняли, бо не був членом партії. Зате я став директором старовинного замку-музею Корона Карла. А з 1978-го – керую замком Пецка в Східній Чехії».

Юрі розповідав про те, як прийшов до власних зацікавлень. Після армії якийсь час працював у горах Карконошах носильником, де були турбази. Взимку на спині туди носили хліб, м'ясо, інші продукти. Там Юрі познайомився з одним хлопцем, який теж був носильником. Саме він і спричинився до повороту в долі Червенки. «Якось мені випало допомогти йому нелегально перенести через гірський кордон контрабанду: з Чехії – дитяче взуття, оксамит, пасту до взуття, а з Польщі – горілку й американські цигарки. Він дбав про товари, там же торгував. А я ходив у Польщі в бібліотеки, читальні зали. Загалом ми, приналежні до чеської опозиції, до Польщі їздили подихати свободою. А вже у часи самвидаву (середина 1970-х – початок 80-х років) була потреба перекладати багато з польської. Я це взяв на себе. Можна сказати, що я пройшов шляхом від контрабандиста – до перекладача».

...У мене відчуття, що Земля крутиться з подвоєною силою. Кажуть, що таке стається на стику часів. Щось ностальгійне і магич-

не було тоді, коли ми всі відлічували останні дні другого тисячоліття. Про це я писав Юрі Червенці наприкінці 2000 року. Рік і справді прогалопував, залишивши в моїй пам'яті причетність до підготовки і проведення X Міжнародного гуцульського фестивалю. Коломию ремонтували-оновлювали. Вулиці так перекопали, що ними було тяжко пройти. Навіть анекдот з'явився: «Чому поперекопували Коломию? Бо готуються до гуцульського фестивалю, а гуцули по рівному ходити не звикли». Оновлена Коломия постала перед людьми майже такою, якою була наприкінці XIX – на початку XX століття, у добу Вінченза і його сучасників. Звісно, що я не укладав плитку на міських вулицях і не ремонтував фасадів. Крім звичної газетярської роботи, мені випало працювати у пресцентрі фестивалю, готувати пресрелізи, а потім і спеціальний випуск газети для гуцульських районів Івано-Франківщини. Вийшли декілька моїх журнальних публікацій, видали мою книжку «Коломийський азбуковник».

Червенка так і не приїхав на фестиваль, хоча потім шкодував про це і просив закликати його, якщо б у Коломії було щось «гуцульське». Виявилося, що планують не лише «гуцульське», а навіть вінчензівське. На 6 вересня 2001 року готували конференцію, відкриття меморіальної таблиці Станіславові Вінчензу на Коломийській гімназії, поїздки до Слободи. Відправили Юрі офіційне запрошення. І добре, що він не приїхав, бо могла б повторитися пригода з невдалою подорожжю до Бистреця. Я не був у числі організаторів цих заходів, тому й не знаю, чому їх перенесли. Відомо лише, що тоді на врочистості не зміг прибути й син письменника Андрій Вінценз. Оповідали, що він уже в аеропорту дізнався, що не має відповідних документів для поїздки.

...У середині вересня 2001 року у Верховині відбувся наступний після Коломії міжнародний гуцульський фестиваль. Мене у цю поїздку запросила директор музею Ярослава Ткачук. Віз нас музейний автобус. У ньому лише чотири нормальні сидіння, решта – тапчани, щоби можна спати під час музейних експедицій. На фестиваль приїхали польський посол в Україні і польський консул у Львові. Ярослава Ткачук ними опікувалася, а потім разом поїхали у Бистрець. Ми їхали своїм автобусом, а за нами – три посольські машини. Не подолали й декілька кілометрів гірської дороги, як в Ільцях дипломати попросилися до нас, а свої дороги авто залишили на обочині. Було цікаво спостерігати, як ці офіційно-ділові люди тряслися разом з нами у не надто комфортабельному автобусі. Хтось стояв, напівзигнувшись, комусь довелося сидіти на моторі біля водія. Знайомлячись в автобусі,

посол Польщі в Україні дав мені свою візитівку: Марек Зюлковський. У Бистреці побували лише в церкві, бо декілька днів перед цим падав дощ, дороги розмило, тому навіть наш автобус-всюдихід навряд чи доїхав би до Білоголових, до місця, де колись стояла Вінчензова хата. Сільська церква справила на дипломатів особливе враження. Вони навіть піднялися на дзвіницю, аби вдарити у дзвін.

...Те, що не провели восени 2001-го, здійснили впродовж декількох травневих днів 2002 року. У суботу і неділю, 18–19 травня, відбулося врочисте завершення року Станіслава Вінченза, приуроченого 30-річчю з часу смерті письменника. Того дня відкрили меморіальну таблицю на приміщенні колишньої Коломийської гімназії, а нині міської школи № 1. Тут на зламі XIX і XX століть навчався юний Вінценз; таблицю, яка сповіщає про це, виготовив художник Ярослав Лобурак, вона – польською й українською мовами. Відкрив її генеральний консул Республіки Польща у Львові Кшиштоф Савіцький.

Чекали приїзду Вінчензового сина, однак похилий вік і погане здоров'я стали на заваді приїзду професора Гейдельберзького університету Андрія Вінченза. Але було оприлюднено уривок з його послання-спогаду, переданого до Коломії напередодні; він закінчувався словами: «На карті Європи є Коломия».

Наступним етапом відзначення пам'яті Вінченза стала наукова конференція у стінах Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Були доповіді і виступи. Про українську вінчензіану говорив і я.

Пообідньої пори учасники відзначення пам'яті Вінченза вирушили до Слободи. Там, в урочищі Ропи, де з кінця XIX століття здійснювали видобуток нафти і куди було прокладено з Коломії вузькоколійку, залишилося печище від хати, в якій 1888 року народився Станіслав Вінценз. На місці хати Вінчензів відкрили пам'ятний знак, автором якого є Петро Павлюк. До гостей долучилися й мешканці Слободи. Звук трембіти відлунював від гір. Тут я познайомився з польським біографом Станіслава Вінченза Мирославою Ольдаковською-Куфель.

А далі рушили під гору Роптуру, на схилі якої стоїть пам'ятник Іванові Франку. Наступного дня відбулася поїздки до Криворівні. Там зростав Станіслав Вінценз і навчався української мови. Поїхали й до Бистреця, села, в якому письменник провів свої останні роки на Гуцульщині й звідки через кордон, побувавши в руках енкаведистів, змушений був утікати на Захід. Не було б цієї втечі, і література, певно, не мала б епопеї «На високій полонині», низки інших книг пись-

менника, які розповідають про наш край, підносячи наші реалії до рівня загальнонародського.

...Криворівня – село особливе в історії української культури ХІХ – початку ХХ століття. Особливе воно й тепер, бо тут уміють берегти пам'ять про минуле і творити сучасне. У Криворівні маю доброго приятеля – музейника Миколу Дзурака, одного з тих, хто в цьому легендарному селі підживлює дух Гуцульських Атен, не дає закинути спогадам про Франка, Грушевського, Гнатюка, Коцюбинського, Вінченза... Він подивовує мене звістками то про далеких гостей, які приїздять сюди набратися сил, то передає нові книжки, видані верховинськими краєзнавцями.

З Миколою Дзураком я познайомився завдяки мандрівному поетові Ярославові Свищуку. Року 2004-го він приїхав з Києва збирати матеріали для однієї з книг із серії «Хто є хто на Івано-Франківщині». Саме в цей час він і привіз до Коломиї ще свіжу книжку неопублікованих донедавна п'єс Гната Хоткевича, до видання яких долучився і науковий працівник музею Івана Франка в Криворівні Микола Дзурак (уклав словник гуцульської говірки). Книжку Ярослав залишив мені – мовляв, напиши відгук. Я так нічого й не написав, але якось побувавши в Криворівні, познайомився з Миколою Дзураком. Мене подивував своєю ширістю і гостинністю чоловік, якого, як він сам оповідав, на музейну дорогу вивела дружина Гната Хоткевича – незабутня Платоніда Хоткевич.

Відтоді з Миколою Івановичем здибалися не раз. Влітку 2008 року він загостив до Коломиї, бо дізнався, що з'явилася друком упорядкована мною книжка «Вінцензіана». Тоді я проводжав на автобус Миколу Дзурака, обтяженого кількома пачками книжок, які він обов'язково хотів мати в своєму музеї напередодні Вінчензових роковин.

Незадовго по тому в Коломиї я знову проводжав Миколу Дзурака, на цей раз на потяг. Він, отримавши якусь стипендію, їхав у Краків, у фонди Станіслава Вінченза. А за декілька днів Микола Іванович зателефонував і в звичному для себе стилі сказав: доповідаю, знайшов те і те, зустрівся з тими і тими людьми, в тому числі й з Яном Хорошим, який передав вам свою книжку про Гуцульщину в польській літературі з дарчим написом.

Ще з 1990-х років я знався і спілкувався з головою Всеукраїнського товариства гуцулів Дмитром Ватаманюком, журналістом Дмитром Кіращуком (познайомилися влітку 1995-го, під час «Вінцензіани-95»). Окремої уваги потребують мої знайомі – невгамовний шукач правди

про минуле, співробітник філії «Гуцульщина» Інституту українознавства НАН України імені Івана Крип'якевича Іван Зеленчук і його син науковець Ярослав Зеленчук, його талановита донька Оксана Зеленчук-Рибарук та її чоловік, священник давнього гарту, редактор журналу «Лоза виноградна» Іван Рибарук. Це – українська культурницька родина, яка перебрала найкращі традиції священничих родин Галичини.

Через Ярослава Свищука познайомився ближче і з Василем Флейчуком. Мій сусід (народився в Малому Ключеві) був знаним чоловіком. Прожив довге й цікаве життя, серед ключових віх якого – коломийська гімназія, приналежність до ОУН, радянський фронт. Спілкування з цікавими людьми, а серед них – з літературознавцем Михайлом Рудницьким. Василь Романович привозив чи передавав для мене книжки. Перед своєю смертю заповів декілька паперових пак з книжками; їх згодом dopravляли різні люди, а завершили справу Микола Дзурак і Леся Луців. Оригінальне видання «На високій полонині» (1936 року) Василь Флейчук передав до фондів музею Івана Франка в Криворівні.

Василь Романович помер у перші січневі дні 2009 року. На похорон у Малий Ключів ми приїхали разом з Лесею Луців і Миколою Дзураком. Проводили його рідні і друзі, широко сумуючи, але все ж розуміючи, що розставання неминуче. Нам чомусь здавалося, що Василь Романович, а точніше його молода душа, звільнившись від поїденого страшною недугою тіла, разом з нами блукає вуличками Малого Ключева і радіє життю.

Микола Дзурак часто телефонує. Зі святковими вітаннями, розповідями про якісь події. Ось, каже, щойно вернулися з Бистреця, де на місці Вінчензової хати встановлювали хрест. Дорогу після повені розвезло. Спочатку на місце урочистостей їхали триосним ЗІЛом-лісовозом, але так і не дісталися мети; тоді рушили пішки. Хтось був убраний по-спортивному, для гір і сльотавої погоди, а хтось прийшов у костюмах і лакованих мештах. Одні звідти пішли на Чорногірський хребет за враженнями, інші – відмивати взуття.

Буває, Микола Іванович телефонує зі Львова (дістав нову книжку і вам можу купити) або з Києва (ми в музеї літератури, відкриваємо виставку Параски Плитки-Горицвіт). Завдяки Миколі Івановичу книжку цієї самобутньої жінки «Старовіцкі повісторьке» я мав у числі перших. Вразив мене світогляд жінки, яскраво відображений у її текстах. Часто Микола Дзурак ділиться враженнями про відвідувачів музею, особливо відзначаючи географію гостей. Його не так тішать гості з Євросоюзу, як з Півдня чи Сходу України.

Інколи Микола Дзурак дає телефон «свої», тобто дружині, пані Юлії. Так за допомогою мобільного зв'язку ми ніби ходимо один до одного в гості, насправді залишаючись кожен у себе – я в Коломиї, а Дзураки – в Криворівні (тут народився і виріс Микола) чи в Нижньому Березові (рідне село пані Юлії). Іноді жартома Микола Іванович нарікає на дружину, а я його так само жартома розраджую на гуцульський манер. Кажу, що творчого чоловіка за цінністю можна прирівняти до дійної корови. Ну а дружина – то як пастух, аби добра корова не наробила шкоди іншим і собі. Пастух і крикне інколи, а може й буком потягнути. Мій тон підхоплюють Микола і Юля, щось коментують, довго сміючись разом зі мною – я в Коломиї, вони – в Нижньому Березові, якраз через дорогу від хати Кирила Геніка, в якій бував Франко.

...Минув двадцятилітній період моєї газетярської праці і я перейшов на роботу до Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Перед тим захистив дисертацію в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Тоді з Юрі Червенкою я поділився наміром написати книжку про Вінченза і навіть почав збирати для неї матеріали. Але мине час, і цей задум набере інших форм – стане збірником «Вінцензіана».

У 2006 році мені за завданням керівництва Івано-Франківської обласної державної адміністрації зателефонував начальник управління преси та інформації Іван Дячишин: знаємо, що причетні до популяризації творчості Вінченза в Україні, перекладаєте його, отож настав час видати твори... Я розповів про стан справ з українськими перекладами і запропонував підготувати збірник матеріалів про Вінченза, аби зробити підсумок вінчензознавчих досліджень українців. Розпочалася робота. Я підготував книжку, яка згодом побачила світ: «Вінцензіана: статті, листи, фрагменти творів» (Коломия: Вік, 2008. – 320 с.). Сталося так, що збіглися інтереси і Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, й обласного управління преси та інформації, тому було надруковано два тиражі – по тисячі примірників кожен.

Поява збірника продиктована тим, що життя і творчість Станіслава Вінченза не можна розглядати відірвано від України, як це зазвичай роблять з іншими зарубіжними письменниками, бо і своїм місцем народження, і тематикою творчості цей автор – український. Водночас його справедливо називають письменником польським, бо з народження був поляком, і писав по-польськи. Станіслав Вінценз – людина,

яка жила і творила на пограниччі культур, своєрідний феномен, який розширив грані польсько-українського єднання.

Польські дослідники бачать Станіслава Вінченза під одним кутом зору, українські – під іншим. Поляки говорять передусім про гуманізм Станіслава Вінченза, відображений у його творчості і продемонстрований власним життям, яке часто було дзеркальним відображенням творчості. Українці, і це природно, головним чином звертають увагу на цінність творчості Станіслава Вінченза як українознавця, який відобразив у своїх книгах життя і побут українців-гуцулів, їхній багатий духовний світ, особливості звичаїв і вірувань, матеріальної культури.

Назріла потреба здійснити повноцінний переклад усієї творчої спадщини Станіслава Вінченза українською мовою, узагальнити напрацювання українських дослідників у вивченні його життя і творчості. Ні першого, ні другого до появи друком «Вінцензіани» ще не було зроблено. Щодо перекладів, то окремо видано в українському тлумаченні лише книгу «На високій полонині» у редакції 1936 року. Натомість чекає повноцінної української інтерпретації ґрунтовно перероблена і доповнена – тетралогія «На високій полонині», видана у 1960-х – на початку 1970-х років частково за життя, а частково – після смерті Станіслава Вінченза. У «Вінцензіані» вміщено фрагменти перекладів Андріани Ємчук першого тому «На високій полонині». Подано мої переклади «Лун з Чердака» й «Урочища Ропи», листування Вінчензів з Ольгою Дучимінською. Опубліковано спогади Вінченза про Франка у перекладі Людмили Петрухіної.

Поляки мають низку монографій та наукових збірників, присвячених Станіславу Вінчензу. В Україні, попри те, що тут відбувалися наукові конференції та вінчензівські читання, окремого видання, яке хоча б частково відображало наші напрацювання на ниві вінчензознавства, до появи «Вінцензіани» не було. Таким чином, ми мали право зробити перші кроки, аби підсумувати зроблене українцями, і створити певну базу, яка дасть змогу наступним дослідникам рухатися вперед. Крім ранніх публікацій Ольги Дучимінської і Михайла Рудницького, наприкінці 1960-х років Станіславом Вінчензом активно зацікавилися Іван Прокопів та Володимир Полек. Їхні популяризаторські публікації 1968 року на декілька десятиліть задали тон в оцінці Станіслава Вінченза на українському ґрунті. Велику статтю про Станіслава Вінченза в українському зарубіжжі написав Ростислав-Роман Єндик, але вона тривалий час була недоступна широкому читацькому загалові в Україні. Лише в цій книжці її вдалося повер-

нути українському читачеві. Ростислав-Роман Єндик – людина, яка знала Станіслава Вінченза особисто, досліджувала Гуцульщину, отож добре зналася на тому, про що писала. Єндик Вінчензові присвятив свою повість «Регіт Аридника» (опублікована 1947 року); у посвяті написано: «Мойому Другові С. Вінчензові, мудрецеві старовіку, згадуючи несамовиті ночі в Бистреці». Нова хвиля зацікавлення Вінчензом і його творчістю серед українських дослідників спостерігається, починаючи з кінця 1980-х років; першість у цій справі належить Володимирові Погребеннику.

До книги «Вінцензіана» я відібрав не всі існуючі публікації про Станіслава Вінченза, а лише ті, що дають змогу якнайповніше розкрити багатогранний талант письменника, обшири його зацікавлень, літературну майстерність. Річ у тому, що багато статей, особливо газетних, обігрують вперше введені в обіг ще наприкінці 1960-х років факти про життя і творчість Станіслава Вінченза, а отже нічого нового не несуть.

Загалом у «Вінцензіані» зібрано публікації наукового та науково-популярного характеру, які торкаються різноманітних аспектів життя і творчості Станіслава Вінченза. Тобто, від відомостей про письменника взагалі, його родинної історії, формування зацікавлень Україною тощо й аж до вивчення якихось аспектів його творчості, осмислення його спадщини літературознавцями та лінгвістами. Для повноти картини подано й статтю Романа Крахмалюка, опубліковану в українському зарубіжжі, автор якої має дещо відмінну від більшості дослідників позицію щодо оцінки творчості Станіслава Вінченза.

У розділі «Мозаїка» зібрано публікації з періодики, в яких відображено не саме життя і творчість письменника, а заходи, спрямовані на вшанування Станіслава Вінченза та популяризацію його імені в українському середовищі.

У книзі вміщено і матеріали до україномовної бібліографії Станіслава Вінченза. Звісно, вони не вичерпні, можуть (і повинні) бути доповнені і вже існуючими публікаціями, які не потрапили у поле мого зору, і новими студіями над життям і творчістю Станіслава Вінченза, польського письменника, який писав про Україну.

Цю книгу представляли в ході урочистей, які проводили на рівні України і Польщі. 26 вересня 2008 року у Коломиї був другий, завершальний день міжнародної конференції з нагоди 120-ліття Вінченза. Напередодні в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника в Івано-Франківську відбулася конференція

зі звичним пленарним засіданням та секційними заняттями. Книгу репрезентували у Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Я говорив про витоки своїх зацікавлень Вінчензом, про Кречковського, Червенку, про листування з Андрієм Вінчензом, характеризував нову книжку. Знімали тоді журналісти з краківської телевізії, записували для радіо Ватикану. Згодом з'явилися публікації про «Вінцензіану» в українській і польській пресі, в Інтернет-виданнях...

Потім була поїздка до Слободи. Учасники конференції на собі відчули, яке воно життя у горах. Спочатку на слобідських дорогах десь загубився один автобус з українськими і польськими науковцями; він знайшовся аж за годину. Ми довго йшли пішки під невеличким дощиком, бо шлях нам перегородили екскаватор і два КамАЗи: ремонтували дорогу, познищену недавньою руйнівною повінню. Нарешті ми дісталися до зруйнованого водою моста, частково вже відновленого. Забігаючи наперед зазначу, що повертаючись до Коломиї, дорога виявилася закритою: поверхню моста залили бетоном. Довелося перебиратися через намуд, що лишився від повені, і багнуку, замішену дорожною технікою. Бачив, що не всі з ентузіазмом сприймали *таку* Гуцульщину.

Біля пам'ятника були промови. Слобідські люди читали вірші, співали коломийки і пісню про Довбуша, що налягає на ніженьку. Навіть по-польськи завели про те, що «Гей, соколи!...». Був тут і гімн Слободи, який співали і малі, й старі.

Знов почав падати дощ, і я попросив Господа, аби не змокнути. Й одразу ж до мене підійшла стара жінка з парасолею. Та за кільканадцять хвилин настало веремня. А перед цим у діалогах з творів Вінченза, які озвучували по-театральному вбрані жінки зі Слободи, мовилося про «веремня», але ще під дощем, що викликало загальний сміх.

...І ось ще одна здибанка з Вінчензом. На цей раз у Криворівні. Микола Дзурак запросив мене на відкриття кімнати-музею Станіслава Вінченза у Криворівні, яке відбулося 28 листопада 2008 року. Експозицію (до створення окремого приміщення) розташовано у музеї Івана Франка. У цьому селі зростав майбутній письменник, тут він не раз бачив Івана Франка.

Нововідкриту музейну експозицію освятив парох Криворівні Іван Рибарук. Першу екскурсію для учасників цього святкування провів старший науковий співробітник музею Микола Дзурак, який багато років збирав експонати і домігся створення та відкриття експозиції.

А далі була регіональна конференція, приурочена творчості Вінченза. Я говорив про збірник «Вінчензіана». Напрацюваннями з дослідження життя Вінченза поділилися наукові працівники філії «Гуцульщина» Інституту українознавства Іван та Ярослав Зеленчуки, які представили відеофільм зі спогадами мешканців Гуцульщини про Станіслава Вінченза. Було багато інших виступів, повідомлень, думок.

...Роки праці не минули марно. Ім'я Станіслава Вінченза перестає бути незнаним на Гуцульщині, яку він оспівав у своїй творчості. Водночас, треба здійснити найголовніше: перекласти українською всі томи тетралогії «На високій полонині», потрібне наукове осмислення його спадщини. Щоправда, це вже завдання для інших дослідників, бо мене останніми роками захопила тема Гуцульщини в літературі українській, до якої я прийшов і через Вінченза. У нашому письменстві XIX і початку XX століть так само багато не вивченого і не пізнаного, тому є нагода відкривати для себе гуцульські сторінки життя і творчості Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Івана Франка, Михайла Павлика, Михайла Коцюбинського, Олександра Олеся і ще доброго десятка письменників. Це так само цікаво і захоплююче, як і шукати слідів Вінченза на Гуцульщині.

ПРИМІТКИ

Видавнича справа і газетярство в Коломиї доби української державності 1918–1920-х рр. Оpubліковано: *Васильчук М.* Видавнича справа і газетярство в Коломиї доби української державності 1918–1920-х рр. / М. М. Васильчук // Вісник Львівського університету. – Вип. 21 : Серія журналістика. – Львів, 2001. – С. 430–435.

Газета «Покуття» та її роль у відновленні системи функціонування української преси міжвоєнного періоду. Оpubліковано: *Васильчук М.* Газета «Покуття» та її роль у відновленні системи функціонування української преси міжвоєнного періоду / М. М. Васильчук // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Вип. 6. – Львів, 1999. – С. 216–226.

Епоха «Агро», або Дещо про добу перемін у Коломиї. Оpubліковано: *Васильчук М.* Епоха «Агро», або Дещо про добу перемін у Коломиї / Микола Васильчук // Вільний голос. – 2008. – 8 лютого.

«Гуцульський» письменник з Бойківщини (до проблеми оцінки Луки Данкевича як громадянина і літератора). Оpubліковано вперше.

Карпатоцентричний дискурс мандрівницької прози Якова Головацького (на матеріалі «Мандрівки по Галицькій та Угорській Русі описаної в листах до приятеля у Л.»). Оpubліковано вперше.

Художнє втілення Гуцульщини у поетичному циклі Уляни Кравченко «В Бескидах». Оpubліковано: *Васильчук М.* Художнє втілення Гуцульщини у поетичному циклі Уляни Кравченко «В Бескидах» / М. М. Васильчук // Матеріали IX звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту / за ред. О. Поясик, М. Ковальчука. – Івано-Франківськ: «НАІР», 2013. – С. 5–11.

Особливості «гуцульської» прози Марії Колцуняк. Оpubліковано вперше.

Гуцульщина у повісті Антона Крушельницького «Рубають ліс». Оpubліковано вперше.

«Покутське коло» письменників: незамулений погляд вченого. Оpubліковано: *Васильчук М.* «Покутське коло письменників»: незамулений погляд вченого / Микола Васильчук // Дзвін. – 2013. – № 3, березень. – С. 138–140.

«Постаті» від Володимира Качкана. Оpubліковано: *Васильчук М.* «Постаті» від Володимира Качкана / Микола Васильчук // Вільний голос. – 2013. – 18 січня.

Оптимістичний дух минувшини. Оpubліковано: *Васильчук М.* Оптимістичний дух минувшини / Микола Васильчук // Снятинська вежа. – 2013. – 1 березня.

Гортаючи «Календар марноти». Оpubліковано вперше.

Лунка «Тиша запитань». Оpubліковано вперше.

Мистецький заповіт Ганни Вінтоняк. Оpubліковано: *Васильчук М.* Мистецький заповітник Ганни Вінтоняк / Микола Васильчук // Коломийські вісті. – 2012. – 18 жовтня.

Сибірами гартований. Оpubліковано вперше.

Залюблена в життя жінка. Оpubліковано: *Васильчук М.* Залюблена в життя жінка / Микола Васильчук // *Босчко М.* Три дороги : [художні твори] / передм. М. Васильчука. – Косів : Писаний Камінь, 2012. – С. 3–6.

Штрихи до портрета красзнавця. Оpubліковано: *Васильчук М.* Штрихи до портрета красзнавця (замість післямови до книги) / Микола Васильчук // Коломийський календар історичних дат та персоналій / автор-упорядник Василь Нагірний ; післямова М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2012. – С. 198–201.

Творили свій літопис. Оpubліковано вперше.

Трохи про сумне і веселе. Оpubліковано вперше.

Пацьорка до пацьорки. Оpubліковано вперше.

Присмак правди старовіку (з моєї вінчензіани). Оpubліковано: *Васильчук М.* Присмак правди старовіку (з моєї вінчензіани) / Микола Васильчук // Вільний голос. – 2013. – 11 липня, 22 серпня, 26 вересня, 3, 17, 24 жовтня.

ЗМІСТ

Про книжку.....	3
I. ГАЗЕТИ ВІЩУЮТЬ ВЕСНУ	
Видавнича справа і газетярство в Коломиї доби української державності 1918-20 рр.	6
Газета «Покуття» та її роль у відновленні системи функціонування української преси міжвоєнного періоду.....	14
Епоха «Агро», або Дещо про добу переємін у Коломиї	24
II. СЛОВО В КЕПТАРИКУ	
«Гуцульський» письменник з Бойківщини (до проблеми оцінки Луки Данкевича як громадянина і літератора)	34
Карпатогентричний дискурс мандрівницької прози Якова Головацького (на матеріалі «Мандрівки по Галицькій та Угорській Русі описаної в листах до приятеля у Л.»)	45
Художнє втілення Гуцульщини у поетичному циклі Уляни Кравченко «В Бескидах»	63
Особливості «гуцульської» прози Марії Колчуняк	73
Гуцульщина у повісті Антона Крушельницького «Рубають ліс».....	87
III. У ЗАДЗЕРКАЛІ КНИГ	
«Покутське коло» письменників: незамулений погляд вченого	110
«Постаті» від Володимира Качкана	114
Оптимістичний дух минувшини.....	116
Гортаючи «Календар марноти».....	118
Лунка «Тиша запитань».....	120
Мистецький заповіт Ганни Вінтоняк	123
IV. ШУКАТИ І ЗНАХОДИТИ	
Сибірами гатований	126
Залюблена в життя жінка	134
Штрихи до портрета краєзнавця	139
Творили свій літопис	143
Трохи про сумне і веселе.....	148
Пацьорка до пацьорки	155
V. КЛАДКИ І МОСТИ	
Присмак правди старовіку (з моєї вінцензіани).....	184

ДОТЕПЕР У СЕРІЇ «КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА» ПОБАЧИЛИ СВІТ ТАКІ КНИЖКИ:

Випуск 1. **Леопольд Вайгель. Нарис про місто Коломию** / Переклад з польської мови М. Васильчука і М. Кочержук. – Коломия : Вік, 2008. – 120 с.

Польський краєзнавець Леопольд Вайгель – один з перших істориків міста Коломиї. В українському перекладі краєзнавчої книжки про Коломию і Коломийську округу, яка вийшла друком ще 1877 р., читач знайде маловідомі факти з природознавства, історії та народознавства.

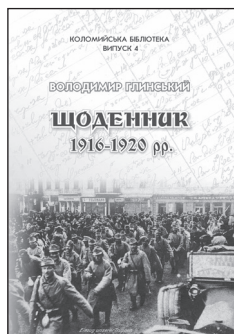
Випуск 2. **Микола Савчук. Колумб з Коломиї, або Розповідь про те, як 400 років тому коломисець Іван Богдан першим з України відкрив Америку.** – Коломия : Вік, 2008. – 64 с.

Ця книжка знайомить українського читача з забутим відкривачем Америки Іваном Богданом з Коломиї. Він був першим посланцем України в Новому Світі. Сталося це 400 років тому. Захоплююча розповідь відомого письменника й журналіста Миколи Савчука не залишить байдужим нікого.

Випуск 3. **Микола Васильчук. Світочі галицького відродження: Микола Верешинський, брати Білоуси.** – Коломия : Вік, 2009. – 64 с.

У книзі представлено дослідження краєзнавця Миколи Васильчука про чільні постаті українського національно-культурного відродження на Покутті у ХІХ столітті – Миколу Верешинського та братів Білоусів. Тут розкрито промовисті сторінки історії української культури та літератури.

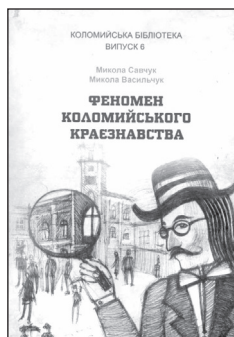
Випуск 4. Володимир Глинський. Щоденник 1916–1920 рр. / Підготовка тексту, передмова, примітки М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2010. – 112 с.

Щоденникові записи коломиянина Володимира Глинського (1843–1920), які опубліковано вперше, – цінне джерело до вивчення суспільно-політичного та економічного життя у регіоні в період 1916–1920 рр. Видання доповнює наші знання про добу великих перемін початку минулого століття.

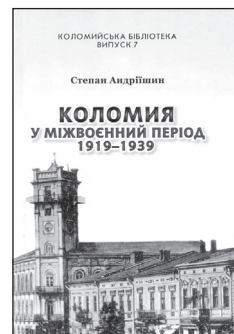
Випуск 5. Валерій Ковтун. Золота доба коломийської листівки. – Коломия : Вік, 2010. – 64 с. +XVI с. іл.

У книжці відомого краєзнавця Валерія Ковтуна вперше розглянуто коломийські поштові листівки як культурно-мистецьке явище. Автор віднайшов і прокоментував понад 1400 листівок, виданих у різний період у Коломії понад 60-ма накладами та видавництвами.

Випуск 6. Микола Савчук, Микола Васильчук. Феномен коломийського краєзнавства. – Коломия : Вік, 2010. – 112 с +XVI с.

Коломийщина славна і своїм краєзнавством, яке бере початки в давні часи. Від 1860-х років тут друкують краєзнавчі статті, нариси й книжки. Про краєзнавчий рух, про колекціонерів і дослідників минулого Коломийщини, про виставки, музеї і краєзнавчі ініціативи, про краєзнавців і їхні видання розповідає книжка двох відомих авторів, які також причетні до цього феномену.

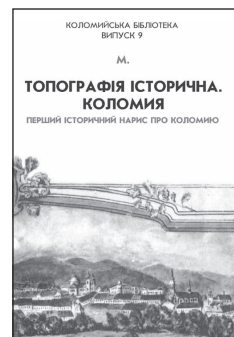
Випуск 7. Степан Андрійшин. Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. – Коломия : Вік, 2010. – 536 с.

У книжці подано основні етапи українського патріотичного руху в Східній Галичині, зокрема в Коломії, у міжвоєнний період 1919–1939 рр. На тлі суспільно-політичного розвитку згадується понад тисячу прізвищ знакових постатей Західної України — знаменитих коломийських професорів, видатних громадсько-політичних діячів краю, незламних борців за незалежність країни.

Випуск 8. Мирослава Кочержук. Українська державна гімназія в Коломії. 1892–1944. – Коломия : Вік, 2011. – 304 с.

Книжка знайомить читача з історією заснування української державної гімназії в Коломії (1892–1944), різними періодами її діяльності, розповідає про викладачів, а також подає короткі відомості про учнів, які своєю працею чи участю у національно-визвольній боротьбі заслужили особливу шану.

Випуск 9. М. Топографія історична. Коломия. / Підготовка тексту, передмова і коментарі М. Савчука. – Коломия : Вік, 2011. – 48 с.

Нарешті шанувальники нашої минувшини, коломієзнавці, історики, краєзнавці отримують у книжковому форматі перший історичний нарис про Коломию, який упродовж 1865–1866 років публікувала перша українська коломийська газета «Голось Народный». Він засвідчує тогочасний український погляд на заснування, розвиток і проблеми славного, відомого в світі літописного міста над Прутом.

Випуск 10. **Василь Нагірний. Недавні історії давнього міста.** – Коломия : Вік, 2011. – 240 с.

Відомий коломийський краєзнавець і тележурналіст Василь Нагірний подає на суд читацької аудиторії сценарії, написані у звичному для нього стилі художньої документалістики. Всі вони вже пройшли через телеефір у проекті «Місто Кола – спадок предків» і були належно сприйняті глядачами. Тепер ви маєте змогу у книжковому форматі поринути в недавні історії улюбленого давнього міста та його мальовничих околиць.

Випуск 11. **Михайло Андрусyak. Останні з когорти «залізних»** / Передмова М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2012. – 456 с.

Документально-художня повість «Останні з когорти «залізних» написана на основі архівних документів і свідчень очевидців. Автор розповідає про героїчні й водночас трагічні сторінки національно-визвольної боротьби на терені Коломиї та Коломищини, про її останні роки. Гола правда, нерідко гірка, про звитягу й ганьбу, про відданість і зраду, про самопожертву й пристосуванство не може залишити байдужим нікого.

Випуск 12. **Микола Васильчук. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX – XX ст.) : Монографія.** – 2-е вид., переробл. і доп. – Коломия : Вік, 2012. – 224 с., іл.

У книзі читач знайде розповідь про історію започаткування та становлення друкарства в Коломиї як першооснови для розбудови національно зорієнтованого інформаційного простору. Показано тісну взаємодію між друкарством, газетярством, книговидавництвом, літературою. Коломия постає як своєрідний духовний центр Західної України. У додатку наведено інформацію про друкарні Коломиї XIX–XX ст., в яких виготовляли українськомовну друковану продукцію.

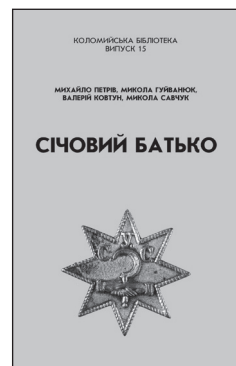
Випуск 13. **Коломийський календар історичних дат та персоналій** / Автор-упорядник Василь Нагірний ; післямова Миколи Васильчука. – Коломия : Вік, 2012. – 216 с.

Книжка, автором-упорядником якої є краєзнавець Василь Нагірний, містить сконденсовану коломийськознавчу інформацію. Вона продовжує традицію давніх коломийських календарних видань, започаткованих ще наприкінці XIX ст. Але, разом з тим, це книжка універсальна, не призначена для якогось одного року. Читач тут знайде відомості про осіб і про події, починаючи від доби середньовіччя – і до дня нинішнього.

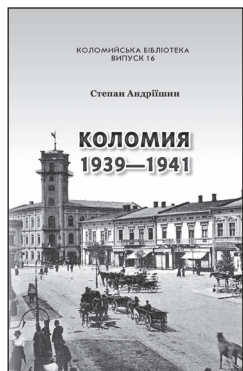
Випуск 14. **Васильчук Микола. Сліди на бруківці: збірник статей** / Передм. М. Савчука. – Коломия : Вік, 2012. – 176 с.

У книзі подано статті Миколи Васильчука, які торкаються літературно-мистецького життя Коломиї та гуцульсько-покутського порубіжжя. Автор занурюється у минуле, змальовує сучасний літературний процес.

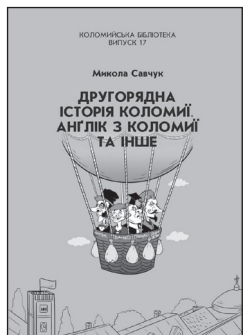
Випуск 15. **Михайло Петрів, Микола Гуйванюк, Валерій Ковтун, Микола Савчук.** – Січовий батько. Штрихи до портрета Кирила Трильовського – Коломия : Вік, 2012. – 64 с.

Читач знайде велику й маловідому інформацію про видатного громадсько-політичного діяча початку 20 ст. Кирила Трильовського (1864–1941). Він був знаковою постаттю не лише Коломиї, але й усього Покуття, Гуцульщини та Буковини. Автори нагадують сучасникам про творця й опікуна товариства «Січ», активного депутата Віденського парламенту та Галицького сейму, провідника радикалів, адвоката, видавця, який зумів витворити громадський феномен.

Випуск 16. **Степан Андрійшин. Коломия. 1939 – 1941. Короткий аналіз суспільно-політичних взаємин на Коломийщині.** – Вид. друге, доповнене. – Коломия : Вік, 2013. – 488 с.

Автор доповнив нове видання вартісною інформацією, виявленими фактами та новими фотоілюстраціями. Читач складе собі повне уявлення про найтрагічніший період в новій історії Коломиї, коли до неї восени 1939 р. ввійшли більшовики і встановили свою жорстоку владу. Книжка вражає правдивістю, об'єктивністю і розрахована на широке коло читачів.

Випуск 17. **Микола Савчук. Другорядна історія Коломиї. Англік з Коломиї та інше. Що є коломийського у світі.** – Коломия : Вік, 2013. – 80 с.

Відомий письменник-гуморист Микола Савчук запропонував читачам свою іронічну історію Коломиї. Вона теж має право на існування, тим паче, що тримається історичної основи. Другу частину книжки складають дослідження не лише краєзнавчого, але й мовознавчого характеру. Йдеться про усталені словосполучення, прислів'я й приказки на коломийську тему, а також висвітлюється коломийська присутність у назовництві.

«Коломийська бібліотека» – це науково-популярні й художні книжки давніх і нинішніх авторів про Коломию, про різні її епохи. Це переклади, які залишалися невідомими, щоденники, передруки, які розсіпані по давніх часописах і збірниках та нарешті зібрані до купи. Це розповіді про тих, хто жив у цих сірих каменицях і ходив міською бруківкою 100 чи 200 літ тому. Це захоплюючі нариси про сучасників, про талановитих і цікавих коломийців. Це, можливо, фотоальбоми і презентовані колекції.

Гадаємо, книжки з «Коломийської бібліотеки» будуть у кожній коломийській оселі та в кожній книжковій шафі тих, хто народився, навчався чи мешкав у місті над Прутом. Видавці намагатимуться не розчаровувати своїх читачів, а читачі, сподіваємося, нетерпляче чекатимуть на нові видання «Коломийської бібліотеки».

У СЕРІЇ «КОЛОМИЙСЬКА БІБЛІОТЕКА» ЗАПЛАНОВАНО ТАКІ ВИДАННЯ: (назви і порядковість – умовні)

- В. Нагірний.* Недавні історії давнього міста. Вип. 2.
- І. Монолатій, Є. Пшеничний, В. Ковтун.* Яків Оренштайн – видавець і людина.
- О. Полюк, В. Ковтун.* Коломийські колекціонери.
- В. Глаголюк.* Товариство «Просвіта» на Коломийщині.
- М. Савчук.* Коломия очима європейців.
- М. Савчук.* Історія Коломиї: короткий посібник.
- В. Ковтун.* Коломия 100 літ тому і сьогодні.
- Л. Генік.* Коломийська філателія.
- М. Генік-Березовський.* Спогади.

Наукове видання
Васильчук Микола Миколайович
SCRIPTA MANENT
(НАПИСАНЕ ЗОСТАЄТЬСЯ)
Статті

Васильчук, Микола

В 19 Scripta manent (написане зостається) : Статті. – Коломия : Вік, 2013. – 224 с.

ISBN 966-550-111-9

У збірнику представлено різнопланові статті письменника і науковця Миколи Васильчука. Автор розробляє питання історії української преси, розглядає проблеми відображення гуцульського світу в українській літературі, розповідає про навкололітературні справи тощо. Прикметною рисою книжки є те, що всі матеріали так чи інакше «прив'язані» до Коломиї.

ББК 26.89(4УКР4)

Засновник серії
«Коломийська бібліотека»
Валерій Ковтун
а/с 22, м. Коломия, Івано-Франківська обл., Україна, 78200

Літературний редактор Микола Савчук
Комп'ютерний дизайн Ігоря Зварича

На обкладинці поштова картка з колекції Валерія Ковтуна
На форзацах – фотознімки з колекції Миколи Васильчука

Здано до складання 10.09.2013 р.

Підписано до друку 24.10.2013 р.

Вид. № 811. Замовлення 20267 Тираж 500 примірників.

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 14

Папір офсетний №1. Друк офсетний.

Видавничо-поліграфічне товариство «Вік».

Коломийська друкарня ім. Шухевича.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ІФ, №15 від 18.07.2001 р.

78200, Коломия, Гетьмана Івана Мазепи, 235.

Тел (03433) 2-34-06, 2-49-37.